

ANTUN RADIĆ

SABRANA DJELA

XVI

DR ANTUN RADIĆ:

SABRANA DJELA

XVI.

SELJAČKA SLOGA

DR VLADKO MAČEK I RUDOLF HERCEG

ZAGREB 1938.

SABRANA DJELA D^{RA} ANTUNA RADIĆA.

KULTURNI VIDICI

Razprave i feljtoni.

Razprave i feljtoni.

Zbornik za narodni život i običaje.

4. o. m. smo na ovome mjestu donijeli samo bilješku, da je izašao II. svezak »Zbornika«, ovoga »velikoga djela« naše akademije, kako ga, što sa zadovoljstvom spominjemo, nedavno nazvao organ naše jeunesse dorée. O tom će svezku biti u našem listu još i po više puta govora, a za danas ćemo se ograničiti na to, da u kratko pokažemo, kako je za ovo novo akademijino izdanje jedina prava rieč: veliko djelo.

Ne znamo, bismo li mogli zgodnije početi rieč o velikom tom djelu, nego da iznesemo, kako ovo djelo, zanimanje za narod i proučavanje narodnoga života stoji kod prva dva velika zapadno-evropska naroda, kod Niemaca i Franceza. U najnovijem broju strukovnoga narodnoznanstvenoga izdanja francezkoga (Mélusine) ovako piše jedan od prvaka francezkoga narodoznanstva (H. Gaidoz) obznajući njemačko djelo o dječjim narodnim popjevkama i igrama: »S nekom smo zavidnošću otvorili veliki ovaj svezak... Mi zavidimo Njemačkoj ne samo bogatstvo njezine narodne književnosti, već i to, što je ta književnost poznata i izvan naroda. U Njemačkoj u tom nema jaza između naroda i gradjanina, između neznalice i književno obrazovana čovjeka: romantički pokret na početku ovoga vieka u Njemačkoj nije bio — kao kasnije u nas — fantazija diletanata; to je bio u isti čas i narodni pokret: poštivanje njemačkih tradicija bijaše vrsta rodoljublja, koje je išlo za tim, da se izbaci utjecaj klasički, koji je bio tim više tudjinski, što se je unosio u francezkoj formi.«

Mi razumijemo zavist francezkoga učenjaka — osobito poslie Sedana. Gaidozu je ovdje po svoj prilici zapela rieč, koju su drugi Francezi kazali do kraja: zavist, što je njemački narod pobedio francezku buržoaziju. Ne pišemo političkoga članka, ali moramo podsjetiti na to, da trajni politički uspjeh ne leži u

Napomena: U ovoj knjizi štampani su sitnijim (petit) slovima oni članci, koji nisu u tiskopisima, odakle su preneseni podpisani sa šifrom, a nije sigurno, da li ih je pisao dr Antun Radić, ili pak njegov brat Stjepan, odnosno — tko drugi... Svakako su u vezi s njegovim pisanjem. Dopuštamo mogućnost, da je tako slično i sa kojim drugim člankom, ali je od naše strane učinjeno sve, da sabrana građa u ovim knjigama obuhvati čitavo stvaranje Antuna Radića. — Urednik.

diplomaciji i »liberalnom« protežiranju buržoazije, već u brizi za osnov države, a to je narod. Kasno bi bilo i u nas hvatati se za glavu, kako se Francezi hvataju — poslie Sedana.

Rieči francezkoğa učenjaka možemo i za sebe napisati i podpisati s malom promjenom: poštivanje narodnih hrvatskih tradicija ima u nas biti vrsta rodoljublja koja mora da ide za tim, da se izbaci utjecaj tudjinski, tim više, što je taj utjecaj u nas njemački.

Čudno se, zacielo, mnogome čini, da bismo ovim velikim djelom naše akademije mogli izbaciti tudjinski utjecaj. Nama je i to čudjenje razumljivo. Evo zašto!

Naša inteligencija (ne budi joj u zlo upisano) tako je uvjerenjena o premoći svoga kulturnoga mišljenja i znanja (kakvo je, takvo je), da joj se prosto čini smiešno, da bi »narod«, »prosti« narod mogao u ičem drugom pomoći osim: krvlju i znojem, mišicama i novcem.

No i s ovoga — krivoga po našem sudu — stajališta izučavanje je narodnoga života i mišljenja veliko djelo — za rodoljubnu inteligenciju. Jer ako inteligencija misli, da je samo kulturno evropsko (u nas njemačko) znanje i mišljenje jedina moć, koja čovjeka diže i drži: inteligencija bi morala nastojati, da to znanje i mišljenje i u narod proširi i u njem ga učvrsti, a to se ne može, dok se ne upozna duša narodna, jer će se onda tek: »prostota«, »surovost«, »praznovjerje«, »nepovjerenje«, itd., itd. — sve te narodne »mahne« — moći iz njegove duše iztisnuti i evropskom, jedino spasonosnom kulturom zamieniti.

No ovo je mišljenje krivo. Ne ćemo toga dokazivati, već ponavljamo primjer: Niemci su veliki, silni; oni su ćutili, da im treba izbaciti klasički utjecaj, osobito s toga, što je bio francezki, — a držali su za rodoljubnu dužnost poštivati i gajiti narodne, svoje njemačke tradicije. Kaju li se? A ne zavidjaju li im Francezi, što imaju bogatu narodnu književnost sakupljenu? Nije li žao g. Gaidozu, što u Njemačkoj nema jaza izmedju prostaka i obrazovana čovjeka?

Uvjerimo se jednom:

Narod hrvatski nije samo ime: to ime krije i obuhvata i sadržaj različan od svakoga drugoga, koji se krije pod drugim imenom; to ime (kao svako drugo narodno) sadržaje u sebi: hrvatsko junačstvo, hrvatsku poviest, hrvatski osjećaj i pravo, hrvatsku poeziju, — hrvatski pogled na svijet, sadržaje hrvatsku

dušu, svoj, hrvatski dio kulture čovječanstva. Taj naš hrvatski dio, dužni su svi pravi Hrvati čuvati i razvijati, — dužni su akademiji pomoć kod velikoga njezina djela.

(»Obzor«, God. 1898. br. 53.)

Hrvatsko narodopisno društvo.

Uredjujući akad. »Zbornik za narodni život i običaje«, uvjerio sam se, da će se sve ono, što se u ovoj stvari mora željeti, — teško postići bez tješnjega zbliženja ljudi, koji su voljni za ovu stvar — za poznavanje narodnoga života i čuvanje spomenika mu — što god uraditi i za to je potrebno na današnje uređeno društvo.

Tri su poglavita razloga, s kojih je potrebno, da se stvori hrvatsko narodopisno društvo. Ja ću ih u kratko spomenuti.

Akademija naša ne može svojim dohodcima pokrivati ni onih troškova, koji su se do sada pokazali potrebnim za izdavanje »Zbornika«. Troškovi su za »Zbornik« veliki, pa ipak obseg »Zbornika« nije ni u kakvom razmjeru s gradjom, koja je već sada u rukama akademije: gradja se ova ne će moći sva izdati ni za deset godina. Tu smo mi u vrlo čudnom položaju. Narodoznanstvena izdanja drugih naroda tiskaju samo mrvice, često najneznatnije bilježčice, — a mi ne možemo izdavati čitavih, podpunih, sistematskih po »Osnovi« urednikovoj obradjenih slika narodnoga života: »Srpski etnografski zbornik« na pr. morao je prestati s nedostatka gradje, a sad se pojavilo drugo srbsko izdanje opet sa samim mrvicama. Ne trebam ni spominjati, koliko stoje slike — bez kojih »Zbornik« ne može biti — odkupljivanje gradje, uredništvo, za koje treba ničim drugim nezaposlen čovjek. — Kad bi se složilo društvo, sve bi se ovo neizmjereno poboljšalo; gradju bi i slike članovi pribavljali djelomice bezplatno, a novčana bi se strana mogla urediti ili tako, da društvo pomaže akademiji, ili da »Zbornik« prijedje u ruke društva, a akademija da mu pomaže (kako češka akademija novcem pomaže »Česky Lid«).

Drugi je razlog ovo: Mi Hrvati treba da stvorimo hrvatski narodopisni muzej. Koliko je takov muzej (— ja bih hrvatski

rekao: vilište, kako se i zovu naši vrhunci, naši hrvatski Parnasi —), koliko je, velim, takav muzej potreban ne samo za znanstveno izučavanje, već i za širenje zanimanja za narodni život, — o tom, držim, ne treba mnogo govoriti. A akademija sama ne može — mislim — ni pomišljati na ustrojenje takvoga muzeja: tu treba društvo.

Treći je napokon razlog ovo: Ako ikoja grana nauke može i mora zvati u pomoć najšire slojeve naroda, — a to za cijelo može i mora narodoznanstvo. Ako arheologijsko društvo treba, pa i nalazi članova — gdje je arheologija mnogo dalje od zbiljskoga, a osobito narodnoga našega života — treba li ih i ne će li ih kud i kamo više naći narodoznanstvo? Narodoznanstvo pače i ne smije postati i ostati čisto kabinetska nauka. A očekujemo li od njega što prije i praktičnih uspjeha za narodno naše biće, ne će to bez zanimanja najširih slojeva narodnih nikako uspjeti.

S ovih sam nekoliko redaka htio samo upozoriti sve one, koji bi voljni bili u ovoj stvari sudjelovati, pa ih ujedno molim, da svoje mišljenje iznesu ili u javnim glasilima, ili meni jave. Pokaže li se jednim ili drugim putem dovoljno zanimanja za ovu stvar, sazvat će se sastanak za osnivanje društva.

Sva hrvatska glasila molim, da o ovoj stvari donesu barem bilježnicu. Možda će ići.

(»Obzor«, God. 1899. Br. 75.)

Dva društva.

I.

Prije neke tri godine bivši predsjednik našega nastavnoga odjela g. Kršnjavi sazivao je konferencije, u kojima se imalo nešto zaključiti; kako da se digne pučka prosvjeta. Od tih konferencija, koliko mi znamo, nema nikakva ploda.

Doista u Europi ima malo vlada, koje bi se same starale za širenje prosvjete ove ruke. Najviše se radi u Švedskoj, Norvežskoj, Englezskoj, pa u Rusiji, gdje treba svladavati prve poteškoće: analfabetnost, ali svuda se staraju i nastoje oko toga posla privatnici i privatna društva.

Ne ćemo razlagati, što se i kako se u toj stvari radi u drugim zemljama. Tvrdimo samo to, da za širenje zdrave prosvjete među hrvatskim narodom izvan pučke škole ima i posebnih razloga, a da darovitost našega naroda, koliko ga poznamo, jamči barem za jednaki uspjeh onome, što je postignut u drugim zemljama.

Od ovih posebnih razloga ne možemo nekih zamučati. Narod je naš, kako se ono kaže, mlad narod. Naš narod nije još proživio onih faza, što ih je proživio na pr. narod englezki, francezki i njemački. Naš narod u velikoj većini nije još poplavljen t. zv. kulturom. Kažemo: tako zvanom. Nije li čudno zagovarati širenje prosvjete i zvati kulturu: tako zvana kultura? Nije. Danas i učeni i neuki, i liberalci i konzervativci, i oni, koji misle nešto kod toga i oni, koji pri tom ništa ne misle, zovu često kulturu »tako zvana« kultura, pa ćeš svagda uz taj naziv opaziti taki ton, koji ti kazuje, da do te kulture mnogo ne drže, da je nekako izgubila kredit. To je poznata pojava. Nije nam zadaća, da iztražujemo, zašto su plodovi t. zv. kulture takovi, da je ta kultura po njima izgubila kredit, ali smo uvjereni, da ga je s pravom izgubila. Ne ćemo izdicati skrajnih plodova kulture, silnih samoubojstva, anarhizma, bezvjerja, kozmopolitizma itd. itd. — jer je svega toga bilo, ako i manje, svagda.

Iztaknut ćemo žalostnu istinu, a ta je: da je današnji »kulturni« čovjek, bio učenoga, srednjega ili nižega staleža, neriedko bez ikakvih principa, bez išta, što bi mu bilo sveto, bez poštenja. Ovo je mnogo kazano, ali je na žalost tako. Što se drži, to još drži vjera, nauka, pa žene, gdje se još sačuvao čist obiteljski život. Daleko bi nas zavelo, kad bismo stali u pojedinoštima dokazivati ovu istinu. Kazat ćemo samo obćenito, što će nam i mnogi pristalice kulture priznati, naime: da je obćeniti zadah ili atmosfera današnje kulture takav, da se najzgodnije može označiti riečju »obsjena«. Ne bismo htjeli, da nas tko krivo shvati. Nismo laudatores temporis acti, ne hvalimo bezuvjetno »starih, dobrih« vremena, kao da onda nije bilo nikakve prevare. Ali tvrdimo, da je zadah i zaraza »obsjene« stalna pratilica savremene t. zv. kulture. Tko motri život, tko čita različite novinske viesti, pa misli, taj se ima razloga zamisliti: kakovim plodovima radja kultura.

Ova se kultura širi u našem narodu različitim načinom, širi se sama, širi ju život i životne potrebe. I naš narod ima već

o njoj svoj sud. Jeste li čuli, kako je naš čovjek čuvši za kakav čin kazao o njem svoj sud dobacivši priezirno: »švaba«, »gledaj, što učini švaba«? Sumnjam, da bi se našao naš čovjek, koji ne bi razumio, da je u ovom slučaju »švaba« isto, što mi kažemo »kulturträger«, »kulturni čovjek«.

Pred očima nam se otvara mračan pogled, kad pomislimo, da bi se s vremenom mogla u naš narod useliti ova kultura; kad bismo imali posla s onom bezprincipnošću, onim pomanjkanjem poštenja i svake bilo obiteljske, bilo rodoljubne, bilo čovječje svetinje, koja se opaža u mnogim slojevima drugih »kulturnih« naroda. U tih se naroda sada misli na to, kako bi se to zlo uništilo, kako bi se povratilo »staro, patrijarhalno« poštenje i življenje; kod nas naprotiv ima još vremena, da se tomu zlu zakrči put, da se kulturi dade drugi osnov i smjer. Ovdje bi nam se dala prilika, da se poslužimo starom istinom: čovjek se uči iz tudjega zla.

Dati kulturi drugi osnov i drugi smjer! To je velika stvar, za koju nije dosta jedna glava. Pa nije li neobično iznositi na rješavanje ovo pitanje u političkom dnevniku? Jest, neobično je. Politički bi dnevnik imao tu stvar samo dalje širiti, a niknuti bi morala negdje drugdje. No što mi možemo protiv toga, što su naše prilike takove, da sve guta politika? Što možemo protiv toga, što se gotovo ništa drugo ne čita osim političkih dnevnika i — loših njemačkih romana? Znamo, što bismo morali, ali ne možemo.

Prepustimo li širenju »kulture« po našem narodu slobodan put, doći će do onoga, što smo gore ocrtali. U narod zalaze tudjinci, »kulturni« tudjinci: Švabe, Talijani; u narod dolaze trgovci sa svojim odgojem, moralom, običajima; u narod dolaze činovnici: načelnici, bilježnici, pisari — koji su svi okusili na vrelu »kulture«. Sve ovo ostavlja u narodu svoj trag. A tko je bio u narodu, taj zna, kaki je taj trag. Ali ima još jedna, po našem sudu prevažna pojava. Kod nas se dosta pisalo o tom: kako to, da križevački ratari idu mnogo radije u pisare, u občinske činovnike, u žandare — samo ne idu u svoje selo, na svoje zemljište. Vlada je pače izdala nekakovu naredbu, da tomu na put stane. Krivilo se ovo i ono, ali se mi ne čudimo, što nitko nije — koliko znamo — pokazao pravi uzrok toj pojavi, za koju svi priznajemo, da je pogubna.

Što je dakle uzrok, da se našim ratarima ne da u selo, da

se late rala i motike? Što je uzrok, da mnogi voli biti svačija metla, sluga, — a ne će da bude sebi gospodar? Što ga vuče, da kao žandar luta preko brda i dolina za kakvim razbojnikom, a bježi od redovita rada, suha krova i svoje obitelji? Mi ćemo drage volje podpisati vulgarni odgovor na to: Težnja za »gospodstvom«, lakšim ili nikakvim radom. Ali ovaj je odgovor ipak samo konstatovanje činjenice, samo drugim riečima, a ne tumači ništa. Radi se naime o tom, da se nadje uzrok: zašto je našim ratarima milije pisarsko i žandarsko »gospodstvo« od rala i motike: pa onda, odkuda to, da seljački momak proboravivši tri godine u tom ratarskom zavodu steče odvratnost od seljačkoga staleža i života — u školi, koja je baš za to osnovana? Evo odkuda: Odtuda, što je seljački momak pridahnuo evropskoj »kulturi«; a ta je »kultura« tako u opreci s našim narodnim bićem, da je dosta samo k njoj pridahnuti, pa će ti svoj narod i njegov život omrznuti. Omrznut će ti narodni govor, narodna nošnja, narodni običaj. Volit ćeš, kako rekosmo, biti svačija metla — samo da te ne pribroje k narodu, iz kojega si nikao. Omrznut će ti domaći rad u znoju lica, a težit ćeš za pisarstvom, španstvom, za svačim, samo ne za radom, u kojem si se rodio, za koji su te odgajali. To je plod toga pridaha »kulture«.

Zanimljivo bi bilo zaviriti malo u dušu takvoga seljačkoga momka, pa motriti, kako se u njem radja sve po malo odvratnost od opanka i halje. No ne ćemo toga na dugo razvlačiti. Momak ovaki vidi danomice na svojoj okolini, koja ga okružuje: kako se do našega naroda, u obće, a do seljačkoga staleža napose — ništa ne drži. Uzet ćemo samo jedan primjer. Govori se o kakoj usavršenoj gospodarskoj spravi, koja u naš narod nije još prodrila, narod se njom još ne služi. Što mislite, kakova je metoda u tumačenju i razlaganju? Ovaka: pohvali se ne samo sprava, nego i napredni narodi, koji su je izmislili i koji se njom služe. Dobro. Ali sada? Od prilike ovako: »Tako je, vidite u drugih naroda. A što hrvatski seljak? Badava ti njemu govoriš: on ti plete kotac kao i otac... Ne možeš ti njega naputiti na njegovo dobro... Mogli bismo pokazati štampanu gotovo od rieči do rieči ovakovu nauku. Mi smo sami već u pučkoj školi slušali ovakovu nauku. A to ratar naš sluša dan na dan. Je li čudo, da se napokon odvrati od toga tvrdoglavoga, neukoga, lienoga hrvatskoga seljaka? Ne ulijeva li mu se sve

po malo uvjerenje, da je u tom narodu nemoguće uspješno raditi?

Ovdje mi nemamo pred očima pojedinca. Mi samo konstatujemo, da je duh ove kulture, koja se kod nas širi, takav, te svatko drži, da je prema narodu »kultur treger«, svatko drži, da se kultura mora u narod unositi iz vana, a da narod nema nikakve svoje kulture. O tom je već uspjelo s raznih strana uvjeriti nas, pa mi svi nezalice i nehotice ponavljamo tu uciepljenu nam nauku o našem kulturnom ništavilu. A onda se tužimo, što se ratarski djaci odvrćaju od naroda, onda nastojimo naredbom to zapriečiti, — a tako smo ih učili! Naša tvrdnja ne odnosi se na pojedince ni na staleže, nego u obće na duh kulturtregera, pod kojim naša — pa i ne samo naša — inteligencija stenje.

Ovaj smo primjer s ratarima izabrali samo s toga, što je na dlanu. A ovo je samo jedan. Tko bi se uzprotivio našoj tvrdnji, pa upozorio, da je tako i drugdje, taj bi samo potvrdjivao naše uvjerenje, da su plodovi kulture, kako se i kakova se danas širi, — u mnogom štetni. Ipak bi se moglo lako dokazati, da je želja za »gospodstvom« nešto više baš naša specijalnost, ali ne samo naša: to je specijalnost svih naroda, nad kojima gospoduje duh tudjinstva i kulturtregerstva.

Ovaj nas jedan primjer s ratarima uči, što će biti od našega naroda, bude li se »kultura« i dalje širila u onom duhu, u kojem se danas i do danas širi. A taj duh jest duh tudjinstva; to je duh, koji je spreman, da zaštiti tudjinstvo i tudjinsku misao — nazvati svoj narod »ruljom« i »klatežom«, i to ne pojedince, nego stotine i hiljade bez izuzetka: »rulja«, »klatež«. Takav duh može širiti samo takovu kulturu, koja radja odmetnike: odmetnike staležke — kako smo pokazali, odmetnike narodne, o kojima za sada šutimo.

Proti takvom duhu mora ustati svaki rodoljub iz poviestnih razloga. Ali se i ovdje opet vidi, da se prosvjeta i politika dieliti ne da. Prosvjeta radja uvjerenje, a uvjerenje stvara, ravna politiku. Kakova prosvjeta, takovo uvjerenje: a kakovo uvjerenje, takova politika. Ako je prosvjeta zadahnuta tudjinstvom, mora biti i politika tudjinska.

II.

Stalna je pojava, koja se jasno vidi iz povjesti prosvjete, da u narodu, u kojem vlada tudjinstvo, nastaju privilegia: oni, koji se duhu tudjinstva priljube, stiču povlastice, pogodnosti, kojih ostali sugrađani nemaju.

Nijesu te povlastice uzakonjene, ali je duh te kulture takav, da »kulturni« čovjek uživa u društvu neke pogodnosti. Spominjemo to zato, što je i to jedan razlog, s kojega se u nas svatko, tko ikoliko može, otimlje seljačkomu stališu i bježi u gospodu. Gdje vlada tudjinstvo, pogodnosti su u javnom životu na dnevnom redu, bez njih ne može biti. U narodu, gdje vlada tudjinstvo, nije čudo, ako vlast odredi, da se pristašama tudjinstva daju pogodnosti, a onima, koji su protiv tudjinstva, da se te pogodnosti ne daju, »jer ih onako po zakonu ne idu«.

Prema tomu treba da udesimo rad oko prosvjetnog i političkog odgoja naroda, tako da nam kultura ne urodi onakim plodovima, kako smo to pokazali. Ovo pitanje nije iz zraka uzeto, već iz života. Pita se samo, može li se kulturi dati osnov i smjer po volji i određenoj osnovi, pa onda: tko je pozvan za taj posao.

Kod mlada naroda, kaki je hrvatski, može se kulturi dati određeni osnov i smjer. Po svem, što smo do sada kazali, taj osnov mora biti narodni. Mi ne ćemo ovdje u potankostima dokazivati, da naš narod ima svoju kulturu: ne ćemo nabrajati ni posebnih biljega te kulture. Istaknut ćemo samo glavno, o čem se radi: radi se o tom, da se prestane s dosadašnjom općenitom metodom širenja kulture. Širiti u nas kulturu znači još uvijek pokazivati na tudjince kao uzor svega dobra. Tko pravo pomisli posljedice te metode, lako će spoznati, kako se narodu oduzima povjerenje u se i u samostalni napredak. Mi smo to jasno pokazali primjerom s ratarima, a mogli bismi nastaviti gotovo bez kraja.

Znamo, da će ih biti, koji će nas upitati: Pa zar da na osnovu narodnih ovih i onih poroka, narodnoga praznovjerja, ludih običaja širimo kulturu? Poroka ima svaka kultura, pa i ona hvaljena, koja se u nas širi — više nego narodna. Praznovjerje nije nego neznanje. A neznanje treba goniti, koliko se može. U tom i leži glavna zadaća širenja kulture — a ne leži u tom, kako se danas u nas u velikoj većini slučajeva radi, da

se narodu neprestano pod nos baca njegova prostota (prema kulturnoj »finoći«) u odijelu i ponašanju, njegovi ljudi običaji i njegovo praznovjerje, kao da je »kulturni« svet bez praznovjerja, kao da ne pleše sa stolovima i ne doziva pokojnika itd. Ali je duh »kulture« naše takav, da je narodno praznovjerje samo zato praznovjerje, što je — narodno, a ne pozna ga, recimo, i kulturni Du Pre: onda ne bi bilo praznovjerje. Ali ti nesretni, glupi običaji! Oni ne dadu spavati ni velikim županima, koji smišljaju, kako bi ih naredbama uništili. Pomislite grozote: svatovi se slave po nedjelju dana! Nije li to luda razsipnost?! Pa to kolo, pa to prelo, pa...

Ne ćemo razpravljati o suštini tih običaja. Samo iztičemo očinsku brigu vlasti, kako se narod ne bi dao na razsipnost: iztičemo očinsku brigu za moral narodni. Iztičemo sve to, samo ne razumijemo, kako to, da se ta očinska briga protekla samo na narod, a pustila s vida toaleta s uresima od tisuća forinata, kako je pustila s vida opijanje šampanjcem, kako pušta s vida »kulturne« ljude, koji se po tami motaju oko kola i prela, a znadu, za što. Za što se ne bi izdala naredba i protiv balova i druge razsipnosti »kulturnoga« svieta? Zato, što po duhu naše »kulture« »kulturni« svet ima privilegije, kojih narod nema: narodnom se osobnom slobodom može i smije ravnati po volji. Jadna je to za cijelo kultura, koja narodu nenavidi ono malo veselja i zabave u njegovim mukama, a zna, da narod nema ni kazališta, ni koncerata, ni kupališta ni....

Kad se kaže, da kulturi ima biti osnov narodni, tim se ujedno kaže i njezin smjer. U duhu je naše »kulture«, da se narodu utuvljuje u glavu misao: obrazovan čovjek ne može biti u gaćama i opancima kod pluga i motike: hoćeš li biti obrazovan, prosvietljen, samo se po sebi razumije, da se moraš odmah i pogospoditi. Gdje god se kultura širi na taj način, tu ona stvara proletarijat, dangube, razpikuće, skitalice, varalice. A ova misao uključuje u sebi drugu, još goru: da seljaku i ne treba prosvjete. Velimo: uključuje, jer kad bi duh te »kulture« podnosio, da i seljak bude obrazovan, ne bi ga vukla iz njegova zanimanja i života.

Mi naprotiv držimo, da i seljaku, širokim slojevima naroda, treba znanja, a da se s toga ne mora pogospoditi. Zato ovo i pišemo. Naglašujemo: narodu našem treba znanja, a ne treba mu »kulture«. Razlikuje se kultura srca i kultura uma. Kultura

srca daje narodu posebno obilježje, ta je kultura narodna. U tu granu kulture spada način života, običaji, društveno uređenje, poezija. U toj grani kulture naš narod ne treba uzora, jer što je naš narod na tom polju stvorio, vriedi barem toliko, koliko i ona kultura, kojom nas u školama zatrpavaju, a koju mi teško shvaćamo; pa kad ju shvatimo, ili barem sebi umišljamo, da smo ju shvatili, stanemo prezirati, ili barem manje cijeniti svoju, jer je ne poznamo, jer se nitko nije trudio, da nam je onako potanko u svijest dovede, kako se je trudio, da nam u tančine, na slovke i glasove raztanji i razčlani koju prispodobu Vergilijevu.

Drugo je sa znanjem, kulturom uma. Znanje nije izključiva osebnost kojega naroda, znanje je tekovina čovječanstva. Tu ćemo primati i učiti od svakoga, kao što su svi primali i primaju od sinova našega naroda, — dosta je spomenuti Marulića, Boškovića, Teslu, a primali bi i više, da nam je historijska sudbina bila povoljnija. Nesrećna historijska sudbina ne smeta razvitku kulture srca, pače bi čovjek rekao, da joj pomaže. Nesrećni su narodi kao i nesrećni pojedinci čuvstveniji, puniji poezije. Naš je narod kao nijedan gotovo — narod — pjesnik, a općenito se iztiče pjesnička bujnost slavenskih naroda, pa što je više koji robovao, to mu je divnija poezija. Ovom je činjenicom jedan član naše vlade htio u saboru opravdati despotizam, ili barem dokazati, da nije štetan razvoju kulture. Nemamo kada, da ovo pobijamo. Tvrdimo naprotiv, što je svakome jasno, da za umni napredak: za znanstvena iztraživanja, pokuse, treba najprije mira i vremena, ujamčena materijalna egzistencija, pa onda polje, na kojem će se znanstveni plod upotrebiti. Sve to može biti samo u slobodna naroda.

(»Obzor«, God. 1897. Br. 225.)

III.

Na početku smo ovih članaka spomenuli vladine konferencije o uspješnijem širenju kulture u šire slojeve naroda. Tu se je mislilo poglavito na širenje kulture među zrelijim, odraslim svetom, a tek uz put spominjalo i umanjevanje analfabeta, na koje se dakako može misliti samo kod mladjega naraštaja. Misao o širenju kulture među širokim, a odraslim slojevima naroda, to je kolosalna misao. Kazat ćemo s toga o njoj dvie, tri rieči.

Tko se sjeti modernoga širenja kulture, među odraslim

množtvom, kako se počelo provadjeti u najnovije vrijeme u Englezkoj, Americi i drugdje, taj bi pomislio, da je moderna nova misao. Varao bi se. Ta je kolosalna misao tako stara, kako je staro kršćanstvo, samo što razne vrsti liberali toga ne vide, premda je moderno širenje kulture među širokim slojevima odrasloga svijeta pravo koprcanje prema stoljetnoj sistematskoj metodi kršćanskoga propovijedanja. Da nije bilo te metode, koja se ni danas drži; nikake škole, nikaki folijanti učenih teologa ne bi bili dali svjetskoj kulturi novoga osnova i smjera, što ga je kršćanstvo neosporivo dalo. Mi s toga ne ćemo trošiti dalje riječi, da dokažemo, kako su škole i sve ostalo upravo ništa prema širenju kulture odraslim slojevima naroda bez razlike, spola, staleža i obitavališta. Mi ćemo samo iztaknuti glavne razloge, koji bi nas morali prisiliti, da se latimo ove ruke širenja prosvjete.

Kod nas se je po primjeru drugih država produljio polazak pučke škole. No tko je bio na selu, taj je mogao vidjeti, kolike neprilike stvara narodu to produljenje škole. Otkada su podijeljene zadruge, našem je seljaku diete, čim stane čvrsto na noge — pomagač. Prodjite Zagorjem, pa ćete vidjeti, kako djeca od 4—5 godina, koja niesu još »žabi do uha«, paze na kravicu ili purane; u Posavini dječak od 8—10 godina pomaže ocu kod oranja; on goni, otac pluži. A kad je dječaku 14 godina, gotov je težak, a mora u školu. Odtuda prijave, globe, moljakanje, prigovarjanje, a konac svemu: diete ne polazi u školu. Narodni će ekonom ovu pojavu lako razumjeti; on zna, da je čovjek najskuplji težak: vola ne hraniš ni tri godine, pa ti već služi, a za čovjeka nije dosta ni pet puta toliko. Zato je razumljivo, što ga tako rano pritežu k poslu, zato smo mi uvjereni, da će u nas biti uvijek neprilika s polazkom škole odraslije djece; polazak će biti uvijek neuredan i imat će slab uspjeh.

Ovo bi se moglo i moralo tako urediti, da se na polazak škole sile samo prava djeca, ali strogo, pa da u školi uče samo najnužnije: uz vjeronauk čitanje, pisanje i računanje, kako je to u vladinoj jednoj naredbi posve razumno određeno. Dalji se napredak ima prepustiti slobodnoj volji, ne vezanoj na školske dane i ure, — ali ne valja ostaviti naroda sama sebi i misliti, da je sve učinjeno, ako se izdade nekoliko knjižica »za narod«.

Ovo je, što smo dosada kazali, obćeniti razlog, koji vriedi za svaki agrikulturni narod. No ima i posebnih razloga, koji

vriede samo za naše prilike, kako ih mi shvaćamo, razloga koji govore za to, da školsko učenje traje što kraće vrijeme. Škola je dresura, bila ona kakva ti drago. Pomislimo samo, što su škole učinile od naše inteligencije. Ne znam, tko je rekao, ali je dobro rekao: da izpod školske šibe nikada ne će izaći junak. Mi ćemo ovu rječ malo promieniti i s uvjerenjem kazati: da iz škole zadojene današnjom nenarodnom kulturom ne će izlaziti narodni naraštaj, da će iz današnjih naših škola, što duže bude trajalo školsko učenje, izlaziti naraštaj, koji će biti sve to dalje od naroda. Sjećamo samo na primjer s ratarima. Diete je mekano, dade se vijati, sve ga se prima. To su znali i Turci, pa su za janjičare hvatali djecu: odraslih je poturica bilo malo. Mislio bi tko, da prevršujemo. No taj neka pomisli, da to sve ide polako, da se narod ne će odroditi za 10—15 godina, ali će se odroditi sve po malo. Komu je to svejedno, za toga i ne pišemo. — Drugo je s poučavanjem u zrelijoj dobi. Tu je sveza sa životom, iz koje se ne da tako lako iztrgnuti, tu već dolazi i razumno prosudjivanje.

Napokon ima i razlog politički. Mi smo Hrvati u susjedstvu dvaju od nas kulturnih naroda: Niemaca i Talijana; mi smo politički silno razcjepkani, a narodni dio inteligencije nastoji već više od pol stoljeća, da se narod ujedini. Ovo nastojanje inteligencije slabo napreduje. Gledajmo samo: sredovječnih je političkih tvorba njemačkih i talijanskih državnica nestalo, — a hrvatske su sredovječne tvorbe kao petrificirane: Hrvatska, Slavonija, Dalmacija, Istra . . . samo Hrvatske nema. Neka nitko ne pokazuje na Magjare i Srbe, koji nisu od nas kulturniji, pa ipak imadu samostalne države; Magjarima je pomogla njihova aristokracija, koja je bila narodna, a Srbiju je stvorila diplomacija — i to, što su Srbi kulturniji od Turaka, pa nisu mogli podnositi robstva i divljačstva.

Niemce je ujedinila, a Talijane oslobodila i ujedinila samo kultura. Danas narodi vriede toliko, koliko vriede u kulturi. Zato smo mi duboko uvjereni, da će nastojanje narodnoga diela hrvatske inteligencije za jedinstvom i slobodom naroda tek onda uspjeti, kad čitav narod bude znao što hoćemo i kako bismo mogli postići svoje težnje. Tomu bi, istina, mogla pomoći i škola. Ali što će škola, kad su škole u rukama ne jednoj, nego pet vlada, od kojih svaka ima svoje ciljeve, a nijednoj nije u programu sloboda i jedinstvo hrvatskoga naroda! Što će škole, u

kojima ima učitelja svih narodnosti nama protivnih, a od nas kulturno jačih! A kad bi i bilo drugačije: zar je diete vrstno shvatiti, što je domovina, sloboda, narodno jedinstvo? Tu ne preostaje drugo, nego izvan škole učiti odrasliji svijet, sve slojeve bez razlike. Tek onda, kad te izbornik ne bude pitao samo za pečenje rakije, za sadjenje duhana, za poreze itd. itd., već kad bude razložno shvaćao, što je to: sloboda i jedinstvo naroda, kad bude od ovih težnja znao i htio dieliti časovitu materijalnu korist, riečju, kad bude prosvietljen, onda će narodna inteligencija kao vodja moći računati na narod kao vojsku. Nisu zato dosta periodički listići za narod, — već stoga, što imamo mnogo analfabeta. Istina, ti listići mnogo pomažu, ali to nije dosta. To može pomoći samo živa rieč, koju može svako čuti.

Možda tko misli, da za sve to nije sila: narod će se s vremenom već prosvietliti i pomoći inteligenciji. Ovo je mišljenje krivo. Ako bude naš narod napredovao ne će ni naši susjedi spavati. Povrh toga je za nas pogibelj, da će se u nas umnožiti »kulturni« proletarijat, koji će narodu biti strašan balast: kao što mu je već danas. Tko je danas najviše protiv narodnih težnja? Svatko, »tko kopati ne zna, a prositi ga je sram«, tko ne ima svoga pedlja zemlje i krova nad glavom... a ima više političkih prava nego petdeset otaca obitelji na selu... Ovakih je svaki dan sve to više.

Ovo su razlozi, s kojih zagovaramo, da se u nas stane misliti i raditi oko širenja prosvjete izvan škole među ostalim narodom. Za taj rad trebalo bi osnovati posebno društvo.

U nas imade mnogo svakojakih društva. Mnoga od njih apeluju na »rodoljubno« obćinstvo, pa se često čuju tužbe protiv svakojakoga natipanja za prinose. Ne ćemo izpitivati, koliko su mnoga ta društva pomogla rodoljubnim ciljevima, u ime kojih apeluju na rodoljube. Iztičemo samo, da se ne možemo nikako zagrijati za neka staležka društva, kakovo je na pr. društvo za podporu dnevničara. Čini nam se, da se vraćamo u srednji viek, kad čovjek nije bio čovjek, ako nije bio u cehu. Toliko se više na taj srednji viek, a u tom se za njim povodi. Ne ćemo ovdje razlagati, što držimo o društvima u obće; o tom ćemo kasnije kazati rieč, dvie, no čini nam se, kao da je nestalo krasnoga poletnoga zanosa, koji je stvorio našu »Maticu«, — društvo za narod, koji je stvorio Sveto-Jeronimsko društvo. Osnovalo se toliko sportskih i staleških društava za uzki krug

posebnih interesa, a obćoj narodnoj ideji ni traga. Pače i za ona narodna društva koja živu, ne pokazuje se pravoga mara.

Čija god je rieč, pametna je: da nije nikakovo domoljublje dobiti za 3 for. 10 knjiga naše »Matice«: a koliko je zanimanje za sveto Jeronimsko društvo; — dodjite u skupštinu i uvjerite se. Badava, zanosa, živosti i rada naših preporoditelja i prvih njihovih nastavljača — nestalo je, a nestalo je tako, kad ne ima vodja i živosti u narodu. Kad bismo osnovali ovakovo društvo, o kojem govorimo, povratili bismo se samo na trag domoljubnih naših otaca. Žalostno bi bilo, kad mi mlađji tim tragom, tragom ljubavi prema narodu, ne bismo našli i naprednijih misli, koje traže nove prilike. Naprednija ta misao bilo bi društvo za širenje prosvjete izvan škole. Kako bi se to društvo uredilo, kaki bi mu bio program i način, o tom ćemo još imati vremena da razpravljamo, kad budemo čuli o tom mnijenje i drugih.

(»Obzor«, God. 1897. Br. 231.)

Iz naroda za narod.

Pored drugih zbornika, što ih odavna u svijet šalje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti — da spomenemo samo »Rad«, »Stare pisce hrvatske«, »Starine«, historička i historičko-juridička »Monumenta«, pa onda »Riečnik hrvatskoga ili srbskoga jezika« — zamislila je akademija prije dvie godine, da se podhvati još dvaju zamašnih i znatnih posala i da stane pribirati »Gradju za poviest književnosti hrvatske«** i da uzme kupiti materijal o našem narodnom životu i da ga onda po nekoj stalnoj osnovi proučava. Ovoj drugoj zamisli imao bi poslužiti »Zbornik za narodni život i običaje Slavena«, kojega je prvi svezak nedavno izašao, a skoro će i drugi da izadje na svijet.

Kako će akademijin »Zbornik« zanimati ne samo jezikoslovca i folkloristu, nego i kulturnoga historika u obće, kako će u njem nalaziti za se zgodne gradje i političar, i — ako se uspije djelu dati onu svestranost, koju bi htjela »Osnova« postići — nacionalni ekonom (n. pr. str. 15 u »Osnovi«), red je, da se i mi osvrnemo na taj zamašni podhvat s nekoliko rieči.

Naš narod — razumievajući ovdje pod »narodom« i kaputaša (gospodina) i čovjeka u opancima (seljaka) — davno je potisnut s one staze, kojom bi morao po prirodi da koraca. Daka-ko, da se to jače razabira na gospodi nego li na seljacima. Potisnut je na neprirodnu, jer nenarodnu stazu, nešto silom prilika, a nešto krivnjom svojih sinova t. zv. gospode. Uči nas historija, da je najjači bio naš narod onda, kad se je gospodin sa seljakom ćutio jedno; što je takvih momenata u historiji dosta malo, to i jest ona naša žalost; gdje niži slojevi ne mogu u viših slojeva gledati pobornike svojih želja i ideja, gdje opet viši slojevi ne podmladuju svoju snagu narodnom snagom, ondje će teško moći biti govora o prirodnom razvoju naroda. U starih Grka ima priča, kako je Antej s Heraklom svaki se čas spuštao na zemlju — na grudi svoje majke — da od nje crpe snage. Dokle god je od zemlje primao snage, dotle mu nije mogao Herakle nauditi. Tek kada ga Herakle odkide od zemlje i podiže u zrak, bješe inteligencija. I taj se gospodin, naša inteligencija dobrim dielom otudjila.

Ono, što je u Grčkoj Antej, to je u našem narodnom životu — gospodin svojem narodu. Na štetu je to i prostoga naroda i gospode. Priljubi li se inteligencija svojem narodu, onda je i ona jaka i njezin je narod jak. Najbolje nam primjerom za potvrdu naših navoda može služiti ilirsko doba. Učena gospoda inteligencija, zagrijala se za narod, njegov jezik, običaje itd., pa koliko ne koraknu naprvo naša kultura nastojanjem one male šačice ljudi, naših velikih ilira! Kako li bismo bili tek odmaknuli napried, kako li bismo bili svoji, da se je i čitav narod onda već mogao zagrijati vatrom, kojom su gorjeli naši preporoditelji!

Ali žalibože riedki su svetc, da se inteligencija od srca hvata u narodno kolo. Preradovićeve rieči: »Plemstva nema u Slavena«, može Hrvat lako preinačiti na »Plemstva nema u Hrvata«. I nema ga. Nema ponajprije staroga plemstva. Ono je poubijano to na bojnim poljanama, to u Bečkom Novom Mjestu, to kojegdje drugdje. Stare hrvatske plemićke obitelji, koje i dan današnji živu, nisu više hrvatske. Ili su sasvim postale tudje, te osim imena nisu zadržale ništa hrvatskoga ili su bar blizu tomu, da postanu tudje, jer nemaju srca za ovaj svoj narod, ni ljubavi za svoju rodjenu grudu.

Nema ni novoga plemstva, nema ga bar narodnoga. O naj-

novijim plemićima, što ih za zasluge oko sistema sistem stvara, ne ćemo ni da govorimo.

Hrvatsku inteligenciju sačinjavaju oni, koji su potekli iz prostoga naroda. Oni i podržavaju veze s narodom. Učitelj, svećenik, koji činovnik ili vlastelin, gdje koji sveučilišni građanin, to je naša hrvatska inteligencija, na njih se i u prvom redu baš na njih obraća akademija tražeći, da ju podpomognu u njezinu koliko znamenitom toliko i patriotskom podhvalu.

S tri gledišta treba ponajprije da uočimo stvar i — recimo odmah — da ju od srca pozdravimo. Izdajući akademija na svijet »Zbornik za narodni život«, ona će potaknuti na novi duševni rad mnoge sile u provinciji, koje se od duševnoga rada davno odbiše. Selo ili manji gradić ne pruža ti toliko poticaja da ti duh intenzivno radi. Svaki suradnik »Zbornika« baš u radu za »Zbornik« naći će poticaja, da dogradi i upodpuni nešto na svojem intelektu i moralu. U jednu rieč: svi suradnici »Zbornikovi«, ako to nisu bili od prije, postaju duševni radnici. Kapital duševnoga rada u Hrvata raste — i to je jedna zasluga akademije i njezina »Zbornika«.

Druga će blagotvorna posljedica ovoga rada oko proučavanja narodnoga života biti, da će oni, koji se njega prime sve više zavoljevati narod i njegovu dušu. Francezka rieč »L'appetit vient en mangeant« prikrojena za ovu priliku znači: što se više približuješ narodu i što ga više proučavaš, to ti je miliji. I odbjeglicu sina mami očinski dom i odmetniku sinku često bi majčina sladka rieč blažila ljutu tugu, kako onda da se s radošću ne vraća k rodnomu praču onaj, koga su samo nepovoljne prilike, netražene i neželjene, od njega odbile!

Najglavnija pak tekovina čitavoga rada bit će ovo: Pred nama će ležati ogromna gradja, koja će nam jasno, glasno kazivati, kakov život boravi naš hrvatski narod, kakva mu je duša, što ga tišti, što on željkuje itd. Pravi prijatelj i pravi sin svojega naroda i dosele je to, ali samo donekle znao. Sad će mu biti slika jasnija, potpunija. Na osnovu te gradje moći će i zasljepljenoj svojoj braći i tudjincima dokazati, da naš narod ima u sebi sve uvjete, da uživi samosvojnim životom. Iznositi te dokaze, otvarati im srce Hrvata kaputaša i Hrvata seljaka, bit će zadaća svakog patriote.

Kad je Vuk pokazao svijetu, kakvo pjesničko blago ima Hrvat i Srbin, strani se je svijet stao snibivati. Naše narodno

blago stadoše izučavati i stranci i vlastiti sinovi. Pjesništvo i pjesnička proza udariše narodnom stazom. Jezik, poslovice, običaji narodni i sve se to stalo proučavati i proučavalo se s ljubavlju ali ne za dugo. Interes za narodnu poeziju s vremenom smalaksao. Nekako s bolju to konstatuje naš zemljak Jagić ocjenjujući u svom »Archivu« (XI. 424.) Hermannovu zbirku muhamedanskih pjesama.

Od »Matičinih« izdanja »Hrvatskih narodnih pjesama« mišljismo u novijoj našoj književnosti brojiti novu periodu vraćanja k narodnomu vrutku. Koliko li će »Matičine« pjesme utjecati na to, da nam se pjesnici i pripovjedači podrobnije baviti narodnim sujetima, narodnom gradjom, ne možemo više pripovjedači zahvaćati za svoje svrhe.

Kao što zbirke raznih sakupljača narodnoga blaga pokazase, da je naš narod bogat na pjesmama, tako je Kuhačeva zbirka »južno-slavenskih narodnih popjevaka« pokazala, da u našega naroda ima i muzikalnoga blaga, samo ga valja pokupiti te tim od propasti sačuvati i njim se — okoristiti. U jednom i drugom pravcu pokazao se nemar Hrvata u pravoj mjeri. Četvrtom knjigom zape ovo monumentalno djelo. Kad je prije nekoliko godina Slavjanski obilazio sa svojom družbom po Evropi, pa kad je došao i među nas i kad čusmo, kako se liepo dadu pjevati narodne popievke, sjetismo se, da i mi imamo možda još i ljepših popjevaka od ruskih i da bi bilo vriedno, da se dademo na kultiviranje narodne popievke. Pa jesmo li što na tom polju učinili? Davalo se nekoliko vokalnih koncerata u Zagrebu, u jednom ili dva gradića u provinciji i naš zanos za narodnu glazbu jenjao. Regeneracija našega glazbenoga života, kojemu se nadasmo poslije pohoda Slavjanskoga, ostade pustom željom nekolicine. Tako još i danas velik dio obćinstva ne samo da ne mari za prstonarodnu popievku, nego ne mari ni za umjetnički dotjeranije narodne tvorevine u narodnom duhu. Da svoje kazivanje potvrdimo primjerom!

Ove se godine davale u hrv. kazalištu dvije izvorne opere: Zajčeva »Armida« i Vilharova »Smiljana« (ova je potonja skladana u narodnom duhu). Da ste samo vidjeli, kako su obćinstvo zanimala ta djela! Nisu to doduše remek-djela, ali su djela naših ljudi, pa bi se od obćinstva očekivalo, da će se interesirati za izvorne komade, ma ih i nepovoljno kritiziralo; očekivalo bi se, da će svojim brojnim pohodom sokoliti u radu naše sinove,

ali to se nije dogodilo. Pokazalo se i opet, da Zagrebčani vole tudjemu nego svojemu.

I običaje narodne izniet će nam »Zbornik«. Važno će to biti i za pravnike. Treba poznavati običaje narodne, pa prema njima, kao što je to donekle učinio Bogišić za Crnu Goru, graditi i njima prilagoditi zakone, koji bi trebali da uhvate trajna koriena u narodu. Neide svaka čizma na svaku nogu, pa nije ni svaki zakon za svaki narod. Da su oci zakona o »Diobi za-druga« kod nas više poznavali narodnu dušu, bilo bi se dalo mnogo zlo mimoići, i mnogo toga, što nam je starina namrla i što je bilo dobro, ne bi trebalo da se izgubi.

Preporučujući našim ljudima što usrdnije, da se zainteresiraju za zbornik, primjećujemo, da ćemo se do zgrade još povratiti na ovo znatno djelo, što ga je zasnovao naš najviši prosvjetni zavod.

* U povodu knjige: »Osnova za sabiranje i proučavanje gradje o narodnom životu«. Napisao dr. A. Radić. (Preštampano iz II. svezka »Zbornika za narodni život i običaje južnih Slavena«).

** Prva knjiga te »Gradje«, koju je uredio dr. M. Šrepel, ugledala je svjetlo ovih dana.

(»Obzor«, God. 1897. Br. 167.)

Konavoske nazdravice.

I.

U III. svezku akademijskoga »Zbornika za narodni život i običaje« izašla je na sviet i ova nazdravica, što je u svatovima započne sopri-domaćin, nastavi stari-svat, a dovrši kum-vjenčani:

»Ej, moja mila i draga braćo! Ja čuh od mudrijeh glava, sijedih brada: djegod se Bog moli, da se ondje i na'odi; djegod se više moli, ondje se i više na'odi. Pak ovi naš ban domaćin Boga moljaše sve od lanjske godine do ove godine, dok mu dodje i ovi današnji dan veseli. On molio i domolio se Bogu i ovi njegov sretni dan dodje. Pak on ovako sopru napravljaše i za nju nas braću postavljaše, da mu blago blağujemo, rujno vino pijemo, kako komu za volju bude. Mi blago blağovasmo i vino pismo sjedeći, a Bogu se moljasmo klečeći, a spomenut ćemo Boga i veliku Slavu Božju stojeći.

Ej, pomози Bože, a veseli, Bože, u ovaj dom, da pomaže Bog; dom, domaćina, njegove kumove i neprijatelje, koji su ovdje i drugovdje na sve bande i četiri strane. Da bi se ovemu našem banu domaćinu kupili brani izabrani: na punu sopru, na dobro volju, na pošten glas, a na svietli obraz. Do sad dobro, a unaprijeda bolje, sve od ove godine do godine, a od do godine vele je rijet do stotine, nego dok je volja Gospodara Boga, a požuda srca našijeh.

Pa dobri ovi poštenu ban domaćin nove prijatelje prihvaćivao, a stare potvrdjivao, sve u duđu vijeku u mala'nu grijehu! A što god junak činio, Boga se bojo, a svoje duše ne ogriješio! (»Amen, da Bog da!« odvrate prisutni).

Da'ni, Višnji Gospodare Bože, da bi ovome našem banu domaćinu sve dohodilo s krsta na oposlo, kako ide sunce i mjesec. Sunce mu na istok, a Gospodin Bog na pomoć! Da mu nebo rosi, a zemlja i svaka muka lijepi rod rodi, čim bi se junak u mladosti dičio, a u starosti i dičio i hranio, a vazda Gospodina slavio i hvalio! U crkvu hodio, Bogu se molio, lemozine (milstinja) dijelio, svijeća na oltar namjenivo — sve od svoga truda, a božjega dara!

Da'ni Višnji Gospodare Bože, ovemu našem banu domaćinu za volom dobroga orača, što bi jutrom radio, a večerom omrknivo, na vratu sjeme iznosio, a pred sobom bijele volove izgonio, pa se Bogu molio i junak na duboke dolove dohodio, pa kudgodj junak svojom rukom maho, od one mu jaki Bog pomago i naklanjo! Junak rijetko sijo, često mu nicalo! U dnu mu se busalo, a u srijedi trstilo, a na vrhu klasalo! Svaki glas ko svilen pas. Svaki mu se klas skreto k zemlji, kako andjeli Gospodinu Bogu, a mi danas k Tebi, poštenu bane domaćine!

Da'ni, Višnji Gospodare Bože, ovemu našem banu domaćinu na konju dobra ja'idjiju, što bi konja jaho, a sablje paso, veselo od svoga doma na put odlazio, a s puta veselo i zdravo dolazio! Putem se Bogu molio, i zdravo medju ovaku braću dohodio! Braća ga, očela, mjesto mu činila, a čas' mu nosila! Imo ko, a imo i komu, imo za što, a imo i na što, — sve za čas, i za poštenu ljubav, — kako no i 'oće, ako Bog da!

Da'ni, Višnji Gospodare Bože, da bi ovi naš ban domaćin pio — sve dok bi sam htio, a kad bi iskraj ovake braće odlazio, poštena glasa i svijetla obraza. Zdravo svomu dvoru dolazio, a kod dvora svake vojske na'odio, voljne i nevoljne! Voljne u

dvor uvodio, za ovaku ih sopru posadjivo, da mu blago blaguju, rujno vino piju, Boga mole, i o svakom junačkom dobru zbore i govore! A junak nevoljnim na vrata iznosio ruka punijeh, a srca vesela! Do vrata mu zlovoljno dolazili, a od vrata veselo odlazili, putem hodeći Bogu se moleći i ovako zboreći: dobra domaćina, dobre domaćice, dobro ti nam udijeli, udijelio im Bog sa svih banda i četiri strana, a s nebesa najviše, kako 'no i 'oće, ako Bog da!

Da'ni Višnji Gospodare Bože, ovemu našem banu domaćinu na ustanak i podranku, na mrkljoj noći, gustom gori i mutnoj vodi, na tijesnu klancu i manitu vrancu! Djegod mu bilo strašno strašnovito, da mu bude lako lakovito! Zla ga ni čula, ni vidjela, a dobra stizala i prestizala, kako no'i oće, ako Bog da!

Da'ni Višnji Gospodare Bože, ovemu našem banu domaćinu tri, četiri dobra! Prvo dobro: goja, mira; drugo dobro: kru'a, vina; treće dobro: srebra, zlata — od tebe, Bože, data i poslata; a četvrto, što je najbolje: zdravlja i veselja junačkoga, kako i 'oće, ako Bog da!

Da'ni Višnji Gospodare, Bože, da se ovega našega bana domaćina držalo svako dobro, kako što se drži: brštan drva i kamena, pijesak mora dubokoga, zvijezde neba visokoga, andjeli Boga pravednoga, a mi tebe poštenu bane domaćine, kako 'no i 'oće, ako Bog da!

Da'ni, Višnji Gospodare, Bože, ovemu našem banu domaćinu, što mu je najljepše na ovom bijelom svijetu: pamet bistru, dušu čistu — na umrli dan, kako mu je bila na svetoj vodi od krštenja, — kako bi se junak s pameti vlado, s ljudima razgovaro, i božjoj volji ugadjio, a što god činio, uvijek se Boga bojo, a svoje duše ne ogriješio, kako što i ne će, ako Bog da!

A ovi današnji dan, Sveta Nedjelja, domaćinu spomena od krsnog mu imena i ovog njegovog sretnog veselja, — došlo mu na zdravlje, njemu i svakom njegovu kumu i njegovu dobru prijatelju, koji mu je danas u dom došo, i danas i svaki dan, i ovdje i drugovdje, na sve bande i četiri strane, pomози ga jako, Gospodare Bože! U zdravlju ga zaskakao, a u boljem provedao(!) od ove godine, pa do druge godine, a od do godine vele je rijet do stotine, nego dok je bila volja Gospodara Boga, a požuda srca našijeh.

Pak ove današnje svete mise, koje su se pjevale po puku

i narodu kršćanskom, da se budu pjevati živijem glavama za zdravlje, a mrtvijem dušama za spasenje. Tko je na njima bio, i tko nije bio, da'ni, Bože, sveti i slavni dio, kako i 'oće, ako Bog da!

Ovo junak veselje, koga je počeo gradit, da ga bude sagrađit sa mirom božjim, sa časom dobrim i po jednu i po drugu stranu, i po vas stan kumova i prijatelja. Gradio ga junak mnogo časno, a činilo mu se vele lasno!

A ova mlada mladica iz ovoga svoga rodjenoga doma, od koga je ostupiti, naumila, stupila mladica s Bogom u veliki dobri čas! Da se ovemu domu ne bude vele poznati, nego na svakom junackom dobru ostati! A u oni sretni i čestiti dom, u koji ima doć, da Bog da da, bude bude doći od koristi, a svemu rodu i plemenu od dike i od časti!

Da Bog da, da ova mlada mladica bude svakom dobra i ugodna: prvo gospodaru Bogu svojom molitvom, pak svojijem starješinam dobrotom svojom, a svome drugu ugodna i milosna do stare starosti!

Kogod bude ovu vladicu vidjati i u putu sretati, da je svak bude dobrijem riječima nadarivati, a pred zbornom crkvom za lijepo zdravlje pitati. Da svak bude rijeti, kogod je bude vidjeti: blaženi Bog, koji je stvorio, otac i mati, koji je rodi, domaćin, koji je odgoji, braća, koja je lijepo svjetovaše, na lijepi nauk naučiše i na ovi kršćanski put opraviše! Da budu blagosivati put, po kome je došla, pa i onoga s kojijem je došla! S njim došla svaka dobra i čestita sreća!

Da Bog da, da nitko ne reče: nesretna nesretnice, nego svak: dobra dobrosretnice, a sa zemanom dobra i čestita domaćice!

Ej, što ću ja poći vele govoriti, da ne bi ovaku milu i dragu braću zagovorio, kako može biti da sam i dosad! Nego ću ja zamoliti od mladjega, pak do starijega; starijega kako baba moga, a vas mladje, kako braću moju, da mi oprostite, a rdjave glase ne pronosite; jer vi znate, da je u mene mlada glava, ko zelena trava, ko jedna voćka na vrh jednoga brda, dosta visovita, a još više tankovita, pa koji god vjetar dokreće, svaki na svoju stranu okreće, — tako i mojom glavom i pameti danas. Pa vas molim, koja bude zla i pogana, neka ostane pod nogama, kako konju čavli i potkove; a koja bude dobra, neka otidje po

svijetu, kako pčela zukom po cvijetu! Ali ne ću dalje ni govoriti, nego ću napiti.

Ovu prvu i najbolju u ime Boga i velike slave Božje, da pomože Bog i velika slava Božja! Slava nam Božja vriježila i kriečila, pomagala svakog brata kršćanina, koji se krstom krsti, a u crkvu hodi, Boga moli, a za Boga zna! Pomozi ga Bože, i velika slava Božja, kako i 'oće, ako Bog da!

A ovu ćemo drugu za ljubav duđu, u ime Jezusovo, za zdravlje domaćinovo i njegova tvrdoga šljemeni, a pod njime zdravoga sjemeni. Šljeme mu tvrdo, vjekovito, a domaćin zdravo i veselo! Da bi se pod ovijem tvrdijem šljemenom našo gospodar čovjek a gospodja žena, koji bi svaka brana dobra radili: krstili, krizmali, vjenčavali, udavali, vinograde radili, kuće gradili i svaka izvrsna veselja činili. Štogod činili, Boga se bojali, a svoje duše neogrješili, kako i ne će, ako Bog da!

Ovu ćemo treću u ime Trojstva i Jedinstva nerazdieljenoga, koji razdieli nebo i zemlju, a sjedini nas braću kršćane. Mrnara na moru, ratara na polju, sužnja u sužnjici, starca u starosti, nejaka u nejakosti, i svakoga brata kršćanina, koji se krstom krsti, Bogu moli, u crkvu ide; pomozi ih, Bože, i sveto Trojstvo, kako i 'oće, ako Bog da!

Ovu ćemo četvrtu primaknuti, kako se primiču ljeti zelene gore a zimi studene vode, u ime tužnih i nevoljnih. Koji je junak u nevolji, da bi se tuže i nevolje izbavio, a svakoga dobra dobavio, konja najaho, sablje napaso, a ovake se braće i družine nauživo, kako i 'oće, ako Bog da!

Pa ćemo ovu petu u ime sopre i obraza. Sopra nam sjajna i svijetla, a obrazi zdravo i veselo, što za njome rujno vince piju! Zdrav si, bane domaćine, i svi tvoji prijatelji!»

II.

Kad sam ja ovu zdravicu prvi put pročitao u prinosu za »Zbornik« o »Ženidbi na Grudi« od učiteljice gospodjice Nike Balarinove, nisam pravo vjerovao, da ju je smislio i složio »narodni duh«. Nisam si mogao jasno u duhu predočiti onoga Vlaha Buškovića iz Bačeva dola, koji je tu nazdravicu kazivao u pero gospodjici Niki Balarinovoj: kakav li je inače, kad ovako liepo umije govoriti! Nisam pravo znao, je li ovu nazdravicu smislio i složio jedan čovjek, a drugi je nitko ne zna, ili je pak to starina,

za koju se ne može drugo reći, nego da je narodna, da ju je smislio i složio — što no rieč — duh, genij narodni.

Ne znajući svega toga pošao sam — uz drugi posao — u Konavle, da saznam.

Najnestrljivije sam čekao, dok ugledam Vlaha. Našli smo ga među svietom, kad je izišao iz crkve. Kad sam ga upitao, e da li je on to, što je kazivao nazdravicu, kimne samo glavom i nasmieši mi se. Podjosmo u malu sobicu u školskoj zgradi na Grudi: bila je premalena za onoliki sviet. Gdje je tko mogao, stisnuo se. Ja upitam Vlaha, znade li nazdravicu na pamet. On kimne glavom. Kad sam ga umolio neka kazuje (— a ja sam gledao u rukopis —), nije htio, već neka ja »legam«. I ja stanem čitati. Iza nekoliko rieči već se javi Vlaha: »Ferma! Nije tako!« Što je? pomislim. Ja sam čitao: »Ej, moja mila i draga braćo! Ja čuh od mudrijeh glava, sijedih brada: dje se Bog moli...« Ali ne dadu ni njemu. »Nemoj to, — reče mu jedan do njega — u nas ljudi više ne nose brade.« »A ma ništa — brani se mirno Vlaha — stara je brada svejedno sijeda«, — i kazuje dalje, no i opet mu ne dadu mira. Složili smo se napokon tako, da ću ja čitati, a kad kome od njih ne bude pravo, kazat će »ferma«. Tako je to smislio glavni prigovorač, Vlaha je pristao, pa i ja. I išlo je liepo. Kad sam počeo: »Pak ove današnje svete mise...«, čujem sa svih strana »ferma!« Ja prestanem. »Najprije dolazi ovaj koljenac: A ovi današnji dan...« Ja brzo pribilježim sa strane: koljenac i pitam, što je to. Liepo su mi razložili, da je koljenac ono, što mi kažemo, »odsjek«. Rieč je liepa i dobra: koljence u gornjoj Posavini na travama žitaricama ono mjesto, gdje je kao čvor. Pa kad bi se komu baš htjelo, da poredi ove nazdravice s klasom žitnim, ne bi mu to teško bilo.

Čitah dalje: »... A junak nevoljnim na vrata iznosio ruka punijeh!« I opet čujem s više strana: »a srca vesela!« U rukopisu toga nije bilo. A bez toga ne vriedi ni ono ostalo — govorahu ništa: što će nam pune ruke, ako se ne daje srca vesela! — Vidio sam tu kao i drugdje, — da nazdravice ove nisu prazne rieči: što se govori, pa bilo i po sto puta, na to se i misli, to se i osjeća.

Kad sam pročitao: »Slava nam božja vriježila...«, upitam, što je to: vriježila? Na to se javi domaći župnik i kanonik, gosp. dum Jozo Crnica, i reče, da bi moralo biti: vriedila. Ali ne dađe glavni onaj prigovarač (žalim, što si ne zapisah vriednoga mu

imen): »Slušali smo staroga Boža Bronzana iz Popovića, pa ne možemo drugče. Nijesu ga mladi izventali...«

Ovo je bilo, kako rekoh, na Grudi. Iza toga sam se vratio u Čilipe (gdje sam stao, pošavši iz Dubrovnika na Grudu), k pravom Hrvat, od tada svom pobratimu: župniku dum Antunu Tvrdiću. Tu sam oživio poslije predjašnjih dana: bio sam barem s nazdravicom na čistu. Kako je naš dum Antun krasno srce i liepa duša, pravi čovjek i Hrvat korenjak bez trunka tudjinske misli, lako se razumije, što se kod večere našao za njegovim stolom i onaj starina, što nam je kod slikanja svatova bio sopri-domaćin. U liepu razgovoru — kao da smo stari znanci, a danas se prvi put vidjesmo — upitam našega sopridomaćina (sve još ne vjerujući, da je ova nazdravica obćenito poznata): »Kako ono ide napried, fratre, (tako iz šale zovu u kući dum-Antunovoj našega starinu): ... držalo se našega bana domaćina svako dobro...?« A on mi odmah nastavi: »... kako što se drži bršljan drva i kamena, piesak mora dubokoga...«, — sve i glasom pokazujući, kako misao leti iz dubina morskih u nebeske vedrine.

Poslije one sjednice narodne akademije na Grudi, poslije potvrde sopri-domaćinove — ja više nisam bio u sumnji o ovim nazdravicama.

III.

Kako dakle treba sebi pomišljati postupak ovih nazdravica?

Danas se obćenito misli, a misle to i stručnjaci, da narodne umotvorine: pjesme, pripoviedke, — nastaju na jedan put onako gotove, kako ih vidimo. To je mišljenje krivo. Ostavljam sada na strani pjesme i pripoviedke, pa ću se zabaviti samo ovom nazdravicom.

Varao bi se, tko bi mislio, da je ovu nazdravicu netko prvi smislio i složio, a drugi je od njega naučili. Ništa ne smeta, što smo čuli ono: »Slušali smo staroga Boža Bronzana... Nijesu ga mladi izventali (smislili)...« Jer nismo li čuli i ono: da ne treba govoriti o sijedim bradama, kad već ljudi ne nose brade? Slušaju dakle mladji starije, ali ih ne slušaju sliepo i bez pameti, već s udiljnim obzirom na život. Kad dodje do toga, te se stari slušaju sliepo, — tu već imamo epigone, dekadencu; tu se već ne

stvaram, već se živi od stare muke. Ovako nastaje onda, kad se život tako promieni, da ga mladi više ne razumiju. Narodna naša pjesma, mnogobrojni običaji naši — danas su do toga došli: nečesa je nestalo, što je bilo nužno za život pjesmi, za držanje običaju. Narodna pjesma, narodni običaj, — sve, što zovemo narodnim blagom, u čvrstoj je svesi sa životom: u njem se i s njim se radja, s njim se razvija, s njim i propada.

Tako je i s ovim nazdravicama. Nisu nastale na jedan put. Kad se ljudi u veselju sastanu, i duša je vesela, srce živo: goni te na rieč, i ti govoriš, kako srce hoće, a duša i pamet kazuje. Mladi slušaju i pamte, poslije kod zgode ponavljaju po pamćenju i dodaju po srcu i po pameti. I tako to ide dalje, dokle god slušaoci, t. j. narod, »javno mnijenje« drži, da su dodatci i promjene bolje. A kad već nema nikoga, tko bi znao bolje: umotvor je narodni savršen. I tako će živjeti, dok ne propadne, — kao i sve na svijetu, što se rodilo. A zašto propadne? Zato, što propadne i ono, što ga je rodilo, što mu je život držalo. Kad Konavljani n. pr. ne budu više vodili sedam, devet ... da dvadeset i jednoga svata, nego dva svjedoka: tko će govoriti nazdravice, kad ne će biti ni sopri-domačina, ni kum-vjenčana, ni starog-svata? Stvar je ova tako jasna, da još više tumača ne treba.

I naše su konavoske nazdravice na vrhuncu savršenstva. Pače bih rekao, i ako još snažno živu, da se na njima već vide znaci, koji vode k propadanju, a ne k razvoju. Ne pokazuje to samo stalni broj koljenaca, pa red tih koljenaca jednoga iza drugoga, — red, u koji se mlađi ne usudjuju dirati —: to pokazuje djelomice već slipeo nasljedovanje starih i u pojedinim pače riečima. I ako je rieč vriežiti poznata u onim stranama već iz starih spomenika, — u ovoj je nazdravici već kao starina, i to kao malo razumljiva starina: »Slušali smo staroga Boža Bronzana ... ne možemo drugče ...«

Da; ne možemo drugče! ... Mnogo je tim rečeno.

Kad ne možemo drugče, moramo ovako, kako smo od naših naučili. A kad pozaboravljamo ovo, što smo od starih naučili, onda — kad ne možemo drugče — ne ćemo nikako. I nazdravice će naše propasti.

Sreća za ove nazdravice, što ovo: »ne možemo drugče« vriedi samo za jednu tek rieč; pače — što je još veća sreća — možemo još ovu nemoć razumjeti kao poštovanje i čuvanje starina. No uza sve to će doći jednom vrijeme, kad će za čitavu

nazdravicu vriediti: ne možemo drugče, kad će čitava nazdravica biti kao kameni kip, — čvrsta, stalna — i mrtva, kao ceremonijska formula. Dogodit će se s njom, što se dogodilo s tolikim živim nekada i punim simbolijske poezije obrednim pjesmama, molitvama i govorima.

Tvorevine uma imadu isto tako svoj razvoj, evoluciju, kako ga imadu društveni život i njegove uredbe. Vrste (genre) duševnih tvorevina — epos, pjesma, drama, — nisu kao neka vječna, nadnaravna bića s vječnim i nepromjenljivim svojstvima, već i one postaju, razvijaju se, mienjaju se i propadaju. Ovdje, u ovakim životnim prilikama su ovake, — ovdje, u drugim prilikama su drugačije, — a možda ih i nema. U životu i za životom niču, s njim se razvijaju, s njim i umiru: svaгда su vjerna slika čitavoga života, u kojem su nikle.

To vriedi za narodne umotvorine u obće, za svaku narodnu književnost, bila ona ustmena, ili pismena. No ja nisam nakanio, da o tom razpravljam. Spomenuo sam sve ovo samo za to, što oni, koji se bave proučavanjem narodnih umotvorina, ne paze na to. Kako je to neopravdano i za samu nauku neuspješno, o tom ću još kazati dvie, tri, prije nego što se stanem s ovoга stajališta baviti našim nazdravicama.

IV.

Ne pitamo sada, zašto su se počele u našem stoljeću sakupljati t. zv. »narodne umotvorine«, i ako bi nam to u koječem razjasnilo, zašto se je u proučavanju narodnih umotvorina pošlo ovim, a ne onim putem. Iztaknut ćemo jedino, da su prvi, koji su se bavili proučavanjem narodnih umotvorina, bili filozofi. A kad se kaže: filozofi, to je značilo do najnovijega vremena: poznavaoi stare klasične književnosti grčke i rimske.

Treba znati — i ako se tim ne možemo potanko baviti, — da je klasična filologija postala s vremenom suha nauka, bez poleta, a kadkada i bez duha, — no redovito se nije obzirala dovoljno na pravi život onoga vremena, kojega je spomenike proučavala, a za savremeni nije gotovo ni marila. Koliko se je klasična filologija i osvrtna na život i uredbe starih klasičnih naroda, bilo je to gotovo posve abstraktno, a pogotovo nije nikako dopuštala, da se život slavni tih klasičnih naroda razsvjetljuje i poredjuje sa životom barbarskim ili modernim: sve

je to prema klasičnomu životu nizko, neznatno, — jer je poznato, obično. To je, može biti, i smiješno, tomu se možemo i podsmjehivati, — ali je činjenica, da je duh klasične filologije bio takav. Ta činilo se, da je to upravo najveći ponos klasične filologije, što prosta, neškolorana svjetina ne može o njoj imati nikakvoga suda. Ta kakova bi to bila učenost, gdje bi svaka obična zdrava pamet mogla kazati svoju! Tu bi nestalo nimbusa učenosti. Ne, tu ima rječ samo propisno izučena, školorana i promovirana glava, koja umije razlikovati klasičnost od barbarštine, koja umije klasičnost cijeniti i hoće se njoj — i samo njoj — klanjati.

Nema sumnje: klasičnost i treba cijeniti, njoj se i treba klanjati. Ali ne treba zaboravljati, da se ni klasičnost nije rodila klasičnom, da je i ona bila u pelenama barbarštine. A to su klasični filolozi zaboravljali, a ako i nisu posve zaboravljali, poštivanje je njihovo i klanjanje pred klasičnošću, bilo toliko, da ti se činilo, kad su govorili o početcima klasične kulture i umjetnosti, da je i sama barbarština starih naroda bila već — klasična. Uzmimo za primjer samo Homera. Kolikom se ozbiljnošću — da ne kažem: zanosom — tumači i razglaba n. pr. opisivanje Homerovo, kako se kolje ovan! Koliko se tumači koji dio odiela! Sve su to bile — da ne nabrajam previše — obične, svakidašnje stvari, ali, budući da im je Homer posvećivao jednaku pažnju, kao i rastanku Hektorovu s Andromahom, — čine se one nečim neobičnim, tako da ti se pričinja i samo klanje ovna samo po sebi nešto veličajno, klasično. I nije čudo. Ove su sitnice u svezi sa svom onom u istinu veličajnom ljepotom i milinom Homerove poezije, pa ih i ne možemo od nje dieliti. Tako se je s vremenom svaka klasična sitnica počela smatrati kao nešto od običnoga života i svijeta odieljeno, što je moglo nastati samo u onom divnom klasičnom svijetu, u onih divnih nenadkriljenih naroda — uzornika, koji su svijetu dali svoju kulturu — nedostignutu, nedostižljivu.

No i taj se pogled na starinu stao po malo mienjati. Grčka i rimska književnost i čitava u obće kultura nije podavila niti nije mogla podaviti čitavoga života novih evropskih barbarskih naroda: ostali su narodni jezici, narodni običaji, a počela se radjati i narodna književnost. U toj su se narodnoj književnosti našli mnogi oni isti elementi, koje su do sada držali jedinom svojnom klasičnoga svijeta; pokazalo se, da ljepota i milina

nije s toga i liepa i mila, što je klasična, nego stoga, što je — čovječja.

Ovoliko je trebalo u kratko spomenuti, da se uzmožne razumjeti i drugi pogled na narodne umotvorine, pogled, koji nije filologijski.

Filolozi niesu mogli na narodne umotvorine gledati s onakovim zanosom, s onakovom ljubavlju, s kakovom su gledali na umotvorine klasične. Tu im je smetala i metoda klasičnih nauka. Mi smo barbari morali najprije učiti jezik klasičnih naroda, pa se iz te nužde i rodila filologijska nauka. Tu je na prvome mjestu gramatika. Ne ću na široko razlagati, kako su dugo narodne umotvorine mrtve ležale pod filologijskim naočalima. Dalje dolaze teorije: kako je postala mitologija, kako su postale Homerove pjesme. Dakako: barbarima je bila sve to bajna zagonetka. Kako i ne bi? Od Homera je prohujalo trideset stoljeća! Život klasičnih naroda, uredbe njihove, mišljenje njihovo, — sve smo mi to gledali kao kroz maglu, pa smo si stvarali teorije, da taj čudni i nerazumljivi svijet nekako barem shvatimo. I to je bilo dobro. Ali je bilo zlo, što smo po istim teorijama htjeli tumačiti i naše barbarske, narodne umotvorine, koje su se rodile u posve drugim prilikama. Zato su narodne umotvorine do danas mrtve ležale pod ovom teorijskom maglom. Dosta je pokazati na junačke pjesme hrvatske: spomenemo li študije o metru (desetercu), pa študije o nekoj cjelini, iz koje bi pojedine pjesme (kosovske) imale nastati (opet po teoriji o Homerovim pjesmama), — spomenuli smo gotovo sve.

Tim dakako niesam kazao, da se narodne umotvorine ne smiju poredjivati s umotvorinama klasičnim. Dapače! Ali izučavanje treba početi na osnovu zbiljskoga narodnoga života, u kojem su umotvorine nikle; a što se ne može protumačiti iz života narodnoga, tu se neka traži tuđji utjecaj. A poredjivanje s umotvorinama drugih, pa i klasičnih naroda, podiže nas na vrhunac, s kojega nam je moguće pogledati ne samo na dušu ovoga ili onoga naroda, nego na dušu — da tako kažem — čitavoga čovječanstva, kako se očituje u tvorevinama svojim.

V.

Da vidimo sada našu konavosku nazdravicu! Pogledat ćemo najprije, ima li kakvi red u mislima, koje su u njoj izrečene.

Nazdravica ima uvod i tri diela.

Uvod je ovo: »Ej, moja mila i draga braćo! Ja čuh od mudrih glava, sijedih brada: gjeđod se Bog moli, da se onđe i nahodi; gjeđod se više moli, onđe se više i nahodi. — Pak ovi naš ban domaćin Boga moljaše sve od lanjske godine do ove godine, dok mu dodje i ovi današnji dan veseli. On molio i domolio se Bogu i ovi njegov sretni dan dogje. Pak on ovaku sopru napravljaše i za nju nas braću postavljaše, da mu blagujemo, rujno vino pijemo, kako komu za volju bude. Mi blago blagovasmo i vino pismo sjedeći, a Bogu se moljasmo klečeći, a spomenut ćemo Boga i veliku slavu Božju stojeći. — Ej, pomoz, Bože, a veseli, Bože, u ovaj dom da pomože Bog: dom, domaćina, njegove kumove i prijatelje, koji su ovdje i drugovgje na sve bande i četiri strane! Da bi se ovemu našem banu domaćinu kupili brani izabrani: na punu sopru, na dobru volju, na pošten glas, a na svijetli obraz! Do sad dobro, a unaprijeda bolje, sve od ove godine do godine, a od do godine vele je rijet do stotine, nego dok je volja Gospodara Boga, a požuda srca našijeh. Pa dobri ovi poštenu ban domaćin nove prijatelje prihvaćivo, a stare potvrgjivo, sve u duđu vijeku, a malahnu grijehu! A što god junak činio, Boga se bojao, a duše svoje ne ogriješio! (Amen, da Bog da!)«

Što nam je držati do ovoga uvoda? Nije li ovo molitva? Da i nema na kraju: »Amen«, vidjelo bi se, da je molitva.

Prva nam je pomisao, da je ova molitva na početku nazdravice nastala pod utjecajem kršćanstva. I ako sve prilike za to govore, da ovakova molitva na početku odgovara posve kršćanskom shvatanju života čovječjega: i ako je pače i to istini prilično, da se je ovako razvila i učvrstila pod utjecajem kršćanstva, — ipak je u njoj toliko toga, što nije samo kršćansko, nego i obćeno čovječje. Pogledajmo malo izblize.

»Pak ovi naš ban domaćin Boga moljaše sve od lanjske godine do ove godine, dok mu dogje ovi današnji dan veseli«. Nema sumnje, ova je molitva najprije složena za zdravicu kod godišnje slave, za cielo za slavu krstnoga imena. Što je naravnije, nego da čovjek, koji se je čitavu godinu molio Bogu, da mu dogje ovi dan veseli, — jedan u čitavoj godini! — što je, velim, naravnije, nego da duhom preleti čitavu tu godinu i pomisli na Boga, koji mu je dao doživjeti ovaj dan! Zato ono: mudre i siede glave pravo govore: gdje se Bog moli, da se ondje i nahodi.

Mnogo se prigovara našem narodu pravoslavne vjere, što mnogo troši na slavu krstnoga imena. I doista, bit će ovi prigovori gdje gdje opravdani. No treba svađa držati na umu i to, da se mnogi jadnik čitavu godinu Bogu moli, da se jedan put u godini uzmožne razveseliti, premda ne treba ni na to zaboraviti: da je narod u krajevima, gdje se čovjek samo jedan put na godinu može razveseliti, može se reći, gotovo na barbarskom stupnju živovanja, da nije bio sposoban razviti nikakvih društvenih uredaba, koje bi mu podavale priliku, da se proveseli. K tomu treba i to držati na umu, da je krstno ime — toga ne treba ni dokazivati — po postanku svom tuđa, u narod unesena svečanost. Pita se dakle: što bi taj narod imao, da nema krstnoga imena? Tu je zgodno spomenuti i to, što pravoslavni naš narod, — kako je poznato — vrlo strogo, gdješto, kažu, upravo bezumno posti, — sve u očekivanju, kako će se naužiti, poslie posta. Ovo ne samo da je nekulturna pojava, nego je ovo dekadencija narodne kulture, kad tuđi, uneseni (bilo dobri, ili zli) propisi ravnaju pače najnižim instinktima, dok se naprotiv zna, da su se u drugim krajevima uz iste vjerske propise sačuvale narodne svečanosti s veseljem i gozbama.

Konavljeni su katolici. Ne znam potanko, koliko se u njih troši za krstno ime. No koliko sam ih vidio i s njima bio, mogu suditi, da je to sviet umjeren, uljudjen, sebi gospodar. Ono: »od lanjske godine do ove godine«, i ako pristaje za slavu godišnju, upravo za krstno ime, danas je samo formula, figura, pa ne znači baš »od lanjske godine do ove godine«, već znači: dugo vremena, što se je ban domaćin spremao i veselio ovoj slavi. Da je to samo figura, dokazuje i to, što se eto upotrebljava u svatovskoj nazdravici. No tajiti se ne da, uzeli stvar ovako ili onako: Rieči ove jasno kažu, da se taj narod riedko veseli. pa se zato i veseli toliko kad dodje koji »dan veseli«.

A kad su tako riedki veseli dani, nije li psihologijski posve razumljivo, da se kod te riedke slave odmah misli na dođuću riedku slavu? Zato i moli: »Do sad dobro, a unaprijeda bolje...«. Tomu tek dodaje pravu molitvu: »vele je rijet do stotine, nego dok je volja Gospodara Boga!«, pak: »A što god junak činio, Boga se bojao, a duše svoje ne ogriješio!«

Spomenuli smo, da je ovu molitvu najpriličnije dovoditi u svezu s kršćanskim običajima. No u istinu je ovdje kršćanski običaj, ujedno čovječji običaj. Ne diram u pitanje: u koju ćemo

književnu vrstu (genre) uvrstiti ovu nazdravicu, već samo spominjem — što možemo naći u svakoj boljoj stilistici: — da su se i u starih naroda kadšto počinjali govori, — besjede, pohvale, — molitvom. Tako Demosten počinje svoj govor »O vijencu« ovako: »Prije svega, ljudi Atenjani, molim se svim bozima i božicama...« A mlađi Plinije počinje svoj panegirik Trajanu: »Dobro su i mudro postavili naši stari (maiores), da se, kako posao, tako i govor počinje molitvama...« Osobito je vriedan ovaj drugi primjer, gdje se spominju stari (kao u nazdravici: mudre glave, siede brade). A dovoljno je poznato, da se i danas kršćanske propovijedi počinju molitvom. No ovo je sve samo paralela, slično, a nije isto. Molitva se u našoj zdravici ne tiče onoga, što će nazdravljač govoriti; već se ta molitva tiče čina, događaja.

Da nemamo dalje u nazdravici protivnoga dokaza, mogli bismo pomisliti, da nazdravljač nije sebi ni svjestan, da govori, već da nešto čini, što spada k ovoj slavi.

Što još treba kazati o ovom uvodu i molitvi, kazat će se na svome mjestu, kad se protumači čitava nazdravica.

Iza uvoda i obćenite molitve dolazi posebnih osam molitava za bana-domaćina, onih osam »koljenaca«, od kojih se svaki počinje riečima: »Da' (daj) ni (nama), Višnji Gospodare Bože!...«

Ovo je prvi glavni dio nazdravice: tu je sve, što čovjek-prijatelj može čovjeku-prijatelju poželjeti. A ima li kaki red u željama? Da vidimo!

Prvo mu želi — izostavimo li ponešto tamnu želju (kojoj nisam mogao doznati za pravi smisao): »da bi ovemu našem banu domaćinu sve dohodilo s krsta na oposlo, kako ide sunce i mjesec« —: »da mu nebo rosi, a zemlja i svaka muka lijepi rod rodi«; drugo mu želi dobra orača i sve dalje, što oraču treba od neba i zemlje; treće: dobra jaidiju (jahača); četvrto: da bi pio, dok bi sam htio, poštena glasa i svijetla obraza zdravo svome dvoru dolazio i u njem častio voljne i nevoljne; peto: da ga svuda i svagda mine nesreća: šesto: tri, četiri dobra: goja-mira, kruha-vina, srebra-zlata (od Boga data i poslata!) zdravlja i veselja; sedmo: svako dobro; osmo — što je najljepše na ovom bielom svijetu —: pamet bistru, dušu čistu.

Recite, što vas volja, no red mi se čini krasan. Nema mu prigovora ni s logične, praktičke, ni s etičke strane. Prve se tri

želje tiču materijalnih dobara; četvrta je socijalna (društvena), peta odgoni nesreću, da se u šestoj tek uzmožne pomisliti na mirni užitak u zdravlju i veselju: sedma želi svemu tomu trajnost; osma, držeći se zemlje seže već na nebo: želi pamet bistru, »kako bi se junak s pameti vladao, s ljudima razgovarao i božjoj volji ugadjao, a svoje duše ne ogriješio«. Ovaj je red jasno praktičan i etičan, da bi to suviše bilo potanje razlagati. Diviti se samo moraš krepkoći rieči uza svu retoriku.

Sadržaj je ovih želja posve primjeren životu narodnomu: bez neba i zemlje, bez orača i jahača — narodu onomu nema života. Ove tri, a i daljnje želje kazuju ujedno, u čem stoji sreća toga naroda. Iz tih se želja vidi jedna vrlo vriedna pojava, koja je za poznavanje duše narodne od velikoga znamenovanja: narod taj ne pozna samožive sreće, to je jedno, a drugo, — ne pozna sreće, koja ne bi težila u nadzemni život. Eno već u prvoj želji: sve, što nebo rosi, zemlja i svaka muka rodi, — sve je to za to, da se u mladosti dičiš, a tek u starosti dičiš i hraniš, a vazda Gospodina hvališ i slaviš. A pred kim ćeš se dičiti, nego pred svetom, pred ljudima? Nema ti sreće samu! Pa što je i jahač, ako ga braća ne će, ako mu mjesta ne čine, ako mu časti ne nose, ako nema tko, ni kome! A što će ti i dvor, ako nije pun, ako se u njem ne govori o svakom junačkom dobru, ako od vrata veselo ne odlaze hvaleći domaćina i domaćicu! Kud ti sreća, ako ne iznosiš nevoljnima »ruke pune — dobro pamtimo! — srca vesela«! Kaki bi to bio ban domaćin, kojemu se ne bi kupili brani izabrani na punu sopru i na dobru volju sa svih četiriju strana svieta! A sve to prodahnjuje vječna misao na Višnjega Gospodara Boga. Doista to se može nazvati punoćom života i užitka, kakove civilizovani svet odavna već ne poznaje.

Drugi se glavni dio nazdravice tiče samoга svečanoga dana. U ovu je baš svatbenu nazdravicu, što smo je priobćili, za cielo dugotrajnim samo običajem unišao spomen o krstnom imenu, dok u nju spada samo ono: »Ovo veselje, koga je počeo gradit (t. j. svatbu), da ga bude sagrađiti sa mirom božjim, sa časom dobrim! Gradio ga junak mnogo častno, a činilo mu se velelasno!« Ovo je domaćinu. A mladu ide posebna zdravica, — to i jest središte i težište čitave ove svadbene nazdravice. Ovo je samo za sebe remek-djelo retorike i poezije.

Dakako, da za uvod poželjeti, da bi »ova mlada mladica od svoga rodjenoga doma stupila s Bogom u veliki dobri čas!«

Želja je najprije općenita: da se ovemu (rodjenomu) domu ne bude vele poznati, a u oni sretni i čestiti dom da bude doći od koristi a svemu rodu i plemenu od dike i časti!« A sada tri želje: da bude dobra i ugodna prvo gospodaru Bogu, pak svojim starješinam, »a svome drugu ugodna i milostna do stare starosti«; zatim ono krasno kratko crtanje života njezina u novom domu, kojemu je vrhunac: »Da svak bude rijeti...: Blaženi Bog, koji je stvorio!... Da budu blagosivati put, po kome je došla...«; napokon: »Da Bog da, da nitko ne reče: nesretna nesretnice, nego svak: dobra dobrosretnice, a sa zemanom (vremenom) dobra i čestita domaćice!«

Iza ovoga dolazi u našoj nazdravici za cijelo nječija improvizacija, koja nije sastavni dio zdravice, izuzevši konac. Ova je improvizacija osobito vrijedna poradi one svoje nedostižne prisposode, kojom nazdravljač izpričaje svoje mnoge rieči. U ovoj naime nazdravici nije sve, što se još govori, prema tome, kakvi je nazdravljač, — pa se često koješta samelje. Ali ja mislim, da je malo koji i od učenih govornika-nazdravljača tako divno izpričao svoje digresije: »Vi znate, da je u mene mlada glava, kao zelena trava, kao jedna voćka na vrh jednoga brda, dosta visovita, a još više tankovita, pa koji god vjetar dokreće, svaki na svoju stranu okreće, — tako i mojom glavom i pameti danas« ... Dalje što dolazi, već je locus communis (zajedničko mjesto) u narodnim umotvorinama onih krajeva: »koja bude zla i pogana, neka ostane pod nogama, kako konju čavli i podkove; a koja bude dobra, neka otidje po svijetu, kako pčela zukom po cvijetu!« Nije čudo: narod, kojemu sreća stoji u druženju s ljudima, sa svijetom, rado govori i dosta govori. Ta sofre i nema bez zбора i govora o svakom junačkom dobru. Ali je jednako naravno, da takav narod pazi, da strepi nad tim, da se o njem ne bi »rdjavi glasi pronosili«, kako je ludo u vjetar i pogano govorio. A budući da se to lako desi i starijoj glavi i siedoju bradi, a kamo ne bi zelenoj kao trava, svak želi a i običaj je, da se rdjavi glasi ne pronose, već da svaka pogana ostane pod nogama. Ako je ovo liepo rečeno, još je ljepše u onoj zahvali, što je delinbaša govori domaćinu, kad svatovi odlaze: »U mene momci sokolovi, svakijeh riječi govorili, boljijeh i gorijeh; ali ja mislim, da je ova kuća čvrstijem zidom sazidana, a tvrdijem krovom pokrivena...« Može li se finijom figurom kazati, kako sve zlo, što se nehotice desilo u društvu, treba da ne

prelazi kućnjega prađa? Jedva je moguće, da bi iz ovakoga društva, koje je prodahnuto ovakim poštovanjem prema nepisanomu društvenomu zakoniku, mogao ikada izaći — neka mi se oprostí vulgarna tudjica — kakav »trač«.

Napokon je treći dio nazdravice pet napitnica: »ne ću ni govoriti, nego ću napiti«. Prvu napija u ime Boga i velike slave božje, moleći od nje pomoć za svakoga brata kršćanina; drugu: za zdravlje domaćinovo i njegova tvrda šljemeni; treću: za mornara na moru, ratara na polju, sužnja u sužnjici, starca u starosti, nekoga u nejakosti; četvrtu: u ime tužnih i nevoljnih, a petu u ime sopre i obraza.

Red je misli u svim napitnicima ovaj: Sve bez poznavanja retoričkih pravila — ali ih zato u pameti i duši noseći, kao i oni, po kojima su ta pravila postavljena — vraća se nazdravljač onamo: unde orta oratio, — gdje se govor počeo, t. j. k Bogu. Poslie toga prvi je domaćin i njegova kuća: »Šljeme mu tvrdo, vjekovito, a domaćin zdravo i veselo! Da bi se pod ovijem tvrdijem šljemenom našo gospodar čovjek, a gospodja žena, koji bi svaka brana dobra radili: krstili, krizmaovali, vjenčavali, udavali, vinograde radili, kuće gradili i svaka izvrstna veselja činili, Boga se bojali...« Ali naš čovjek i opet ne može biti sretan, ako nije sretan čitav svijet. Ta Bog je razdielio nebo i zemlju, a sjedinio braću kršćane. U misli na ovo jedinstvo traži nazdravljač mornara na moru, posjećuje sužnja u sužnjici, starca u starosti... A osobito su mu na srcu tužni i nevoljni. Igrajući se riečima, da će ovu četvrtu »primaknuti«; »kako se primiču ljeti zelene gore, a zimi studene vode« ... Pa i opet želi nevoljniku najveću sreću: da bi se ovake braće i družine nauživao! Nema našem čovjeku užitka bez braće i družine! Obujmivši ovako mišlju sav svijet brzo se i lako bez ikakvođa uvoda spušta kao orao niz visina u svoje gnjezdo, kao ladja iz bezkrajne pučine u luku, tek sada kao iznenada spušta u svoje najbliže društvo; tek je ova zadnja napitnica od jedva tri redka posvećena ovomu časku, u kojem živu i uživaju: »Sopra (stol) nam sjajna i svietla, a obrazi zdravo i veselo, što za njome rujno vince piju!« Ono, po čem je sama nazdravica dobila ime, sadržano je u zadnje tri rieči: »Zdrav si bane domaćine, i svi tvoji prijatelji!«

No ovdje je na mjestu pitanje: u čem se ovih pet napitnica razlikuje od onih osam molitava-želja u prvom dielu nazdravice? Razlika je ta velika. Prvi se dio zdravice tiče samo domaćina, a

u trećem su obćenite ideje, koje čine čovjeka čovjekom; i tu dolazi iza molitve na prvom mjestu domaćin, ali u kratko, upravo zbijeno: što je u prvom dielu razčlanjeno na osam dielova, to je ovdje samo nanizano bez retorike. Mora se iztaknuti i to, da je ovdje nazdravljaču pred očima baš dom, šljeme, pa zato i spominje »gospodju ženu« i u prvom redu obiteljske stvari: krst itd. Ovu domaću sreću spaja sa srećom čitavoga čovječanstva, a ipak se na koncu vješto navraća na domaćina, pa svršava onim, čim je početo: banom domaćinom.

Imamo dakle u nazdravici: uvod s molitvom, pravu obćenitu nazdravicu domaćinu s osam želja-molitava, posebnu nazdravicu za samu slavu (svečanost), napokon svršetak s pet napitnica. I svršetak, je, premda je formalno peteročlan, psihologijski je samo tročlan s uvodom: uvod (molitva), domaćin, sviet, sopra i domaćin.

Ne ćemo potanko nabrajati retoričkih ukrasa u ovoj nazdravici: morali bismo je većinu opet prepisivati. Iztičemo samo glavnije: »U dnu mu se busalo, a u srijedi trstilo, a na vrhu klasalo! Svaki mu glas ko svilen pas!« A osobito ona: »Svaki mu se klas skreto k zemlji, kako angjeli Gospodinu Bogu, a mi danas k tebi, poštene bane domaćine!« Da ne spominjemo onoga gomilanja: na ustanku i podranku, na mrkloj noći, gustoj gori i mutnoj vodi, na tijesnu klancu i manitu vrancu; pa one spomenute već divotne prispodobe o mladoj glavi i tankovitoj vočki, — spomenuti ćemo onu prispodobu s veličajnim antitezama i mило humorističnim okretom: »Da' ni..., da se ovega našega bana domaćina držalo svako dobro, kako što se drži: brštan drva i kamena, pijesak mora dubokoga, zvijezda neba visokoga, angjeli Boga pravednoga, a mi — tebe, poštene bane domaćine!« Školske naše poetike ne bi smjele biti bez ovih primjera što ih je stvorio duh našega naroda.

Preostaje nam još, da se u kratko osvrnemo na čitavu nazdravicu i na njeke pojedinosti.

Obično se drži na nešto riedko i čudno, kad se što liepo i pametno nadje u narodnim umotvorinama, ili u obćenju s narodom.

Ovo je pogrješka, i to pogrješka našega školskoga uzgoja. Nas toliko muče u školama, da nas nauče misliti i liepo osjećati, pa napokon nam se nekako ne da ni misliti, da bi se što pametno i liepo moglo reći ili uraditi — bez škole. Godine i godine stav-

ljaju nam pred oči pravila i uzore i mi se napokon naučimo nekako na to, pa mislimo, da smo bez pravila, bez uzora — ništa.

Drugi je razlog ovomu mišljenju o narodu i njegovim umotvorinama u tom, što se doista dešava, da možemo čuti i vidjeti primjera bezkrajne gotovo gluposti i grubosti u neškolovana svijeta, — dok ni zadnji školovani čovjek ne može biti tako glup i grub. I to nas opet utvrđuje u misli, da bez škole nema ni pameti, ni smisla za ljepotu i nježnost.

A to nije istina.

Ja ću samo nešto spomenuti. Opaža se, da moderno vrijeme ne radja pjesnika. Vječni su izvori poezije — priroda i čovječja duša sama po sebi. No priroda je samo onda izvor ljepote, ako je živa, oživljena, a tako i duša čovječja. Pogledamo li pak život modernoga čovjeka, lako ćemo se uvjeriti, da je za nj priroda mrtva. Zašto nam je dosadilo šablonsko cvieće, piev slavulja i žuborenje potocića? Zato, jer je i to cvieće, i taj piev, i taj žubor samo mrtva imitacija, abstrakcija: duša je prazna. Dat ću samo koji primjer. Što je poetično na kakovoj seoskoj kruški? Ništa samo po sebi. Ali ako ste pod tom kruškom sproveli svoje djetinstvo, za vas će, posieku li je, nastati praznina. No moderni pjesnici ne sprovode djetinstva pod kruškom, nego medju četiri zida. Koliko je poezije u očinskoj kući, pa bila ona najodrpanija koliba! A je li moguće, da moderni pjesnik pjeva o očinskoj kući? Nije, — kad mi moderni ljudi nemamo roditeljske kuće: danas smo u jednoj, sutra u drugoj, a sveгда u tudjoj! Nije li nam poznata koja poetička stranica o ljubavi medju mladim susjedom i susjedicom od djetinstva? No mi moderni ljudi u gradovima jedva još i znamo, što znači rieč: susjed. Ta mi često i ne poznamo svojih susjeda. Mi tražimo stanove s posebnim ulazima i izlazima, da budemo sami, — samo da budemo sami, sami, posve sami u jednom katu na primjer. Ah kako nam je liepo, kad smo sami! A gdje je za nas sav životinjski sviet? Je li moguće, da ka kojemu od nas dodje Zeus, pa da mu izpečemo gušku, a kakav novi Vergil da izpjeva novu idilu o novom Filemonu i Baukidi? Ta jedva tko od nas ima i psa, pa i s njim ima stotinu neprilika, u kojima je vrlo malo poezije.

Eto, — da ne gomilam više primjera — zato je presahlo vrelo poezije. Mjesto slavulja slušamo kanarinca u krletci, a mjesto zvijezda svietli nam plin i rukotvorna munja. A dok nam

ovo k srcu priraste, — trebat će još dugo: mi se tomu još čudimo, nije nam kod toga onako liepo, kao kod staroga ognjišta.

Ovo sam zato u kratko spomenuo, da pokažem, kako nije ništa čudno, nego posve prirodno, što u umotvorinama neškolovana naroda nalazimo toliko toga, što upravo i jest poezija. Kako je liepo kazano: »da mu nebo rosi!« ... A za modernoga čovjeka nema nebeska rosa drugoga značenja, ako nema prozaičkoga. »Svaki mu se klas skreto k zemlji, kako andjeli Gospodinu Bogu, a mi danas k tebi, poštene bane domaćine!« A što nama modernim ljudima gradskim znači ova prispodoba? Malo. Ta mi riedko i vidimo klasje.

Ali se ne radi samo o poeziji. U ovim je zdravicama toliko toga, iz čega se vidi posebni neki, no jasni nazor o svijetu i životu. Glavne smo stvari vidjeli, kad smo razglabali zdravicu. Osobito sam izticao onu punoću života, koje nema civilizovani svijet: život s ljudima. Iztaknuo sam i onu veliku misao, koja obuhvaća čitav svijet, osobito tužne i nevoljne: mornara na moru, ... i tako redom. Svak da bi se nevolje izbavio, a ovake braće i družine nauživao! Ne čini li nam se čudnim ovakav polet misli prostoga neškolovana čovjeka? Ali se nemojmo čuditi. Duša je čovječja velika i bez školovanja. Obični školovani ljudi ni pomisliti ne mogu, kolika se često dubina misli i osjećaja krije u neškolovana naroda. Samo su geniji pjesnici znali naći u najnižim — po našoj klasifikaciji — slojevima onu vječnu iskru čovječtva, koja ga veže s božanstvom. Pored sve centralizacije društvenih uredaba život se modernoga čovjeka raspada u atome. Može se reći, da je moderni čovjek bez doma, bez obitelji, bez susjeda, bez prijatelja. A bez svega ovoga nema dubine čuvstva. Uz put samo spominjem, da je upravo ova osamljenost modernoga čovjeka rodila jedinu znatniju snažnu struju u modernoj poeziji: poznati Weltschmerz u raznim oblicima.

Ova zdravica dokazuje i to, da misao, ako je samo ima, sama sebi nadje sgodnu formu: gdje je skladna i liepa misao, forma se sama daje. Zato se nemojmo čuditi ni formalnoj strani ove nazdravice.

Još bih imao dvie, tri da kažem o razvoju ove zdravice. Za to bi trebalo posebne studije, no nešto ću i ovako spomenuti.

U ovoj se nazdravici zove domaćin »banom«. Što to znači? Evo što znači:

Ovoj nazdravici pokazuje već oblik, da je stara, stara kao

formula. O tom sam govorio na početku. Tek se gdješto opažaju umetci i improvizacija.

Posve je naravska stvar, da je za postanak ovakove zdravice potrebno neko stalno imanje, pače imućstvo. Tu je: tvrdo sljeme, vinogradi, konji, volovi, sablja, pače i svilen pas. U prvo vrijeme — recimo za prvih naseoba, pa za ratova — riedki su bili, koji bi sve ovo imali. To su mogli imati samo prvaci: vojvode, ili u Hrvata: banovi. Nazdravica nosi na mjestima još sada biljeg vojničkoga vremena: domaćinu se želi svaka sreća na mahnitu vrancu, u tiesnu klancu, sretan povratak domu.

Poznata je i posve naravna pojava, da se niži i siromašniji slojevi društva povadjaju za bogatijima i višima. To osobito vriedi za svečanost i obrede. Ne mogu potanko o stvari govoriti, samo spominjem to: da se gotovo u svim našim svatbenim običajima svatovi zovu: gospoda svatovi, pače pojedinim se svatovima govori: gospodine. I svijetu to nije smiešno. Drugi je primjer u nas, što se mlada zove u mnogim krajevima: lada, t. j. vlada, vladika, vladarica. I kod drugih se slovjskih naroda zove mlada u svatovima: kneginjom.

Ovo nam, mislim, dosta jasno tumači, zašto Konavljani zovu kod svečanosti domaćina — banom. To je prosto nasljedovanje nekadašnjih običaja u banskim dvorovima.

Ova je pojava vrlo zanimljiva. Ona je jedan primjer, kako se kultura i njezini oblici radjaju i usavršuju u najvišim društvenim slojevima, pa se od njih sve dalje šire. Gdje su ovi viši društveni slojevi toliko snažni, da se drže svojih običaja, a ne nasljeđuju, — jer im ni malo ne imponuju — tudjih, tu se može reći, da narod ima svoju kulturu, svoje kulturne oblike. U nas je toga danas malo. Što ima još, to se je sačuvalo u narodu. Krivo je mišljenje, da je u narodnim običajima sačuvana samo prostota i grubost narodna. Nije. Narod je sačuvarao mnogu starinu nekadašnjega cvjeta svojih prvaka, najviših i najbogatijih slojeva, kako su evo Konavljani sačuvali staroga svoga bana — barem u nazdravici.

(»Prosvjeta«, Tečaj VII. Zagreb 1899., str. 159.—160., 184.—187., 379.—382. 411.—414. i 476.—478.).

Naša mladež.

Pred nama je tiskani arak s naslovom: »Braćo i drugovi!« Čitamo i razabiremo, da je to manifest djaka srednjih škola.

Dopao nam je ruku taj manifest nešto prije svršetka školske godine. Razpitujući doznali smo, da su proglas taj zbilja sastavili naši zagrebački srednjoškolci i razposlali ga svojim drugovima, hrvatskim i slovenskim djacima srednjih škola. Doznali smo i drugo. Doznali smo među ostalim i to, da se oni, koji stoje bliže školi, stali zanimati za taj proglas samo toliko, koliko su se bojali, da bi to mogla biti kakova nepromišljena mladenačka urota. No kad se je poslije iztrage moglo telefonom javiti: »Nema pogibli«, — svako je zanimanje za manifest prestalo.

Mi ne precjenjujemo mladeži u životu naroda, ali smo čvrsto uvjereni, da zlo rade i po sebe i po narod oni, koji bilo kakav pokret mladeži ignoruju.

O čem se govori u tom proglasu? Govori se o »zajedničkom radu«, o »mrtvilu«, o »ideji rada«, o »potrebama naroda«, o »dužnostima« prema narodu, o »ljubavi za narod«. A onda ona klasifikacija djaka: jedni su, »koji ne će da razmišljaju o tom, da li ih što veže s ostalim drugovima« (»aristokrate«); još gori su oni, »koji uče samo zato, da »svrše škole«; ima i takovih, »kojima je svaki pokret samo predmet njihovih dosjetaka«; ima napokon i takovih, »koji hoće da se pričinjađu izkusnima, zrelima, starcima«, »koji ne će« da »lete«. Najžalostnije je, što i uzprkos tomu što ima mladeži, koja shvaća »potrebu rada« ništa ne će »da počne«. Tomu je kriva »lienost«, »plahost«, »lumpanje«, »kukanje«. »A nema gore stvari nego kad mladiću preleti dušom ma i tračak mržnje na život. A ima ih dosta, koji tu umišljenu bol njeguju samo zato, jer je zanimljivo biti patnik«. Nije zaboravljena ni površnost: »Malo se misli, mnogo govori...« »Odtuda se radja natezanje o programe i to, što naši djaci hoće da budu nečiji pristaše«.

No skoro smo zamućali znatnu stvar. »Ali je potrebna još jedna veza... To je obći djački list... Taj list danas postoji, zove se »Nova Nada«.

Bez obzira na to, što naši srednjoškolci imaju svoj štampani list, pa bez obzira na to, što su držali za potrebno, da izdadu proglas na svoje drugove, i to ne samo hrvatske (i u Bosni, Dal-

maciji i Istri), već i slovenske: misli su, koje se evo čuju iz usta naše mladeži, neobična pojava.

Uzmimo na oko samo dvoje: proglas govori o radu i o djačkim manama. To dozivlju u pamet djaci sami sebi. A mi se pitamo: gdje je škola? Zar nije poznata činjenica, da djak o svatčem govori više, nego o onom, što mu se u školi utuvljuje? Zar nije poznato, da nitko, pa ni djak, ne govori s tolikim oduševljenjem i žarom o onom, što je od drugoga i po više puta čuo? Je li vjerojatno, da će djaci stavljati u proglas misli, za koje mogu biti uvjereni, da ih se njihovi drugovi mogu ad nauseam naslušati od svojih učitelja? Je li vjerojatno, da će djaci proglasom morati upozorivati sami sebe na svoje mane, ako ih škola na to upozoruje? Je li vjerojatno, da će se mladež tek proglasom sama opominjati, na to, da ne polazi škole samo zato, »da svrši školu«, već da je škola priprava za rad tako, da taj »rad bude zbilja od koristi narodu«: je li to sve vjerojatno, ako su mladeži pune uši toga u školi?

Nije vjerojatno. Ovaj proglas mladeži, u kojem se vidi briga mladeži same za svoju naobrazbu i pripravu za rad; u kojem mladež strepi nad budućnošću onih svojih drugova, koji već sada pokazuju, kaki će biti u životu, — ovaj proglas pokazuje, da ovoj brizi i strepnji nema u našim školama ni traga. Iz pojave ovoga proglasa — a da i nemamo drugih znakova i dokaza, — mi smjelo tvrdimo, da nema u našim srednjim školama od nekoliko godina samo učitelja, koji bi se otvoreno i iz duše usudio govoriti mladeži jezikom, koji ona razumije. Nema od nekoliko godina ovamo učitelja, koji bi se usudio otvoreno kazati mladeži: da će oni djački »aristokrate« biti u životu kozmopolite i renegati, da će skrštenih ruku stajati i biti zadovoljni, što nijesu nizka masa; da će oni, koji uče samo zato, »da svrše škole«, biti kruhoborci, da će svoje dužnosti izpunjati samo zato, jer im to treba za bolji položaj; da će se oni, koji se sada nabacuju dosjetkama i živu samo za svoju zabavu, da će se ti kasnije učiniti robovima novca i protivnicima vlastitoga naroda; da će sadašnji »starc« među mladeži biti natražnjaci: da će sadanje lienčine kasnije postati robovi tudje misli i tudje volje. — A sve je ovo i još više toga kazano u proglasu naših srednjoškolaca.

Ovo nije samo jezik mladeži, ovo je jezik ideala, poštenja, razbora, — ovo je jezik rodoljublja. Bolno se doima čovjeka, gdje eto mladež razbija svoju glavu ne samo brigom o sebi, o

svojoj naobrazbi, o svojoj — ne kruhoborskoj, već poštenoj budućnosti, — već i o budućnosti naroda i domovine, gdje govori jezikom gotovih ljudi. U našim je školama taj jezik zamuknuo.

Često se čuju tužbe na mladež: sve se tuži, da mladež ne sluša, osobito mladež viših razreda. Koliko je nepravilika s njom. Koliko uzaludnih opomena: rieči, ukori, prijetnje učitelja i zborova ne koriste! Kako to? Stvar je razumljiva: srce i duša naših učitelja kao da je daleko od srca i duše mladeži. Sve, što uče i govore, ne ide im pravo iz srca i iz duše, već je mrtva šablona, komanda. Izmakne li se komu slobodnija rieč iz duše, rieč poštenja i dobra, popraćena je poplavom izvinjavanja, bojazni, izprike i mladeži se — omrzne: mladež čuti i vidi, da nema pred sobom slobodnih ljudi, otvorenih prijatelja, već silom službenike tudje misli i tudje volje, koji strepe za svoju egzistenciju.

Dosta se govori i piše, da škola mora i odgajati. Pod odgojem mnogi misle vječno moralizovanje, a u nas u najnovije vrijeme misle, da moralno odgajaju, kad mladeži brane, da motri oko sebe i o tom misli. Misle pače, da se odgoj može ravnati i oprostom od plaćanja školarine. No sve to nije odgoj. Tko hoće da odgaja mladež, neka ju nauči razumijevati po malo svezu između života i škole. No za to treba ljudi, koji se ne boje zbilji života pogledati u lice.

Drugi će nam reći, da našim učiteljima srednjih škola činimo krivo. Mi držimo, da će nam oni, kojima zbilja možda činimo krivo, rada oprostiti, a za druge ne marimo.

Nego ovom nenaravnomu pojavu među našom mladeži nije kriva samo škola; kriv je čitav naš nenaravni javni život, osobito politički. Gledajte: mladež izdaje proglas, organizuje se, sprema se na rad, jer se — veli — ne radi, ili se radi bez organizacije, bez spremne. Što to znači? Ništa drugo nego to, da svega toga, o čem naša mladež tu — recimo — natuca, u našem javnom životu nema. Uz proglase starijih, uz njihovu organizaciju, spremu i uz njihov rad — sve bi to u mladeži bilo smiješno, a u mladeži ne bi bilo volje za imitaciju, koja bi bila nalik djetinjoj igri. Zato ovdje ne vrijedi ona, da mladi tek cvrkuću po pjevanju starih, — onako, kako piše dječji ovaj proglas, ne piše se u nas nigdje. Mladež u našem javnom životu vidi malo brige i volje za sve ono, što u svom proglasu spominje.

Po svem se ovom vidi, da ovaj pokret mladeži, na koji se po mnijenju mnogih i mnogih naših ljudi nije vrijedno ni osvrtať,

— nije prirodan. Pače ni onda, kad bi smo ga doveli u svezu s pokretom zrelije mladeži, sada skoro gotovih ljudi oko predjašnje »Hrvatske Misli« i »Novoga Doba« u Pragu, — a da ta sveza svakako postoji, — ni onda ne bismo mogli nazvati normalnim prilike, iz kojih je nikao. Ta i pokret je zrelije mladeži pokazao, kako se mladež čuti osamljenom. Više ne ćemo kazati. Samo da slika bude potpunija, podsjećamo na nekolicinu zastupnika mladje književne generacije, koji su uz našu književnu desorganizaciju počeli pomišljati, da su svemu narasli preko glave. Sad se gdje to čudi: odkuda najednput ta mlada književnička opozicija? A gdje smo bili prije, kad su se prvi plodovi njihovi počeli pojavljivati u knjizi?

Svi ovi pojavi u našoj mladeži dokazuju, da se našoj mladeži ni u školi, ni u javnom životu ne posvećuje ona briga, koju mladež svagda i svagdje zaslužuje. Onda nije čudo, što se našao dnevnik od političke stranke, koji broji svoje pristase među gimnazijalcima! To je prirodno: kao što će ovce bez pastira izjesti vuci, tako će mladež prepuštena sama sebi nasjesti spekulativcima. No vidjeli smo, da mladež sama protiv toga protestuje.

Nikomu ne bismo ugodili, kad bismo pošli tražiti dublje uzroke svemu ovom, što smo dosada kazali: nitko rado ne sluša rekriminacija. No toliko možemo kazati, da je sadašnji sistem svu gotovo i koliko stariju generaciju doveo do kruhoborstva i nehaja, da ne kažemo više. Mladež još koju drugi hrane, hoće nešto. Ako je stekla dosta moralne snage, ne će i njoj kruhom začepiti usta, jer je danas prvo pitanje za našu inteligenciju: pitanje o kruhu. Može li takova inteligencija voditi narod u borbi za napredak domovine, — to je opet novo pitanje. Ima znakova u nastojanju zrele naše mladeži, da će ona ovo pitanje riješiti. Ako siromašni naš seljački narod, i ono, što mu je po životu i srcu bliže, može živjeti bez sistema, pače protiv sistema, — moći će i mlada naša narodna inteligencija: ona treba da se s narodom identifikuje u svem, osim u neznanju. To je njezina ideja, u tom jamstvo njezina uspjeha.

(»Obzor«, God. 1898. Broj 172.)

Novi odgoj.

Dreyfusova parnica nije jedina stvar, koja danas obuzimlje francezke duhove i krivo bi mislio, tko bi držao, da se sav franchezki duh u njoj iscrpljuje. U Francezkoj ima tko — hvala Bogu — i galamiti, a ima tko i misliti i o ozbiljnim stvarima: franchezki se duh i inteligencija ne će tako brzo iscrpsti.

Jedno od ozbiljnih pitanja francezke budućnosti jest pitanje o odgoju mladeži, koje je sada poslije djela Edmonda Demolinsa: »L'Education nouvelle« na dnevnom redu. G. je Demolins pobudio obću pažnju već svojim djelom: »Au quoi tient la supériorité des Anglo-saxons« (Po čemu su Anglosaksonci viši), nedavno je držao i brojno posjećenu konferencu o školama, — pa i tu se vidi njegovo udivljenje pred Englezima. On je sam nakanio osnovati školu po englezkom uzoru — Ecole de Roches — koja će se otvoriti 7. listopada 1899. i za koju se pokazuje u Francezkoj neobično veliko zanimanje. Tim povodom je Englezkinja, gospodja Hugh Bell u stručnom izdanju, što ga izdaje g. Demolins, napisala člančić o englezkim školama. Budući da je »novoj školi« uzor englezka public school, dobro će biti, da se i u nas štogod sazna o tim englezkim školama.

Imućniji ljudi odgajaju u Englezkoj svoju djecu najprije doma, a za tim ju šalju u privatne pripravne zavode, gdje su djeca od devete ili desete do četrnaeste godine.

U Englezkoj ima mnogo ovakih pripravnih privatnih zavoda, u kojima stoji godišnja obskrba za diete 2500—5000 franka (1200—2400 for.). Uredjene su od prilike sve jednako, do neznatnih razlika, u kojima svaki ravnatelj može pokazati posebne svoje ideje o odgoju. Dakako, da se u svima uči od prilike isto, jer se svaki ravnatelj trsi, da što više njegovih učenika dobije poslije položena ispita za public school — stipendij.

Što će se našem svietu činiti možda najčudnijim, — svi su ovi zavodi na selu. Sve je što pomnije uređeno i u svem poskrbljeno za moralnu i fizičku higijenu. Uređenje je udobno, gdje što razkošno: prostrane dvorane s liepim pokućtvom, zračne velike spavaonice za tek nekoliko dječaka, od kojih je jedan odgovoran za sav red. Ako je ravnatelj oženjen, gospodja se njegova bavi učenicima, ravna stolom kod jela, dvori bolestne i t. d. Osim nje ima tu starija žena, matron, kojoj je na brizi

odielo i druge svakidašnje potrebe. Ako ravnatelj nije oženjen ima kućnu gospodju — lady housekeeper, gospodaricu — i uz nju matronu. Djeca dakako imadu svoje sprave za footbal i cricket (englezke igre), kod kojih mora svako diete sudjelovati. Profesori stanuju ili pod istim krovom, ili u blizini, a sudjeluju i kod svih igara, a ne samo kod učenja: kod plivanja, veslanja, footballa, cricketa, gimnastike, — pa su i primljeni za profesore jednako poradi svojih atletičkih sposobnosti, koliko i poradi svoga znanja. Ovdje vlada gotovo svagda isti duh povjerljivosti, kao i u public schools. Osobito je nepoznato denuncijsanstvo, tužakanje: nastoji se, da se djeci uciepi poštena lojalnost i družinski duh. Ovi zavodi nisu stara institucija, no razvijaju se — uz njeke iznimke — upravo divno.

U trinaestoj ili četrnaestoj godini izlaze dječaci iz pripravnoga zavoda u public school. Ovo je tako važna epoha u dječaćkom životu, pa ni Englezi ne propuštaju prilike, da dadu svojim »zlatnim nadama« novih opomena. Naša Englezkinja pripovieda po izvrstnoj jednoj knjizi, kako je neki Tom Brown duго smišljao takovu propovied za svoga sina, a napokon mu rekao samo ovo: »Ajdemo, sinko. Govori uvijek istinu i ne trpi uza se nikad ništa takova, za što ne bi htio da dozna tvoja majka ili tvoje sestre«. I to je bilo dosta.

U pripravnoj školi učio je učenik računstvo, latinski, sveto pismo, pa zemljopis, gramatiku, rimsku poviest i potanku poviest svoje domovine; počeo je učiti grčki, francezki, a zna nješto i algebre, pa glasbe i crtanja; to je — izuzevši dvie zadnje stvari — što mu treba za izpit, hoće li da priedje u public school. Prema uspjehu ispita dodje ili u treći razred (third form), ili u četvrti (fourth form). Dalji su viši razredi: remove (prielazni razred), fifth form (peti razred), first hundred (prva stotina) i najviši sixth form (šesti raz.). Riedki, i to najslabiji dolaze u treći razred, a stipendisti dolaze odmah u peti. U šestom je razredu samo dvadeset učenika. Poslije devetnaeste godine ne smije učenik ni u kojem slučaju ostati u zavodu.

Stipendista (collegers) ima (u zavodu Eton, koji gdja Bell opisuje) šestdeset, a ostalih oko 970. Stipendisti stanuju u posebnoj zgradi, college, pod nadzorom jednoga profesora. Ostali — oppidans (gradjani) — su razdieljeni po profesorskim stano-vima, tako da je public school Eton niz malih internata. Profesora ima 56, a 26 ih je, koji su ujedno gospodari ovakvoга stana-

internata. Svaki profesor ravna kojim razredom ili dielom razreda, a šestim razredom ravna sam glavni ravnatelj head master. Povrh toga svaki je kućegazda - profesor ujedno korepetitor svojih djaka, on s njima radi zadaće za razrednika (form-mastera), no djak bira po volji korepetitora, kao i stanodavca, pa stanodavac ne mora biti i korepetitor. Kod nekih se profesora treba prijaviti za mjesto više godina unapried.

Tako je mladić čitavo vrijeme, što ga probavi u public school, u uzkom i prijateljskom dodiru s jednim profesorom, a to omogućuje neprekidni uticaj.

Jedan je u ovim školama čudni ostatak iz starih vremena, kad je život u njima bio mnogo teži: svaki učenik, koji dodje u Eton u niži razred od petoga, »dodieljen je na službu« jednomu od učenika šestoga razreda ili kojemu od deseterice prvih učenika »prve stotine«, — on je njegov fag. Pače svaki »višeškolac« ima pravo na službu svakog »nižeškolca«. Ovaj običaj, koji zajamčuje više ili manje intiman odnošaj među nekim »većima« i »manjima«, nije bez koristi ni pogledom na to, što svaki »mali« ima pravo na posebnu zaštitu svoga fag-mastera.

U svakom stanu internatu jedan je učenik »kućni kapetan« (captain of the house). Tu se vidi, od kake je gradje gradjen koji mladić. Jer, ako je istina, da zapoviedati znade samo onaj, koji znade slušati, — nije istina da svatko, tko znade slušati, znade i zapoviedati.

Tuženje je i ovdje omraženo. Ako koji veći vidi kaki nered kod mladjih, učini će najbolje, da sam učini red, kako zna, a tek kad ne može, zove u pomoć kućegazdu-profesora. Kazne su riedke. Kaznio je sam direktor šibama pred jednim šestoškolcem i dvojicom malih.

Vrijeme je razdieljeno ovako: od 7 sati (ili zimi od 7.30) je jedan sat škola onda ručak: u 9.25 služba božja; od 10.30—11.15 slobodno vrijeme; od 11.15 do podne škola; od podne do 2 h slobodno; u 2 objed; od 2 do 2.45 slobodno; od 2.45 do 3.30 škola; 3.30 do 5 slobodno; od 5—6 škola; u 6 čaj u 9 večera, 9.30 zajednička molitva, u 10.30 svietlo se mora ugasiti. U uto-rak, četvrtak i subotu nema po podne škole, a jedan put na tjedan ima učenik poslije čaja jedan sat korepeticiju s profesorom. U slobodno vrijeme radi učenik, što hoće. Učenja pod nadzorom (t. zv. študija) nema.

Svaki učenik ima svoju sobicu, u kojoj nije baš osobito slo-

bodan: nije običaj kucati na vrata prije ulaza u sobicu, ni ključem se zatvarati.

Sami djaci pišu, izdavaju i uredjuju svoje službeno glasilo: Eton chronicle — puno najzanimljivijih stvari.

Djaci imadu formalno svoje ministarstvo, koje sami biraju. — Tako imadu: captain of the school (glava svih djaka, tj. jedan od one deseterice štipendista šestoga razreda; u šestom je razredu svih samo 20), captain of the boats (ravnatelj veslanja; imadu deset ladjica), keepers of the field (ravnatelj igara), president of the literary society (predsjednik književničkoga društva) i t. d. i t. d.

Ako koji od ovih častnika postane poslije ministar, odgovornost mu se njegova ne će činiti teža, slava mu se njegova ne će činiti sjajnijom nego što je bila nekoć njegova odgovornost i slava, kad je bio na pr. ravnatelj veslanja.

Ova je služba osobito sjajna, a sadašnji je ravnatelj još povećao oduševljenje za veslanje: on sam vježba učenike na ladji »Oxford«, koja se svake godine bori na Temsi sa Cambridgeom. Strancu bi se možda čudno činilo, kad bi vidio odličnoga ovoga profesora, jednu od društvenih sila Englezke, kako pješice ili na konju prati svojim povicima i opazkama svoje čamce na Temsi. Treba iztahnuti, da se tu ne radi o tom, da se stariji čovjek prilagodi mišljenju mladjih: nipošto!

Djaci to dobro znadu, da je pobjeda njihova upravo tako važna za direktora, kao i za zadnjega mališa.

O drugim zanimljivim stvarima u ovoj školi — drugi put.

(»Obzor«, God. 1899. Br. 92.)

Tko nas se ne sjeća djačkih društava, osobito književničkih! Zacielo ih se svatko sjeća, a sjećajući ih se pomišlja odmah i na one hektografirane arke, što su se potajno dielili prije dolazka profesorova, — ako nisu prije već »razparčani« u stanu kojega kolege, ili na kojem drugom potajnom mjestu. Dobro nam je svima u pameti i to, da je »glavni urednik« obično dobivao — drugi red, a ako ga i nije dobio, čitavu mu se godinu prijetilo, da će ga dobiti. Društva su se djačka u nas zabranjivala, zabranjivalo se izdavanje djačkog lista, djaci su bili neprestano pre-slušavani, zatvarani, a sjednice su se profesorskog zbora gotovo

uvijek strašno zatezale razpravom: Kako da se na put stane toj »rak-rani«. Napokon su se gdješto uvjerali, da toj rani nema lieka, — pa su djačko društvo dopustili, ali pod nadzorom. I čim je takovo društvo bilo dopušteno, čim su se počele držati svečane sjednice u prisutnosti ravnateljstva i profesora, — svega je predjašnjega zanosa i oduševljenja nestalo: prva je sjednica bila još kako tako posjećena, mladi su literati drhtali čitajući svoje pjesme i razprave upravo tako, kako su drhtali i u školskoj klupi — i prošla ih je volja pjevati i u obće »sačinjavati«.

Djaci englezke škole Eton — o kojoj smo govorili prošli tjedan — imadu svoje književničko-parlamentarno društvo već od godine 1811. Da je više parlamentarno nego književničko, vidjet ćemo odmah. To društvo — Eton Society — ima već historijsko znamenovanje: mnogi englezki govornik, koji je poslije stekao slavu u parlamentu, počeo je u Eton-Society.

Kaki je duh u tom društvu i u opće u englezkom školstvu. vidjet će se iz ovih pitanja, o kojima se razpravljalo na društvenim sjednicama, — a izabrali smo ih na brzu ruku. O svakom se pitanju poslije razprave glasuje.

Evo, o čem razpravljaju englezki srednjoškolci: »Smiju li muzeji i galerije slika biti otvorene po nedeljama?« — »Da«.

»Sudjeluje li se u naše vrijeme u Englezkoj dosta kod atletičkih vježba?« — »Da«.

»Daje li se radničkim slojevima dosta prilike, da se prosviete?« — »Da«.

»Je li civilizacija promašila svoju cilj?« — »Nije«.

»Smije li se policiji dopustiti, da se služi nabojnim oružjem (puškom, revolverom)?« — »Da«.

»Treba li smrtnu kaznu ukinuti?« — »Ne«.

»Je li saživanje mrtvih tjelesa zgodnije od sahranjivanja?« — »Jest« (s jednim glasom većine).

»Je li prkos (štrajkovanje) rudarskih radnika opravdan?« — »Nije«.

Dodajmo još, da profesori mogu doći na sjednicu i miješati se u razpravu samo onda, ako su posebice pozvani.

No, što velite? Kako vam se sviđaju golobradci, koji razpravljaju na pr. o pitanju: Smije li policija pucati na svjetinu? — Golobradci, koji — chose etrange! — odgovaraju na to pitanje: Smije! Po tom, pa po odgovoru na pitanje o radničkom prkosu, — ovi golobradci kao da su uza svu liberalnost odgoja

— strašni konservativci, u mnogom kao da se krije već sada budući tory.

Stvar je ova psihologijski jasna, — no u nas ju je teško sebi i pomisliti. Ima istinita rieč: pritisnuto jače — sve to jače skače — i u njoj nam je tumač konservativizmu englezkih srednjoškolaca. Ne dajte čovjeku — osobito mladu čovjeku, koji se tek duševno radja za sviet — ne dajte mu ništa na volju (ni iste igre po njegovoj volji!), ne dajte mu ni pomisliti, da bi on sam mogao što dobro smisliti i učiniti, — vi ste ga ozlovoljili protiv svega, pa i protiv najboljega, jer on u toj duševnoj dispoziciji i ne misli na stvar po sebi (kad mu toga ne dopuštate), već misli na vaš sud i nauk, — a taj mu je davno omrznuo. Zato će u potaji obarati — često iz samoga prkosa — sve, što vi gradite, pa gradili i najbolje; ogorčili ste ga za sav viek, i samo će se jakoj moralnoj snazi moći zahvaliti, ako se i jedan od ovakih gojenaca razložno pomiri s vašim dobrim uredbama; redovito pak imat ćete od ovakih gojenaca ili protivnike a tout prix, ili robove a tout prix.

No u našim je prilikama ovakovo djačko razpravljanje nemoguće, i da se dopusti, bilo bi smiešno. Ove se razprave tiču većim dielom dnevnih pitanja društvenih, — u koja se kod nas ne dira s mnogo i s mnogo uzroka. Ja sve mislim, da se sutra sastane ovakova naša djačka skupština, na dnevnom bi redu bilo ... Ali ne ću doreći. Znate i sami, da bi na dnevnom redu bila sićušna koja naša mizerija, kojih su pune naše novine.

Da, naše novine, naši dnevници, jer u nas nema drugih izdanja, koja bi se bavila oko dnevnih pitanja. Englezki srednjoškolci imadu na tjedan 15 3/4 sati školu (naši imadu 25—27), imadu dakle kada čitati novine, — jer o tom nema sumnje da ih smiju čitati: kako bi inače mogli razpravljati o radničkom prkosu i o postupku policije! Pače ja držim, da su samo svi profesori, kaki je bio naš pok. Š., — jedini, koji je želio, da djaci čitaju novine, pače se rugao djaku, saznavši, da ne čita novina: nije se mogao načuditi njegovoj neradoznalosti, ali je zato razumio njegovu tupost. A bio je dobar profesor. No naši srednjoškolci jedva što gube ne čitajući naših novina, pa je pok. Š. sudio valjda po onoj: inter duo mala ...

Što se nauča u englezkim public schools?

Nauča se: sveto pismo, latinski i grčki jezik, povjest Englezke, obći pojmovi zemljopisa, matematika, francezki, i njemački

(mjesto grčkoga). Ovo su, kako mi kažemo, obligatni nauci. Neobligatni su nauci (extra studies): u »prvoj stotini« njeka vrst retorike; za tim: kemija, fizika, prirodopis, elektricitet, glazba i crtanje. Glazba se osobito njeguje: imadu orkestar i pjevačko društvo (članovi su profesori i djaci); često se daju glazbene večeri, koncert i t. d.

Kako se vidi, naučna osnova nije ni najmanje utilitarna: ako djak ne kani biti profesor, klasični mu studij ne će donieti kruha. Djak iz Etona izadje, a da mnogo toga ne zna. No dobro je odgovorio na to jedan od najvatrenijih branilaca klasičnih studija u Cambridgeu: »Nema ništa, što bi bilo sramota ne znati, kad izadješ iz koje public school — no sramota je, ako izašavši iz nje, ne možeš mnogo stvari naučiti brzo i dobro«.

Izlazeći iz Etona jedan je dio učenika sjajno prošao klasične nauke, a asimilovao, što se je naučio i to mu je koristilo; drugi će, većina, izaći znajući toliko dobro, koliko loše, latinski, znajući nešto zemljopisa, matematike, povjesti, francezkoga; bit će ih, koji će izaći ne znajući ništa od onoga, što bi morali naučiti u sedam godina, koji će slabo razumjeti kakvu aluziju na umjetnost ili književnost, — no i oni će biti obrazovani i ne znajući ono što su s mukom morali ovih sedam godina čitati i učiti. Gledajući na ono, što čovjek nauči iz knjiga — učenici su Etona kao i ostali svijet: bit će ih, koji se ne će sjetiti, kad čuju koje historijsko ime, da su ga kad čuli; drugi će se sjetiti, no bez sveze: trećima će ovo ime dozvati u pamet čitav niz živih ideja: ovi posljednji — nisu u većini. Ali u zamjenu za sve to svi će izaći iz škole znajući, što znače rieči pravda, neustrašivost, poštenje: oni su naučili govoriti istinu, odsudjivati denuncijaciju, vladati sobom i drugima, a nada sve: preuzimati i nositi odgovornost. Bačeni poslije u život — bilo kamo — oni će i dalje braniti uredbe svoje domovine s istim žarom, kako su branili uredbe svoje škole. Oni će se znati — većina — svuda protiviti neustrašivo, odlučno i pošteno. To vam je englezki — schoolboy — djak posebno biće: na po diete, na po čovjek. Koliko mu ne dostaje intelektualnoga znanja, — to je ipak nešto, ako ima pravo Otac Didon: »Odgoj — to je umieće emancipovati ljude«.

Emancipovati, oslobadjeti ljude... Da, otac Didon ima pravo. On zna, da čovjeka — bez obzira na sve drugo — da čovjeka i materija i materijalna sila, osobito u današnjem

društvu, čini robom, da se milijuni i radjaju već u tom robstvu...

A ako je igdje potrebno, da odgoj oslobadja ljude, potrebno je to u Hrvatskoj. Jedno ću samo spomenuti. Velik dio naše djece dolazi u srednje škole sa sela i u obće iz nižih staleža: sirotinja, potištena, strašljiva, naučna u »gospodinu« gledati samo svoća gospodara. Tu je i teško uvesti englezki sistem: Zar bi sin kojega savjetnika htio biti »fag« kojemu prostomu »mužanu«? Zar bi išlo, da šestoškolac »mužan« učini po svojoj glavi red s gospodskim deriščetom kojim? Ne, to je u nas još daleko, već i stoga, što smo sirotinja. Upravo bi stoga naši odgojitelji mogli i morali nastojati, da djeci nizkih staleša olakšaju robsku potištenost, da im budu prijatelji, da im se diete sirotinja usudi jednom otvoreno pogledati u lice, kao čovjek čovjeku, — da oslobadja potišteno i siromašno roblje. Auktoritet je dobra stvar, ali vriedi samo onda, kad mu se slobodno pokorava, kad je auktoritet ujedno i ideal. Inače je nasilje i odgaja roblje, u najboljem slučaju buntovnike.

Još nam preostaje da kažemo koju o tom: što g. Demolins misli pod »novim odgojem« i čim ga opravdava.

(»Obzor«, God. 1899. Broj 102.)

Pučka predavanja.

God. 1895 izdala je županijska oblast bjelovarska okružnicu, u kojoj preporučuje, da se svake nedjelje i blagdana drže u školi poučni sastanci za dječake i djevojke, koje su svršile škole, a mogli bi na njih doći i odrasli ljudi. Bjelovarski učitelj g. Klobučar napisao je pod gornjim naslovom nekoliko predavanja za odrasle — »uz vruću« — veli — »želju«, da pokoriste učitelju »kao predavaču«, a osobito bi želio g. učitelj, da ova predavanja dodju i narodu u ruke.

O t. zv. pučkim predavanjima ima u drugim književnostima čitava književnost i teoretska i praktična.

Na žalost je — ili na sreću, ne znam, kako bih rekao — istina, da se pučka predavanja razvijaju i napreduju živo samo ondje, gdje su predavači ujedno nosioci bilo koje snažne ideje. U Rusiji se na pr. za tu stvar strašno bore liberalci (»narod-

niki»), a u najnovije vrijeme »tolstojevci«. A to je posve naravno. Širenje je pučke prosvjete svoje vrsti apostolstvo, a apostola nema bez oduševljenja, kako opet oduševljenja nema bez ideje. Zato je posve razumljivo, da svaki birokratski pokret u tom smislu mora ostati prilično jalov, jer su birokratstvo i apostolstvo dvie stvari, i to takove, koje nikako ne idu zajedno. A ako je tako, birokrati bi najbolju službu učinili ovoj stvari, kad joj ne bi pravili zaprjeka onda, kad ju pokreću »apostoli«. Dakako, da imade i lažnih apostola, pa to i jest velika nevolja, koja i birokrate sili, da na čas stanu misliti o »pravom« apostolatu.

Ovakav birokratski biljeg nosi i ova knjižica. »Vriedni« župnik i »čestiti« učitelj razmišljaju i dogovaraju se, kako će »pomoći« svomu narodu. Ovu je dvojicu »boljelo« mrtvilo i nazadovanje sela Glogovca.

Ne mislim ja, da naši župnici nisu vriedni, a učitelji čestiti. Ali ovdje to posebno zvuči. A osobito se posebni taj zvuk osjeća, kad o ovoj dvojici kaže, da su »pravi« narodni prijatelji. Pa i to nije dosta: »Glogovčani pozdraviše svoje miljenike...«

Ne, ovo nije način. A čitava je knjižica tako pisana, tako — recimo najblaže — naivno, premda je to ona neiskrena naivnost, što ju tako često nalazimo u naših pisaca za narod. Pa kako je to šablonsko, bez osjećaja i originalne misli! I g. pisac misli, da će to djelovati!

Ali g. piscu nije zamjere. On je dao, što su mu drugi dali, a dao je i prema prilikama, u kojima smo. Nije ova knjižica zadnja među onima, kojima pučki naši pisci »obdaruju« — kažu — narod. Pred Božić je jedan upravo poplavio škole i seljake tako lošom knjižicom, da je nisi mogao čitati.

A što je tomu krivo? To, što se drži, da je sramota pisati za seljake, pa se sve prepušta pučkim učiteljima. Oni dakako daju, što imaju. A krivo je i to, što se na tu pučku književnost ne pazi, što je prepuštena sama sebi. Ovo i jest razlog, što sam se osvrnuo na ovu knjižicu.

Rekao sam, da je neiskreno naivna. Kako neću, kad učitelja-predavača (i župnika) »boli« mrtvilo (strašno šablonska rieč, pa za selo!) i nazadovanje, kad se u knjizi govori na sve moguće načine: kako ovi pravi prijatelji ljube narod, — a knjiga se sama odaje, da to nije iskreno, da je to nekakova službena kakova li revnost, kojoj bi se htjelo dati čuvstva i srca, a nije

ga odkuda uzeti, — kad ga nema. Otvorite n. pr. str. 12. Tu župnik (za pravo učitelj) ovako govori seljacima: »Vidite, dragi moji, kako ste neuki!« A zašto su »dragi« naši seljačići tako strašno neuki? Što se priča, da je kuća žena takova i takova.

Kad bi ovo pričanje i bio znak neukosti, ovo nije pedagoški postupak: učiti tobože nekoga i ovako mu dovikivati: vidiš, tako si neuk, da ne kažem, glup! Ta to neka sam učenik spozna, a nemoj ga sramotiti, a zvati ga uz to »dragi«. Nego se čini, da naši pučki pisci i nemaju druge teme osim nesretnih »predrasuda i praznovjerja«. Čini ti se, da misle, kako su oni učeni, kad ne vjeruju, da kuća ima kozje noge i još štogod.

A tu se čini narodu krivo. Istina je, narod svuda priča ovo i ono, — ali to je za djecu i babe. Ni stoti ozbiljan čovjek — seljak ne misli o narodnoj kući onako, kako se priča. Ta nemojmo naroda držati tako glupim. A ako tvorevine narodne fantazije zaslužuju ovakove poruge, zašto u školama učimo djecu i veće gluposti iz grčke mitologije. Zašto se ondje divimo fantaziji, a ovdje joj se rugamo? Pa da je u tom pričanju Bog zna kakova nesreća!

Bilo bi jednom vrijeme, da se bace te prosvjetljujuće prodike o praznovjerju. Ta danas već, hvala Bogu, nije nikakova mudrost biti toliko prosvjetljen, da ne vjeruješ u kuću, moru, pače u Boga. To ide redom. Ne varajmo se: tko ruši vraga, ruši i Boga, pa ostaje gola materija. Ne bojmo se; »prosvjeta« će učiniti svoje i prije, nego bismo trebali. Nije u tom pogibli, što narod pravo ne pozna nevidljivih bića, već bi mu trebali otvoriti oči, da bolje upozna one, koje može rukom opipati... I na ove upozoruje g. pisac. Tu se najbolje vide plodovi »prosvjete«. G. pisac nagovara seljake, neka šalju djecu u školu, pa im tumači, koliko se tim mogu šteti ukloniti.

Ovo je vrlo zanimljiva stranica. Tko ne zna pisati, razlaže g. učitelj — »svaka ga rdja može prevariti i oštetiti«. »Ni za oporuku svoju ne može biti siguran, da ne će biti krivotvorena«. Ove »rdje«, ovi krivotvoritelji oporuka — bit će da su pismeni. Pa gle kakvim se bave zanatom! G. učitelj nije za cijelo ni mislio na to, kakova sve vrela otvara pismenost. Ne bi škodilo, da je malo manje — što no kaže tudja rieč — »iz škole frfljao« i odavao tajne pismenih ljudi. Osobito bi mu oni krivotvoritelji oporuka bili zahvalniji.

Nego ostavimo šalu. G. je učitelj vrlo slabo razložio korist

pismenosti i čitanja knjiga. Ono, da knjiga »uči sve, što je liepo i krasno, plemenito i uzvišeno«, pa kako bi se seljaci »usavršili, srce si oplemenili« i t. d. i t. d., — to su fraze, koje ne znače ništa. Da je otvorio Kurelca, pa pretiskao njegov govor o nauku, — to bi barem govorilo k srcu. U nas se u obće malo pita: što zapravo hoćemo da postignemo pučkom prosvjetom. Ne znam, vodi li tko računa o tom, koliko narod čita one knjige, što se za njega pišu. Što ja znam, jedino će »život svetaca« naći gdje-kojega usrdna čitaoca; svega ostalog za narod kao da nema. Mogao bih spomenuti vrlo zanimljivih stvari o tom, što narod drži do pripoviesti, što se za njega pišu. A gospodarske knjige! A prirodni zakonik i elektricitet? ...

To se za pravo ne tiče ove knjižice. No i tu se preporučuje seljacima, da si nabave »kad što po koju knjižicu«. A koju? Pa kako je to rečeno: kad što koju?

Da, svašta se piše za narod i o narodnoj prosvjeti, ali se taj posao ne uzimlje ozbiljno, nego samo onako: za narod je sve dobro. A glavno je, što je riedko komu jasno, zašto za pravo vapimo toliko za tom prosvjetom. Ta valja da nitko ne će ozbiljno uzeti, što g. učitelj u zaključku kaže za svoj Glogovac: da su marom i uztrajnim radom one trojice (župnika, učitelja i vlastelina) »čestitih pregalaca« — za desetak godina čak i kuće ponajviše na novo sagrađene udobne« ... i t. d., nastao pravi raj. Ta to je prenaívno.

(„Obzor“, God. 1899. Broj 154.)

Ajde, da čujemo neke »savjete i upute«, što ih se u ovoj knjižici daju našim seljacima:

»Treba ... stan suh, svjetao, da bude u sobi vazda čista zraka, a u njoj svaki kutić uredan«. Baba vračara ne treba, nego ukućani treba da potraže liječnika. Toplina u bolestnikovoj sobi treba da bude 12, najviše 18 stupnjeva Reumira. Bolestnik treba da je sam u svojoj sobi.

Ovo je pusto naklapanje. Zar su za to dosta savjeti g. učitelja, da stan bude takav i takav, da u svakoj kući bude toplo-mjer, pače da bolestnik imade svoju sobu? Gdje je odrastao taj g. učitelj? Zar on misli, da seljak ima tri, četiri sobe? A znade li g. učitelj, što to znači »potražiti liječnika«? Evo, ja ću mu kazati. Znači upreći svoja kola, ako ih imaš, otići po lieč-

nika, dovezti ga i platiti mu (daljina je 14 kilom.) pet for., odvezti ga natrag, čekati ga na putu, dok obavi druge vizite i tako izgubiti pet forinti, čitavo prije podne za se i za blago, — i to je za jednu vizitu. Ovako je u realnosti (i primjer je ovaj istinit). I mi ne prestajemo proklinjati vračare, zvati liečnike. To bi još imalo smisla, kad bi sve to bilo jeftinije. Ali dok se liečnici u obće ne dadu na selo, dok ne će ni da stanuju u sjedištu občine, za koju su kompetirali, nego u obližnjem gradu (primjer je i opet istinit) — dotle su svi savjeti i upute uzaludne.

Ne znam, na osnovu čega je g. učitelj mogao napisati »da je od naših ratara, koji su propali, dvie trećine s nemara propalo«. Ovako grdnu objedu treba ipak obrazložiti malo potanje. Vrlo je u ostalom komotno davati drugom savjete, da »pljune u šake«. No to nije samo komotno, to je i u interesu samih savjetnika: jer ne budu li seljaci »pljuvali u šake«, naopako. Zato bi, budući da su u takovim savjetima gospoda, koja ne »pljuju u šake«, malo ipak interesovana, — bilo ipak malo delikatnije, da se toliko ne svjetuje, jer u pristojnih sjednicah nemaju pravo glasa oni, koji su interesovani.

G. učitelj drži naše seljake strašno naivnima i sentimentalnima: priča im, da su dva kosca došla do suda, što se nisu mogli složiti, komu pjeva kosović. Ovo je jedna i za djecu, ali u ozbiljnoj knjizi, koja ide za tim, da narod odvrati od pravdaštva, ovo je samo smiešno.

I ovo je, najmanje rečeno, nespretno: »Kad bi naš narod znao umjereno uživati vino i rakiju, rado bih mu priuštio«, i t. d. »A molim vas, g. učitelju, tko vam je dao ovu vlast priuštivanja«, — mogao bi koji šaljčina — seljak upitati g. učitelja. Ovo je ipak malo previše veledušja: priuštio bih, rado bih pače priuštio — »da se kadkad okriepi, osobito u tešku radu«. »Ne bi li bilo mnogo naravnije, da ja vama, g. učitelju, ja, koji sam se s tim vincem mučio, da ja i vama kadkada priuštim?« Ja mislim, da bi bilo naravnije, — pa i bilo je tako, i rado je seljak priuštio svakomu, dok je imao. A sad je spao na to, da mu od prave njegove muke — tek »priuštiju«. Nije ovo način.

Rado bih i ja priuštio g. učitelju gdje-koju nespretnu naivnost, ali ovo mu ne mogu priuštiti, kad kaže, da je mladji naš naraštaj: »surov, zločest i nevaljan«. Istina je, mnogo je gore, otkada je nestalo zadruga. Mladež ide po gradovima, pa tu vidi kulturu — u koju ga toliko mamimo, o kojoj mu toliko pripo-

viedamo. Izostavljam prenaivno pričanje o nekome djedu Marku, koji je — iz knjiga naučio, kako se uzgajaju djeca. Ovo pričanje — da su naši seoski djedovi učili uzgoj iz knjiga — ovo ne znam, kako da okrstim. Jedva se može vjerovati, da ovakvu nezgrapnost može napisati naš pučki učitelj.

Uzgoj, kako ga našim seljacima preporučuje gosp. učitelj, to je tek nešto. »Zato ne dozvolite djeci, da spavaju na jako toplim perinama«. A za koža je ovo napisano? Seoska djeca i — pretople perine! Ta koliko je seoske djece, koja spavaju na pretopljenim perinama? Je li naš g. učitelj ikada zašao u koju seosku kuću i pogledao, gdje i kako djeca spavaju?

»Napokon ih treba priučiti . . . da snieg i kišu, zimu i vrućinu, vjetar i nepogodu jednako znaju podnositi«. Na ovo treba seosku djecu tek priučavati? A je li g. učitelj vidio ikada, kako mala već djeca, istom su — što no rieč — žabi do uha, stoje uz blago na kiši i vjetru? Je li vidio . . .

Ali što ću pitati, kad vidim, da piše o gospodskoj djeci, prepisuje koješta, što je za seljaka bezsmislica. Kako je g. učitelj sve gradske poroke prenio na selo, najbolje se vidi iz savjeta: »Ne dajte djeci u ruke novce . . .« Kao da čiča Mata diže svakoga prvoga stotinu osamdeset i pet for. 33 novč. a. vr., pa odmah ovaj sitniji od 33 nov. turi u šaku svome Jurici.

Izostavljam gole rieči, koje seljaku ništa ne znače. »Hoću da budeš muž tvrda, čista i svjetla značaja kao kamen dragi . . . i slične . . . Ostavimo mi samo seljaka u njegovu starom poštenju (to je barem hrvatski), a »značaj« neka bude nama, koji smo ga u školi naučili. Ta i nama prazni taj »značaj« malo znači, a što će s njim tek seljak.

Više sam se nadao od vlastelina g. učitelja i njegova nauka o gospodarstvu. No to su iste stvari: tu se samo svjetuje: kako kuća treba da ima: spavaonicu, popodjenu daskama, pa prostrano i krasno ovo i ono — da je milina samo čitati. Ne da mi se o tom ni govoriti. Ta seljak nije živina. Kad ima čim, on sam zna, da je ljepše — ljepše, bolje — bolje, urednije — urednije. Ali to ne ide u glavu našim pučkim piscima.

Govori g. učitelj i o onoj staroj, o uzkim slogovima. Oh! uzki ti slogovi! Kako se samo usudjuju ljudi pisati o stvari, o kojoj nemaju pojma! Zna li g. učitelj u obće, što je to slog? Zna li, da uz svaki slog ima i jarak? Može li pomisliti, da iz

sloga teče voda u jarak? Ako sve to zna, ili si barem može pomisliti, onda će znati i to, da će s uzkoža sloga voda prije izciediti u jarak nego iz širokoga, pa ne će Posavcu i Podravcu dodijavati tom »starom pjesmom«. No što se u obće g. učitelji pačaju u ove stvari? »Čim si maknuo žito s polja, odmah ori. Strnište se ore što pliće« i t. d. i t. d. Zar g. učitelj zbilja misli, da je u tom pametniji od onih, koji svojim zubima kruh jedu. Našlo bi se i drugoga posla za g. učitelje, mjesto ove učene dangube.

Vrhunac je ove mudrosti — seljačka pisarna. »Seljak će si sašiti tri knjige. Prva će biti novčani dnevnik . . .« to je već previše. O druge dvie ne ću ni da govorim.

Ja se na ovu knjižicu ne bih bio ni osvrnuo, da ovakove pojave nisu u nas običajne, a nitko na njih ne pazi. Svi rado kažemo prigodice koju o »podizanju« i »prosvjetljivanju« naroda, to osokoluje svakojake ljude — koji često vrlo dobro misle — i tako nastaju ovakove knjižice. Viče se na narod, da je konservativan. A je li moguće, da se razuman seljak stane ravnati po ovoj n. pr. knjižici? Ta u njegovoj bi glavi nastala silna konfuzija. Bog nas oslobodio toga, da bi naš seljak ikada pristao uz fraze, kakove su u ovoj knjizi! Onda mi više ne ćemo imati seljaka, nego elemenat, s kojim nitko ne će moći ništa ni početi, ni svršiti, pa da ovakove svoje kolege, koji ovako nezgodno »šire prosvjetu«, u svojim stručnim izdanjima upute na pravu stazu. Krivo bismo učinili učiteljstvu našem, kad bismo po ovakim pojavama sudili o njegovoj sposobnosti, za širenje prosvjete u narodu. No malo manje oduševljenja za tek koje-kakovu »prosvjetu« ne bi škodilo. Ako ikomu, a to treba seljaku solidne prosvjete.

(»Obzor«, God. 1899. Broj 160.)

Roblje.

Tako se zove pripoviest nepoznatoga autora, preštampana iz prošlogodišnjeg »Obzora«. Nije to »psihološka študija«, kako neki moderni pisci rado svoje beletrističke radnje krste (premda je neki njemački stariji pisac dobro negdje primetio, da se pripoviest, novela ili roman u obće ne da ni pomisliti, ako nije

pisac uspio da psihološki dosljedno ocrtava lica, koja u njegovoj radnji dolaze). »Roblje« je pripoviest skroz tendenciozna, prožeta u svakom redku plemenitom patriotskom tendencijom: ali pored toga izradba je umjetnička, poetična i uhvatna — kao umjetnina nije pripoviest u celosti ništa poradi tendencioznosti trpjela. Ovo je svakako neosporiv dokaz autorove pripovjedačke nadarenosti. Zna se, da pripoviesti s tendencioznim namjerama stoje jedva koji korak daleko od t. zv. poučnih pripoviedaka; u ovima najčešće zamisli autor i radnju i pointu prema svojoj simpatiji ili antipatiji k predmetu, o kom pripovieda, prema tome »izumi« lica i radnja bude s malim iznimkama drvena, bez života i zanimljivosti. Mali i srednji talenti obradjuju najradje takove sujete. Ogledamo li »Roblje« s te strane, vidimo, da nam pisac ni na jednoj stranici gotovo ne da izaći iz nesnosljive, robske atmosfere, koja nas je pritisnula; to je očevidno bila njegova nakana, mi čutimo, kako nas čvrstom rukom drži tako dugo u tom zraku, dok nam se u duši mjesto mrtve resignacije (ujak protagoniste) ne javi snažno energija, te u osjećanju gušenja moramo da vičemo: Slobode, zraka, svjetla! ... Takav dojam može da izvede samo prava umjetnina.

Tko malo iz bližega motri naš život od ovo posljednjih desetak, petnaest godina, jamačno je opazio, da se u mnogim i to višim krugovima hrvatskih ljudi prikazuje svako rodoljubno zagrijavanje smiešnim. Ima danas već obrazovanih i bez sumnje darovitih Hrvata, koji pače o sebi toga niti ne taje. Zanos se pogušio, vjera u se, u pravednost i ideje, koje su nam nekada davale najjaču otpornu snagu, klonula je — i mi smo prisiljeni u oči toga sve više rastućega narodnjega indiferentizma da se sa strahom češće upitamo: Kamo to vodi? ... Bog zna, imam li pravo, no čini se, da je umjetnost, a u prvom redu poezija pozvana, da nas odhrva toj ledenoj ruci, koja nam se obavila oko srca.

Promotrite s bližega prijatelja glavnoga junaka pripoviesti »Roblje«, Dinka — i Vladimirova ujaka, staroga magjarona, pak će vam biti to postepeno zagrežanje u narodni indiferentizam tako jasno, da morate priznati, da ga gledate svaki dan, da ga svaki dan doživljujete na svim gotovo hrvatskim pozicijama. A kako je tek majstorski prikazan glavni junak, taj zanosni Vladimir, s kojim trpite na prvim stranicama, gdje Vam ga je

autor pred oči doveo i mirno, bez najmanje afektacije orisao, kako u srcu stare hrvatske Krapine, na posvećenom hrvatskom tlu čuti, da je tudjinac! Ni dvie »psihološke« rieči nije potrošio autor, da baci svjetlo u Vladimirovu dušu u tom času: a i mi gledamo i slušamo s Vladimirom, što se oko njega zbiva i govori i refleksi u Vladimirovoj duši kao što i u duši čitatelja ne može da bude drugi, nego gorčina. I taj Vladimir, na kojega promišljeno bacaju mreže magjarske ljepotice i magjarski ugledni viši činovnici, kojima je u vlasti njegovo promaknuće, taj Vladimir, koji ne s kakovim heroizmom, već s uvjerenjem poštenoga čovjeka odoljeva tim zamamljivim zamkama, taj Vladimir, koji bježi iz atmosfere, što se poput crnih oblčina sve jače sbija nad njegovu domovinu — i on napokon osamljen, napušten od djevojke, koju idealno ljubi, a koja zanos njegove duše ne može da razumije — i on pada ... Srce vas boli od samilosti nad padom toga krasnoga čovjeka, koji i sam usuprot sve energije svoje duše mora da zaroni u mrtvo more indiferentizma. Taj je pad prikazao autor majstorski, konac, na kom lako klone snaga mnogoga noveliste, izdiže se snagom, ljepotom i poezijom do uhvatne scene, koja ostavlja jaki dojam u našoj duši.

Žalibože mnogo je, previše je mladih Hrvata, današnjeg doba, koji će živom umjetničkom realistikom naći ocrtan prelom vlastite duše u posljednjim stranicama »Roblja«. — Pripoviedač, koji ovako piše, mora da ima pored čuvstva i umjetničkoga nadahnuća i vrlo oštar pogled, kojim je motrio i motreći proučavao naš javni život u posljednjim godinama. Prizori su napisani razporedom, koji odgovara umjetničkoj cjelosti, a izneseni svi do jednoga jasnom realistikom, koja uvjerava. Kod dialoga, kao da je autor namještao autograf i upravljao njime po svom umjetničkom osjećanju, da hvata samo one rieči i razgovore, koji su nuždni, te mu slika, što ju je naumio iznieti, bude vjerna, ne prenatrpana i ubjedljiva. U stvaranju te slike ne štedi autor ni one, koji su mu po samoj tendenciji pripoviesti bliži i miliji. Eno Daničina oca, opozicionalca, koj drži, da je sve učinio, ako napiše koji članak u opozicionalne novine; a gnjezdo mu, vlastita obitelj, čami u hladnoj sjeni nepatriotizma, i on ni ne misli na to, da tu, na svom domaćem ognjištu, najprije razpiri svetu vatru patriotizma. Tko nas ne pozna takvih obitelji? ...

Piscu, koji je ljubav i bol svoje patriotske duše u ono malo

stranica (77) onakvim mirom umio prikazati, zatajivši potpuno ne samo svoje ime, nego i dušu, ostavljajući čitatelju vlastiti sud o onome, što on tek u umjetničkom obliku iznaša — takvom piscu nije do slave, već do istine i do toga, da postavi liek, koji peče, na rane našega narodnoga života. Meni se čini, da bi mladi Hrvati, a osobito mladi naši sveučilištari, morali popitati na svakoj zabavi krasotice, što razbudjuju nježne porive njihove mladosti: Gospodjice, jeste li čitali »Roblje«? ... A tko bude u »Roblju« htio tražiti »maniriranje«, preko kojeg se smije prieci s posmjehom modernoga čovjeka, taj neka upita prije sebe: shvaćam li ja dobro doba, u kojem živimo? ... Pa neka sadje sa svoje visine i još jednom posegne za »Robljem« — i ono će mu otvoriti oči. — Našim se mladim pjesnicima stalo kaditi, što ne pjevaju patriotske pjesme. Naša narodna sviest još nije ni probudjena; koliko se lutaka, kao što je Danica, odgaja danas u hrv. obiteljima! Mi ne možemo svojim narodnim životom da načinimo skok i priedjemo u tabor kosmopolita prije, nego preživimo redoviti razvitak, kako su ga i drugi narodi proživjeli. A pjesniku koji ne čuti pobude, da daje u svojim djelima oduška patriotskom osjećanju ili ne pozna naprosto toga osjećanja ili se daje zavadjati laskavom kritikom onoga, kojemu su patriotska čuvstva nepoznata i posmieha vriedna olin, — tome se vesele naši protivnici.

(»Obzor«, God. 1900. Broj 4.)

Protivnik hrvatstva.

Naša braća Česi uživaju simpatije svega slavenskoga svijeta, koji se s njima ponosi, radujući se njihovu napredovanju na kulturnom i industrijalnom polju, a diveći se ustrajnosti i heroizmu mukotrpne njihove borbe za narodna prava. Ali neka posebna simpatija i ljubav veže nas Hrvate sa Česima. Onamo od vremena našega preporoda osjeća se Hrvat u Češkoj, a Čeh u Hrvatskoj kao u svojoj rodnoj kući. Kod utemeljenja i razvijanja naših prosvjetnih zavoda, kada se je osjetio nedostatak domaćih sila, prva nam je misao bila, da potražimo medju braćom Česima i profesora i stručnjaka i umjetnika, znajući, da će oni za hrvatsku stvar revnovati onim istim žarom kao za svoju. I nama i braći Česima je uvijek bila jasna istina, da su uspjesi i neuspjesi svakoga slavenskoga ogranka u zajedničkoj monarkiji ujedno uspjesi i neuspjesi slavenske stvari u monarkiji. Mi smo uvijek naglašavali potrebu slavenske solidarnosti, te smo se naročito češkim

uspjesima na narodno kulturnom i političkom polju uvijek radovali kao svojim rođenim uspjesima, znajući, da je na njima, da prvi probiju led, te utru put boljim danima slavenstva u monarkiji. To nam se je uvijek priznavalo, te su češki rodoljubi stajali uvijek u prijateljskoj svezi sa rodoljubnim vodjama hrvatskoga naroda sve tamo od g. 1835. do danas.

Naš mecena, veliki djakovački biskup. ljubljen je i visoko poštovan od braće Čeha a naši rodoljubni prvaci uvijek nastoje o tom, da se održi bratski saobraćaj medju našim hrvatskim i češkim narodno-kulturnim pregaocima i da se medjusobno podupiremo u našim narodno-kulturnim nastojanjima.

U toj harmoniji bratstva medju Hrvatima i Česima dugo se nije mogao primietiti niti jedan glasak disonancije, a to kao da nije dalo mirovati protivnicima hrvatstva, koji nose na ustima med a na srcu jed, te su oni uznastojali naći makar koga medju češkim publicistama, da ga predobiju proti hrvatstvu. Na liepak im je nasio češki spisatelj i publicista Josip Holeček, koji znalice ili neznalice vidi malo dobra na hrvatstvu, te je neumoran u nastojanju, da prikaže Hrvate i hrvatstvo českomu i slavenskom svijetu u što je moguće tamnijoj slici, kao izdajnike slavenske misli, kao tlačitelje Srba u Hrvatskoj, ukrašenih svima kriepostima i prednostima nad Hrvatima i u našem medjusobnom sporu čistih i nevinih kao biela janjad.

Ovu notu opetuje Holeček u stotine raznih varijanta, ona je postala za njega marotom, patoložkom pojavom, koja mu ne da, da progleda i da uvidi, da je na krivom putu. Jedno vrijeme kultivirao je on bakcile svoje antipatije protiv hrvatstva u stupcima mladočeskoga organa, »Narodni Listy«, pak je došlo do toga, te je kod nas ovladalo takvo ogorčenje proti tim napadajima na hrvatstvo u tom listu, da smo se čisto pobojaali za tradicionalne simpatije Hrvata sa Česima. Daskora je medjutim postalo jasno, da je Holeček malo ne osamljen sa svojim nazorima o bratstvu, te da je podjela njegovih simpatija i antipatija medju hrvatstvom i srbstvom naroda, preko koje se prelazi sa sažaljenjem. Kada su ovoga ljeta češki turisti došli u Zagreb te tu bili dočekani kako samo braća i prijatelji braću i prijatelje dočekuju, razjasnila se je ta Holečekijada, te se je uvidilo, da ju ne treba previsoko taksirati.

Kasnije je došlo do prijateljskih objašnjenja i na slavenskom novinarskom kongresu u Krakovu i od to doba je Holečeku valjda postalo jasno, da »Narodni Listy« nisu više voljni ustupati svoje stupce za kultivaciju bakcila njegove antipatije protiv hrvatstva. Sada je on pokupio svoje članke u posebnu knjigu, te nam je ovo dana dopala ruku njegova knjiga »Na Černu Horu a Černa Hora koncem veku«. Tu je on sakupio svoje simpatije i antipatije u hrvatsko-srbskom sporu u nizu članaka, što su preštampani iz mladočeskoga organa, pa je sastavio sliku s takovom podjelom svjetla i tmine, te je srbstvo na svim stranama prikazano kao superiorno a hrvatstvo kao inferiorno u svakom pogledu. Pomni čitalac te knjige probavivši konfuziju umovanja Holečekova, steći će dakako uvjerenje, da je knjiga pisana na osnovi apriornih krivih pretpostavaka, te da nije moguće, da bude u isti čas istinito i jedno i drugo protuslovje, što ga je pisac u toj knjizi jedno do drugoga naslago. Bio bi predug posao, da se spustimo u konstatovanje tih protuslovnosti, spomenut ćemo samo nekoje.

Pisac iztiče, da su glavni pokretači narodno-kulturnih nastojanja kod Hrvata rimokatolički svećenici: on ne može tajiti, da ima i uspjeha tih narodno-kulturnih nastojanja. Pa ipak je vječni refrain pojedinih sastavaka u njegovoj knjizi, da je svemu zlu, zastoju i degeneraciji u Hrvatskoj i Dalmaciji, koja se prividja oku Holečeka krivo jedino katoličko svećenstvo.

Na 52. strani svoje knjige veli doslovce: Sudeći po današnjem stanju hrvatskoga naroda, ne vidimo u njemu ništa utješljiva. Glavnom ulogom Hrvata smatram da bi imalo biti, da slome vladu katoličkoga-klerikalizma nad sobom i da se izmire sa Srbima«. Mislimo, da se nije teško domisliti, od kuda Holečeku to mišljenje, od kuda mu te simpatije i antipatije. Pisac ih nije trebao prenašati na polje, gdje nema mjesta za takove simpatije i antipatije. Kako je Holeček sa svojim simpatijama i antipatijama usamljena pojava među Česima, vidi se najbolje po tom, što se u Českoj obćenito biskup Strossmayer smatra najveličajnijom pojavom u hrvatskom narodu, kojom se ponosi sav slavenski svijet.

Okrivljavanje katoličkog hrvatskog svećenstva radi tobožnjeg zastoja i degeneracije hrvatskoga naroda na narodno-političkom i narodno-kulturnom polju dakle je specialitet nastranog Holečkova umovanja, s kojim on stoji u opreci sa českim svojim suplemenicima. Holeček dakako mudro izbjegava spomen biskupa Strossmayera, da se ne primieti apsurdnost njegova mišljenja o degenerativnom utjecaju hrvatskoga katoličkoga svećenstva na hrvatski narod, u kojem se je rodio biskup Strossmayer, taj predstavnik uzora katoličkog svećenstva u narodnom životu.

Posebice spominje Holeček naš list kao posebnu svoju antipatiju ne toliko radi onoga, što se u našem listu piše, već više radi onoga, što se u njem prešućuje. Mi priznajemo, da se nismo nikada zagrijavali za umovanje Holečkovo te da nismo nikada bili voljni ozbiljno uzimati njegove marote: nije li mu to pravo mi mu ne možemo pomoći. Kako nam ne bi bio smiešan čovjek, koji je tako naivan, te je nasio nekom šaljivdžiji, koji mu je prišaptnuo, da je koalicija izmislila da je romancier Kumičić pokrstio negdje mačka? Taj mačak nas zaista podsjeća na neku vrst bolestnika, kojima po mozgu zavijaju miševi i mačke, te psihiatri moraju svoje vrsti eskamotažom te umišljene mačke i mišve iz glave im vaditi.

Pa onda ne vidi li Holeček barem u tom protuslovje, da u isti čas uzimlje u obranu korifeje »čistih« protiv koalicije, dok opet obasiplje svim mogućim grdnjama pokojnoga utemeljitelja stranke prava, kao uzročnika svega zla u Hrvatskoj, nazivajuć ga posprdnno hrvatskim Mommsenom, a sigurno mu nije nepoznato, da se čisti proglašuju jednim nasljednicima pokojnoga utemeljitelja stranke prava?

Kada je on tako obnevidio za savremene prilike, kako li mu je tek mutan pogled na poviest hrvatske političke i kulturne davnine. Tko da ozbiljno uzme njegove tvrdnje o vječnoj odvisnosti hrvatstva i Hrvata, koji da su čak morali od Srba uzeti jezik za svoju književnost? Ali ako mu se i mogu te ignorancije donekle izpričati time, da ih je crpao iz mutnih vrela hrvatstvu protivničke proveniencije, upravo je nehonetno, što on okrivljuje hrvatsko katoličko svećenstvo radi Sjeničaka i što prepisuje iz najprljavijih vrela osvade o ponašanju koalicije i katoličkoga svećenstva za posljednjih saborskih izbora u Hrvatskoj.

Ali najgadnije je ovo mjesto u Holečekovoj knjizi, gdje s nekom ciničkom malicioznošću govori o tobožnjoj fizičkoj degeneraciji Hrvata u Dalmaciji, o množini »rachitičnih lubanja«, što ih je njegovo oko vidjelo na jednoj procesiji u Splitu. Ne mislimo, da bi Holeček igdje na svijetu mogao računati na patent i dekoraciju za svoj pronalazak rahitičnih lubanja u Dalmaciji: ali bilo bi dobro, da konzultira kojega psihiatra, nisu li te prikaze njegove fantazije znakom kakove patološke dekompozicije u funkcionisanju organa, kojemu se ovakove čudne slike prividjaju.

Nu pustimo pabirčenje po Holečekovoj knjizi. Nadamo se, da je on u njoj izlio sve preobilje svoje žuči na hrvatstvo, pak da će poslije neuspjeha svoga pokušaja uviditi, da bi se dalo naći daleko zahvalnijeg i pametnijeg posla, nego li se baviti prometom simpatija za jedan slavenski ogranak na račun drugoga.

(»Obzor«, God. 1900. Br. 10.)

Još o gosp. Holečeku.

Žalostni spor između Hrvata i Srba ne pratim već dulje vremena i naumice izbjegavam čitanje listova, koji ne iznašaju u svojim stupcima ništa s tolikom nasladom, koliko — oni sa srbske strane — kad mogu obružiti i napasti Hrvate, i ovi hrvatski, kad ulove opet priliku, da mogu izkaliti svoj gnjev proti Srbima. — Za mene ne postoji razlika između Hrvata i Srba, za me je spor, što među tim dvjema plemenima jednoga naroda vlada, stvar, koja dolazi iz vana, iz tabora onih, koji mrze jednako Hrvate i Srbe, koji znadu, da bi njihovom gospodstvu i sili odzvonilo onaj čas, čim bi si osvješćeni Hrvati i Srbi iskrenim osjećajem bratstva pružili na uzajamnu podporu ruku. Bez te svijesti ne može ni Hrvatima ni Srbima pomoći nitko, pa ni gosp. Holeček, o kojem po načinu njegovoga pisanja moram sumnjati, da je i sam u službi onih, koji djavolskim mjehom razpiruju vatru našega razdora. Hrvatima i Srbima može pomoći samo naobrazbom i razboritim razmišljanjem probudjena svijest, bistar pogled u našu historiju i podpuno prokuhana logična misao: »da su do dva brata bili dvie lude.« Tko pogoduje hrvatskoj misli na štetu srbstva ili srbstvu na štetu hrvatstva, jednako je vrag naše sloge, u kojoj nam je spas jednima i drugima. — Ja sam za se mnogo puta promišljavao, ne zavadjam li ipak sama sebe prirodnim egoizmom, kad sudim, da se sa srbske strane nanaša Hrvatima veća nepravica, nego sa strane hrvatske

Srbima. Ali ima činjenica, koja me utvrđuje, da smo mi Hrvati kud i kamo tolerantniji, susretljiviji i pomirljiviji od naše pravoslavne braće. Gosp. je Holeček putovao po slavenskom jugu, pa se jamačno mogao i sam uvjeriti, da su žalibože Srbi i oni u kraljevini i oni u »Trojedinici« (koju oni uporno ne će da krste njezinim pravim historijskim imenom) — da su Srbi davali i davaju ruku i Talijanu i Niemcu i Magjaru i svakomu, samo kad je proti Hrvatima; neka takav primjer dokažu Srbi kod Hrvata! Istina, čuje se kod nas za pravoslavne rieč »vlah«. To je preostalo u prostijem narodu i u tom se očituje najviše opreka vjerska, a narodna mržnja nikada.

Istina je nadalje, da je pokojni Starčević negirao Srbe i kojekako ih krstio; no kad je ta žuč provalila iz Starčevićeve duše? Onda, kad je bio izazvan srbskim geslom: Srbi svi i svuda. U ovom posrbljivanju hrvatskoğa imena, turanju hrvatskih narodnih pjesama i svega, što je hrvatsko, samo pod srbskim imenom u tuđi svijet — tome se ima poglavito zahvaliti, što drugi narodi, pa i sami Česi drže srbstvo kulturom i brojem daleko jače od hrvatstva. A mi Hrvati — što smo mi u tom pogledu radili? Naše školske svjedočbe zovu naš materinski jezik »hrvatski ili srbski« — a neka se ogledaju svjedočbe srbskih škola, ima li tamo mjesta hrvatskom imenu? Dakle: što je hrvatsko, to je i srbsko, a što je srbsko, to je samo srbsko. — Za volju sloge — u kojoj su Hrvati gledali uvijek više, idealnije ciljeve, a i spas narodnosti jednih i drugih — za volju sloge zvali smo se mi Hrvati Ilircima, Juĝo-slavenima i Hrvaĝo-Srbima i šiljali pod tim imenima u svijet naše književne plodove. Srbi (i to neznatan broj) pristajali bi kod kuće uz tu slogu, ali u vanjskom svijetu govorili su samo o srbskoj knjizi, srbskoj umjetnosti i srbskom narodu. Naš najviši kulturni zavod zove se i danas »jugoslavenski«; Srbi takvoĝa imena nemaju, znak, da nemaju ni onog pronicavog pogleda u svoj i u naš narodni život, koji je bio uzrok, da plodu svoje rodjene kulture dademo ovo obćenitije ime. Naše salonsko bratsko susretanje braća su Srbi u svojoj nježnosti zvali (i zovu) slaboćom, priznanjem vlastite nemoći, koja nas na njih upućuje itd. Dašto, da mi osjećamo osamljeni svoju slaboću, od koje puno stradamo, a tegnuli bi stradati u budućnosti još i više; ali jesu li oni jači? — Ozbiljni hrvatski listovi i pisci prate s ljubavlju i sa čuvstvom srbsku politiku, literaturu i i umjetnost; Srbi se na nas gotovo ni ne

osvrću, negiraju nas i turaju radove hrvatskih literata i umjetnika pod srbskim imenom u strani svijet. Hrvatske školske, beletrističke i naučne knjige obradjuju jednakom mjerom i ljubavlju srbsku poviest, kulturni narodni život srbski kao i svoj hrvatski; srbske knjige iz kraljevine, kao i one, što kod nas izlaze, jedva znadu za hrvatsko ime. Mi znamo, tko nas svadja, a braća Srbi ne znadu. Oni ne vide, odakle dolazi njihov šovinizam i koja mu je svrha; inače ne bi živjeli u utvaranju, da Hrvata nema, da je to samo šala Kranjaca (Kajkavaca), da se srbske zemlje šire sve do mora itd. itd. — Tako i gosp. Holeček uči i Čehe, da Hrvati nijesu ni imali svoga književnoga jezika, dokle ga nijesu od Srba uzeli. Nije li drzovitost i neoprostiv grijeh čovjeka, koji ulazi u javnost, sudi autoritativno i druge nauča o Hrvatima, za koje nema dovoljno stručne spremе, kojih ne pozna ili ih hotimice krivo iznosi? Jedno ili drugo: Što zasluĝuje takvi publicista?

»Narodni Listy« otvarali su takodjer stupce svoga lista g. Holečeku. Nije dosta, ako su možda izgubili volju, da na štetu svoga ugleda i tolikih zasluga za svetu slavensku stvar štampaju i nadalje članke čovjeka, o čijim čistim namjerama moraju da sumnjaju ne samo Hrvati nego i čestiti Srbi. Oni bi nam se morali bolje oduĝiti. Morali bi donieti u prievodu cielu studiju »Jagić prema hrvatstvu i srbstvu«, neka se jedanput i s hrvatske strane čuje kod Čeha kompetentan sud o ludoj izmišljotini, da su Hrvati uzeli književni jezik od Srba, gdje je bivalo baš obratno. »Narodni Listy« bi dobro učinili, da iza famoznih Holečekovih članaka donesu kadkada prikaz o knjiĝicama, kao što je n. pr. brošura žalostnoga onoga Srbina o našim slavnim narodnim mučenicima Zrinjskim i Frankopanu i o odzivu Kumičićevom na taj sramotni spis: neka se u Češkoj vidi, o što se oslanja Hrvat, a o što Srbin, kad jedan prema drugome dokazuje svoja narodna, politička i historična prava. »Narodni Listy« bi morali u obće početi izpravljati krivi pojam, što su ga i oni i drugi listovi i knjige česke o hrvatskom i srbskom pitanju u svoj narod razširili. Mi u tom pitanju prolazimo kod Čeha i danas rdjavo: tamo se s malim iznimkama vjeruje srbskom šovinizmu, da je starohrvatska literatura u Dalmaciji srbska; da je Maĝuranić ukrao crnogorskom vladici »Čengjić Agu«; da je Vlaho Bukovac ovejani Srbin: tamo ne znaju, da je srbska drzovitost u tom pogledu išla tako daleko, pak pre-

štapavala Šenoine romane ćirilicom, pod srbskim imenom izpuštajući iz njih rieći, koje sjećaju na hrvatstvo i zamjenjujući ih srbskim imenom.

Koliko bi toga mogao ćovjek izbrojiti! A mi mućimo, mi Hrvati podnosimo mirno i to, kad Srbi pred slavenskim svietom, do ćijeg nam suda mora biti stalo, igraju ulogu jaćanjca, a na Hrvate, te žućljive katolike, pokazuju prstom kao na vuka, koji proždire pravoslavlje i srbsku narodnost.

Evo vam u Ćeskoj i inaće krasno uredjivane revije »Slovansky prechled« gdje u prosinaćkom svezku god. 1899 (II. god. 3 sv.) neki Argus izvješćuje o srbskoj literaturi i medju mladje, darovitije srbske pisce, koji su medju srbskom ćitalaćkom publikom u zadnje doba osobito zanimanje pobudili, broji — Ivu Cippica. Kad se to ne bi iznašalo sa zlom namjerom, sa namjerom, da se srbski glas i ime širi na raćun hrvatskoća imena, mi ne bi protiv toga imali ništa. Da jedno ime poradi šovinizma iztiskuje drugo, takve se žrtve ni u koje ime ne smiju ni od koga zahtievati.

Zna li sve to i gosp. Holećek? Sumnjamo, da ne zna, pošto bi inaće bio ovamo putovao, da nas proući? Ako zna, pa ipak onakvim perom proti Hrvatima slući, onda znamo, tko ga je na slav. jug slao. — Ja ne znam, kakvi ugled g. Holećek u svojoj domovini ućiva; sudeći po tom, što je suradnik tako uglednoća lista, kao što su »Narodni Listy« bit će, da je uvaćen publicista. Baš poradi toga bilo bi vriedno, da mu tkoćod s naših strana u ćeškim novinama svjetlom neoborivih ćinjenica i nauke u dušu posvieti; moćda bi time zadućio i braću Ćehe.

(»Obzor«, God. 1900 Broj 11.)

Knjiga života.

Razum, koji teći da upozna svijet pojava u njihovu savezu, zapliće se redovno u vjećiti lanac uzroka i posljedica. Promatramo li pako stvari neovisno, o našoj volji i svijet ideja, u kojemu pojedini objekt shvaćamo u njegovom vjećitom znaćenju i kao zasebni subjekt posmatramo oćima vjećnog duha. Po-

brkamo li ideje, raskinut ćemo lanac uzroka i posljedica i zamijeniti znaćenja stvari i pojava.

Tako je napose sa umjetnosti, koja u takovu slućaju podje stranputicom te sadje sa prave staze. To se zbiva osobito, ako umjetnost lišimo vaćne znaćajke, koju veliki Tolstoj nazivlje »iskrenošću«. Umjetnost mora nada sve da bude iskrena, da bude pravi odraz naših osjećaja. Napose to vrijedi za knjićevnost, koja mora da provrije iz duha svoga doba i — što je vrlo vaćno — iz duha svoga naroda. Hugo, Mickiewicz i Puškin svjetska su imena prvoća ranga, pa ako u njihovu geniju imade išta slićnosti, to je samo okolnost, da su sva trojica prodićili svoj narod. Naš Stanko Vraz imao je za lozinku »iz naroda za narod«.

Takova treba da bude knjićevnost kao odraz karaktera narodnjeća; obrati li se ona u kozmopolitizam, lišit ćemo je najljepšeg uresa — narodnog karaktera, a kako smo maleni, ne ćemo moći napried, već ćemo se rasplinuti »u naroda silnoj smjesi«.

Uzevši u ruke gornje najnovije djelo naših mladih pisaca i znajući, da oni pripadaju »modernoj« struji, poboćao sam se za njih, nisu li sašli sa prave staze. Zato moram unapried da konstatujem osobito moje zadovoljstvo, da je moj strah bio samo donekle opravdan, kako ću to niće razloćiti.

Da oznaćim svoje stanovište, moram istaknuti, da ni ja nisam protivnik »modernome«; ja samo pod tim razumićevam svaki napredak bilo u kojem podrućju znanosti i umjetnosti, doćim odbijam stanovite zablude, u koje su drugdje, a i kod nas pojedini »moderni« zagrezli.

Ni »knjiga života«, što preda mnom leći, nije bez zabluda; ako je u tome »tragika« našeg naraštaja — onda bi Ivanov, koji je napisao predćovor, imao pravo.

Da je tome tako, uvjerit će se svatko, tko knjigu usćita; napose pako opazit će znatnu razliku izmed jednog i drugog pisca.

To je već ustanovio i Ivanov, sravnivši Nikolića prvom sutonu, a Tucića — noći. Zato je moje skromno mnijenje, da oni nisu zastali pred istim ponorom.

Kako se u knjizi redaju jedan za drugim, tako se u duši ćitaoca stvara slika svakog pojedinca i kad si proćitao samo

jednu stvarcu Nikolićevu ili Tucićevu, znati ćeš kasnije, a da ne pročitaš pod naslovom imena, čije je što.

Nikolić je pjesnik, pun najnježnije intuicije, koji nastoji, da bude što intimniji sa čitateljem. Čitalac mora da s njime snatri pod večer u suton, da gleda divotu prirode, večeri i cvijeta, mora da priklanja uho njegovoj melankoličnoj muzici i da simpatizuje sa velikim, vlažnim očima. Zato i njegove crtice u »knjizi života« nijesu nego pjesme u prozi, slatke pjesme, koje u polumraku i tišini ljetne ili zimske večeri domamljuju mile sjene noći; u tim pjesmama muzika je Mussetovih »stihova« iz kojih govori bol zapuštene duše. Nikolić djeluje silom razumljivog i shvatljivog impresionizma; njegova je riječ topla i sućutna, stih mu teče poput gorskog potočića, sada pun plamen te strasti, a sada pun sjete, boli i tugaljivosti — neodoljiv u svakom slučaju.

On ljubi duboko i silno, za ljubavlju izgiba, jer ljubi bez — nade. Zato smatra ljubav iluzijom, kako će ju jednom smatrati i Vjeručka, kojoj je samo htio da zaslađi mladost, dočim je znao, da ne može biti njegova. Uzklík: Zašto smo tako silni i tako biedni? — karakteriše njegovu ljubav.

Takav je u Chopinovo »Nocturne«, isti se kaže »Iz njegove bilježnice«, u »Vjeručki« i »Na badnjak«.

U »Nostalgiji« napose vidimo Nikolića sa zrelim nazorima o svijetu i društvu; vidimo ga u svoj plemenštini duše i srca, kakov mora pjesnik da bude. Pročitajte samo pasus: »... naše će društvo ubiti ova zasićenost parfima i delikatesa, gdje se ne drži ni do česa, niti do vjere niti do nevjere, gdje su ideali fantomi i gdje se vjeruje samo u meso. Mi smo bolesni; nama treba svježeg zraka sa sela, nepatvorenog hljeba ravno iz vodenog seljačkog mlina i napitka sa skinutog grozda — treba nam i pjesme, proste seljačke pjesme, makar u jednoj monotonij melodiji i molitve iskrena, jednostavna srca — samo da se lišimo kužnog zadaha gradova, da ugušimo u sebi naćinjanje k rasulu svomu i svojega društva...« Dakle: dolje sa blaziranosti i nadutosti!

Osobito što se tiče čistoće braka i života, jednako je prekrasno liepo izveo u »Nostalgiji«; ćovjek mora da saćuvstvuje s onim ćinovnikom, koji osamljen ćezne za domom, za svojom ćenom i djecom. »Nostalgija« je zato zlatni list u »Knjizi ćivota«; pravi ures i biser njezin.

Jedino u svom »Finale« zavezao se Nikolić u krajeve, u kojim obićno ne nastava njegova mašta. Tu je oćito htio da bude »moderan«, a to nije za njega polje; njemu dolikuje ćeznuće dalekih idejala...

»Finale« sam hotice na posljjetku spomenu, da od Nikolića priedjem na Tucića. Kako »Finale« ćini disonancu prema ostalim sastavcima Nikolića, tako Tucić sa svojim sastavcima ćini disonancu u »Knjizi ćivota«. Kako rekoć, Ivanov ga sraonio noći; on se sam prikazuje »u tmini«, iz koje ne može dalje. On traći zvijezde, ali ih ne može naći; on hotice ide kroz grmlje i šikarje, u kojemu je dosta trnja; zato je i nehotice nećasan i maglovit, pa mu i zvijezde trepere — bez sjaja.

Tucić osjeća u svojoj duši ćesto nemoć i pustoš; ova je uzrokom, da mu se bieli liljani prikrićaju sivom paućinom i da venu; odatle plać i suze, a konac je bieda. U »Ćovjekovoj traćediji« pokazuje skrajni ćinizam, a da ne spominjem »Disońance«, gdje u »Pjesmi« sa nekim zadovoljstvom promatra, kad su njezin lies spuštali u grob, a na to kod kuće zaigra na harfi pjesmu veselu, radosnu i spokojnu. Jednako u zaćrljaju »Ninonine« smrti pozdravlja — ćivot!

U njegovu je srcu mrtvo i prazno, kao da su se iz njega za uvijek odijelili svi osjećaji; zato ne plaće niti osjeća boli — a ona mrtva leći. Takav mu je i stil, mrtav i hladan — gdje gdje i surov.

Nasuprot Nikoliću (Nostalgija) Tucić je za slobodnu ljubav, jer u ljubavi nema obćira niti se poznaje prijateljstvo. »Gospodin suprug može biti posvema miran, medju nama ne može doći do konflikta... Ono, što ja od njegove ćene traćim, on je već odavno izgubio: ljubav... samo ljubav...« A ipak se ona ukazuje kao vampir i njegov ćunak postaje ćrtvom njezinom (Bezimeni sonata).

Moćda bi upravo u tom bila tragika naćeg naraćtaja, što imademo »djećake bez mladosti, a starce bez ćivota«...

U oćigled svega toća u toj pustoši stoći osamljena crtica »Sa sela«. Kao dramski pisac tu je Tucić pokazao, gdje mu je polje. Ona jednostavna i vćerna, a ujedno bizarna izradba mora te zadovoljiti. Lijepa karakteristika, zćodne situacije, jećik i stil — sve je to vćećto dotjerano, te ćitatelja nemalo frapira. To je umjetnost, kojoj se klanjam.

Dr. Velimir Deželić: Pjesme.

Bez reklame i buke ugledale su svjetlo pjesme jednoga od naših čednijih pjesnika — dra. Velimira Deželića. Plodove svoje vile nije zaodjeo svilom i kadifom, već ih je zadahnio čistom dušom i zagrijao srcem punim nježnosti i plemenitosti. I ako se čitatelju ukazuje skroman, ipak će svatko u njegovim pjesmama vidjeti biranih misli i — što je glavno, solidne inteligencije, bez blaziranosti i nadutosti.

Deželićevom poezijom provejava toplo srce za svakoga: za svoja bližnjega, ženu, djecu, rod, domovinu i čovječanstvo. Kako veli sam u pjesmi: »Nisam...« on nije pjesnik »Weltschmerza« — svjetskih boli, ali mrzi, kad u lancima, »plešu cikćuć robski ljudi«; zato je on glas onoga, što vapija u pustinji:

»Dolje lance biednom robu,

Hljeba, hljeba sirotinji!«

Deželić za to jednako iskrenim srcem obuzimlje cio svemir; njegovo je srce sunce, koje nosi u sebi, i kojim se zagrijava jednako za sitnog crva i zelentravku, kao što za sve ljude, počevši od biednoga seljaka, — do cara mira. Nije stoga moguće njegove pjesme karakterizovati jednom rieči, niti pobliže označiti onu stranu, koja pretežnim dielom podrhtava njegovom dušom: ta to je nemoguće, dok pjesnik traži i nalazi pobudu u čitavu svijetu, u prirodi i životu.

U pjesmi na pr.: »Put do sreće« susretamo Deželića kao neke vrsti pesimistu, koji u smrti nalazi jedinu, zdravu i stalnu sreću. »Zdravo srećo!... Svi za tobom hrle« — kliče pjesnik na pogledu njezine sile i — ljepote.

U »Očevoj suzi« i »Majci« vidimo pjesnika ponosna u svojim djetinjim čuvstvima, što no mu nalažu vječitu ljubav i poštovanje prema svojim roditeljima, kojima ima da zahvali za sve, što ima danas. Ova crta karakteriše ljude čista, nepokvarena srca. Za to je divna ona prispodoba u pjesmi »Majka«, gdje mu se sitnom pričinja pučina i dubina morska, kad se uz nju gleda — jedna suza materina!

Uporedo s tom ljubavi plamti u pjesnikovu srcu i ljubav prema ženi i djeci. U borbi ovoga života i u svjetskoj mržnji tražiti ćeš često utješljivu koju rieč, a naći je nigdje ne možeš no u srcu žene (»Srce žene«). Ne trebaš uz nju suha zlata niti

ćete dvorjanika, već ljubavi u domu — to ti je sreće hram (»Pjesma ženi«).

Za svoju djecu sve bi žrtvovao, da ne saznadu, što je očaj i glad; ljubav božja kao i ljubav međusobna neka ih vazda u životu prati, a daleko im od prava divlja mržnja (»Djeci«).

Kao erotički pjesnik ne zaostaje Deželić ni najmanje za savremenim našim pjesnicima, a u koliko mu melodije zanose na narodnu, moramo ga tim većma pohvaliti, upućujući pri tom neprestano naše literate na riznicu duševnog blaga, što se krije u narodnim našim pjesmama. Samo valja pročitati neke pjesme na pr.: »Padaj«, »Bježi...«, »Sakrila mi srce«, ciklus »Na selu«, »Odlazak« i druge, pa ćeš umah vidjeti pravu žicu pjesničku, žicu — hrvatsku. Ona jednostavnost i prostodušnost, rek bi naivnost, spojena s liepom pointom, mora da te dirne.

U drugim njegovim lirskim pjesmama, u koliko nije podražavao narodnoj poeziji, vidi se nešto utjecaja Preradovićeve, Šenoine, Harambašićeva, a i Heineova. Tako u pjesmama »Ostavljena« trpkja je, Heine-ova pointa. U ciklusu »In memoriam«, »Proljetne melodije« provejava kao proljetno povjetarce laka poezija; stihovi teku kao čisto gorsko vrelo.

Vesela je i vedra poezija u pjesmama »Pozdrav proljeću«, »U samoći«, »Ljubim svjetlo«, »Na povratku«, »Dodji!«, »Prvi cjelov«, »Moja draga«, »Sunce«, »Pogled«, »Tvoji cjelovi«, itd. Napose je prekrasna pjesma, puna toploga čuvstva »O upri u me!«

O upri u me modre oči svoje,
Ko zlatno sunce neka sievnu milo...
Ko mliečna magla neka prošlost gine,
Zaboravit ću, što je nekoć bilo...

Misaone i duboke su pjesme: »Dixit Dominus«, »Bol«, »Vizija«, »Svud jednake«, »Onaj pauk«, »Lipa«, »Inspiracija«, »U tihoj noći«, »Život«, »Nada«, i mnoge druge.

Krasno je izvedena ideja u »Topu«, koji bi proklinjao, ali sjetivši se domaje, koju je top često krat štiti od dušmana, ne će da do kraja prokune tu pogubnu avet, samo želi:

Razbojištem krvavim i strašnim
Nek ti tane nikad već ne svira:
Vješta ruka slavnog umjetnika
Nek te slije u trofeje mira!

Doista grandiozna misao, jednaka kao i u »Rimskom vrču«, iz kojega napija budućnosti, boljemu svijetu, ljudskoj slozi i smrti zadnjega krvavog rata; jednako kao himna »Caru mira«, koji je potaknuo pitanje razoružanja — on, samodržac sviju Rusa, koje kao i ostale Slavene svijet glupo još uvijek smatra barbarima. Razumljiv je zato pjesnikov poklik u pjesmi »Rugajte se«: Braćo ljudi, ljubite se međusobno!

Tendencijozna je pjesma na »Markovu trgu« u spomen Matije Gubca, kao i »Seljak«, kojemu imademo da zahvalimo sve, a za njega se nitko ne brine, da mu ublaži svakidanju bijedu.

Patriotskom misli prožete su pjesme »Lipa«, »Preradović«, »Bosanski doseljenik«, »Na povratku«, »Vječno proljeće«, »Napred«, ubrojivši ovamo i alegoričku sliku »Stara ploča«.

Napose iztičem himnu »Hrvaticam«, koje imadu krasnu zadaću, da čuvaju ljubav ognjišta kućnog. S toga pravom veli:

Dok je žena, koje djecu goje,
Dok je žena, koje vojna ljube,
Dok je žena, koje rod svoj dižu,
Ne će propast domovina liepa!

Ako jošte spomenem lijepi poziv u pjesmi »Vili znanja«: Ti puk si puku daleki zblížila, Ti pole svieta žicom si spojila, O složi tako, kćerko Boga, Nesložne sinove roda moga! — onda sam prikazao glavne i snažnije crte u poeziji Deželićevoj, pa možemo biti ponosni na ovu zbirku njegovih najiskrenijih izljeva i najtanjih osjećaja. Zato ove pjesme hrvatskoj čitaćoj publici, napose omladini najtoplije preporučam.

(»Obzor«, God. 1900. Broj 33.)

Gjuro Arnold: Izabrane pjesme.

Izdanje »Matice Hrvatske« za god. 1899.

Hvale vriedno bijaše nastojanje »Matice Hrvatske«, te u nizu izdanja hrvatskih pjesnika donosi hrvatskome svijetu i pjesme jednoga od najčuvstvenijih naših pjevača — Gjura Arnolda. Bilo je doista vrijeme, da nas »Matica« upozna s bogatom riz-

nicom Arnoldove duše i iskrama plemenitog njegova srca, koje dosele bijahu raztepane većim dielom po svim tečajima »Vienca«, čiji je Arnold jedan od najstarijih i najstalnijih suradnika.

Tko ne pozna idejalnu pojavu Gjura Arnolda?! Tko ne pozna toga aristokrata umom i srcem, čovjeka zlatna poštenja i alem-značaja?! Ne znaš, je li čedniji kao čovjek ili kao pjesnik; bez cimbalu i talambasa išao je da dodje s njime bilo u kakav doticaj. Za to ga se rado i svesrdice spominju prijatelji, a njegovi djaci ne mogu u sviet ponieti ljepši amanet, nego što je zadovoljstvo i ponos, da im je negda profesorom bio Gjuro Arnold!

Već se u predgovoru čedno prikazuje čitateljima, da ne pjeva, da ugodu svijetu, niti pjeva da nakupi zlata; nego pjeva, da ublaži sjetu, sa prostote ljudi što ga hvata. Ne mari s toga, da li ga tko sluša te mu povladjuje; pjesma je potreba njegove duše, ter mu pomaže snositi zemaljsku biedu.

Zato njegovim pjesmama većim dielom provejava sjeta, priegor i samilost, dočim kada tko dirne u njegovu domaju, znade planuti poput munje; gnjev mu je kao plameni mač, kojim bez milosrdja udara na podle i nizke duše.

Svoju pjesmu karakteriše sam pjesnik:

Vidjeh munju nebom sjeći —
Sve uz bljesak
Vidjeh žarku suzu teći —
A u piesak.

Munja svrši iznenada,
suza blago —:
Moja pjesmo, biraj sada,
Što ti drago.

(Mojoj pjesmi, str. 111.)

I njegova pjesma bira: sada munju, a sad blagu suzu. Munju imade za izdajice i sebične ljude, a suzu imade, da ublaži boli svoja srca i ostalih supatnika. Medju bolove njegova srca spadaju dragi i mili, ne izuzevši naš hrvatski narod i krasnu našu domovinu. Njegove slike iz domaćeg, obiteljskog života, te spomenlistci milim njegovim pokojnicima, živo te sjećaju Hugovih »Feuilles d'automne« ili »Comtemplations«, jer to su sve tople suze čiste poezije. Kao rodoljubni pjesnik iskreno osjeća

sa narodom svojim; duboko ga se doimlje njegova sudbina, a najljuća je rana, što mu dušu peče: »da slobode još ni ovdje nema«. Za to daje u plemenitu zanosu za domovinom oduška svojim željama:

Samo skoro, da bi časak sino,
Gdje bih slavno mogao umrijeti za te!

(Glas iz neba, str. 82).

— jer — kako je strogo logičan u svim svojim izvodima — »Za dom tek živi, koj umro za nj!« (Damjan Juda, str. 198).

Ovo su poglavite strune, koje odjekuju poezijom njegove duše, poezijom, što no izvire iz srca pjesnikova doba.

Arnold je pretežiti lirik i to refleksivan, koji umije uz liepu, gdje i grandioznu dikciju, te bogati ritam obraditi i jednostavnu ideju, zakriti je krasnim slikama i prispodobama te obtočiti mirisom i sladkoćom hrvatske riječi i jezika.

»Izabrane pjesme« podijelio je Arnold u dva diela: u prvom su dielu čisto lirske, a u drugom epsko lirske pjesme, pod kojima razumijem balade, romance te povjestice. Pjesme su poredane po godinama — 1873. do danas, prema čemu se ukazuje, napose prvi dio, kao najvjernija autobiografija pjesnikova.

U prvoj svojoj pjemi »Pri povratku« pozdravlja crkvicu i groblje, u kome počiva njegova ljubav iz djetinjih ljeta. Toj su uspomeni namijenjene i pjesme »Nekoć i sada« i »U jesen bilo kasnu...«

U sonetu »Vienac smilja«, očituje se plemenitost njegova srca; on pozna samo ljubav, pa ne mrzi ni drage, kad ga odnemari, već joj ostaje vjeran kao nekoć:

On još ti, djevo, kao nekoć vjeran,
On još te poput tiha štuje roba.
On istim žarom za tebe još gori!

Pjesme: »Zadnja nada«, »Mani me se«, »Na brvi«, »Osliepih dušo...«, »Zvezdama« i druge. Napose u pjesmi »Na brvi« krasno je izvedena prispodoba izmed tieka potočića i tieka pjesnikove krvi, koji da je tiek blizu svojoj svrsi; dok je nekoć bio buran, nije smio ni misliti na drugu stranu, ali sada teče mirno i bije poput trošne stare ure:

Još čas — i kao velo će se sleći
Duboki mrak po obzoru mi svuda;
A ja ću mirno preko brvi prieći, —
Al samo, pjesmo, nemoj pitat: kuda?!

Pjesmom »Na rastanku« oprašta se sa domom i polazi u strane krajeve, te odanle svojim drugovima i svom rodu šalje »Glase iz tudjine«. Kako je samo pun sinovlje nježnosti i dražesti onaj pozdrav, što ga po »Lasti« šalje tamo, »gdje živi do-bri, slatki narod moj!« Sa posebnom pjesmom sjetio se iz daljine potresa god. 1880. koji nam je ošteti dosta sela i gradova; on hita vrućom željom k otačbini, koja je sudbini već dosta dala žrtava, pa bi najvolio i sam pod razvaline, jer

»Sa domovinom mrtav biti volim —
No živ bez doma, a u svietu tudjem.«

(Strahote jao...)

Isti je motiv i u pjesmi »Domovini«.

U tudjini sjeća se mnogo svoga naroda i Slavenstva; napose u Göttingenu i Berlinu, opominjući se, da je tu nekada bila postojbina Slavena, koje su potopili bogati Germani. (U društvu, Na Sprevi, S okna, Pod lipama.)

Nasuprot tome djelovao je na pjesnika posve drukče Paris, gdje se utišao »puka smjela bies... i on uživa slobodu si mirno« (Champs-Elysees, Place de la Concorde, Versailles, 14. srpnja 1882., Francezkoj na rastanku). U pjesmi »14. srpnja 1882.« raztužen, zureći u barjak svoga roda, pita:

... Kad će, slatki rode,
U tvojih uzah osvanut zlatni dan?
Po dolih, gorah jeknut pjev slobode:
»Allons enfants!«

Iz tudjine vije mu se bolni uzdah na potresnu viest o smrti svoga pobratima Rikarda Jorgovanića i nezaboravljenoga nam Augusta Šenoe.

Od neodoljive je sućuti pjesma »Pri odru žene« kao i slie-deće (Kud zirnem samo..., Sjever nji..., Badnjak mi svano..., Nebo je crno..., Osliepih, dušo..., Sunce grli zemlju, itd.). Pjesnik tuži do očaja i čitajući te pjesme kao i one, što ih pjeva pokojnoj kćerki »Zdenki«, ne možeš a da ne zapaneš i

sam u elegični ton; rek bi da proklinje udes, što mu je razorio obiteljsku sreću. Ganutljiva je ona prisposodba, gdje sebe prikazuje kao »živi znak propela« posred groblja, što sakriva njegovo najmilije.

Ali ni u takim časovima tuge i očaja ne zaboravlja svoga roda, već u pjesmi »Proljetno se sunce diže...« poput ranjena lava pita:

...kad će granut
Ono sunce, koje snima
Stoljetne i teške negve
Potlačenim narodima?

»Na očevu grobu« jedina mu je misao, kako će s njime živjeti u carstvu duša i ondje moliti Boga za sreću svoga naroda.

Nježna je pjesma »Molitva«, u kojoj blagosivlje sve i prašta svima, koji su kalom zablatili zvijezde njegova neba i koji su mu jalom otrovali gorku koru hljeba... Iskreno je i čisto njegovo prijateljstvo prama »Mrtvomu prijatelju«, koji mu bijaše desno krilo, a sada je slomljeno, odkada ga nema.

U sonetima »Nadi« i »Sreći« razvija svoje umne, upravo filozofske nazore.

Kako je u pjesnika nehinjene ljubavi za cio svijet, ma da u njemu imade toliko zlobe i jala, svjetuje isto tako svojoj kćerki, neka moleći ne moli samo za se i za svoga oca, već »za taj cijeli bolni svijet« (Mignoni).

»Zimske pjeme« nježne su mu kao snježne pahuljice...

Divna je upravo alegorička slika »Plašt i kruna«, u kojoj prikazuje neujedinjenu Hrvatsku i njezinu čežnju za ujedinjenjem; i nadalje akoprem »Noć je crna«, govori suviše jasno o dičnoj sablji i mjedenu konjiku na trgu:

I u mrka, mjedna eno
Konjanika buljim s gnjeva:
Ne bi li ga kako kreno,
Kad već sablja čudno sieva!

Svome žarkom rodoljublju dao je pjesnik nadalje izraza u pjesmi »Noćnom nebu«, »Osamljenom križu«, »Glas iz neba«, »Matiji Mrazoviću« i »Na veliki petak«, kadno se pjesnik stalno pita:

»Ah kad će, majko, svanut uskrs tvoj?«

Idejalan kako je u svakom pogledu, mrzi egoizam, jer to je »Aždaja« za ljudstvo i za narod. A pošto je sebeljublje izvor mnogih zala, koje je pogasilo sve ideale, pjesnik mrzi sve, koji se robski klanjaju kumirima, te se gone za čašću, slavom i zlatom (Fin de siècle). Za to baca pjesnik prokletstvo na sve, kojima je »robska duša ohladnjela za rodjenu grudu« i žele, da za njima srne savkoliki narod u blatno kumirstvo: još ih opominje, da se osvieste, jer gasne zvijezda, a

U borbi skrajnoj riedki bit će za vas,
I samo — dok im tele sja se zlatno...
A onda svi će reć: Prokletstvo na vas!

Jednako u »Après nous le deluge« Arnold je mač i plamen i šiba po svakomu, koji samo teži za svojim egoističkim ciljevima.

U pjesmi »Vi zovnete me...«, koja nas svojom odlučnošću, jedrinom i dikcijom podsjeća na Šenoin »Oj budi svoj!«, pokazuje se Arnold kao snažna individualnost. U refrainu: Ja ću svojom stazom! — utisnut je biljeg u svjetskom kolu nepokvarene duše i izbrušena alem-srca — kako divno veli:

Vi zovnete me zahman, da pristupim
I budem vašeg bučnog slavija česnik;
Ne znate l' da sam one tuge pjesnik,
Što skriviste je vi izdajstvom glupim?
Pa kako da vam onda budem mazom,
Kad prezirem vas? — ja ću svojom stazom!

Kad bi u čuvstvima svojim Arnold slio sve svoje pjesme u jednu, ta bi pjesma bila kratka: dao sam rodu sve, što sam imao, pa sam mu zato bio drag. Eto zato:

Moja pjesma je kratka,
Ja mogu mirno mriet.

(Moja je pjesma kratka.)

U ciklusu »Zdenki« vidi se ranjeno srce ucviljena da ga prizivlje slatkim glasom »Tato, tato!« Dolaze mu na um i nedužne njezine šale, kao ona, kad je znala zaklopiti svoje oči i reći: »Umrta sam«; sad bi htio, da mu grozna zbilja bude barem na čas šalom. Te su pjesmice biser tuge-i boli, što ih piše pero po slomljenu srcu očevu.

U drugom dielu dolaze krasne romance i balade (Djevojka i mjesec, Ročište, Pjevačeva ljubav, Majčina pjesma, Vitez, Knjeginja, Paša, Na straži i druge), od kojih nas neke barem po dikciji sjećaju na Mickiewicza i našeg Markovića (na pr. Hadum, Vjetar šumori, Njiše se čempres).

Liepa je legenda, izpjevana po narodnoj priči: »Kata Lovićeva«, koja se priča nalazi u ljetopisima manastira u Kostajnici. Pripovijeda se zgoda, kako je Kata Lovićeva, ljubeći nekog turskog vodju, zasnovala s istim zavjeru, te je ovaj sa vojskom, u vrijeme, kad se služila misa i sav narod bio u crkvi, navalio u hram i dao sjeći po kršćanima. U to se ali otvori ponor, u koji izgine crkva, uslied česa ostade u narodu priča, da na onom mjestu pod brdom uvijek nešto zvonu.

Jednako je po narodnoj priči ispjevan »Prsten«. Liepa je tude pastirova prispodoba, koja podsjeća na Heine-ovu »König ist der Hirtenknabe« ...:

.....čuvstvo mi je brdo,
Podanici odani — zlatnih ovca krdo...

U povjestnici »Radak, vojvoda bosanski« motiv je posve historički: pohlepa vojvode Radaka za krunom bosanskom i predaja grada Bobovca Turcima u ruke. Radak umire smrću, kakovu zavriedi izdajica; sam Mehmed dade mu odrubiti glavu, jer kad nije vjeran svome kralju, ne će biti poslušan ni caru Mehmedu. Na koncu pjesme dolazi krasna aluzija na Bosnu:

I tebi, Bosno, bolji sviću dani:
Na materinskoj prosvjeti se griješ,
Za sestrama se žurnim krokom viješ;

A ideala — davno pokopanih —
Osmieva ti se dušom jasna slika:
Očuvo Bog te samo izdajnika!

Krasno je opjevana ljubav Jelisave Frankopanke k suprugu joj Niki Frankopanu, koji je zarobljen od Turaka u bitci na krbavskom polju, gdje je poginuo cviet plemstva hrvatskog.

Napose se iztiče »Damjan Juda, knez Dubrovački«, u kojega je prelio svu strast plemenitog rodoljublja; od osobita je dojma tragična smrt starca Damjana, što su mu je skrivili do-

maći odrodi i spletkari, koji nisu znali cijeniti svoje slobode, već su se dragovoljno nametali Mletčanima.

Energični tip Damjana Jude vrlo je vješto prikazan:

Milota ga je vidjet! mermer-čelo
Dubokih misli visoki su dvori...

Zaista prekrasna pjesnička slika! Pa onda ona filozofska umna sentenca: »U radu niče sreće klas«, i zatim »Za dom tek živi, koj je umro za nj!« Može li se sa ljubav k domovini. U Horačevoj »dulce et decorum est pro patria mori« samo je polovica toga kazano.

Za izdajice pozna pjesnik samo jednu kazan: da se sami objese; to je njihov naravski svršetak. Tako je prikazao »Izdajicu« i »Judu«; napose divno je prikazan »Juda«, koji u svakom šušnju čuje zvek srebra. I koliko je zadovoljeno čuvstvu čitatelja na pogled Judina trupla u riečima: »To Sina Božjeg izdajnik je Juda!«, u toliko te kao iz sna trgne konac pjesme, koji bi imao biti opomena ljudima, kako Juda nije umro, već se njegov zloduh jošte svietom vije i slabiše na izdajstvo puti. Gdjegod »narod tudje nosi igo krivinom djece, željne blaga, časti...«, tu se stalno krije Judin duh, pa je zato opravdan glas, što ga pjesnik stavlja u usta dobrom geniju: »Očuvaj, Bože, dom od strašna gosta!«

I u »Irudu« daje slobodna maha svojim mislima. Kako ono u »Domovini« uči, što se sve krije pod tim slatkim imenom i puti sina, da podje u životu stazom djedova, tako u »Irudu« očekuje ponad grobna humka, da zamnije pjesma poznijeg naraštaja:

»Čujte, oli! ... sreća nam se roji,
Mi smo opet u svom domu svoji!«

Uz ljubav k pjesmi Arnoldovoj i poštu vili njegovoj, Bože daj, izpunila se jednom ta iskrena želja svih dobrih Hrvata!

(»Obzor«, God. 1900., Br. 57.)

Pučka knjiga.

Pisati za narod nije lako. — Valja poznavati potanko njegovu dušu, njegove potrebe i njegov jezik do najvećih tančina, a kod pisanja valja uhvatiti pravi način, kako bi se narod naveo na ono, što mu je spasonosno i koristno. Velim naročito način, jer narod ne trpi razmetljiva pisca, koji mu se nameće za učitelja. K narodu valja prisupiti s ljubavlju, s njime govoriti kao s bratom, učiti ga, a pri tom se prikazivati, kao da nemaš nakane učiti.

Posao je težak, i zato riedko uspiju podpuno knjige, koje se pišu za narod. Nije to samo kod nas, nego i kod drugih naroda. I drugi si narodi razbijaju glavu pitanjem, kako valja pisati za narod. Za nas je to pitanje dakako još važnije nego drugdje, jer velika većina Hrvata žive po selima.

Sretne je ruke bio pop Joso u svojoj nedavno izdanoj knjižici: Iz krajiškoga posielu. Već odavna piše on u koledaru »Danici« svoja krajiška posielu, a sad je evo izdao knjižicu, koja doista ima veliku vrijednost.

Ovom je knjižicom pop Joso bjelodano dokazao, da poznaje kraj i narod, među kojim živi. U gornjoj krajini, gdje pop Joso živi, stanuje živ, bistar, darovit ali siromašan narod. Pop Joso se sljubio s tamošnjim narodom, on se nije odielio od naroda, nego je samo prvak među njim. »Iz krajiškoga posielu« nije niz beletrističkih sastavaka, nego je to umno i vješto spojeno pripovijedanje s poukom, kojoj je svrha podići narod. Ta krajiška posielu su »rane i melem« tamošnjega naroda. Prava narodna duhovitost slavi na nekim mjestima prave trijumfe. Knjižica je pisana za narod, ali ju može čitati i inteligentan čovjek s pravim užitkom. Među riedkim uspjelim knjižicama ove vrsti pop Josina knjiga ima trajnu vrijednost. Mislimo zato, da ne će biti s gregga, ako nešto obširnije prikažemo sadržaj te doista korisne knjige.

Odmah prvo posielo iznosi težki narodni porok. Kuća Martinova bila je do nedavno puna svega, u zimi nikad nije pomanjalo hrane. No neke godine već o korizmi morao je posuditi hrane. Nitko se nije mogao domisliti, što je tomu razlog. Hranu mu posudjivao kum Pilja. Kad je žetva prispjela i prvi se vršaji ovrli, spremio Martin žito, usuo u vreće, koliko je posudio u kuma i još k tomu nadodao dva vagana i povezao žito kumu

Pilji, da mu vrati žito i da mu se zahvali na ljubavi. Kum Pilja dočekaio radostno prijatelja, pogostio ga, a poslije jela pripovjedi mu, da je sve ono žito prodala njemu Martinova snaha Jaga za male novce. Mučao je, nije nikomu htio ništa reći, jer se bojao nemira u Martinovoj kući, a i zato, što nije htio da Martinova muka dospije do drugih ruku, odkuda je ne bi nigda stigao. »Ne ćeš mi zamjeriti — nastavio Pilja — što sam ti odkrio ovu neugodnu istinu. Ti ćeš liepim načinom znati svoju djecu svjetovati i red u svojoj kući opet uvesti, a da se mržnja, zavist i nesklad u tvojoj obitelji ne porodi«. — »Do neba ti hvala dragi kume — uzdahnu jedva Martin ljubavi ti izkupiti ne mogu. — Ti znaš, što je kumovska i kršćanska ljubav, — o kamo nam je danas nestalo poštenjaka! Odkad je takovih nestalo, sve je stranputicom okrenulo, svaka se zloća vidi i čuje«.

U drugom posielu upravo je majstorski prikazano kamo vodi, ako se nadje samo jedno čeljade, koje razsiplje. Još nije bila žetva svršena, a kod Martina se ima kositi strnokos. Po pšenici je djetelina posijana i tako već uzrasla, da se jedva vidjele pšenične strmuljike i bujna to bijaše krma, obilni otkosi — bila milota gledati. Sieno se osušilo i valjalo ga djeti. Podinu okružise i potlačiše. Već je stog ponarasao, a Luka pozove svoga brata Martina, ne bi li htio djeti, jer je on u tom vještak, umije liepo namještati i stog završiti. Ovaj put uzadje Martin na sieno, a sa svih strana mužko mu i žensko dodavalo i on svemu odoljevao, kao da se pomladio, kao da mu trideset godina. Kad je stog ponarasao i brzo će doći završetku, tada počne Martin bacati svaki metaaj i rušiti ga natrag.

Začudila se družina, što je starcu najednom. Al on neprestano baca, bilo ih je dosta oko stoga — no ne mogoše starcu siena nadavati. Nema izgleda, da će se stog ikada završiti. Kad je družini dosadilo starcu dodavati, upita Martinov sin otca, što on kani i kada će se stog završiti. »Samo vi žurno dodjite — stog ću ja dovršiti — al bolje, bolje mi dobacujte!« Čeljad uzela bacati i dodavati na stog starcu, ali nije ga, tko bi starcu nadavao. — »Sada prestanite, kad mi evo ne možete toliki vi, a meni slabu starcu siena nadavati, skidajte me dolje, da vas uputim, kako ćete stog završiti«. Stao starac usred družine, koja je sva od posla znojna. »Vidjeli ste na svoje oči — rekne Martin — kako ne mogosmo dovršiti stoga; sa svih ste mi strana dobacivali, eto kako ste se uznojili — ali badava, niste mogli nadavati — eto

toliko vas je oko siena, svi ste dodavali, ja sam vam jedini rušio, što ste mi metal, i niste mi mogli odoljeti. Tako vam je i u jednoj kući, gdje sva družina snaša i radi ko mrav, ako se nadje samo jedno čeljade, koje raznaša, koje razsiplje koje ruši gospodarstvo... tuj vam napredka nema... Ove godine našlo se rdjavo čeljade u našoj družini, koje mi učini sramotu u kući, te sam morao tuđi prać prelaziti, da se do novoga kruha prehranim. Ne ću vam kazati čeljadeta, koje je uradilo, a ni vi, da mi ne pogadjate, da ne bude u našoj kući besjeda da svijet ne sazna za našu sramotu. Unapried znam, da toga biti ne će... u napredak svi samo da snašamo u kuću, a nitko da ne raznaša — jer ako samo jedno razvaljuje, ma svi mi slogom kupili i stog sadijevali — nikada siena ne savršismo». Ovo je doista savršen način mudra upućivanja. Ovake se stvari pišu za narod, ovakovo štivo zlatom se mjeri!

»Treća večer« udara protiv vjere u coprije i gatarije. Jerko i Petrina stanuju u istom selu, susjedi su; uvijek su se liepo pazili, i oni i njihova djeca. — Od jednom napopao Petrina Jerka prava zdrava, da mu je on sa ženom Jagodom učinio — te mu se goveda smeću. U jedan tren prevrnu se kršćanska ljubav u zlobu, prokleta laž poremetila slogu, svoji se zamrzili, na pobratimstvo zaboravili — i za jedan red nije bilo djeteta u selu, koje nije govorilo o vještici Jagodi i njezinoj kući gotovo zlo, što se dogodilo u družini u kući, u susjedstvu i u svem selu — a tko je svemu tomu zlu kriv? Gatar iz Mutnika. Četvrte večeri pripovjeda se na posielu, kako je gatar donio kumu Pilji vreću vune na prodaju. Pilji je nudi jeftino, jer jeftino je došla u vreću pa neka jeftino izlazi. A naći će se opet bena, pa će svome Radi napuniti vreću. K župniku opet došao seljak i zamolio ga, da bi mu dao zapis, jer da mu je krava bolestna. Župnik se nećka, ali kad se nije mogao riješiti seljaka, napiše na komadić papira: Krava budi zdrava, ako ne ćeš, ti krepaj. Poslije nekoliko dana donio seljak janca za plaću, što mu je kravu izliečio zapisom. Župnik sve razložio seljaku, seljak se uvjerio, te nije više vjerovao u papise.

Pete večeri zametnuo se razgovor u posielu o nespretnosti kod gašenja zapaljena siena, a onda se udara na narodnu sramotu Like i gornje krajine, na zlo, koje je uništilo toliko ljudi u tim krajevima na palež. Na šestom posielu pripovjeda Marko Mesić zbilja liepo složenu pripoviedku o božjoj pravednosti.

Sedme večeri započeo se razgovor medju narodom time, što se je ovaj silno razmnožao. On ne kani poći iz kraja, u kojem je proveo svoju mladost; već se je priučio toj vrleti, koja mu je mila, makar ga u svoj dan mnogo nakinila i namučila, ali mladji neka idu u svijet; ostat će svieta u zavičaju, koliko je bilo prije pedeset godina, a ostalo nek se nastani u šukun-djedovini (u Bosni i Hercegovini). U sljedećem posielu poveo se razgovor o prelu i o njegovim zlim posljedicama. Otac otišao u svijet na rad. Sin i kći odlaze svaku večer svojoj tetki na prelo. A do tetke treba »gaziti i pregaziti tri klanca, dok će doprieti do razvaline starinske kule Jankovića, a ugledati Krčmaricu kulu, da se spuste polagano u prodolicu Bužinice«. Ovakovi opisi puteva sjećaju te na opise puteva u narodnim pjesmama. Krasno u kratko nastavlja pop Joso: »Spomenici su to slavnih vremena, o kojih samo pjesma u narodu priča doživljaje junaka, koji očajnički braniše svoje ognjište — al danas nitko ni ne pita u zemlji: gdje je kula Krčmarića Luke...« Na povratku uhvati ih zimska bura i smrznu se. Ružica umre, a brat njen ostane kljast na obje noge.

Pop Joso upliće u svoju pripoviedku i jednu vrlo uspjetu tužaljku, a na koncu hvata prigodu, da narod pouči, kako se valja vladati kod zaraznih bolesti. U devetom i desetom posielu iznose se vrline, kojima se stiče imetak. Pisac brani stare od prigovora, da su i oni plitko orali. Spominje poslovice: Plitko ori, riedko sij, povuci branu, pa u Bosnu na hranu. Hajd! Jedanaeste, dvanaeste i trinaeste večeri razpravlja se ponovno o dobru gospodarstvu, govori se vrlo spretno o regeneraciji vinograda, samo je pripoviedka, kako je pop Luka dobio ime pop, mogla sasvim lako izostati. Uz put spominje pop Joso, kako su Muhamedanci »ona naša imućnija braća i potomci staroga plemstva, koji ne moguše ostaviti krutom Azijatu svoja mala, svoja imetka, stečevine svojih pradjedova — ne moguše — primiše Islam, te ne ugasiše blagoslovljene vatre na ognjištu svojih otaca sve do danas«.

Nadovezujući na to razpreda se razgovor, kako je jedno vjera, a drugo narodnost. — U četrnaestoj večeri iznosi nam pisac upravo umjetničkim načinom u pripoviedanju legendu, što ju je Luka čuo u narodu o sv. Antunu. T se svetac prikazuje kao zaštitnik slabih i potlačenih, kao odvažni junak, koji se ne boji odbrusiti istinu u brk svomu silniku, koji sve tlači i pred kojim

sve ili strepi ili metaniše. Muževni prikori sv. Antuna potresao je tako silnikom, da mu se isti nije usudio ništa učiniti, već je rekao svojim ulizicama doglavicima: »Sjaj božanski iz lica ovoga patra tako me je svladao, e sam mislio smjesta sunovratiti se u pakao«.

Bez mnogo hvale: Knjižica je vrijedna da se za njom posegne, a pop Josu neka ne propusti, da nama inteligenciji i narodu, za ovih dugih zimskih večeri prikrati vrijeme novim svežićem »Krajiških posiel«.

(»Obzor«, God. 1901. Broj 4.)

Ima li u Marulića isto moderno?

Bilo je vrijeme, kad sam držao, da je Marulić jednom, — ali cijelom jednom nogom još u srednjem vijeku. Nije tomu razlog u tom, što od Marulića imamo »Juditu« i »Suzanu« — »biblijske« epe, jer je toga bilo u njegovo doba dosta, pa i poslije, u punom jeku renesanse i humanizma, u doba, kad se je rodilo, ili barem počelo radjati sve, što smo navikli nazivati »modernim«. I bez obzira na to, što ne jedan »biblijski« takav ep treba da zahvali svoje postanje sličnim motivima, kakvim ga imadu da zahvale »Sforciade« i »Borgiade« u talijanskoj književnosti, ne treba smetnuti s uma, da istinski i iskreno pobožni humaniste nijesu nipošto rijetkost.

Ni »Judita« dakle, ni »Suzana« ne bi za tu stvar mogle nikako služiti za dokaz, da u Marulića nema još nješto. Ali eno vam u toga našega prvaka »Govorenja od uše osujene«, eno vam, što »Glava mrtvaška govori«. Motivi su to čisto sredovječni. Tragični — često tragikomični — misticizam ovih motiva dobro pristaje sv. Bernardu, — no taj se je rodio baš negdje onda, kad je izumrla loza hrvatskih naših kraljeva. A tomu je već davno, to je bilo davno prije Marulića... Koliko razumijemo jednoga humanistu, kao što je Marulić, kad ga vidimo zabavljena »Stumačenjem Kata« toliko nam je upravo čudo: kako bi se koji humanista mogao sniziti do ovakovih anonimnih i barbarskom ponajviše latinštinom pisanih plodova iz »najtamnijih« vijekova kršćanske i evropske kulture! Svu tragiku, svu djetinju naivnost i barbarsku komičnost spekulativnih naprezanja »tamnih« ovih

stoljeća (IX.—XI.) — to je sve sabrao Dante u velikoj svojoj komediji. Ali kako velike ove komedije ne bi bilo bez svih onih komedijica — bez »Hoždenija Marijina po mukah« ili »Ognjene Marije u paklu«, bez tolikih »mrtvačkih glava« bez »govorenja« tolikih »osujenih duša« i t. d. i t. d., — tako su one poslije Dantea postale suvišne i nemoguće. To je tako naravski, kako je naravski i to, što se medju tolikim pjesnicima — megalomanima ipak nije našao ni jedan, koji bi pjevao o padu Iliona — poslije Homera.

Općeniti dakle razlozi govore proti tomu, da zabavu ili zanimanje oko ovih motiva pripišemo Maruliću. Izdavači Marulićevih djela našli su nekih vanjskih dokaza, po kojima su mogli ime Marulićevo spojiti s ovim motivima. Ali bez obzira na to, što je Marulić haveći se ovim motivima mogao imati pred očima često pedagogijsku cijelj, na ime: da ove plodove samostanske mistike u hrvatskom ruhu povrati prvoj njihovoj namjeni t. j. neka se njima u duhovnom promatranju služi i zabavlja njegova sestra — duvna, treba držati na umu i to, da ovi motivi ne samo ne sadržavaju nikakve Marulićeve invencije, nego u njima nema traga nikakvoj gotovo obradbi. Što je izdavač Marulićevih djela samo slutio, to se danas stalno znade, na ime: da su u ovim motivima riječ po riječ prosto skrpene različne redakcije davno prije Marulića poznatih motiva. I to bi mogao biti najjači razlog proti svakomu vanjskom znaku, koji ime Marulićevo spaja s ovim motivima, jer je teško i pomišljati, da bi se književnik tolike obrazovanosti, kao što je bio Marulić, bavio prostim krpežom.

Mislio bi tkogod, da mi je baš mnogo do toga, da Marulića po što po to izvučem iz srednjega vijeka, pa da ga uzmognem, porediti s najizrazitijim ličnostima vremena renesanse. Nipošto! U Maruliću ne treba tražiti izrazite ličnosti kojega talijanskoga tirana, kondotijera, pape, ili umjetnika na peru, kistu, ili dlijetu, kakvih je bilo u njegovo doba. Ne treba u njem tražiti ni jednoga od »mnogostranih« ili pače »svestranih« i ako se je bavio starinarstvom, a životopisac bilježi, da je slikao, kao Apele i t. d. Ne zavisi sve u toj stvari od dobe, u kojoj je tko živio, nego i od koječega drugoga, u prvom redu dakako i od talenta. Ali što je običnomu talentu, k tomu Hrvat, moglo dati ono doba, toga u Marulića imade. Bit će dosta, spomenem li njekeje glavne stvari.

I ako se do individualizma, što se od vremena renesance

opaža u čitavoj evropskoj kulturi, a osobito u književnosti, ne mora baš toliko držati, koliko do njega drže neki kulturni i književni povjesničari, koji između sredovječnoga i renesansnoga pogleda na svijet prosto ne vide mosta, ipak se taj individualizam i njegove posljedice ne mogu zanijekati.

Jedna od poglavitih posljedica toga individualizma — to je i tendencija u književnosti, koja modernu književnost u mnogom pogledu i čini modernom. Homer nije moderni pjesnik i zato u njega nitko i ne traži i ne nalazi tendencije. Zato se je valja da i rasplinula ličnost Homerova, tako da bi to mogao biti on, a mogao bi i ne biti. Ovakova se neprilika nikako ne može desiti književniku, u kojega ima tendencije; taj je tendencijom spasio svoju ličnost, njega ne će dijeliti, kao »Homera«, on je individualium.

I u našega Marulića ima tendencije pa bi se po tom čovjek mogao poveseliti, da mu je spasena ličnost, da ga ne će tako lako pobrkati, kako ona naša mladež tako lako pobrkava i zamjenjuje sve naše stare pjesnike. Ta svi su, misli se, pjevali »Pjesni razlike« — na isti način!

Ali bi se prenaljio, tko bi toliko očekivao od Marulićeve tendencije. Jest, ima u njega tendencije, ali je on u svojoj toj tendenciji još upravo homerski naivan. Što ćete više, kad sam kaže, da ima tendenciju! U svojoj »Spovidi koludric« od sedam smrtnih grihova — kojoj se barem početka ne bi zastidio nijedan moderni pjesnik — među tolikim opaticama s lijepim onim hrvatskim imenima ispovijeda se i sam pjesnik, zacijelo naivnije i iskrenije od »gospe Goje i gospe Stanke« i s »Jelenkom gospe Anke« evo ovako upravo klasički:

»Omazah ti medom kraje
Ovej čaše, — da ti je slaje.«

Ne, nije ovo moderno, to je istina. Nije moderno već zato, što je ovako iskreno. Ali je ovo književna tendencija u poveljama, pa barem tu možemo očekivati koliko toliko iskrenosti... Ali sam sadržaj ove ispovijesti pokazuje i suviše jasno, da smo na pragu novoga doba. Ne mislim na doba po godinama, koje nam prosto kazuju podaci o rođenju i smrti Marulićevoj. Mislim novi duh i nove potrebe i u onom čitalačkom svijetu, kojemu je Marulić namjenjivao svoj književnički rad. — Ako je Marulić morao medom omazivati kraje onoj čaši, u koju je natočio svoju

propovijed o sedam glavnih grijeha, — nema nikakve sumnje, da je tim htio koliko toliko zasladiti — ne možda gorčinu, ili kiselinu, nego prosto čitavu neukusnost ovakve književne hrane. Književnost je tražila svoje i nije se dala više uprezati u tudja kola — bez kakve takve nagrade. Marulić je tu nagradu dao, on ju je htio i umio dati.

Ne znam, bi li bilo zgodno tražiti tendenciju i u drugim Marulićevim djelima, premda na pr. »Suzana« daje dosta prilike za to. (»Popi se zovihu, kim obima dvima — mnoga lita bihu, a malo razuma« i t. d., pa »Pjahu vino cilo, meso safranjeno — jedihu pritiho i još papranjeno« i t. d. i t. d.) Svakako se može reći ovoliko: I ako »biblijski« epi Marulićevi nijesu prosta konvencija i kalup za posve druge misli i namjere — kao što je malo kasnije tomu služila »pastirska« poezija — ipak nam spomenuta naivna ispovijed njegova daje pravo, da u njima tražimo i nešto drugo osim onoga, na što nas upućuje naslov. Posebice s obzirom na gorčinu, koja se tu opaža protiv pokvarenosti u hijerarhiji, treba držati na umu, da smo u oči reformacije, pa nije čudo, što među reformatorima nalazimo i Jurja Dalmatina, koji je prema tomu jedva mogao obresti što više, nego što su vidjeli i sami pobožni humaniste.

Ali je ovdje dosta, da sam to spomenuo. Više nas zanima druga lijepa mladica, što je nikla iz individualizma Marulićeva. A to je ona — i opet dosta naivna — želja za slavom pjesničkom, koja se je rodila baš u ovo vrijeme, pa se s njom malo ne do danas susrećemo u modernoj književnosti. Čista objektivnost dobroga dijela starovjeke književnosti doima se hladno, kao kad stojiš pred nijemom mramornom statuom. Kad naprotiv uščitaš na pr. u našega Marulića: »Sad citara moja, obrni glas k onoj« ili još ljepše, kad ono svojoj pjesmi govori: »Plavca moja nova« — nekako ti bude toplije, srce ti nekako uzdršće: čutiš, kako u blizini bije živo i toplo jedno čovječje srce. Tek ovako živo i toplo srce može poćutjeti vezu s čitavim pokoljenjima i uzviuvši se u misli nad prolaznost zemskoga vijeka smjelo uskliknuti nad svojim djelom:

... u komu slava će bit, dokol
svitu zemaljskomu počne gorit okol...

I klasična starina ima primjera, gdje se pjesnik podaje nadi, da »ne će čitav umrijeti«, pa bismo po tom i poslije ovoga mogli

ostati hladni prema Maruliću, da u njega nema još nešto, i to doista moderno.

Samo na čas pomislio je naš Marulić na kosmopolitsku slavu (»dokol svitu zemaljskomu počne gorit oko«), kojom su se dičili talijanski pjesnici još prije njega, a i u njegovo vrijeme. Talijanski su pjesnici razumno mogli misliti samo na slavu u rimskom svijetu, t. j. u onom svijetu, koji je uzgojen u tradicijama rimske povjesti i književnosti. Ali to je njima i bio čitav svijet, za drugi svijet nijesu oni znali, ni htjeli znati. Hrvat Marulić nije htio slave u tom svijetu, on se je zacijelo u nekoj divinaciji bojao, da će prije ili poslije doći veliki »divorce des deux mondes« do raskola između rimskoga i slovinskoga svijeta. Zato se ne nada stalno slavi u tom čitavom svijetu, nego barem

»— — — dotol, dokla zemlja ova
bude na karte folj slovinska čtit slova«.

I to prije 400 godina!

Drugdje sam već napisao, da je renesansa na hrvatskom zemljištu ujedno i u prvom redu narodni preporod, u kojem se je protiv uskrsloga grčko-rimskoga svijeta stvorila zamisao posebnoga slovinskoga svijeta, s posebnim, svojim idealima. Među stvoritelje i poklonike toga svijeta spada evo i naš prvak u književnosti, Marulić. Da »slovinstvo« i »slovinski« nije prosti naziv jezika, ili naroda kakvoga, to najbolje dokazuje Marulić, koji vrlo dobro znade, da je Hrvat i da je njegov jezik hrvatski. Ali kad se pita za kulturu i ideale njezine, kad se radi o vezama sa svijetom, tu je hrvatstvo prema ostalomu — u misli, u tradicijama i u kulturi ujedinjenomu svijetu — preneznatno, tu je ono samo grana idealnoga svijeta slovinskoga. I da u Marulića do ovoga svjedočanstva: da se je on u ono doba kao Hrvat osjećao duhovnim sinom slovjenstva, — da sve ostalo ništa ne vrijedi i da je »zastarjelo«, — ovo svjedočanstvo nije zastarjelo, ono će biti moderno, dok nas bude Hrvatâ, dok bude Slovjenâ.

(»Vienac zabavi i pouci«, Tečaj XXXIII. God. 1901. Strana 833—836.)

Hrvatska misao priznata od Slavenstva.

Još pred malo mjeseci morali smo si u više navrata iskreno priznati, da smo posvema osamljeni. Ta nas je osamljenost bila ponukala, da počesmo izpitivati svoju narodnu savjest i da sami protiv sebe iznesosmo mnoge i mnoge teške optužbe. Ne marimo sad te optužbe ponavljati, tim manje, što iz svoje osamljenosti izadjosmo prije, nego se tomu nadahu i najdalekovidniji naši političari.

Stojimo pod odviše neposrednim dojmom svih onih događaja, koji promieniše nazore o Hrvatskoj u monarkiji, te svratiše pozornost svega, osobito slavenskoga svijeta na hrvatski narod. Zato još i ne možemo jednim pogledom omjeriti svih posljedica, kojima je urodilo posljednje vrijeme u Hrvatskoj. Ali jedno već sada možemo istaknuti: čitavo evropsko novinstvo bavilo se kroz puna dva mjeseca hrvatskim prilikama i to redovno tako simpatično, a često i tako temeljito, da možemo biti ne samo zadovoljni, nego i ponosni na one simpatije i na sud o nama.

Riečki »Novi List«, zadarski »Narodni List«, još i ovih dana u tri maha donesoše oveće priloge izpunjene samim novinskim glasovima zapadnoevropske štampe o Hrvatskoj. Tu nema glasova slavenske štampe, koji bi, da se skupe u jedno, iznosili omašnu knjigu.

Ali nije najvažnije, što su ruski, češki i poljski listovi u zadnje vrijeme toliko pisali o Hrvatima. Kod toga je glavno dvoje: prvo, što su gotovo svi članci o nama originalni, te pokazuju, da u ruskoj, češkoj i poljskoj inteligenciji ima već liepi broj ljudi, koji hrvatski kulturni i politički život pozorno prate i dobro poznadu. Drugo, još važnije od toga jest, što je sva slavenska štampa jednodušno priznala opravdanost hrvatske narodne i državne misli. Naročito treba iztaknuti, da je u tom ovaj put prednjačila štampa — ruska.

Upozorismo već nekoliko puta na obširne i temeljite članke petrogradskih »Vjedomosti«, petrogradskoga »Novoga Vremena« i moskovskoga »Ruskoga Lista«. I sad je pred nama čitav niz ruskih članaka, dopisa i viesti, u kojima se sad vjerno i do potankosti govori o posljednjih dvadeset godina (banovanje grofa Khuena), sad opet financijski odnošaji medju Hrvatskom

i Ugarskom, sad neiskrenost mađjarskih liberalaca i drugih mađjarskih stranaka kad se radi o ustavnosti za Hrvatsku, sad najnovije neprilike, grofa Khuena, koje ga stižu kao menesis — i — itd., itd. Ne možemo dakle, da i u izvadku priobćimo sve članke, dopise i viesti, pa ćemo samo to iztaknuti, da je u svima jedna misao, jedan duh i jedno veliko priznanje, misao slavenske uzajamnosti, priznanje stoljetnih naših političkih i kulturnih napora i stečevina u obće, a preporodnih naših ideja i uspjeha napose.

Petrogradsko »Novo Vreme« od 8. srpnja ove godine meće Hrvatsku na prvo mjesto u svom »vanjskom izvješću«, pozdravlja izmirenje Hrvata i Srba, osvrće se potanko na naše najnovije uspjehe u Dalmaciji u pitanju staroslavenske službe božje i piše na koncu ovako: »To je važan korak (uspjeh dalmatinske deputacije u Rimu). Borba za slavensko bogoslužje vodi se medju katoličkim Slavenima već mnogo vjekova, kao što već više stoljeća traje borba za glagoljicu. Jedna slavenska stečevina u tom pravcu vriedi mnogo i mnogo vojničkih pobjeda, ona je korak k velikomu oslobodjenju od tudjinske kulture, korak k sveslavenskomu kulturnomu jedinstvu. Posvema je razumljivo, da su Niemcima i Mađjarima vrlo neprijatni ti novi slavenski uspjesi, i da ovi u svom gnjevu nastoje još više pomnožati oštre mjere proti Hrvatima, ali Hrvati ne će klonuti duhom, nego će i nadalje nastaviti borbu za narodnu slobodu i samostalnost, znajući dobro, da su simpatije na njihovoj strani«.

I tako se napokon ispunja zavjetna misao naših preporoditelja: Hrvatska i Hrvati ulaze častno u veliko slavensku obitelj, donoseći joj ne samo tisućgodišnju svoju vjeru u pobjedu demokratskih načela, nego i dosta svoga iskustva, kako se slavenstvo imade okoristiti evropskim znanjem, pa i evropskom slobodom, a da se ne zarazi barbarstvom nekih većih i manjih evropskih naroda: i zato će sad hrvatska misao brzo postajati činom i hrvatske težnje zbiljom, jer braća, koja su nas uvijek ljubila, danas nas i poštuju i ponose se nama. I zato u hrvatskom narodu ne smije više biti ni pojedinca, a kamo li čitave stranke, koja bi Hrvatskoj i Hrvatima igdje drugdje prije tražila oslonu nego u narodnom bratimstvu s ostalim Slavenima. Ta već je i sam jedan mađjaron, kakov je grof Stjepan Erdödy, ljetos javno u saboru uzkliknuo, da nije samo stari Hrvat, nego i — Slaven!

U teškim danima Slavenstvo nas je jednodušno primalo za svoje, — budimo i ostanimo — njegovi!

(»Obzor«, God. 1903. Br. 158.)

»Agramerica« protiv »Matici Hrvatskoj«.

»Agr. Ztg.« ima jučer uvodni članak pod nadpisom »Matica Hrvatska«. Kad smo ga pročitali, ne znamo, po koji put smo se upitali: Kako je još moguće, da takav list izlazi u Zagrebu? Tu se vidi takova mržnja na sve, što je hrvatsko, takova neobuzdana zloradost i izvrtanje činjenica, da se čovjek na sve to tek onda smiri i rukom mahne, kad pomisli, da to piše njemačko-židovski list, koji našom krivnjom već preko tri četvrti stoljeća jednako piše proti svemu, što je hrvatsko. Što redakcija prepušta odgovornost za članak samomu piscu, dokazuje samo »junačstvo« i redakcije, koja se tako skriva, i pisca, koji nema smjelosti, da se podpiše.

Ali sama redakcija toga jadnoga glasila skupa sa svojim piscem i njegovim još jadnijim člankom o »Matici« ne bi zaslužili, da se na to osvrnemo, kad ne bi na žalost bilo i u nas što tudjinaca, što domaćih nesvjestnika, koji se već preko tri četvrti stoljeća hrane ovakovom hranom. Nješto radi tih nesvjestnika, a poglavito poradi našega svieta osvrnut ćemo se na to pisanje: neka naši ljudi znadu, s kakvim »prijateljem« imamo posla.

Prvo, što treba iztaknuti, i što nas jedino veseli i tješi, jest to, što je cijeli taj članak tako loš i sa stajališta samoga pisca, da bi čovjek pomislio: pisao ga je u znoju lica svoga kaki novinarski šegrt. Nas to veseli! Kad njemačko tudjinsko glasilo, proti jednoj našoj eminentnoj prosvjetnoj instituciji izlazi u boj s ovakovim oružjem, — to je već dobar znak.

»Agrameričin« pisac počinje skorašnjom glavnom skupštinom »Matičinom«, govorom novoga predsjednika pa kaže, da taj govor uzkrisuje ideje, za koje je »Agrameričin« pisac mislio, da su odavna pokopane. O, to mi znademo! Mi znademo, da ima grobara, koji i nemaju drugoga posla, nego da pokopaju — ideje.

Drago nam je samo, što evo priznaju, da im je taj posao uzaludan! Misle, da su pokopali i ideju, — a ona opet ustaje, i to ne baš na najveću radost vječnih grobara! Tu smo barem, je li, složni? Ali na stanovitim ljudima leži valjda prokletstvo: da će do vieka obavljati taj Sizifov posao, — odkada su ono uzalud pokopali čovjeka, koji je donio ideju, pa su mislili, da su pokopali samu Ideju!

Ali ovo samo uz put.

U predsjednikovu govoru vidi »Agrameričin« pisac: »ideju prosvjetno svladane reakcije«. A znate li, čim to dokazuje? — Dosadašnjim publikacijama »Matičinim«! Nijedne misli, nijedne riječi iz govora predsjednikova i ne spominje, a kamo li, da bi njome dokazivao svoju tvrdnju! I to je logika i — lojalnost!

Ali mi to ne razumijemo, jer za ljude, koji pišu ovakve članke o prosvjetnom društvu, — za njih je govor Arnoldov — orah. Neka ga lojalno priobće svojim čitaocima, pa neka se late posla. Nas nije strah. Da su mogli naći i riečcu samo u potvrdu svoje tvrdnje, kako bi ga bili čitava smrvili!

Ali ne boje se oni uskršnuća reakcionarnih ideja u hrvatskom narodu. Naprotiv — oni bi se tomu veselili. Oni se boje napredne misli, koja je u govoru naglašena; boje se one osnove o prosvjećenju mnoštva narodnoga, one rieči o iztrgnuću naše braće ispod tudjinske tributarnosti. Za te su ideje oni mislili, da su pokopane, pa sad biesne, što su se i opet prevarili! — Ili zar je i to reakcionarstvo? Odgovorite! Odgovorite, — ili zaniečite, da je to sve kazano u besjedi novoga predsjednika, i to tako kazano, da je svatko morao vjerovati, da će se to i uraditi — uzprkos ovakim »prijateljima« kakvih hrvatska prosvjeta ima u redakciji »Agramer Zeitung«.

A što se tiče dosadašnjega rada »Matice Hrvatske«, — samo jedna »Agr. Ztg« može prigovarati onako licemjerski, kako mu prigovara. Mi znamo vrlo dobro, čega je nedostajalo »Matici Hrvatskoj«, i »Agr. Ztg« ne može nas u tom ni za jotu poučiti. Ali mi znamo i to, da je sistem »Agrameričinih« prijatelja kao mora ležao na prsima »Matičinim«. Hoće li »Agramerica« dokaza? Zar ne vidi, da se u nas ne smiju micati ni pojedinci, a kamo li društva i institucije? I onda se »Agramerica« tuži, što nitko u »Matičinim« edicijama nije razvio »svoга posebnoga filozofijskoga nazora o svijetu u samostalnom sistemu«! A molit ćemo liepo zašto se mi ne bismo imali pravo potužiti na »Ma-

ticu«, što nitko u njezinim edicijama nije razvio, recimo, samostalno i nezavisno (i to barem od redakcije »Agr. Ztg.« nezavisnoga) nazora o sadašnjosti i budućnosti hrvatskoga naroda, na pr. u smislu radikalne hrvatske opozicije? Ili zar jedni nazori imaju biti samostalni, a drugi pače ne smiju?

Ali naravski od »kulturkampfa«, pa od teorije o descenciji — od toga ne će nikoga u redakciji »Agr. Ztg.« zaboljeti glava, i zato nazori o tome imaju biti slobodni i samostalni: a što bi išlo za svestranom slobodom naroda, — tu su prijatelji »Agrameričini« odmah na djelu. Što je sve »Matica« imala da uradi na polju narodne svijesti, to mi dobro znamo i — osjećamo; a što je zbilja učinila, učinila je usprkos sistemu, što ga »Agr. Ztg.« brani.

Mi otvoreno i skreno kažemo, da ne želimo »Matice« vidjeti u dnevnoj političkoj borbi. Koliko bi joj to bilo na štetu, to se je moglo naslutiti ovih dana. Ovo bi morali držati na umu oni, koji se eto možda i nehotice nalaze u jednom kolu s »Agramericom«. Kako će ona sve u ime »slobode i nezavisnih nazora« udariti na »Maticu«, kad »Matica« stane raditi u smislu novoga programa, t. j. u smislu organizacije prosvjetnih institucija u najširim slojevima čitavoga hrvatskoga naroda, — to ćemo tek doživjeti. Ali tu sve Hrvate moraju naši stoljetni neprijatelji i njihovi pomagači naći bezuvjetno složne. Za to i napisasmo ove retke, — ali znamo, da nisu zadnji u obrani »Matice« protiv »Agrameričinih« patrona, kojim je jedini posao pokapanje ideja. Grobari!

(»Obzor«, God. 1902. Br. 162.)

Prva sveslavenska izložba u Petrogradu.

Utvrđeno je dakle, da će se u kolovozu, rujnu, listopadu i studenom g. 1904. sav slavenski svijet prvi put naći u sjevernoj ruskoj prijestolnici, da sebi i tudjini pokaže sav svoj gospodarski i umjetnički napredak. Ne velimo: da pokaže svoju originalnost, jer to nam nitko ne poriče. Ali zato nam se svakom zgodom poriče sposobnost i uztrajnost za jaku i svestranu gospodarsku organizaciju i za umjetničko stvaranje trajne, svjetske vrijednosti.

No bilo je u posljednje doba više velikih zgoda, u kojima su »ženski« slaveni narodi svojim kulturnim i gospodarskim uspjesima upravo prenerazili »muške« svoje takmace. Dosta je, da se sjetimo baš presudnoga upliva književnosti ruske i poljske na svu neslavensku Evropu i na Ameriku, pak zatim već dugogodišnjega slavlja poljske i češke umjetnosti i glasbe, ni ne spominjući vanrednih gospodarsko-kulturnih uspjeha ruskih u središnjoj Aziji i u jugoistočnoj Sibiriji.

Nije se ni na to zaboravilo, da se Slavenstvo na posljednjoj svjetskoj pariškoj izložbi baš sjajno iztaklo uza sve to, što Hrvatsku strpaše u zakutak Ugarske, a Češku porazbacaše po odjelu Austrije. A kad istom uvažimo, koliki organizacioni talenat i neočekivani napredak vidjamo na svim manjim češkim i poljskim izložbama a da kažemo pravo i na izložbama hrvatskim; kad prosudimo, što to znači za Rusiju da se ipak konačno utvrdila na dalekom iztoku, a za Srbiju i Bugarsku, da se sve više slažu u pitanjima evropskoga iztoka, — priznat ćemo, da je sretna namisao otvoriti baš u ovo doba sveslavensko kulturno i gospodarsko poprište.

Izprva je na čelu cijeloj stvari stajalo samo slavensko petrogradsko dobrotvorno društvo sa svojim predsjednikom generalom Ignjatjevom.

Ignjatjev je ponajprije predložio caru, da se izložba priredi već u proljeće god. 1903. na proslavu 25 godišnjice velikoga ruskoga rata za oslobodjenje Bugara. Car je na to pristao i u istinu prve viesti javiše, da će »sveslavenska« izložba biti već budućega proljeća. Velimo »sveslavenska«, jer izriekom se spominjahu samo nezavisne slavenske države, Rusija, Srbija, Bugarska i Crna Gora, dok se ostali Slaveni ni ne spominjahu. Osim toga kompetentni i praktični ljudi izjaviše, da pol godine nije naprosto dosta, da se priredi iole uspjela slavenska izložba. I sad se slavenskomu dobrotvornom društvu pridružilo ne samo petrogradsko trgovačko društvo, nego i samo rusko ministarstvo financija, osobito pomoćnik ministra Vittea, jedan od najboljih ruskih narodnih gospodara i financiera, g. Kovalevskij. Da i povod izložbe bude u istinu sveslavenski, izabrana je god. 1904. kao 200-godišnjica osnutka Petrograda, dakle proslava najvažnijega događaja u novijoj sveslavenskoj povijesti. Umjesto proslave velikoga i plemenitoga rata za oslobodjenje, imade se eto proslaviti najsmionije i najveće kulturno djelo Petra Veli-

koga, po kom je iz finskih baruština nikao grad, koji bijaše najprije ruskim oknom i koji odavna postade već ruskim vratima, u zapadnu Evropu. Takav zamašni narodno-kulturni i narodno-gospodarski događaj može se dakako dostojno proslaviti samo potpunom sveslavenskom kulturno-gospodarskom izložbom. I zato petrogradski izložbeni odbor počeo odmah ozbiljno viećati o tom, kako bi se za to veliko djelo zainteresovali svi slavenski narodi.

Na prvi mah činilo se, da će biti dosta, ako se svim slavenskim gospodarskim i kulturnim društvima pošalje službeni poziv i pitanja osnova cijele izložbe. No u isti čas pojavi se mnijenje, da se punim pozivima ne će dosta postići. Začuo se dapače glas, da su nezavisni Slaveni opet bilo previše k Rusiji nepovjerljivi, bilo plahi, a da bi pismeni poziv na njih djelovao. I tako bijaše odlučeno, da najprije podje jedan pouzdanik odbora u sva slavenska kulturna i gospodarska središta, pa da razvidi i na svoje se oči uvjeri, na koje slavenske organizacije može petrogradski izložbeni odbor pouzdano računati. Taj važni posao bi povjeren mladomu književniku Vasiliju Nikolajeviču Korabljevu. Korabljev se već živo zanima za slavenske narode od rane mladosti, kao sveučilišni djak bio je na naučnom putovanju u Bugarskoj i Srbiji, g. 1896., a poslije ga je slala sad akademija, sad sveučilište u slavenske zemlje, te danas Korabljev razumije i donekle govori sve slavenske jezike, pa i hrvatski. Mladi pouzdanik pošao je najprije u Poznanj, odtuda u Krakov i u Lavov, a onda u Sofiju i u Beograd. Na svom putu svuda je nailazio na vanredno susretanje i na ozbiljno razumijevanje velike stvari, koju je zastupao. Jedino u Zagrebu činilo se iz početka, da ne će baš nikako uspjeti. Upućen u vladu, posjetio je ponovno šefa našeg gospodarskoga odjela, gdje je dobio ovaj odgovor: Vlada doduše ne može nikako sudjelovati, jer izložba nije službena, ali nema nikakvoga razloga, da iole smeta, da bilo pojedinci, bilo pojedina društva kod izložbe sudjeluju, dapače ima mnogo razloga, da se tomu sudjelovanju veseli, dok ostane na kulturnom i gospodarskom terenu. Nakon toga odgovora g. Korabljev mogao je posvema mirno posjetiti nekoje glavnije predstavnike našega kulturnoga i gospodarskoga rada. Tako je bio kod predsjednika akademije i Matice, ne bi li te dvie naše jake organizacije zajednički poduzele hrvatsku etnografsku izložbu; dalje kod predsjednika društva umjetnosti: kod pred-

sjednika i tajnika trg. obrt. komore; u društvu hrv. umjetnika; kod gospodarskoga društva i kod predsjednika stolarske udruge.

Od sviju ponio je ruski izložbeni izaslanik čvrstu nadu, da će Hrvatska i Hrvati biti na sveslavenskoj izložbi baš dostojno zastupani. Poslije posjeta kod gosp. Grahora, ta je nada, postala uvjerenje. Zaslužni i ugledni predsjednik trgovačko-obrtničke komore svojim kratkim, odlučnim i jezgrovitim odgovorom mladom je Rusu u pravom smislu imponovao, te se ovaj sav zanesen s njime oprostio.

G. Grahor kazao je naime: Možete biti sigurni, da od prvoga časa, kad saznasmo, da se sprema sveslavenska izložba, postoji kod nas ne namjera, ne želja, nego tvrda odluka, da Hrvatska kod te izložbe sudjeluje ozbiljno, častno i dostojno. To traži od nas naš gospodarski interes, a i naša narodna svijest. Na nas se dakle možete sasvim osloniti.

*

G. Korabljev prosledio je već svoj put u Ljubljani, od kuda će u Prag i u Budišin. Za desetak dana bit će u Petrogradu i onda će petrogradski izložbeni odbor početi razasijati službene nacрте. Za izložbu je određeno jedno od najkrasnijih mjesta, naime »Tavričeskij dvorac« i Tavričeskij sad (perivoj). Svi izložbeni predmeti plaćat će od ruske granice vanredno sniženu cieniu, a za mjesto na izložbi ne će plaćati ništa. Osim izgleda, da će ih kupiti privatnici, valja računati i s tim, da će mnogi predmeti biti kupljeni za sveslavenski umjetničko-obrtno-etnografski muzej, komu će se tom prilikom temelj udariti.

Izlagat će se predmeti velike industrije, kućnoga obrta, gospodarskoga obrta, pak predmeti etnografski i umjetnine.

G. Korabljev izrazio se ponovno, da će sudeći po svemu poljski i hrvatski umjetnički odio biti najpodpuniji. Već sada se stvaraju odbori, koji će izložbene goste dočekivati i smještati, a što je još važnije: od 1. (13.) rujna o. g. početak će u Petrogradu izlaziti mjesečnik »Slavjanskija Izvjestija«, koji ima da bude za Ruse ono, što je za Čehe već četiri godine »Slavenski Pregled« (»Slovansky Prehled«). Urednikom mu je već sada izabran gosp. Korabljev koji na svom putu okuplja saradnike iz svih slavenskih zemalja. Svi saradnici do sada koli u Rusiji, toli izvan Rusije govore ili razumiju gotovo sve slavenske jezike.

Svi su zadahnuti tom osnovnom mišlju, da se u slavenskoj zajednici imade jednako slobodno razvijati individualnost svakoga slavenskoga naroda. Ta će misao podati obilježje i prvoj sveslavenskoj umjetničko-obrtnoj izložbi. To je zapravo čitav prevrat u ruskoj inteligenciji, koja prestaje biti jednostrano slaveno-filska, da bude od sada samo ruska i — slavenska.

(»Obzor«, God. 1902. Broj 188.)

Post festum.

(Osvrt na netom minule svečanosti.)

Bit će tomu, mislim, četiri godine, što je pravničko društvo slavilo svoju 25-godišnjicu. Dogodjaji u Bošnjacima bijahu još svima u živoj uspomeni. Još življe se svatko sjećao, kako od 30 narodnih opozicionalnih zastupnika šestorici uništiše izbor — radi opozicionalnih nasilja, radi nedopuštene agitacije svećenstva. Uza sve to nadje se tajnik društva dr. Šilović i ostali njegovi prijatelji kod te proslave za jednim stolom, za kojim se redahu »zdravice bez razlike stranaka«, medju njima i zdravica uzornomu i neodvisnomu hrvatskomu sudstvu.

Bijaše tada na okupu, ne varam li se, više od stotinu pravničkih hrvatskih autoriteta većih i manjih. Tudjinca nijednoga, a većinom djeca seljačkih roditelja. Ipak kod cijele te proslave ne ču se ozbiljna riječ o hrvatskom i o slavenskom javnom i privatnom pravu, a užasnih privatopravnih prilika hrvatskoga seljaštva nitko se ni ne sjeti. Čemu da se bratimstvo medju odvjetnicima, »personifikacijom slobode« i medju javnim tužiteljima, personifikacijom autoriteta, pomućuje crnom slikom neuredjenih imovinskih i obiteljskih naših seljačkih odnošaja, ili čemu da se šampanjac ogorčuje neumjestnim primjetbama o ozbiljnim pojavama u javnom pravu hrvatske kraljevine. Čista znanost, osobito pravnička, treba da je daleko od svake politike...

Prodjoše dvie godine. I u Zagrebu se priredila malo veća proslava: 400 godišnjica hrvatske književnosti.

400-godišnjica »slobodne« i narodne hrvatske književnosti slavila se i opet pod geslom: »bez razlike stranaka« i tako službeno, da su se nad tom pojavom zabrinuli i mnogo stariji ljudi, a mlađi, ako i okasno, izdaše o tom i brošuricu, potaknuti izbornim neuspjehom opozicije, koja je i sama naginjala, da u sličnim pojavama vidi pravi razlog naše narodne nemoći. No brzo zaboravismo i nenadane prošlogodišnje jesenske izbore, a još brže malu knjižicu napredne omladine

I u to najedared sav Zagreb se okitio zastavama. I počesmo pisati i govoriti: eto nam prave i velike narodne slave, koja će malo osvježiti barem naš kulturni život, a tim neizravno i naš život politički. I počesmo se živo zanimati — za svečanostne pripreme u Zapadnom perivoju. U to nam dopane

ruku prigodna brošurica »Kola«. Poslije rasporeda čitamo proslav: »Hrvatska pjesma«; zaustavimo se kod stihova: »Sva Hrvatska je sad u pjesmi složna i samo jedna, velika i svoja, to stvori pjesma čudotvorka možna, bez težkih muka i bez ljuta boja.

Kod posljednjega stiha se zamislamo, ali videći čudan naslov »Hrvat i Tata«, prosljedimo dalje. Prazan sadržaj i puste fraze počnu nam dodijavati. Na koncu saznajemo iz himne, da nam je pjesma i ponos i mač i spas. Ajdemo da vidimo!

I živo sudjelujemo kod čitave svečanosti. Sve nam se još kako tako svidja, dapače smo na mahove i oduševljeni, premda nas boli, što zagrebačko občinstvo tako hladno motri povorku na polazku u crkvu. No u to nas najedanput nešto bocne. Javno pred tisućom zastupnika slobodne pjesme i pred nekoliko tisuća sviestnoga građanstva, tajnik pjevačkog saveza slavi jednoga dostojanstvenika, koga Mađžari drže, a mi Hrvati poznamo kao stup mađžarske državne misli i slavi ga zato, jer je »Kolu« darovao srebreni vienac i 200 kruna. A Hrvata iz Herceg-Bosne, koji u tolikom broju dodjoše na slavu i od kojih je svaki razmjerno kud i kamo više žrtvovao za put na tu proslavu, nitko nije posebice javno spomenuo, a nekmo li pozdravio.

Lovori slavitelja tudjinca, »dviiju domovina« ne dadoše spavati svečarevu podpredsjedniku, te na banketu taj ravno ustade, da nazdravi banu i visokoj vladi. Nazdravljao se i slavio odsutni načelnik, a odsutnoga pokrovitelja svečarova i graditelja narodne prosvjete nitko se nije ni sjetio...

Zato je ovaj put progovorio ponos hrv. pjesme. Mač njezin još je odlučnije mahao, kad se osobito u kasnu noć dugo Zapadnim perivojem orilo: Okriepi ga jaki Bože! Kako nam takav ponos i takav mač zajamčuje narodni spas, uvjeriše nas nekoliko domaća društva, svojim pjevanjem, koje je očito odavalo umornost poslije ratoborne noći...

U istinu je dobro, da kod takve slave i nisu sudjelovala dva tri seljačka pjevačka društva, jer za seljački naš svijet sve bi to bilo nerazumljivo, jer bi se samo sablaznio nad takvim kulturnim radom...

* * *

Ali već čujem prigovor sa svih strana: Ti si nezadovoljan, što se čitava ova proslava kretala u pravom svom okviru, što nigdje nije udarila u demonstrativno opozicionalne žice, što je u kratko ostala kulturnom proslavom hrvatske pjesme, a nije se pretvorila u bučnu manifestaciju hrvatske politike.

No tu bi se prigovarači ljuti posjekli. Da se pravo razumijemo, pričeći ću od mrtve svečane povorke, od službenog banketa i od zabave u Maksimiru i u Zapadnom perivoju na glavnu točku svečanostnoga programa: na pjevanje osamnaest društava u kazalištu u subotu na drugi dan proslave.

Bez sumnje nije moglo biti ljepše i sretnije namisli, nego ta, da poslije opere, koju netom izgubismo, i koja na koncu konca davaše užitek jedino nekim zagrebcanima, čujemo čitav niz pokrajinskih pjevačkih društava, koja izvan Zagreba nadomještaju ne samo operu nego i sve druge kulturne organizacije, što ih je Zagreb samo uokvirio, a da ih nije još svim srcem prigrlio.

I zato smo upravo željno posegnuli za prigodnom brošuricom, koju je

izdalo »Kolo«, da vidimo, koja će društva pred nas stupiti na zagrebačku pozornicu. Razočarali smo se doduše ne našavši u toj prigodnoj knjižici baš nikakvih podataka o postanku i razvoju hrvatskih pjevačkih društava, koja su primjerice u Mitrovici, Zemunu, Vukovaru, Osijeku i t. d. jedina ognjišta hrvatske svijesti, te bi njihova povijest bila dragocjeni prinos za poznavanje savremene »kulturne historije« naše. Ipak s oduševljenjem pohrlimo u kazalište. Ne nadamo se bog zna kakvom umjetničkom užitku ali očekujemo za stalno, da ćemo se razblažiti sad umiljatom i sjetnom narodnom popievkom, sad zanosnom i jednom ilirskom davorijom, sad nježnom i miloćudnom ilirskom umjetnom pjesmom.

No slušajući redom i sisačku »Danicu« i karlovačku »Zoru« i vukovarski »Dunav« i osječko »Glazbeno društvo« s »Lipom«, sve ne možemo vjerovati svomu sluhu. Nigdje ni traga narodnoj popievci, kao da je već odavna izumrla. Nijedne ilirske davorije, u obće umjetno-narodne pjesme ni za liek, kao da hrvatska pjesma nema ni velike svoje tradicije ni slavne svoje ilirske epopeje, ni sve to jačega obćega narodnoga obilježja. Pred nama su sad slabiji, sad jači zborovi, među kojima nekoji kao »Ljubljana« i »Slavec«, »Sloboda« i »Sloga«, »Lipa« i »Zora« pokazuju veliku, mjestimice i vanrednu tehničku vještinu, ali što to hasni, kad svi kao za okladu izvijaju pred nama posebne svoje himne, sve pune ratoborne krike i bučnoga rodoljublja, koje već na koncu umara i pjevače i slušatelje, osobito zato, što skladbe nemaju gotovo nikakve umjetničke vrijednosti i jer su širemu občinstvu, naprosto nepoznate.

Osim svega toga osjećamo još i vidimo, da to nije umjetničko pjevanje, nego produkcija, i to produkcija kao ono na vojničkim vježbalištima, kad ćete na zapovjed po stoti i tisući put prave, — dakako mehanički — uobičajene kretnje. I da ne dodje virovitički »Rodoljub« sa svojom himnom pjesničke vrijednosti po stihovima a na polak narodnom po glazbi; pak mitrovačka »Nada« s pjesmom sličnoga karaktera, pak napokon varaždinski »Vienac« s priproptom, ali ganutljivom himnom barjaku crveno-bielo-plavom; da, velju, tih triju zborova ne bijaše, pak da nas nije i osvježila i zadivila savršena pjevačka tehnika »Slobode« s majstorskim pianissimo i fortissimo po uzoru Slavjanskoga (a rekao bih i s basom Slavjanskoga!) ja kriv, ako bih bio do konca u kazalištu izdržao. Eto, kamo nas je dovelo to, što izvrnusmo svoje uloge: u pjesmi hoćemo da budemo ratoborni, da gonimo Turke i Tatare, pa u času zanosa i samoga Arpada, ali u prozi, a još više u svakidanašnjem životu gradimo se na svu mirna janjad, kojoj je najpreča briga, da vuku ne uzmuti vode...

* * *

Netom minule svečanosti ne ozlovoljuju dakle zato, što se ne pretvoriše u političku manifestaciju, nego zato, što je sav golemi trud a i velik trošak upotrebljen na izvanjsko uređenje upravo sjajno i službeni aranžman dok se za samu pjevačku proslavu, za umjetnički izbor programa dosta malo radilo, i što je kraj svega toga sva pjevačka društva obuzela težnja, da u Zagrebu pokažu pjesmom svoje rodoljublje, umjesto, da njom pokažu svoje glazbeno i umjetničko shvaćanje.

Ako ne ćemo, da kod 50-godišnjice »Kola« doživimo ponovni neuspjeh, priznajmo si najprije, da naša pjevačka društva stradaju od toga, što silom hoće da iztiču samo u pjesmi svoj patriotizam. Ta shvatimo već jednom, da ni najbučnija rodoljubna pjesma najsavršenijega zbora ne vrijedi ni toliko, koliko skromni rodoljubni čin i najnezatnijega pojedinca. Shvatimo, da ovo nije samo slabost, nego razsulo, ako ozbiljno počnemo vjerovati, da će ujedinjenu i slobodnu Hrvatsku stvoriti »čudotvorka pjesma bez težkih muka i bez ljuta boja«.

Jest, i pjesma stvara čudesa, pa i čudesa politička, ali samo takva pjesma, koja je savršena, pravi i potpun izraz pjevačeve duše. Jer je samo u takvoj pjesmi moralna istina, a po tom, umjetnička ljepota i narodni odgoj. Dokaz neobičan uspjeh »Hlahola«. A kad oni ili one, što vazda nje-mački zbore, a hrvatski zapjevaju; kad ti isti ili te iste, što u svakidašnjem životu rieč hrvatski plaho šapću, najednom u zboru za tu Hrvatsku grme; kad su samostalni ljudi, koji se slobode ne sjete ni svakih pet godina, spremni svaki dan za nju umrijeti — u pjesmi, onda je to moralna neistina, iz čega mjesto umjetnosti nastaje šablona.

Skupimo dakle sve u jedno, jer sve ovo međusobno se veže i prepliće. Primimo se čvrsto narodne pjesme, a koliko osjećamo potrebu tehnički savršenijih kompozicija, pjevajmo dotjerane umjetničke skladbe već priznatih skladatelja. Narodna pjesma približit će nam puk, savršena umjetna pjesma otudjenu inteligenciju. Pognimo već jedanput, da u svaku pjesmu ne unosimo politike, ako nam je u istinu stalo da sva naša politika vječno ne svršava — plačem. A pognimo i za tim, da već jednom prestanemo na jednoj strani ulizavati se vlasti, a na drugoj protiv nje grmjeti u stihovima, a osobito, kad su i ti stihovi napereni proti robstvu tatarskom i turskom.

Kad je već očito, da nismo djeca herojskoga doba a još očitije, da nas nitko ne će tako skoro pozvati, da za Hrvatsku život svoj damo i krv svoju proljevamo, dajmo joj ili bolje dajmo sebi samima iskren osjećaj i od vremena do vremena kaki taki muževan čin. Podajmo se u pjesmi svom dušom ljepoti i ljubavi, a slobode i prava sjećajmo se, kad govorimo, pišemo, i — glasujemo!

Da se razumijemo. U pet stupaca našega osvrta »Post festum« na nedavno minule pjevačke svečanosti nije »Hrvatska« našla vrijednim, da se na ičem drugom zaustavi, nego na citatu četiriju stihova »Hrvatske pjesme« g. Harambašića i na ovom obćenitom uskliku »Shvatimo, da ovo nije samo slabost, nego rasulo, ako ozbiljno počnemo vjerovati, da će ujedinjeno i slobodnu Hrvatsku stvoriti »čudotvorna pjesma bez težkih muka i bez ljuta boja«.

U tim redcima vidi »Hrvatska« »bezočnu« porugu, dapače i »perfidiiju« i izrično dodaje, da se je samo taj dio feuilletona tiče.

Premda to odlučno tvrdi, ne mogu tomu vjerovati, jer u tom feuilletonu iznesen je cijeli niz tako nemilih pojava, počevši od dvadesetpetgodišnjice pravničkoga društva, da se nad tim mora zaustaviti svako opozicijski glasilo.

Tu presubjektivnu tvrdnju mogao je dakle napisati samo sam autor »Hrvatske pjesme«, i to za to, jer je po svoj prilici pročitao samo one redke,

gdje se spominje njegova pjesma, jer nije moguće, da hrvatski pjesnik, a k tomu narodni opozicijski zastupnik smatra onaj apel porugom i perfidijom na svoj patriotski proslav, ako osim inkriminiranih redaka pročita samo one izreke prije i poslije njih: »Ta shvatimo već jednom, da ni najbučnija rodoljubna pjesma najsavršenijega zbora ne vrijedi ni toliko, koliko skromni rodoljubni čin i najnezatnijega pojedinca... Jest, i pjesma stvara čudesa, pa i čudesa politička, ali samo takva pjesma, koja je savršena, pravi i potpun izraz pjevačeve duše, jer je samo u takvoj pjesmi moralna istina, a po tom umjetnička ljepota i narodni odgoj. Dokaz neobičan uspjeh »Hlahola«.

Neka dakle g. Harambašić mirno pročita cijeli feuilleton, pa ako i poslije toga bude mogao napisati, da ga zanima samo »poruga« za njegov proslav, dokazat će im opetovano, da je u uredništvu »Hrvatske« i u saboru samo pjesnik, al bez ljubavi za moralnu istinu i bez shvaćanja za jedinstvo opozicije, o kom piše kao o kakvom diplomatskom savezu, dok je to jedinstvo odlučna narodna volja i neumoljiva narodna potreba.

(»Obzor«, God. 1902. Broj 194.)

Rodoljublje i strančarstvo.

Kroz godine malo ne dan na dan iznosimo pred lice »Narodnih Novina« razne nagodbene povrede, koje diraju upravo u državnu individualnost kraljevine Hrvatske, tako, te je naš list ne samo kronika nego i dosta točan popis tih nagodbenih povreda. Je li odbijanje povreda narodnih prava djelo rodoljubno ili strančarsko? Sav će izvan »Narod. Novina« postojeci svijet kazati, da je odbijanje tih povreda djelo rodoljubno: I premda malo ne uvijek izazivljemo »Nar. Novine«, da se o tom očituju, one niti piskaju niti zubima škripaju. Sada su odma progovorile. A što se je tako važno zbilo, da se je službenom listu razvezao jezik? Zar je opet tkogod dirnuo u najsvetija pa i u uzakonjena prava domovine Hrvatske? Zar se je tkogod dignuo na sam državni bitak Kraljevine Hrvatske? Da jest, »Nar. Novine«, opet bi šutile po svom običaju: ali se je zbilo nešto drugo, što ni za koga ne ima tolike važnosti — osim »Nar. Novina« i njezinih prijatelja. U »Obzoru« se naime pisalo o netom minuloj proslavi »Kola«, pa su se iztaknuli nekoji prizori, kakovi prije 20 godina nisu bili mogući, a niti ih je bilo. To je razvezalo usta službenom listu, jer smo time dirnuli u poštovanu stranku, kojoj su »Nar. Novine« usta i jezik. Da se njima ne rekne, kažu one nama, da smo zato strančari. Nije nas strah, da će službeni list ma koga osvjedočiti, pa ni zadnjega občinskoga lugara ili pudara, ako ovi u obće hoće da ih čitaju.

Kad se u »Kolu« nazdravlja banu i vis, vladi, a ne Strossmayeru, pokrovitelju, dobroćincu »Kola«, i najvećem dobrotvoru naroda na polju prosvjete, i to prigodom prosvjetne slave, onda to neka slobodno zovu »Nar.

Novine» činom rodoljubnim, a ne strančarskim, ali si neka ujedno i potraže onoga, tko će im to vjerovati. Na njihov sofistički upit: ako rodoljubno znači još i danas ono isto, što i opozicionalno, zašto plaćemo, što se danas nije dogodilo ono isto, što i prije 20 godina? — upućujemo ih, neka si odgovor potraže od današnjih nekih slavitelja i nazdravitelja, koji se prije 20 godina ne bi bili mogli pojaviti, pri čemu mi od svoje strane dodajemo samo to, da smo mi na priznanje naše tvrdnje kroz »Nar. Novine« računali upravo onako, ko što se s njima računa u pitanju obrane narodnih prava.

(»Obzor«, God. 1902. Broj 194.)

Srbi i Hrvati.

Uvaženi srbski list »Srbski knjiž. glasnik« donio je pod ovim naslovom uz rezervu članak o Hrvatima i Srbima. Perfidijski, kojom je prožet ovaj članak, mržnja, koja izbija iz svakog redka na sve, što je hrvatsko, jasno pokazuje, kakvo je raspoloženje u nekim srbskim krugovima još i sada, kad se činilo, da je bratoubilački rat znatno popustio od svoje žestine i dobio civilizovanije, modernije, forme. Danas ćemo samo iznieti neka mjesta iz te »znanstvene studije«. — Hrvati nisu ni za vrijeme samostalnosti, ni iza »ujedinjenja s Magjarskom« imali razvijene nacionalne svijesti ni shvaćanja zajednice interesa svih Hrvata. Malo dalje opet spominje pisac: »dok se nije za velike francuske revolucije pojavila narodnosna ideja«... God. 1102., pripovijeda pisac, spojili su se hrvatski velikaši s magjarskima. Masu naroda tukao je u glavu feudalizam. Dok je različenost vjere između kmetova i gospodara bila kod Srba pokretač ustanaka, kod Hrvata ta činjenica nije igrala nikakve uloge, jer su bili iste vjere. Hrvatski popovi pomagali su pako narod učiniti još nesposobnijim za političku akciju i tako je došlo do stanja, koje i danas traje, da masa naroda ne učestvuje nikako u političkoj borbi i da hrvatske težnje predstavljaju jedino nekodike klike, koje služe svačijim interesima, samo ne hrvatskim, i koje su uspjele, da ih obično svak identifikuje sa hrvatskim narodom«.

Kakvu je ulogu igrao »narod«, puk, široke mase u 12. i sljedećim vijekovima, koliko je i tako sudjelovao u političkim borbama, znat će svatko, tko je pročitao i jednu povjest. Ali kad pisac toga članka spominje i današnje stanje, onda bi još bolje učinio, da je šutio. Tko danas izključuje široke narodne mase hrvatskog i srbskog imena od utjecaja u političkoj borbi? Tko ne će da ovu nakanu od izbornog reda preudesi prema modernom duhu i potrebama vremena? Današnja magjarska vlada, koju svi Srbi u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji bez razlike podupiru i glavna su joj podpora i pomoć. Uz »nekoliko činovnika u Hrvatskoj i Slavoniji«, koji ni po piščevu mnijenju ne mogu sačinjavati t. zv. »narodnu stranku«, pristaju svi Srbi, pa kako sam pisac spominje, da u nas »razne klike služe svačijim interesima«, to Srbi, koji su s poznatom klikom rasli te je i podpomažu, nisu ništa drugo nego ljestve, po kojima se u našu narodnu sferu uzpinju

tudjini. U ostalom, »narodnu svest i shvaćanje svoje zadaće« razumiju Srbi ne samo u nas, nego i drugdje. U Hrvatskoj su magjaroni, promicatelji dakle tudje, magjarske državne misli, u Dalmaciji pomažu galvanizirati tudjinsku misao talijansku. Zatim pisac razvija svoje nazore o nama ovako: »Hrvati nitj imaju posebnog jezika, ni zajedničke običaje, ni čistog jedinstva života, ni što je glavno, svijesti o međusobnoj pripadnosti, s toga ne mogu biti posebna narodnost. Tko je proputovao kroz krajeve, koji spadaju u okvir hrvatskog državnog prava, taj se o tome mogao potpuno uvjeriti. Jedan seljak iz okolice Zagreba ne samo da ne zna da ima ljudi, koji se nazivaju Hrvatima, u Dalmaciji, Slavoniji, Itsri, pa čak i u Bosni, nego ne zna ni za se, da pripada izvjestnoj hrvatskoj narodnosti. I to je centar Pijemonta. Priznajemo, da je u drugim krajevima nešto bolje. Ostali krajevi i daju hrvatstvu ono malo odporne snage, što je pokazuju u borbi s tudjincima, jer oni stoje više pod uticajem srbske kulture. Što više postaju Hrvatima (klerikalcima) to manje pokazuju odporne snage«.

Hrvat je dakle identičan pojam s klerikalcima! Tko nije klerikalac, nije Hrvat! I to nama predbacuju Srbi. Oni Srbi, koji su sa svoga vjerskog fanatizma poznati na daleko i široko, koji vjerske istine i ne upotrebljavaju u drugo, do li u svrhe najbjesnijega nacionalnog šovinizma, a htjeli bi taj svoj u pravom smislu riječi »srbsko-pravoslavni klerikalizam« prikriti izticanjem nekakvog »slobodoumlja«, prema kome je u nas svaki i najzasukaniji »rimski klerikalac« napredan čovjek! I ti »Slobodoumljaci« bez razlike stranaka podržavaju i traže konfesionalnu školu, pa još imadu obraza predbacivati nama Hrvatima, koji smo svoje školstvo godine 1874. postavili na nove osnove radi »klerikalizma«! Naravski da zato ni ne trebaju još posebne kakve »klerikalno-konzervat.« stranke! Zazorno im je što hrvatsko svećenstvo tako živo radi na kulturnom i političkom polju.

Ali što je kod Srba zasluga, to je kod Hrvata zločin. U istom broju, u kojem »Srbobran« preštampano gornji članak, nalazi se i dopis iz Varaždina »sa mrtve straže Srpstva«(!), u kom se kaže, kako se samo »zauzimanjem« tamošnjeg paroka i »njegovim nastojanjem kod vis. kr. zem. vlade osigurao je proširenje naše svete matere crkve«, — pa kako se »pravoslavni Srbi« samo »zauzimanjem paroka« drže na okupu! Gle, pravoslavni Srbi koji hrvatskim popovima predbacuju, što sudjeluju u narodnom životu, »na mrtvoj straži Srpstva« u Varaždinu, ne mogu da se bez popa održe na okupu!

Pošto je na daleko i široko podvrgao kritici sav naš život, — a da ima u nas vrlo crnih strana, nismo ni mi tajili ni prikrivali — kaže pisac: »Hrvati dakle nisu i ne mogu biti posebna narodnost, ali su na putu da postanu — srpska narodnost«!

Odmah zatim govori pisac o »pretapanju«, pa onda napokon kaže, da su »Srbi i Hrvati u današnjem izdanju — dve političke stranke«, jedna (Srbi) zastupa liberalizam, a druga — to su naravski Hrvati — ultramontanski kozmopolitizam! »U borbi tih stranaka ne može biti govora o »slogi«, jer su načela njihova iz osnova protivna, i jer su Hrvati tudjinska avangarda, a Srbi predstavnici principa »Balkan balkanskim narodima«: Provedeno na srpski znači ovo posljednje geslo: Balkan — Srbima! (Vidi njihove sukobe s Bugarima.)

»Ta se borba mora voditi do istrage naše ili vaše. Jedna stranka mora podleći. Da će to biti Hrvati, garantuje vam njihova manjina, geografski položaj, okolnost, što žive svuda pomješani sa Srbima, i proces obće evolucije, po kojem ideja srbstva znači napredak«. Propast klerikalizma u našem narodu znači propast hrvatstva. Mi se nadamo, da će se to skoro dogoditi, jer da, veli pisac, medju hrvatskom inteligencijom ima dosta »svesne inteligencije«, koja uvidja, da jedino srpska narodna misao znači ekonomsku, političku i kulturnu nezavisnost i spas od germanske najezde«. Pri tom misle na mladu realističku struju u nas, ali se ljuto varaju, ako te ljude drže tako »svesnima«, da bi radili za srpstvo, a na propast hrvatstva. Kađ bi to radili, bili bi narodni izrođi, a ne »svesni ljudi«. Oni drže da se prava hrvatska i prava srbska narodna misao ne izključuju, nego samo propadaju, ali ako su oni pogodili pravu hrvatsku misao, to, »nazori« pisca članka »Srbi i Hrvati« pokazuju, da on za pravu i zdravu srbsku misao ne zna ili što je gore, ne će da zna. Plemenito je od pisca, što on realistima želi u njihovu radu, (a pisac naivno misli i živo želi, da bi to bio rad oko propasti hrvatskog naroda) najbolji uspjeh!

Prenieli smo tek neke stavke iz toga članka, što ga je »Srbobran« prenio iz »Srpskoga književnoga glasnika«. Da, prenio ga je, ali nije spomenuo opazku, kojom je uredništvo »Srpskog književnog glasnika« popratilo ovaj članak, izjavivši, da se s nazorima pisca o odnosima Hrvata i Srba ne slaže i ne uzima za njih odgovornost.

Perfidija je i ništa drugo, kad »Srbobran« preštapava taj članak, a ni ne spominje opazke, kojom ga je »S. K. G.« popratio, te tako u naš bratoubilački boj, a u tuđinsku korist uvlači i list iz kraljevine, koji se izričito ograđuje protiv toga. — Drago nam je, što je »Srbobran« očito izjavio, za čim ide, i uz koje nazore, pristaje. I »Srb. knjiž. glasnik« valida će sad uvidjeti kakvi su to Srbi u nas i kakov je naš položaj ovdje.

(»Obzor«, God. 1902. Broj 194.)

Hrvatski javni život u god. 1907.

Bilo bi dobro, koristno i liepo, kad bismo znali ovdje liepo razložiti, kako je celi naš hrvatski narod proživio prošlu 1907. godinu; koliko je radio, koliko mu je urodilo, kako se veselio, a i tugovao, što je dobio što izgubio... Doći će po malo i to na red, koliko budemo znali, a za sada ćemo se samo letimice osvrnuti na ono, što se svakoga nas najviše tiče, ako svakoga jednako i ne zanima, t. j. na javni hrvatski život.

Lanjska nova godina 1907. bila je zbilja u javnom životu nova. Hrvatski sabor, to prvo mjesto, gdje se vidi javni naš

život, imao je poslie punih 40 godina novo lice, jer su u njem vodili prvu rieč ljudi, za koje nije moglo biti sumnje, da su barem — Hrvati... Od 1865. bili smo naime mi Hrvati tako hude sreće, da su u našem javnom životu vodili prvu rieč ljudi, za koje se nije moglo reći ni to, da su Hrvati. Glasoviti borci iz glasovitih šestdesetih godina bijahu nas sve po malo, brzo jedan za drugim, ostavili; nema Starčevića, nema Mrazovića, nema Račkoga, nema Strosmajera... Nije čudo, što su se i njihovi drugovi i nasljedovači, koliko ih je još ostalo, gotovo svi do jednoga povukli u kut — i naš javni život, naše javno mišljenje udarilo drugim putem, jer su do rieči došli drugi ljudi, od kojih nijednomu ne bi bilo žao, kad bi mu se baš i u lice reklo: Dru-gaćiji su bili oni u šestdesetim godinama...

Najvažnija promjena, koja se je dogodila u mišljenju naših vodja, u banskoj Hrvatskoj, i u Dalmaciji, bilo je to, što su javno pred svietom i narodom očitovali, da nama Hrvatima treba sloge i bratimstva s Magjarima. To je proglašeno u tako zvanj »riečkoj rezoluciji« (3. listopada 1905). Promjena je bila nagla i nenadana, uzroci joj do danas u javnosti nisu poznati, a razlozi su za nju poglavito ovo: prvo — zajednička pogibelj od Njemstva i drugo — nužda, da se bilo kako skinu s vlasti u Hrvatskoj oni ljudi, koji su u njoj preko 20 godina upravo pašovali. Protivnici ove »rezolucije« znali su doduše u žestini borbe spominjati i druge osobne i nizke razloge ovoj promjeni, no na to se, mislimo, nije vriedno obazirati, dok je očito, da su uz promjenu pristali i nesebični rodoljubi.

Baš ovim nesebičnim i u narodu (koliko se za javni život zanima) poznatim rodoljubima ima se zahvaliti, što je i narod uz naglu ovu promjenu kako tako, no ponajviše preko srca pristao.

No sloga i bratstvo — nije dugo potrajalo. U »zajedničkom« saboru u Pešti, gdje gospodare sami Magjari, iznesla je »zajednička« (zapravo magjarska) vlada osnovu zakona, po kojoj bi medju inim na hrvatskim željeznicama bio službeni jezik magjarski i po zakonu, kako je sada samo po nasilju. Što je Magjare i njihovu vladu sklonulo, da iza tako kratkoga vremena odustane od sloge i bratstva, koje su bili oduševljeno dočekali i pozdravili, — ni to se do danas ne zna. Najlakše se je domišljati, da su si htjeli Hrvate skinuti s vrata, pošto već nisu trebali njihove pomoći u borbi proti »Beču«, proti kojemu

su neki naši ljudi sve u velikom oduševljenju za magjarsko bratstvo htjeli »s puškom« ravno iz hrvatskoga sabora...

Kako bilo — sloga se s Magjarima raztepla, a naši se delegati opiru u Pešti magjarskomu zakonu. Govore hrvatski, kako im zakon daje pravo, a Magjare to ljudi još više. No hrvatski je odbor bio uzaludan: pomoću saborske doskočice kobni onaj željeznički zakon bi prihvaćen, a delegati u Zagrebu slavno dočekani — mnogo slavnije, nego braća iz Dalmacije, kad su u Zagreb donijeli magjarsko bratstvo u riečkoj rezoluciji. Tu se je vidjelo, što je narodu po srcu. A što je delegatima prijateljsko novinstvo svu slavu pisalo u račun njima, — to doduše nije bilo ni istinito ni pravo, — ali novinstvu na žalost kao da već i nije zadaća, da piše istinu i da se bori za pravo...

Opet promjena: Vodje i novinstvo u jedan glas — proti Magjarima! — Jadan naš narod doista uz ovakve vodje i novine! Jadan i naš glas pred svijetom. »Ti su Hrvati kao djeca«.

»Narodna« (a doista je i bila u koječem) — narodna je vlada dakako morala odstupiti već u lipnju, pa je tako i drugi Pejačević, od kojih nijedan nije ni Hrvat (Pejacsevich!) častno ostavio bansku stolicu, jer smo mi Hrvati od starine s malim zadovoljni. To nam ne valja...

Magjar predložio za bana čovjeka, koji zacielo nije nikada ni sanjao, da bi mogao biti hrvatski ban: ta bio je pod Khuenom državni odvjetnik (Rakodczay). Predsjednik sabora (Medaković) sazove hrvatski sabor, da se delegati suoče s tim magjarskim poslanikom. No kralj je sabor odgodio. Nisu se u Beču preplašili one puške, ali nisu ni zaboravili, da je bila napeta...

Delegati se vratiše u »zajednički« sabor, samo da »zajedničkoj« vladi prave neprilika. Trebalo je do konca godine da sabor prihvati nagodbu s Austrijom, na deset godina. Hrvati se opiru opet, govore hrvatski, Magjari se ljute, a svjetske novine sve to više pišu o Hrvatima: piše se o »hrvatskom pitanju«, na koje se bilo već i u samoj carevini zaboravilo. Sve je to opet zasluga »rezolucionaša« — piše njima prijateljsko novinstvo. Neka. A mi hvalimo Bogu, što duševno i tjelesno stradanje tolikih ljudi kroz tolike godine tamo od sedamdesetih godina nije ostalo bez ploda. Dokazalo se i opet, da prava i poštena muka ne propada. Sa zadovoljstvom u duši gledamo, kako su nje koji poštteni borci dočekali i ovaj čas, da se barem za nas pita i da baš njih pitaju. No duša nam se smućuje gledajući druge,

koji su za vrieme progona i stradanja dvoreći tudjinca došli do moćnoga položaja, časti, i lagodnoga života, a sad se turaju medju, pače i nad nesumnjive rodoljube, a još im želudac nije prokuhao izdajstvom ugrabljenih mastnih zalogaža...

Magjarskih prijatelja u Hrvatskoj više nema. Istina, do 12. prosinca bilo je preko 20 zastupnika »narodne« stranke, koja je preko 20 godina odobravalala magjarsku politiku u Hrvatskoj. No to su bili ujedno članovi magj. »liberalne« stranke, koju su u Ugarskoj srušili s vlasti košutovci, pa je naravski, da su isti košutovci odbacili i hrvatski dio liberalne stranke. Nije se dakle moglo ni misliti, da bi košutovska vlada pozvala u pomoć ove ljude. Radje je pozvala vodju Starčevićeve stranke (Jos. Francka), koji se je odazvao, ali se na štetu ne zna, što je izposlovala.

Približavao se konac godine, vlada nema proračuna za god. 1908., ireba sazvati sabor, pred koji mora stupiti i Rakodczay. I stupio je, ali ne mogavši ni usta otvoriti, pretvori se časom u kraljeva namjestnika i raspusti sabor (12. prosinca).

Sad je Košutovska vlada počela računati sa starim prijateljima magjarstva, sa starim »unionistima«, ne bi li pristali uz Rakodczaya. Pod konac godine (28. pros.) sastala se ta već razpuštena »stranka« da vieća, kako bi spasivši Rakodczaya spasila — sebe!

(»Slovo«. O životu, znanosti i umjetnosti. God. 1. Br. 2.)

Novi motivi nastojanju za kulturno jedinstvo južnih Slavena.

(Osvrt na govor g. Lj. Babića-Gjalskoga u skupštini D. H. K.)

I.

Misao o jedinstvu južnih Slavena nije starija od sto godina. Narodna misao u hrvatskih pjesnika u Dalmaciji i Dubrovniku, koliko nije bila samo hrvatska, bila je slavenska, »slovinska«, a nije bila južno-slavenska. Kačić je doista nešto bliži jugoslavenskoj misli, ali samo toliko, koliko je u svojem Razgovoru opjevao zbiljske događaje i udes, koji je svim južnim Slavenima bio zajednički; inače je i on »panslavista«, i to vrlo

nejasna pogleda na slavenstvo: njegov Aleksandar Veliki ostavlja oporuku svim Slavenima, među koje Kačić broji na pr. i Vandale, da ne govorimo o »Moskovima« i t. d. A kad je slavenstvo tako nejasno bilo u Kačića, nije čudo, što je u starije vrijeme bilo i nejasnije, pa je posve naravski, da se za nejasnu misao nije moglo roditi nikakvo znatnije nastojanje. Zato se je Gundulić morao zadovoljiti time, da svojoj slavenskoj misli dade oduška u jednom epu, u kojem mu je bilo glavno, da svoju poeziju, po ukusu svojega vremena, odjene u idilsko, romantičko i viteško ruho svojega i poljskoga slovinskoga naroda; a Križanić je, hoteći da nešto uradi u slavenskom smislu, golemu svoju energiju i obrazovanost morao dati u besplodnu službu jednoj svjetskoj organizaciji: kongregaciji de propaganda fide.

Stvoritelji jasne i konkretne jugoslavenske misli — to su bili »ilirici«. Kad je misao bila jasna, određena, bilo je moguće i nastojanje, rad za tu misao. I »ilirici« se primiše posla: pri-krojiše pismo, odabraše književni jezik... i stvoriliše ono, od čega mi živimo i danas.

Vuk Karadžić i Ante Starčević ne spadaju u ilirsko kolo, niti imadu isto zajedničko sa stvoriteljima jugoslavenske misli; naprotiv je i Vukovo (premda početak njegova rada pada u doba prije »ilirizma«) i Starčevićovo djelovanje i nastojanje reakcija protiv »ilirske« jugoslavenske misli.

Vukova »Srbi svi i svuda« tumači se posve krivo. Ne mislim tu na ono tumačenje, koje hoće, da »Srbi svi i svuda« znači toliko, koliko i »svi Srbi, gdje god ih ima« (a ne, da su Srbi svi [ljudi?!] i da ih ima svuda), već hoću da upozorim na to, da Vuk nije ni najmanje mario ni za jedan dio našega naroda na jugu, koji ne govori pravim »srpskim« (po Vuku) jezikom. Jedino je dopustio to, da među Srbe ubroji i one dijelove naroda, koji ponješto drugačije izgovaraju srpsko »e«: »ikavce« i »ijekavce«. Pa i za ovu sitnu razliku trebalo je, čini se, Vuku dosta vremena, dok ju je prebrodio. No da bi Vuk »kajkavce« i »čakavce«, pa druge »kranjce« brojio među Srbima, — toga nema.

Ante Starčević mnogo je u tom liberalniji, jedno stoga, što je on ipak »ilirski« gojenac, a drugo stoga, što u hrvatskoj državi ima naroda svih naših dijalekata, pa je posve naravski, da su to sve Hrvati. Ne rekoh: »politički« Hrvati, jer ljudi

Starčevićih nazora za drugo malo i pitaju. Kako je Starčević došao po tom do toga, da »nema Srba«, to ovamo ne spada; no kazati, da je do toga došao u »plemenitoj spoznaji, da smo jedno i isto«, — to zvuči gotovo kao laka ironija...

»Plemenitu spoznaju«, da su južni Slaveni jedno isto, — to vidimo do danas jedino u stvoritelja jugoslavenske misli, u hrvatskih »iliraca«. Ta je spoznaja bila plemenita, jer je bila čista kao rosa, a iskrena kao djetinje veselje; ta je spoznaja bila takva elementarna pojava nacionalizma — možda jedina u Evropi — koja ne pita ni za historiju, ni za državu, ni za ime, ni za vjeru, ni za dijalekat, ni za pismo... Ta je spoznaja nastala pod neodoljivim osjećajem ljepote i milja svega onoga, što zovemo narodnom dušom, a nije vezano ni o historiju, ni o državu, ni o ime, ni o vjeru, ni o dijalekat, ni o pismo... U ono vrijeme opće romantike, te najdivnije poezije, bilo je to naravski. No ta je spoznaja nastala i pod neodoljivim osjećajem stoljetne i teške narodne bijede, pod osjećajem milosrdja, bratstva i dužnosti prema tomu bratstvu. U jednu riječ: ilirska spoznaja narodnoga jedinstva bila je etična i poetična, bila je gotovo vjerska, — i zato je bila onako elementarna, onako zanosna, onako — plodna. Za to je ona hrvatski ponos, hrvatsko narodno evanđelje i danas, a i bit će, dok djedovi budu imali dostojnih unuka.

II.

Stvorac »Osvita«, g. Lj. Babić-Gjalski, s pravom se je, a i s ponosom brojio, a zacijelo se i danas broji među dostojne unuke velikih onih djedova. Među vršnjacima bio je od vidjenijih gotovo jedini, koji je dugo uz prkos protivnoj struji mislio i djelovao »ilirski«. Tomu, rekao bih, ima najviše da se zahvali lijepi njegov i zasluženi glas u narodu, u narodnoj inteligenciji, koja je uza sve naše faze i metamorfoze ipak još do nedavna bila — neka kaže, tko što hoće — začarana pojavom i mislima narodnih preporoditelja.

No to je, vidi se već očito bilo. Danas već i pjesnik »Osvita« govori zboru književnikâ o jugoslavenskom jedinstvu ovako:

»Tim ćemo svakako postići, da našim knjigama bude konzumno područje potrostručeno...« I kao da nije dosta jasno

rekao, naglasuje: »Nisu dakle pjesničke fantazije, koje nam namiču dužnost, da u tom smjeru ujedinjenja radimo, već skroz realni uzroci i realni izgledi...«

Ima dakle, ili je bilo u tom smjeru i »pjesničkih fantazija«, pa pjesnik Gjalski eksorcizira te pjesničke i nesavremene fantazije, te opravdavajući se valjda proglašuje: Nisu, nisu to pjesničke fantazije!

To je prvi novi motiv u nastojanju oko kulturnoga jedinstva južnih Slavena.

Drugi je motiv ovo: »Prema današnjemu razmahu čovječanstva samo velike su skupine, koje mogu nešto postići i učiniti... Nije dakle sumnje, da je gotovo nemoguće literarno opstojati u onim uskim granicama, u kojima se nalaze naše četiri jugoslavenske književnosti...«

Ne treba ni razlagati, ni dokazivati, da je nastojanje oko jugoslavenskoga kulturnoga jedinstva — barem po ovom govoru — postavilo sebi nove ciljeve, a i motivi su mu po tom novi: realni, materijalni, materijalistički, i to i u teoriji, i u praksi.

Nije mi nakana, da pobijam teoriju o žderanju malih riba, jer ako ide na to, onda je i »četnaest« jugoslavenskih milijuna ništa prema tri i četiri puta četnaest susjednih milijuna, pa je tu svako nastojanje i ujedinjivanje uzaludan posao. Nije mi ni do toga, da čitaocu zornije predočim n. pr. Gundulića, kojega g. Babić spominje u toj stvari kao svoга predšasnika — kako »svojim divnim stihom uzdiže slavu toj spoznaji o — potroščenom konzumnom području... Nije mi napokon ni do toga, da napinjem fantaziju, ne bih li stvorio sliku kojega ilirca, kako s ordenom Sv. Save III. stepena na grudima homagijalno izgovarajući ime »prvovjenčanog kralja nove Srbije, Njeg. Veličanstva Petra I. oduševljava svoje drugove za jugoslavensko jedinstvo, jer znam da su se oni svi, a i njihovi nasljednici u tom nastojanju do jučer klanjali samo i jedino veličanstvu do ekstaze ljubljenoga naroda i do boštva podignutoga njegova genija, pa da bi takova slika iz ilirskoga doba bila laž.

Hoću da kažem samo ovo: Uzmite misli o jugoslavenskom kulturnom jedinstvu poeziju i etične ideale, — uzeli ste joj sve. Postavite ju na materijalističke principe, postavili ste ju na temelj, na kojem je slaba, pače nemoćna, jer se na tom te-

melju mogu mnogo prije i mnogo lakše postići, kud i kamo obilniji »realni izgledi« — i bez jugoslavenskoga jedinstva.

*

Krivo bi činio g. Babiću-Gjalskomu, tko bi samo njega krivio radi toga, što on s uglednoga jednoga mjesta, kao poštovani i proslavljeni književnik, svijetle i visoke ideale naših djedova, uvadja u račune o rasprodanim eksemplarima knjigâ. On je zapao u takvu struju, koja na književnost gleda u prvom redu s industrijalnoga gledišta. No ovo je gledište bez svake sumnje krivo. Mi svi znamo za ono: »kako se teško živi«, kako nam je uzalud »fantazirati«, kako treba da budemo »realni« itd., — ali znamo i to, da se s ovakim pogledima može najmanje učiniti u književnosti i u kulturnom nastojanju u opće. Nitko ne će oboriti činjenice, da književnost stvaraju, drže i dižu idealisti. Mi možemo žaliti, što trgovci-spekulanti eksploatiraju ideje onih istih ljudi, koje inače vrlo često nazivlju »norcima« i sličnim pogrdnim i sažalnim imenima, ali konkurencije im u tom ne mogu praviti književnici.

U ostalom se već danas vidi, može li »ideja« o konzumnom području ikoliko unaprijediti zavjetnu misao naših djedova: ona ju samo profanira.

Jednako je g. Babić-Gjalski podlegao i onoj struji, koja voli lošu talijansku kopiju od originalne starine hrvatskoga ilirizma. Više se o tom ovdje ne može kazati. Stalno je, da će se velika većina Hrvatâ od ovakvooga separatističkoga, a po tom lažnoga jedinstva vazda odvracati.

(»Glas Matice Hrvatske«, God. I. 1906. Br. 3. i 4. str. 23.-24.)

Podravina.

Kulturno-socijalna slika.

Govorimo i pišemo o siromašnom Zagorju, o pokvarenoj Slavoniji, (Srijem), a Posavina i Podravina nisu ni u kojem pogledu »zanimljive«. Previše smo pod dojmom velikih svjetskih pojava, pauperizma nemorala, pa, tom mjerom mjerimo. Kako bilo, Posavina i Podravina nisu u našoj javnosti ni u našoj svijesti postale ničim tipične, one su nam indiferentne. Naj-

više možda što će se čuti za Posavca, bit će to, da je lijen, a Podravec — Podravec je u novije vrijeme došao na glas kao gospodar, osobito konjogojac i marvogojac. Tomu marljivomu Podravcu osobito se vesele i osobito ga hvale oni, koji su na narod vični gledati samo sa stajališta, državnoga fiskalizma, pa veselo taru ruke, kad vide, da u kojem kraju gospodarstvo tako napreduje, da će porezna snaga naroda svakako porasti.

Ali pogledamo li na Podravinu s drugoga stajališta, te upitamo li, kako taj narod živi, da li misli i što misli, ima li u opće kakih znakova pravoga napretka, — ugledat ćemo Podravinu u drugom svjetlu, ako već ne ćemo da govorimo o tami.

Kraj, što ga obično zovemo Podravinom, proteže se od Varaždina do Virovitice a zaprema oko 400 tisuća jutara zemlje i broji do 200.000 stanovnika. To su kotari: varaždinski, djelomice novo marofski (općina Varaždinske Toplice), ludbreški, kopriivnički i gjurgjevački. To je kraj velikih naših sela, tu je Gjurgjevac sa 8000 stan., Virje (preko 8.000), Molve (preko 5.000), Pitomača (4.640), Novigrad (oko 4.000), Hlebine (preko 3.000), Ferdinandovac (oko 2.000), Peteranec (2.370), Gjeleko-vec (1.900), Sigetec, Gola, Šemovec, Ždala — i nedavno proslavljeno Drnje (1.300), koje je prvo od hrvatskih sela podiglo spomenik svomu pokojnom učitelju. Kraj je taj naseljen više nego Zagorje, jer na dušu ne dolazi ni dva jutra zemljišta. Nekoja su sela davno već postala pretijesna, pa su ljudi ostajali na »konacima«, kod svinja, blaga, te tamo i ostali. I tako su nastala i nova naselja: Virovski Konaci (blizu 3.000 duša), Gjurgjevački Konaci (1.500), Molvanski Konaci (1.600), Hlebinski, Ferdinandovski, Sesevski Konaci.

Poljsko je gospodarstvo u cijeloj Podravini tako intenzivno, da ral nosi 200 do 240 K, pa se podravski poljodjelci ne mogu načuditi lošem gospodarstvu naših posavskih Dolnjaka, a kritizuju i gospodarstvo na vlastelinstvima. A gojenje — teških konja i čistokrvnih (u novije vrijeme simentalskih) goveda već je spomenuto. U kućama nije rijetko naći uređaj i red kao u gradskim i obrtničkim stanovima, a često i urednije.

Razlika između naroda u ovom kraju i u ostalim krajevima domovine upravo je porazna na prvi pogled: sve je mrko i tiho, počevši od odijela, pa do čudi i misli. Bijeloj i crvenoj nošnji i na ženama više ni traga, a na muškarcima ostadoše još bijele gaće (u nekim krajevima široke, kao i prijeko kod Magjara).

Kolu i pjesmi jedva ima traga, a u nekim selima nema tomu baš ni traga. Muškarci do odijela ne drže baš ništa. Nekoji briju i brkove (u gornjoj Podravini) a neki nose (pa i u svetak) plave pregače. Mnogi košulju oblače naopako, t. j. košulja imade puceta na leđima, tako da je sprijeda sasvim zatvorena, te obrijano lice dobiva tim abéovski izgled. Živi se od dana u dan, pogotovo automatički, bez velike doduše brige, ali i bez radosti. Nigdje znaka kakovoj želji ili težnji za čim boljim, ljepšim pače ni na žene se radi toga ne tuži nitko, pa ni naše zabrinuto novinstvo, koje toliko više na slavonske dukate ispod vrata: luksus i moda ne će Podravine upropastiti.

U kratko: u Podravini imamo tip seljačkoga naroda, koji je proživio prve neprilike patrijarhalnoga života, sretno naime preturio diobu zadruga (u Podravini ih davno nema) i uredio svoje imovinske prilike na individualnom temelju, prisvojio si neke stečevine civilizacije (odijelo je većinom kupovno, kava se, dakako sa šećerom, pije svuda) i osigurao neku udobnost, — a onda stao i dalje se ne miče. Što će dalje biti, ako ovako ostane?

Na ovo je teško odgovoriti, jer ovakih primjera u Evropi zacijelo nema; velikih sela, koja bi ostala prava sela, kao što je na pr. Virje i Gjurgjevac, toga u Evropi nema. Tu je prije svega učinila svoje industrija, i to ne samo time, što su ovakva velika sela (ako ih je uopće gdje bilo), dosta brzo gubila svoje stanovništvo, koje je odlazilo u susjedne industrijalne gradove, nego i time, što se je u ovakim većim mjestima razvila za malo industrija, te je selo postalo gradićem i gradom. Kod nas toga nije bilo. Gdje baš nije naglo djelovala industrija, tu je nešto polaganije djelovao razvoj obrta, promet i prosvjeta, a ovo nijedno nije kod nas moglo djelovati. Domaći je obrt, koliko ga je i bilo, utukla tudja industrija; o prometu nije bilo ni govora, jer je najveći dio Podravine bio do nedavna bez željeznice. Prosvjeta napokon kako je danas kod nas, slabo je pristupna ljudima poljodjelskoga zanimanja s mnogo razloga.

I tako smo mi Hrvati, radi posebnih naših prilika stvorili poseban jedan kulturni tip, tip stagnirajućega velikoga sela. U kulturnoj povijesti to je doduše, koliko se može ovako na prvi mah reći, nešto posebno, neki unikum u Evropi, ali nije unicum u općoj povijesti ljudstva. Kitaj i njegova kultura —

ako možemo ove male prilike porediti s velikima — nastao je od prilike isto tako, a možda bi se našlo i drugih primjera.

Kako bilo, ovaj je tip za nas ujedno i jedan problem. Što će biti od ovoga naroda, posebice od ovih velikih sela? Ne pita se samo, što će biti, kad ne bude (a već i nema) mjesta na »konacima« (premda se Podravci slabo množe), nego se pita na pr. i to: Koliko narodu daje javnih radnika Podravina, a koliko siromašno Zagorje i »pokvarena« Slavonija? Statistika u tom pogledu bila bi zacijelo vrlo zanimljiva.

Nad tim problemom ne treba samo razmišljati, nego se odmah primiti posla: Podravina, posebice veća sela: Virje, Gjurjevac, Pitomača, Molve i t. d. mora što prije dobiti više stručnih i barem jednu, makar nižu srednju školu i dvije, tri tvornice.

(»Obzor«, God. 1913. Broj 271.)

Organizacija naše gospodarstvene službe.

Od gorućih domaćih pitanja najbliže je rješenju pitanje o organizaciji gospodarstvene službe ili gospodarstvene uprave pošto je već i na odlučujućim mjestima izjavljeno, da će se pristupiti ustrojenju IV. odjela kod kr. hrv.-slav.-dalm. vlade.

No otuda, što je ta stvar, kako se barem čini, najbliže rješenju, jošte ne slijedi, da je to pitanje ujedno i najzrelije za rješenje. Da ne spominjemo principijelnoga pitanja (koje bi, barem kad je govor o uredjenju gospodarstvene službe, valjda imalo otpasti): Hoće li novi odio naše vlade imati policajnu, pravnu, ili kulturnu zadaću, te kako će daleko ići vlast novoga toga odjela gledom na odredbe, koje duboko zadiru u imovinska prava pojedinca (na pr. prisilno nabavljanje ili uskraćivanje rasplodnih životinja), — nije jošte ni od prilike samo poznato, koji će poslovi i koje grane gospodarstva biti predane brizi i nadzoru toga novoga odjela.

Premda su i ova pitanja vrlo važna ne samo za političara, nego još i više za same interesente gospodare i ratare, obrtnike, trgovce, novčare, — dva su poglavito pitanja, od rješenja kojih interesirani krugovi očekuju uspjeh ili neuspjeh u čitavoj ovoj stvari.

Prvo je pitanje: »Hoće li se ustrojiti za gospodarstvo (ili »privredu«, kako kaže jedan zvanični akt), samo središnja, od ostala tri odjela nezavisna oblast, dok bi srednji i niži organi te nove oblasti bili — kao i do sada — podređeni političkim oblastima, — ili će srednji i niži organi gospodarstvene uprave biti posebno organizovani?

Danas su, kako je poznato, kod županijskih i kotarskih oblasti namješteni gospodarski i drugi stručnjaci: šumari, veterinari, liječnici, inžiniri, koji su, dakako, sasvim podređeni predstojniku dotične oblasti, pa se u takvom odnošaju jedva dade i misliti na kakovo samostalno djelovanje ovih stručnih organa. Ostane li kod ovoga, pa pridodju li jošte k dosadašnjim stručnim organima novi, na pr. za ratarstvo, za stočarstvo, za obrt, ne može se, i to s pravom, od toga očekivati nikakva korist, nikakav napredak. Novi će stručnjaci kao i dosadašnji provadjeti i dalje dovoljno poznati sistem komisije i stvar će time biti od prilike gotova...

Drugačije bi stvar izgledala, kad bi se i srednje i niže gospodarstvene oblasti organizovale za sebe, bez uredovne sveze s političkim oblastima. No na to je kod nas, čini se, teško i pomisliti. »Tko je to vidio, da pravnički laik potpisuje akte?« — pitaju neki sasvim ozbiljno, pa makar taj »laik« bio i diplomirani apsolut visoke škole za kulturu tla. I još dodaju, da bi ovakvi »laici« napravili čuda i pokore, jer ne poznaju zakona ni birokratske prakse. Zato — zaključuju — šef oblasti mora biti jurista.

Ne upuštajući se u pojedinosti za potkrepu ovoga nazora ili proti njemu, dosta je uz put primijetiti, da »giksera« ima dosta i kod izučenih pravika.

Drugo je važno pitanje: Hoće li se novi gospodarstveni odio kod naše vlade držati dosadašnje prakse, te sve one, duboko u cijeli narodni život i u imovinu pojedinca zadiruće naredbe, izdavati sasvim policajno-birokratski, ili će nastojati, da se malo po malo stvore reprezentativna tijela interesenata i za poljodjelstvo, kako su stvorena za trgovinu, obrt? Hoće li se osnovati poljodjelske komore? Misli li se na to, da poljodjelske komore za poljodjelstvo nisu dovoljne, kako su možda dovoljne trgovačko-obrtničke komore za trgovinu i obrt? A na to treba misliti ne samo s toga, što je poljodjelski stalež rasijan i po

najzabitnijim selima. Trebalo bi dakle osim poljodjelskih komora osnovati i niže uredbe.

No pri tom treba vazda držati na umu, da je golema pače bitna razlika izmedju zadaće poljodjelskih i trgovačko-obrtničkih komora. Ta je razlika tolika i takova, kolika je i kakova je razlika izmedju producenta i prometnika, pa kako je trgovačkoj komori glavna briga, da promet bude što veći, tako će i poljodjelskoj komori biti glavna briga, da produkcija bude što veća, da joj bude što manje zapreka.

U svezi s ovim autonomnim gospodarstvenim institucijama, a s obzirom na što veću gospodarsku slobodu, ističe se jedna zanimljiva paralela. Onima se naime, koji, zagovaraju što veću gospodarsku slobodu protiv zahvatima birokratije, prigovara, da država ne može nijedne grane uprave sasvim prepustiti autonomnim institucijama. I to je istina. Samo se zaboravlja jedno, i to ovo: Koliko je trebalo, dok je država pristala na odijeljenje sudstva od uprave i na nezavisnost sudaca! Pa do čega je napokon došlo?

Došlo je do toga, da i u državama, gdje nezavisnost sudaca nije zajamčena, imademo središnju vladu, pravosudni njezin odio, koji sa samom materijom sudovanja nema ama baš nikakvo posla. Ona postavlja sudce, nadzire njihovo formalno djelovanje, ali kako sud sudi, u to se ona ne paća, nego su za to viši, opet nezavisni sudovi. Pa zašto ne bi slično moglo biti i sa središnjom vladom za gospodarstvo? Ne bi li se i novi gospodarstveni odio mogao ograničiti na formalni nadzor gospodarstvenoga djelovanja za to postavljenih stručnih organa i uz bok mu stojećih autonomnih institucija, kad je to barem tako naravski, kao i to, da se vlada ne miješa u sudovanje? Ili zar je stari, medju paragrafima i aktima osijedjeli, inače izvršni pravnik, sjedeći na čelu gospodarstvenoga odjela, zbilja kompetentniji, izreći odluku, recimo, za sječu koje šume, nego oni, kojih često i život visi o toj sječi?

Dakako, ovako sude »laici« ...

(»Obzor«, God. 1913. Broj 280.)

Agrarizam u Hrvatskoj i drugdje.

Ovih se dana činilo, da ćemo i mi dobiti agrarnu stranku. Ta nas stvar — kao jedan od mnogih pokušaja za rješenje političke naše krize — ne bi nimalo zanimala, a spomenuli smo ju s toga, što se za zagovaranje agrarizma drugdje ne osnivaju posebne stranke, nego se postojeće stranke, kad za to dodje čas postavljaju na agrarno stajalište. Tako je ovih dana poznati prvak engleskih liberalaca, Lloyd George progovorio javno o agrarnoj reformi u Engleskoj — tako, kako se to malo čuje i od najortodoksnijih agraraca. Evo nekoliko data, što ih je iznio u svojem govoru:

Domaćega žita troši se u Engleskoj 12 po sto (dvanaest po sto!), iz engleskih kolonija dolazi ga 42 po sto, iz tudjine 38 po sto. Od domaćega žita mogla bi dakle Engleska živjeti jedva mjesec i pol! To nije ni čudo, jer od 36 milijuna (bez Irske i Škotske) ima samo jedan milijun i 130 tisuća poljodjelaca, dakle nešto oko 3 po sto (tri po sto!) U Belgiji, koja odmah iza Engleske ima najmanje poljodjelaca, ima još ipak 21 po sto poljodjelskoga pučanstva (Njemačka 35 po sto, Francuska 42 po sto, Austrija 60 po sto).

A kako je tek s posjedom zemlje u Engleskoj! Polovicu kulturnoga zemljišta posjeduje u Engleskoj 4000 (četiri tisuće) osoba! Čitavi su kotari vlasništvo jedne osobe, pa i u gradovima, gdje ovakav vlasnik zemljišta može, dakako u svrhu spekulacije, po 20 i 30 godina zaustaviti razvoj čitavoga dijela grada. Čitava su imanja pretvorena u parkove i gajeve za fazane, ili u lovišta. Poljodjelcu, pošto ne može doći do zemlje ni za skupe novce, ne preostaje drugo, nego da se iseli. A ako se zemlja i prodaje, prodaje se tako skupo, da ta prodaja — reče Lloyd George — nije drugo, nego »kapitalizacija abususa«, kojim je jedna klasa ljudi došla do neograničenoga gospodstva nad zemljištem.

Razumije se, da engleski liberalac nije nabrajao ovih činjenica u svrhu, da svoje slušaoce predobije za land-lordove, vlasnike zemljišta, i za njihovu konservativnu stranku. Izboru nema, bit će tek za dvije godine, ali pokret u Ulsteru — boje se neki — mogao bi vladu svaki čas srušiti. Treba dakle, to je istina, i ovaj govor prosudjivati u prvom redu s političke i socijalne strane, ali tim on zato ne prestaje biti zanimljiv.

Što znači, pitao bi čovjek, agrarna agitacija u zemlji, gdje ima tek tri posto poljodjelaca? Kakovomu se tu agitator može nadati uspjehu? Tu nema ni govora o tom, da mu je stalo do onih, koji već jesu poljodjelci (jer ih je neznatno malo), nego očevidno do onih, koji bi htjeli da budu poljodjelci, ili barem da dodju do zemlje, koja im treba bilo u koju svrhu, jer napokon je i industrija još uvijek na zemlji.

No nama se je teško zamisliti i u prilike, koje vladaju u zemlji sa tri postotka poljodjelaca. Držimo li na umu, da kod nas, u Hrvatskoj i Slavoniji, postotak poljodjelaca izanaša 86 (osamdeset šest), u Dalmaciji i Bosni zacijelo i više, mi bismo lako došli na misao da u nas agrarnoga pitanja i ne može biti, jer poljodjelci imaju — dosta zemlje. Radničkoga pitanja nema u nas, jer radnika — nemamo. Po tom doista nije čudo, što u najboljem slučaju imademo činovničko barem pitanje, na pr. povišenje učiteljskih plaća, pak pitanja politička, od kojih se ni jedno ni drugo ne miče nikako naprijed.

Hoćemo li pravo, agrarnoga pitanja u nas doista nema. Ono, što u nas jest, ili što neki drže agrarnim pitanjem, sasvim je nešto drugo. Ono, o čem je govorio Lloyd George, ono je doista agrarno pitanje. To ne treba potanje ni razlagati. Gdje je polovica zemljišta vlasništvo četiri tisuće — od 36 milijuna — ljudi, to je i više nego agrarno pitanje, to je prosto pitanje života na Zemlji, dok na njoj čovjek živi.

U nas je agrarno pitanje opstojalo za vrijeme tlake (kmetstva), no ta je stvar, gledamo li na druge zemlje, prilično srećno riješena: naši su poljodjelci došli do zemlje, te u tom pogledu stojimo kud i kamo bolje, nego Ugarska. Kod nas naime, ako imamo pri ruci pouzdane podatke, ima tek 6% (šest) poljodjelaca bez zemlje, dok je Ugarska, koliko znamo u tom blizu Engleskoj. U Engleskoj naime i ono malo poljodjelaca, što ih ima, rade na tuđoj zemlji, a tek oko 25% na svojoj, a slično je i u Ugarskoj, gdje preko 60% poljodjelaca radi na tuđoj, vlastelinskoj ili crkvenoj zemlji. Kod nas je naprotiv oko 6/7 (šest sedmina) zemlje vlasništvo poljodjelaca. Agrarno pitanje opstoji kod nas tek u nekim krajevima, na pr. u Zagorju i u susjedstvu velikih vlastelinstava i državnih šuma. Izvan uže Hrvatske može se govoriti o neuredjenim agrarnim odnošajima još u Dalmaciji, gdje su poljodjelci još uvijek svoje vrsti zakup-

nici, i u Bosni i Hercegovini, gdje postoji još kmetstvo, i to svoje vrsti.

Uostalom agrarno pitanje u ovom smislu — u smislu nestajice zemlje i s tim spojenoga iseljivanja i nestajanja poljodjelaca, zatim neuredjene ili tegotne zemljišne prilike poljodjelaca — to nije agrarno pitanje u modernom smislu riječi. Moderni agrarizam je sasvim nešto drugo, naime u prvom redu borba za zaštitu poljodjelskih interesa sa strane države, poglavito gledom na zaštitnu carinu i velike regulacije i melioracione investicije.

A ono, što kod nas neki drže agrarizmom, to je nešto sasvim drugo, kako je rečeno: to je više socijalno pitanje, koje bi imalo odgovoriti na doista važna pitanja, kao što su na pr.: Koje mjesto zaprema i ima zapremati poljodjelski stalež kao pretežan i apsolutno najbrojniji u političkom i uopće javnom životu, čini li država dovoljno za taj stalež, je li dobro i nužno što se za jednostavne životne prilike toga poljodjelskoga staleža stvorio i stvara toliki sa zapada preneseni birokratski aparat, i t. d.

Dakako, da su i ovo važna pitanja, ali s agrarizmom jedva imaju i koliko posla.

(»Obzor«, God. 1913. Broj 284.)

Francuzi o svojim seljacima.

Po staroj našoj dosjetci francuski su seljaci tako obrazovani, da svi govore francuski. No u očima svojih obrazovanih zemljaka ne stoje francuski seljaci ni malo nad ovom našom dosjetkom. Razabire se to dovoljno iz feuilletona, što ga je ovih dana donio pariški »Temps« o tome, kako francuski seljak putuje. Čitajući to naš će se čovjek — ako je isto vjerovati francuskom feljtonisti — sasvim zadovoljiti i s prirodnom bistrinom naših seljaka a jednako će biti zadovoljan i sa širenjem civilizacije i njezinih raznih novotarija u našim selima. Francuski naime feljtonista priča, da francuski seljaci putuju samo iz taštine i to redovno u Pariz, ili na more, samo da uzmognu kazati, da su bili tamo i da im to može biti. To u ostalom nije specijalno seljačka bolest, dapače naši je seljaci, hvala Boгу,

još i ne poznaju. Zanimljivije je svakako znati, da francuski seljaci pod Bogom ništa ne razumiju niti se za što u gradu zanimaju. Prirodne krasote ostavljaju ih sasvim indiferentnima. Na slikama ne vide dapače ništa osim okvira, ako je zlatni! To bi bilo slično onomu, što priča jedan naš slikar, koji je negdje na Kordunu u krčmi, u dokolici naslikao portret svoje krčmarice a kad ju je upitao pokazavši joj sliku, je li ju pogodio, ona mu odgovorila: »Oprostite, gospodine, ja ne znam čitati!« Dakako! Oko joj nije bilo naučno, da gleda crte čovječjega lika u malom. Ali francuski feljtonista tvrdi to za francuske seljake općenito. Jednako ne raspoznavaju i ne vide ništa na spomenicima, dok je poznato, da je jedan posavski naš seljak, moreći duго spomenik sv. Jurja uzdahnuo i rekao, da onaj tko je toga konja napravio, zaslužuje, da ga država do smrti hrani! (Prava grčka ideja, oživotvorena negda u prytaneju!).

A kako su ti francuski seljaci, Bože, prosti, glupi! Jedan je došavši željeznicom u Paris, stajao na pločniku i sve čekao, dok prodju sva kola i automobili, da uzmogne i on prijeći preko ulice na drugu stranu, a kad je vidio, da kola i automobili idu bez prestanka, a njega prolaznici guraju, okrene se na kolodvor i prvim vlakom vrati u svoje selo. Jedna žena nije ništa znala o Parizu, nego da je vidjela Eifelov toranj i »brint« (la-byrinth), u koji je išla i po dva puta na dan. Ali sve je to ništa prema onoj, jednoga francuskoga feljtoniste doista »nedostojnoj« anegdoti, koju on u ostalom sasvim ozbiljno priča: Francuski seljak luta po Parizu sa svojom ženom tražeći po napisima, ne bi li našao kakvo neobično jelo. Napokon je našao, sjeo i zatražio »Anglissee spokan za dvojicu«. — »Što?« pita poslužitelj i puca od smijeha. — »Kad vam kažem anglissee spokan za dvojicu«. Stvar se nastavila na policiji, a svršila na sudu, jer je došlo i do tučnjave. »Anglissee spokan« imale bi biti engleske riječi »english spoken« (govori se engleski), koje su na uličnom napisu dodane ispod cijena za objed itd. Kod nas je sličan »vic« poznat valjda već stotine godina. Naši se neki gluplji seljaci tražili tobože za jelo »repete«, pošto su pojeli kupus, a drugi su na riječ »repete«, dobivali pečenuku, drugi su zahtjevali »cušpajs« misleći da je to bogzna što, a kad tamo dobiše opet kupus. No mi bismo htjeli vidjeti hrvatskoga feljtonistu, koji bi se s ovim »vicevima« usudio pred naše čitaoce. Mi smo barem u tom pred Francuzima. Kako se vidi, i pred Nijemcima. U našim hu-

morističkim listovima i lakrdijama seljak nipošto nije ono, što u Nijemaca: vječni cilj najglupljih i najneotesanijih »viceva«.

Jedno je u ovoj stvari karakteristično. I naš stari i ovaj za Francuze »novi« vic šiba seljačku taštinu, njegovu čežnju za nečim gospodskim. I to je doista smiješna strana, kad vidimo, u seljaka svih naroda. No što ćemo, kad bi bez te taštine, bez te težnje seljaci ostali još dalje od gradskoga svijeta!

(»Obzor«, God. 1913. Broj 288.)

Anti-Homerule.

Dogodjaji na Balkanu tako su zaokupili evropsko novinstvo, da se malo bavi neobičnim dosta na prvi pogled događajima u Irskoj, gdje jedna stranka otvoreno sprema oružni otpor proti jednom zakonu: Sir Edward Carson, inače advokat, javno kupi vojsku, svrstava ju u redove i drži nad njom smotru. Uz to drži skupštine, u kojima jasno i glasno kaže, da će se ta vojska oprijeti provedenju »domaćega prava«, homerule billa za Irsku. Javno se poziva na sabiranje ratnoga fonda, javno se potpisuju svote prinosa. Vlada sve to do sada mirno gleda. Njekoji su se ministri, kako se čulo, cijeloj toj »komediji« narugali. Drugi su doduše povjerljivo, negdje kazali, da će u pokrajini Ulster, gdje je sjedište tih svoje vrste ustaša, izvaditi željezničke tračnice i brzojavne žice, pa neka onda ratuje — ta industrijalna pokrajina — bez željeznica i brzojava. Sir Edward Carson jedva je dočekao tu prijetnju i priopćio na jednoj od mnogobrojnih skupština.

Vladino mirno držanje tumači se ponajviše time, što vlada — osobito mirni i strpljivi Asquith — ne će da pane u stupicu, koju su njoj protivnici postavili i koji jedva čekaju da vlada počini ili da odredi kakvo nasilje, pa bilo to i proti oružanim ustašama. No vlada se ipak ganula. Najbolji prijatelj i učenik Asquithov, prvi lord admiraliteta, mladi Sir Winson Churchill, pružio je ovih dana ruku i ponudio joj kompromis. Po tom kompromisu, kako se čuje, imala bi se englesko-protestantska manjina, koja je najbrojnija u Ulsteru, zaštititi pred novim irskim saborom, što će ga Irska po homerule-billu dobiti, osobito od

porezne reforme, a imalo bi dobiti zaštitu i protestantstvo. I tako bi Ulster dobio svoje vrste homerule u Irskoj.

Homerule i anti-homerule — unutarnja je stvar Velike Britanije, pa joj se zacijelo i radi toga ne posvećuje veća pažnja, jer, svršio se otpor protiv homerulu kako mu drago, na politički položaj u Evropi ne će to ni malo djelovati. Nije doduše sasvim sigurno, je li ovo mnijenje osnovano — jer jedan katolički parlamenat više u Evropi, premda nije tako važan, kao nekada katolički Stuarti na engleskom prijestolju, ipak ne bi bila neznatna stvar, — no antihomerulski pokret ipak nije i bez općega značenja za Evropu. Ne treba doduše vjerovati, što pišu »orangemenske« — englesko-protestantske — opozicione novine, da su homerule-bill sastavili jezuiti i da ga je potvrdio sam papa (čemu se nedavno narugalo i pravoslavno rusko »Novoe Vremja«), ali da je u tom pokretu dobar dio stare stoljetne mržnje između katolicizma i protestantizma, o tom nema sumnje.

Glavni je cilj pokretu, rekao bi čovjek, da sruši sadašnju liberalnu vladu, ili da joj barem napravi grdnih neprilika. I o tom nema sumnje. Ali se pita osobito kad se radi o praktičnim i politički zrelim Englezima: Koju svrhu ima rešenje vlade? U čem je razlika između liberalaca i konservativaca i nacionalista? Jesu li zbilja konservativci — protestanti! — protiv toleranciji i pravednosti prema katolicima? Čega se boje od homerul-billa? Je li im zbilja samo do jedinstva Velike Britanije? Usprkos svim razlozima, što bi ih u ovoj stvari mogla podati dnevna politika i momentane opreke stranaka, kojima u političkoj borbi dobro dolazi svako sredstvo, ipak na ova pitanja može dati odgovor samo povijest Velike Britanije. I kao što se je ove godine na Balkanu, na krajnjem evropskom istoku ispravila višestoljetna, historijska krivica, tako se isto takva, ako ne gora krivica rješava sada na krajnjem zapadu evropskom. Reforma kuće lordova, njezino sve to manje značenje i homerule — to su karike u jednom lancu.

Treba li tu historijsku krivicu otkrivati? Ne bi bilo na štetu, tim manje što je i evropsko obrazovano društvo vrlo slabo u to upućeno. Evropa se je tamo od Napoleona I. pa do Napoleona III., do godina sedamdesetih, bila — pod vodstvom Francuske i Engleske — naučila gledati krivicu samo u — Rusiji i žaliti doista bijedne, ali zato ipak bezbroj puta od obiju

Napoleona prevarene Poljake. Poslije je Engleska, kao što prije Francuskoj, pomagala Rusiji tražiti jedinu historijsku krivicu u — Turskoj.

Zato nije čudo, da uopće pristupa, osobito školska književnost, ne zna gotovo ništa o historijskoj krivici u Velikoj Britaniji. Ali govorite s kojim Škotom, pa ćete se uvjeriti, da stoljeća i stoljeća mogu proći, a da ne izbrišu krivice počinjene kojemu narodu, pa makar toga naroda već po jeziku nestalo, kako je u istinu gotovo nestalo Kelta u Škotskoj i Irskoj.

Ova je historijska krivica koliko-toliko ispravljena homerull-billom, što ga je donja kuća Velike Britanije već dva puta prihvatila, a gornja dva puta zabacila. Zabaci li ga gornja kuća i treći put, postat će homerule-bill svejedno zakonom. »Zakonom bez auktoriteta« — tješe se ulsterski ustaše, jer ne će biti prihvaćen u gornjoj kući. I zato misle, da je protiv takovomu »zakonu bez auktoriteta« dopušten i oružani otpor. No »orangement« bi se mogli sjetiti, da je historijsku ovu krivicu već pred stotinu godina spoznao jedan lord, i to nitko manji nego Byron, također protestant, i uzeo i Irce i katolike u zaštitu. I njegovo je ime — i radi toga — prošlo svijetom, zacijelo s drugom slavom, nego što će proći ime sir Edward Carsona.

(»Obzor«, God. 1913. Broj 290.)

Poljski problem i Englezi.

Poljsko pitanje nije samo stvar Poljaka, pa ni samo domaće pitanje rusko-poljsko-prusko-poljsko i austro-poljsko, nego poljsko nacionalno pitanje ujedno je i međunarodni problem naprosto s razloga, što će to pitanje (pitanje narodnog ujedinjenja poljskog) konačno riješiti međunarodni faktori isto tako kao i jugoslavensko. Dakako, da je stoga za Poljake važno, kako njihovo pitanje prosudjuju veliki narodi osobito Francuzi i Englezi, a zanimljivo je to pitanje i za nas ne samo sa općeg slavenskog gledišta, nego i poradi sličnosti naše sudbine.

Donosimo s toga pogled na to pitanje iz posljednjeg sveska engleske revije »The Russian Review«, koja je nedavno osnovana za upoznavanje Engleza sa Rusijom i njenim životom. To

je organ posebne škole, koju je utemeljio i sad ju vodi profesor ruske povijesti na liverpolskom sveučilištu Bernhard Pares, a ima biti kao drug i pomagač znanstvenog seminara s predavanjima i konferencama. Sustavni studij savremene Rusije naravno je — radi važnosti stvari — doveo do toga, da se, kako u seminaru tako i u njegovom revialnom organu sve češće počelo doticati i poljskoga problema, i da među suradnicima i informatorima o tom pitanju nalazimo takodjer čitav niz i znanstvenih poljskih imena (Dmowskoga, Żukowskoga, Radziszewskoga, Gralewskoga itd.).

Višeput šalje taj institut i posebne svoje izaslanike u poljske zemlje, da se na licu mjesta uvjere o stanju stvari i da na izvoru pakupe nužne podatke. Jedan od takvih delegata bio je u posljednje vrijeme publicista A. Brusce Bosvel, koji je dulje vremena boravio u Varšavi. K ovogodišnjem žalobnomu jubileju poljskoga ustanka priredjena je u organu englezke škole serija informativnih članaka od kojih su odštampane stvari Bol. Sluckoga o »Poljacima u Pruskoj« i Bron. Chlebowskoga o »Savremenoj poljskoj literaturi« (1864.—1905.).

Redakcija je tomu ciklusu englezki pisanih članaka dala uvod, u kojem čitamo među ostalim i ovo: Danas ne bi imalo naprosto nikakve realne svrhe htjeti sadašnje poljsko pitanje nekako mimoći ili dapače sasvim zamućati. U Evropi eksistira narod od dvadeset milijuna, koji već i radi svoje brojnosti mora duboko zanimati sve velike evropske države. To je narod poljski. Taj narod ima historičku prošlost kao samostalna država kroz nekoliko stoljeća i izveo je velika djela za Evropu i kršćanstvo. A i poslije diobe stvorio je njegov lijepi jezik zaista znamenitu vlastitu literaturu. Napadači, napereni protiv njegovej eksistenciji, zemlji i jeziku, samo ojačavaju njegovu eksistenciju i razvoj.

U najgorim časovima razmjerno brzi porast domaćih gospodarskih sila, dao mu je takav realan temelj za daljnji samostalni razvoj, kakvoga nije imao ni u doba najšire državne neovisnosti. Rusija pak ne može po našem mnijenju igrati u Evropi odlučnije uloge, dok se među njom i Poljacima ne nadje kakav modus vivendi i dok Poljska ne postane predstražom istočno slavenskog svijeta. Obzirom na sve bliži odlučni sukob german-skog sa slavenskim svijetom i na sadašnju probudjenu slavensku energiju na Balkanu poljsko pitanje dobiva sve veću aktu-

eltnost i sve dalekosežnije značenje. I danas ima dosta razloga, da Francuska i Engleska zajednički izrade nacrt rješenja rusko-poljskog problema.»

Poljaci pravo čine, da za svoje nacionalno pitanje interesiraju faktore, koji će kod rješavanja njegovog igrati veliku ulogu. U tom bismo trebali i mi Hrvati slijediti Poljake — ne zaboravivši dakako pri tom prosvjeđivati i osvješćivati puk.

(»Obzor«, God. 1913. Broj 291.)

Naše pučke škole.

Jedna od najznamenitijih i najzamašnijih uredaba novoga vremena — obvezna pučka škola — u nas ne funkcionira! Iza dugotrajnoga jauka, kamo ćemo sa 500 ili 600 učiteljica, koje nemaju mjesta, eto nas najedamput pred činjenicom, da nemamo učitelja, te se već preko trideset škola moralo zatvoriti! Da se obuka kako-tako uzmogne nastaviti, vlada je oglasila, da prima za učiteljsku službu i nekvalificirane osobe. Kojim je »uspjehom« to urodilo, nije nam poznato, ali bogzna što ne može se otuda očekivati, pa će se naših 47.4 postotka odraslih nepismenih po svoj prilici i povećati i mi ostati među najnepismenijim narodima.

Glavnim uzrokom ovoj žalostnoj i sramotnoj pojavi — ovom nazadovanju pučke škole — smatra čitava javnost slabe učiteljske plaće. I nema krivo. To je dovoljno javnosti razloženo, pa je gdje kom možda i dodijalo slušati tužbe, da su i uznički stražari bolje plaćeni od učitelja.

Vlada je, kako je poznato, bila predložila saboru zakonsku osnovu o uredjenju dotično povišenju beriva pučkih učitelja, ali je sabor tu osnovu otklonio, i to stoga, što je ta osnova određivala 30% namet općinama, od kojega su nameta stanoviti porezovnici bili izuzeti.

Tečajem saborske rasprave o toj osnovi izneseno je mišljenje, a poslije i predlog, da se učiteljima plaće povise na teret domaćega državnoga (zemaljskoga) proračuna. No političke i stranačke prilike bile su takove, da se ovoj osnovi nije ni u saboru ni u javnosti povelja rasprava. A ipak čini se, naša pučka

škola ne će stati na svoje noge, dok za nju budu morale namicati sredstva općine, a to s jednostavnoga razloga, što mnoge općine ne mogu bez nesnosnih tereta -- nameta — do tih sredstava doći. Ima općina, u kojima namet iznaša i 250 (dvijestapedeset!) i to dobrim dijelom radi škole. No koliki je namet tek onda, kad se škola gradi! Uspjeh, dotično neuspjeh pučke škole nakon dvadesetpetgodišnjeg djelovanja školskoga zakona od g. 1888. očividno dokazuje, da našoj pučkoj školi treba postaviti druge temelje.

Što u glavnom određuje školski zakon o podizanju i uzdržavanju pučkih škola? Evo:

»Svaka općina dužna je o svom trošku podizati i uzdržavati pučke škole. (§ 22.) U svakom mjestu, gdje ima barem 40 djece obvezane školu polaziti, mora se osnovati pučka škola. (§ 23.) Mjesto, koje ... ne može napose uzdržavati škole, mora se združiti s drugim mjestima ... (§ 24.) Gdje u političkoj općini valja da bude više škola, ima opć. zastupstvo odrediti teritorij i mjesto za pojedine škole. Ovaj teritorij sačinjava školsku općinu, (§ 26.) Županijska oblast ... vodi, dotično određuje doprinozbene rasprave o zasnivanju novih škola ... Upravni odbor županije bdi, da djeca ... polaze školu, da se učiteljima plaće dotično namiruju, da se pučke škole, gdje su još potrebne, osnuju«. (§ 191, 1 d. 2 a, b, d).

Glavna dakle briga oko podizanja i umnožavanja pučkih škola predana je županijskoj oblasti i županijskom upravnom odboru (dakako o zadnjoj instanciji vladi) a trošak ima nositi općina, dotično »školska općina«. Taj se trošak (uz darove i zaklade, u koje teku i globe za nemarni polazak škole) ima u građanskom dijelu domovine podmirivati poglavito dohodkom od potrošarine, a koliko ona ne dotječe, opć. nametom, a u krajiškom dijelu podmiruju se beriva pučkih učitelja 20%-tnim zemaljskim nametom.

Kako se vidi, inicijativa za podizanje škola onemogućena je i onima, kojih se najviše tiče u svakom pogledu, t. j. općinama, a i onima, koji bi bili ne samo najviše zvan, da se za podizanje škola brinu, nego imaju i sredstva u rukama, a to je vlada. I tako može danas općina, koja je dužna školu graditi i učitelja plaćati samo putem dugotrajnoga postupka (kolika su tu potrebna izvješća i izkazi!) preko županijskoga upravnoga odbora i žup. oblasti doći do škole, a vlada ne može nikako

neposredno uticati na podizanje škola, ali na postojećim već školama, zatim u stvaranju njegovih beriva i namještenja ima gotovo neograničenu vlast.

Uz ovakve prilike doista je čudo, da smo s pučkom školom i ondje, gdje jesmo. Prosudimo samo:

Školu ima graditi i učitelja plaćati općina. Uz velike ostale javne terete i uz sve to veću zaduženost naroda, a onda i uz ovdje ondje slabo razumijevanje važnosti škole — sasvim je naravski, da se općine ne jagme za osnivanjem novih škola. Ako narod gdje traži školu, traži ju ponajviše s toga, što djeca moraju predaleko u školu, ali ipak moraju, pa kad već moraju, neka im bude bliže. Redovno pak određuje osnivanje nove škole i gradnju školske zgrade županija, dakako na trošak općine. Uz spomenute prilike — terete, zaduženost itd., — nije čudo, da poslije ovakove odredbe županije, upravo vrve deputacije k vladi, da pripomogne gradnji škole, ili neka se škola ne gradi! U posljednje vrijeme, ako smo dobro obaviješteni, vlada je doista dala za gradnju škola znatnih pripomoći.

No kako bi stvar drugačije izgledala, kad bi vlada po zakonu bila dužna doprinositi određeni dio za gradnju škole i za plaćanje učitelja! Koliko bi manje bilo zlovolje na školu i na učitelje, koliko manje prilike za izvjesne agitacije, kao što su na pr. one, što se čuju na ovrhama radi dužnoga školskoga nameta: »Što ću ti ja, to ti je radi učitelja, kojemu je povišena plaća!«

Krivo bi bilo misliti, da spomenute poteškoće nastaju samo radi toga, što je naš seljački narod tobože protivan školi. Bilo je, istina, i toga, a možda ima još i gdje i gdje, ali koliko je nama poznato, seljački je naš narod u glavnom već na čistu, što se tiče koristi ne samo čitanja i pisanja, nego školovanja u opće. Bilo je glasova, to nam je dobro poznato, da su djeca, od kada idu u školu, gora, raspuštenija, neposlušnija i t. d., pa da je tomu kriva škola i učitelj. To je mišljenje nastalo otuda, što je psihologijska činjenica, da djeca (a i ljudi u opće), kad ih bude više na okupu, postaju življa, dobivaju priliku za, kojekakve djetinje tepčarije. Seoski svijet koji nema ni pojma o tom, što se sve oprašta na pr. sveučilišnoj mladeži, sudio je te pojave školskoga života strogo, po starovjerskim običajima, a to su njezini pretašti učitelji i učiteljice zamjerali narodu, mjesto da su bolje pripazili za disciplinu.

Nije dakle nužno, da se teret podizanja i uzdržavanja pučke škole skine — barem djelomice — s općina radi toga, što je seoski narod protivan školi, nego radi toga, što za to govore drugi razlozi, o kojima u slijedećem članku.

(»Obzor«, God. 1913. Broj 292.)

Tajna narodnoga jedinstva.

Rašireni jedan engleski tjednik donosi povodom nedavno izašle knjige Johna Buchana o glasovitom škotskom generalu Monterose kratko, ali zanimljivo razmatranje sa još zanimljivijim tvrdnjama iz pera poznatoga pisca G. K. Chestertona. General James Graham Monterose ponudio se najprije kralju Karlu I., ali kad je bio odbijen, pristane uz konvent. No videći, da škotski pokret postaje antiroyalističan, pristane opet uz kralja, bude imenovan generalom, vojevaše sjajno za kralja, ali se na zapovijed zarobljenoga kralja predade i sam pobježe na kopno. Kad je konvent kralja Karla I. dao smaknuti (30. siječ. 1649.), dohrli Monterose njegovu sinu Karlu II. u pomoć, ali bude potučen, uhvaćen i obješen (21. svib. 1650.). »Davno bilo, sad se spominjalo« rekla bi naša narodna pjesma, ali Englezi ne misle tako, jer njihova povjest nije njima mrtvo slovo. Glavni faktori te povjesti djeluju i danas, kako se vidi u Ulsteru. No puštajući na stranu daljnje zanimljive pojedinosti evo, što povodom građanskih ratova u Engleskoj piše spomenuti G. K. Chesterton.

Ljudi, koji imaju domovinu, uvijek se svadjaju sa svojim domorodcima. Niste li iskusili već ovo s kojim Ircem: Razgovarajte se s njim i stanete hvaliti kojega Irca, ali za čas se uvjerite, da niste izabrali pravoga: Irci toga, kojega vi hvalite, ne vole, ili govorite s Rusom: sve je dobro, dok ne spomenete Tolstoja, s Belgijancem, — sve je dobro, dok ne spomenete Maeterlincka, s Norvežanima, dok ne spomenete Ibsena...

Pa ipak razlog za taj paradoks leži na dlanu. Kad čujete, da koji patriota hvali svoju domovinu u svem, možete biti sigurni, da je stranac. Kozmopolitski financier iz Levanta obično govori: »Mi Englezi ne odobravamo ove revolucionarne razredne borbe...«

Bilo paradokсно ili ne bilo, temeljna je činjenica praktičke politike: jedini dokaz jedinstva i narodnosti kojega naroda jest činjenica, da ima ozbiljne unutarnje svadje... Tako od prilike Mister Chesterton.

»Blaženi mi — svadljivi Slaveni i Hrvati« — uskliknuti će tkogod od nas, zaboravljajući, da si je i Englez ostavio vratašca za uzmak. Svadja treba da bude ozbiljna, »serious...«

No »paradoks« mistera Chestertona svakako je vrijedan pažnje. Nesumnjivo je, da su stranci i parasiti u kojem narodu indiferentni, te da s visoka tobože gledaju na »lude« borbe domorodaca, kojima od tih borba medjutim srce krvari. A nesumnjivo je i to, da je toliko slavljena i obljubljena »jednodušnost« redovno dokaz, da nitko ništa i ne razumije i ne će...

(»Obzor«, God. 1913. Broj 294.)

Društvo za narodno zdravlje.

Bilo je vrijeme, da se osnuje.

Istina je, govori se, a i osjeća, da imamo previše raznih društava, pa se nekoji tuže, da im dodijaše razne članarine, a da sva ta društva ipak ništa ne rade i ne uradiše, da ta društva samo vegetiraju itd. Sve je ovo sasvim naravski u narodu, gdje postoji velika razlika u obrazovanosti manjine i većine naroda. Okruženi barem sa Zapada znatno naprednijim narodima, polazeći djelomice i strane više škole, a imajući i poslovnih i drugih veza sa naprednijim susjedima, dobivaju razvijeniji i agilniji pojedinci Hrvati volju, da raznim idejama naprednijega života prokrče put i u svojoj okolini. Ali to su većinom pojedinci, koji tek s mukom treba da ostale upute i predobiju i za samo razumijevanje namišljenoga djelovanja, a na djelotvornu pomoć rijetko mogu računati, pa se zadovoljavaju samo novčanom pomoću. A kako nas je malo, a uz to većinom jedva sastavljamo kraj s krajem, novčana su sredstva neznatna, pa je osnovano društvo osuđeno, da vegetira, i to tim više, što uz ovakve prilike članovi tih raznih naših društava drže, da su svoju dužnost učinili već time, što su platili onu malu članarinu.

Ovo je mišljenje dakako sasvim krivo. Istina je, za svako

skoro djelovanje treba sredstava, novaca, ali javno djelovanje modernoga društva nipošto nije isto, što i dioničarsko društvo, kojemu treba u prvom redu namaknuti glavnicu. Za javno djelovanje treba moderno društvo prije svega javnih djelatelja, pa i agitatora t. j. treba ljudi, koji će u izvjesnom smjeru, za koji je društvo osnovano, raditi.

Ako za ikoje, a to vrijedi ovo za netom osnovano »Hrvatsko društvo za narodno zdravlje«.

Kako zlo stojimo pogledom na čuvanje zdravlja, to se najbolje vidi po poznatoj činjenici, da je kod nas (kao što u Srbiji i u Rusiji) pomor djece kud i kamo veći, nego u njekojih drugih naroda, pa nam je radi toga pomora uzaludan kud i kamo veći postotak porodjaja: pučanstvo se slabo množi usprkos velikomu broju porodjaja. A držimo li na umu, da je broj porodjaja sve to manji i u Engleskoj, dapače i u Njemačkoj, moramo biti spremni, da će to s vremenom — koje brzo k nama ide — i k nama doći. A biti će velika razlika između nas i na pr. Francije, padne li u nas znatnije broj porodjaja, i to prosto s toga, što se u nas radi imovinskih i zdravstvenih prilika ne će ujedno i postotak pomora umanjiti. Držimo li na umu i iseljivanje, koje nas je samo u posljednjem desetgodištu stajalo oko 120.000 ljudi, onda nije teško crno gatati.

Kad je u nas govor o narodnom zdravlju, u prvom redu treba pitati, kakvo nam je zdravlje na selu, jer u gradovima živi u nas upravo neznatni dio naroda. I baš ponajviše radi naših sela bilo je nužno, da se osnuje ovakvo društvo. To je istinski i otvoreno razložio i izvijestitelj na osnovnoj skupštini. Sasvim je nešto drugo, reče izvijestitelj, dodje li u selo kakav politički organ, da provede kakvu odredbu vladine naredbe, ili pak dodje član društva za narodno zdravlje. Prvi će se pozivati na auktoritet vlasti, a napokon se posluži i silom, dok će drugi apelirati na razbor i uvidjavnost, na korist za pojedinca i za općenitost.

I doista, nema valjda grane uprave, u kojoj bi između naroda i oblastnih odredaba vladala veća opreka, nego što vlada upravo u stvarima, koje se tiču zdravstva. Zašto je to, to je na dlanu. Tko na pr. ne zna, kako se i čime se šire zarazne bolesti, taj će naravski sve odredbe proti širenju držati pukom besposlicom.

Pokretači novoga društva, vrijedni naši liječnici, bez sumnje dobro znadu kako se široko polje muke i rada otvara novom društvu. I to se razabire iz ono malo riječi izvijestitelja na osnovnoj skupštini, kad je rekao, da će i oni — liječnici — ipak jednom morati među narod, da ga živom, povjerljivom i prijateljskom riječju upućuju, kako si ima čuvati zdravlje. Nema sumnje, da naši liječnici ne misle ono »ipak jednom« odgoditi na bogzna kada, već da na to treba pričekati samo dotle, dok se društvo u Zagrebu uredi. Same knjižice i novinski članci — osobito uz velik broj nepismenih — malo će pomoći.

Podružnice, koje se u pravilima samo kao uz put spominju, imale bi biti glavni i najdjelotvorniji pomagači društva za narodno zdravlje. Samo putem podružnica moći će vodje društva doznati realne potrebe narodnoga zdravlja širom domovine. Bila bi šteta, ako osnivači to već sada ne uvidjaju te osnivanje podružnica pomišljaju tek kao nešto sporedno. Nauka je o zdravlju dakako, kao i svaka druga nauka, opća, internacionalna, ali da se pravo primijeni, treba dobro i točno poznavati prilike, u kojima žive oni, za čije se zdravlje brinemo.

Novo će društvo svakako korisno djelovati i na zdrav. naše zakonodavstvo, upravu i uređenje bolnica. Tu, po sudu laika i liječnika, ima dosta toga, što bi trebalo da bude bolje. Kako je danas uređena zdravstvena služba, seljaku je, koliko je nama poznato, u najviše slučajeva prosto nemoguće zvati liječnika, ako je nešto udaljeniji od liječnikova sjedišta, a da bi ga mogao i više puta pozvati k istomu bolesniku, o tom nema redovno ni govora. Pa nije li tu gotova ironija govoriti o narodnom zdravlju? Domaći državni proračun doprinosi preko 800.000 K za bolničke opskrbne troškove, a koliko doprinose općine, a da ne znaju, za koga! U neposrednoj blizini Zagreba, u općini veliko-goričkoj, trahom hara već decenije, a ovako, kako se sada liječi, nikad ga ne će nestati, i tako dalje.

Od društva, što je eto osnovano nastojanjem jednoga od najobrazovanijih, najpozitivnijih i najsamostalnijih staleža, liječničkoga, mogu se s pravom očekivati i tomu svemu primjereni uspjesi, pa nema, ne bi barem smjelo biti, sumnje na tom, da će u čitavom narodu biti radosno pozdravljen te naići na sveopći, najspremniji odziv.

(»Obzor«, God. 1913. Broj 300.)

»Narod« i »nacionalisti«.

Engleski konservativci »tories« zovu se danas »nacionalisti«. Vodja njihov, Mr. Bonar Law, o kojem se u posljednje vrijeme — radi događaja u Ulsteru — mnogo govori, obrazložio je neki dan taj naziv izrekom lorda Beaconsfielda (Disraeli): »Konzervativna stranka bila je narodna stranka, ili ništa«. Na gozbi, na kojoj je pala ta zanimljiva izjava, bio je nazočan i mnogo sada spominjani Sir Edward Carson, pa je i on pristao uz ovaj nazor.

Stvar je doista zanimljiva i za nas na kontinentu, pače još više, jer na kontinentu kao da Disraelieve riječi glase: Narodna — nacionalistička — stranka ili konservativna, ili nije ništa. A pred stotinu, pred 50 još godina — »narodna« stranka bila je ujedno ne samo napredna, nego gdješto — revolucionarna! Pa kako se dogodila ta silna promjena? Kako je moguće, da isti skup pojmova i nazora znači jednom naprijed, drugi put natrag? Ili ove riječi — narod, narodni — ne znače više ništa, nego su samo gesla? Ta i riječi »tory« i »whig« (liberalac) ne znače same po sebi ništa. (Za prvu se uopće ne zna što znači, a nazivali su njome najprije katoličke razbojničke čete, koje su branile Irsku protiv Cromwellove vojske; »whig« ili »whiggam« je povik škotskih kočijaša. Obadvije su riječi dobile političko-stranačko značenje već u 17 stoljeću, te je »tory« — množina »tories« — značila pristaše dvora, a »whig« opozicionalca, liberalca).

Ne, »narod«, »narodni«, »nacionalisti« — nisu onakove riječi, kao što su »tory« i »whig«. »Narod« i »narodni« još uvijek nešto znače i to je značenje još uvijek u svezi s prvim značenjem, — ali se je značenje riječi »narod« promijenilo. I otuda ona čudna pojava, da je »narodna« stranka, nekada napredna, liberalna i radikalna, danas konservativna, pače reaktivna, pače reakcionarna. Da naziv »national«, »nationalist« nije na pr. kod Engleza samo historijski (kako je to bilo kod nas jedno vrijeme dok je opstojala »narodna stranka«), očito je već po tom, što engleski konservativci sada poprimaju taj naziv za svoju stranku, a to je dokaz, da za njih naziv »narodni« ima aktuelni značaj, i to takav, koji obuhvata i konservativnost, kako je nekada obuhvatio radikalnost, dakle sasvim protivni smjer. Zato tumač čudne ove pojave leži jedino u promijenjenom

značenju riječi »narod«, a taj tumač baca ujedno svjetlo na velik period političkoga i socijalnoga razvoja evropskih naroda. Stvar nije nimalo zakučasta, nego sasvim jasna. Nacionalizam je pobjedio i došao do općeg priznanja, gdje gdje i do političke vlasti. Sasvim je dakle naravski, da se je svatko utjecao pod njegovo okrilje pa otuda sve »narodno«, »narodno«, »narodno« — do narodnih nošnja u kojem rimskom hodočašću, čak s trikolorom. Ali je još ostalo dosta »naroda« — radnika industrijalnih i poljodjelskih — koji nije ni po blagostanju, ni po političkim pravima osjetio pobjede »narodnoga« načela, pa se našlo ljudi, koji su to i za ovaj dio naroda tražili, te ovaj »siromašni« i »bespravni« narod proglasivali prosto »narodom«. Ali su i oni, koji već uživaju plodove pobjede nacionalizma, — i oni su »narod«. I eto nam dva naroda, zapravo samo dva socijalna sloja naroda, ali eto nam i različenoga značenja riječi »narod«, dapače i opreke izmedju oba sloja naroda. Sad je naravski trebalo odrediti, koje je pravi narod. Jednima je pravi narod samo onaj »siromašni« i »bespravni« narod, drugima je pravi narod onaj, koji je — stvorio i uzdržao državu, njezinu slavu i veličinu. Konservativcima je, dakako, ovo drugo pravi narod: narod, koji je svojom politikom — ujedinjenjem Škotske Irske — stvorio Veliku Britaniju i silno kolonijalno carstvo, tako da je veliko-britanski Empire narodni ponos, jedinstvo Carstva prvi uvjet narodne veličine, — ne dađu cijepati Carstva, ne dopuštaju sabora u Dublinu.

Kolika je opreka izmedju jednoga i drugoga shvaćanja naroda više će nego ikakvo tumačenje razjasniti ove riječi spomenutoga Mra Bonara Lawa o ministru mornarice Lloyd Georgeu: »Gdje demokratija u potpunom smislu riječi ima potpunu vlast, postaje ona neizbježno polje za demagoga, i kad dodje čas i prilika, možete biti sigurni muž će se naći. Liberalna je stranka usrećena — ili usrećuje — jednim od najvećih demagoga, što je ikada eksistirao u kojoj zemlji. To je Mr. Lloyd George. On ima glumački temperamenat u najvišem stupnju... Kao što pravi glumac, kad glumi Macbetha, zbija čustvuje kao Macbeth, tako i on... Poslije najrječitije tirade protiv raskošnoga života, luksusa, pred »malim siromašnim bratom«, on se, pošto je skupština gotova, zacijelo lišava, malih udobnosti, na koje je svatko od nas naučan...«

No, kad su već ministri demagozi, pa kad se i njima, mi-

nistrima, — javno! — prigovara, što se ne lišavaju »malih udobnosti« (the little comforts) na koje smo, nota bene, »svi mi naučni«, onda je to dokaz, da male stvari ostaju male svuda, pa i u Velikoj Britaniji.

(»Obzor«, God. 1913. Broj 301.)

Zidanje Skadra — ritualno umorstvo!

Cijela je ruska štampa u plamenu, a i svjetska tinja — radi umorstva dječaka Juščinskoga u Kijevu. Ruske novine bez razlike donose dopise i brzojave nevjerojatne duljine, a polemike o tom, je li u opće moguće »ritualno umorstvo« — koje bi imalo biti uzrokom umorstvu Juščinskoga — kipe nepojmljivom upravo žestinom i mržnjom. Svjetske novine ovih naroda donasaju takodjer brzojave od dva tri stupca!

Stvar je razumljiva, ali nas neposredno ne zanima. Uopće teško je pravo razumjeti, kako je pred kijevski sud moglo doći pitanje o »ritualnom umorstvu« i što bi se utvrdjenjem ili zabacjenjem mogućnosti ritualnoga umorstva u konkretnom slučaju imalo postići. Ta da je ritualnih umorstava bilo, valjda u svih naroda, znadu i djeca, koja su čula za žrtvu Abrahamovu, a zna i sav obrazovani svijet, koji je što čuo o trojanskom ratu i o tom, kako je Agamemnon imao žrtvovati rođenu kćerku Ifigeniju, prije nego što je brodovlje krenulo, jer su i klasični i moderni pjesnici (Evripid, Racine, Goethe) obradili taj događaj u potresnim tragedijama. Pa i naša Ifigenija, naša Gojkovica mlada, ovjekovječena je već barem u Meštrovićevu kamenu.

Naša Ifigenija? Da. Naša narodna pjesma poznata pod naslovom »Zidanje Skadra«, u jezgri je najizrazitije »ritualno umorstvo«. Pjesma, jedna od najdivnijih, divnija od Hasanaginice, a punoćom i dubinom osjećaja, živošću i istinitošću izražaja jedno od prvih djela svjetskih književnosti, u glavnom glasi — (većinom u izvornoj reprodukciji stihova):

Grad gradila tri brata rođena, grad gradili tri godine dana, ne mogoše temelj podignuti: što majstori za dan ga sagrađe, to sve vila za noć obaljuje. Kad nastala godina četvrta, tada više sa planine vila: »Ne muči se... ne mo's gradu temelj dići, dok ne nadješ Stoju i Stojana (a oboje brata i sestricu), da zazidješ kuli u temelja.« Najstariji brat, gospodar gradnje,

doziva slugu i šalje ga po svijetu, da traži takovo dvoje, Stoju i Stojana, a oboje brata i sestru, al ne nadješ Stoje i Stojana. Stanu opet graditi, al bi, kao što i prije: oni grade, vila obaljuje i opet dozivlje iz planine: »Ne mos's gradu temelj podignuti, a kamo li sagrađiti grada, no eto ste tri brata rođena, u svakoga ima vjerna ljuba: čija sjutra na Bojanu dodje i donese majstorima ručak, zidjite je kuli u temelja, tako će se temelj održati«... Najstariji brat zove sad ostalu dvojicu i kaza im, što kaže vila, »i tu božju vjeru zadadoše, da nijedan ljubi ne dokaže, — ali oba starija brata vjeru pogaziše, te svaki svojoj ljubi kaza: »Nemoj sjutra na Bojanu doći niti donijeti ručak majstorima, jer ćeš svoju izgubit glavu, zidat ćete kuli u temelja«: Mladi Gojko vjeru ne pogazi... Vrijeme dodje da se nosi ručak, a red je bio na najstarijoj, no kako je bila obaviještena, izgovara se: da ju je nešto zaboljela glava; tako i druga, koja šalje mladu Gojkovicu, koja joj odgovara: »Ja sam rada tebe poslušati, no mi ludo čedo nekupato, a bijelo platno neisprato«. — »Ja ću tvoje izaprati platno, a jetrva čedo okupati«. Nema šta će Gojkovica mlada, već ponese majstorima ručak. Kad je bila na mjestu, ugleda ju Gojko, junaku se srce ražalilo, žao mu je ljube, žao mu je čeda, pa od lica suze prosipaše, a ona ga pita, što mu je. »Imao sam od zlata jabuku, pa mi danas pade u Bojanu...« »Moli Boga ti za tvoje zdravlje, a salit ćeš i bolju jabuku.« Tad junaku grdje žao bilo, pa na stranu odvratio glavu. Sad dodjoše oba djevera, uzeše je za bijele ruke, povedoše, u grad da ugrade. Al se smije tanana nevjesta, ona misli, da je šale radi... Oboriše drvlje i kamenje, uzidaše gore do koljena, još se smije tanana nevjesta, još se nada, da je šale radi. Uzidaše gore do pojasa, onda vidje, šta je jadnu nadje, pa zamoli dva mila djevera

»Ne dajte me, ako Boga znate,
uzidati mladu i zelenu...«

To se moli, al joj ne pomaže. Tad se prodje srama i zazora, pa moli svoga gospodara:

»Ne daj mene, dobri gospodaru,
»Da me mladu u grad uzidaju,
»No ti prati mojoj staroj majci,
»Moja majka ima dosta blaga,
»Nek ti kupi roba il' robinju,
»Te zidajte kuli u temelja.

Ni to ne pomaže. Tad se moli majstoru, da joj ostavi u zidu prozor na dojkama i očima, da vidi, kad joj budu čedo donosili i odnosili. »I tako je u grad ugradiše, pa donese čedo u kolijevci, te ga doji za nedjelju dana, po nedelji izgubila glasa, al djetetu ondje ide hrana — dojiše ga za godinu dana.

Po jezgri je ovo ritualno umorstvo u potpunoj formi. I malo je, što Vuk u bilješci ispod ove pjesme piše, da narod naš i sad pripovijeda, da se nikakva velika gradjevina ne može načiniti, dok se u nju kakvo čeljade ne uzida, kad je poznato, da je još pred kojih tridesetak godina strah i trepet vladao u cijeloj sisačkoj okolici, kad se u Galdovu gradio most preko Save. A poznato je ovo uvjerenje i u Rusiji. Tako baš ovih dana piše ruski dnevnik »Rossija« (br. 2430 od 29. listopada), da »u starom nižegorodskom Kremlju ima kula, koja se zove »Koromislova«. Po pričanju bila je kod gradnje te tvrdje uzidana živa žena, koja je išla s obramenicom (što se po ruski zove »koro-mislo«) po vodu«.

Po tom bi se moglo suditi, da je ovo vjerovanje bilo, i to dugo, još u kršćansko vrijeme rašireno po cijeloj istočnoj Evropi, i da se prema njemu i radilo: žrtvovali ljudi bogovima, vilama — za uspjeh velike kakve gradnje. A kako je bilo u zapadnoj Evropi, zacijelo je i to istraženo, no manje pristupno obrazovanom svijetu, što je šteta. No da je i u zapadnoj Evropi vladalo ovo vjerovanje i da se valjda i ljudi, a svakako životinje uzidavale u gradjevine, vide neki dokaz u uzidanim osobito u crkve — životinjama od kamena. Te su životinje — obično razne nemani — danas dakako samo ukras gradjevine.

Tražiti izvor ovomu vjerovanju, ne bi za sada vodilo k cilju. Tumačenje grčke i opće mitologije postalo je napokon tako fantastično (uz to, dakako, i poetično, kao u našega Nodila), da nikoga osobito ne privlači. No našem se je vijeku sve to teže primiriti s mišlju, da je izvor ovomu vjerovanju u duši, psihi divnih ljudi, t. j. u neposrednom osjećanju neke dužnosti prema višem biću ili bićima, dakle u osjećanju dužnosti odricanja, žrtve, — premda strah pred nepoznatim (a toga je vazda bilo mnogo) tumači mnogo. Novijim istraživaocima pošlo je naprotiv za rukom gdje koje t. zv. »preživjelosti« protumačiti ne samo bez pomoći kakvo ga skoro metafizičkoga sistema, nego i bez racionalizma, t. j. zadovoljujućega psihologijskoga razloga, već prosto pomoću realnoga, praktičnoga života. Zato ne bi

bilo čudo, da gledajući, kako se danas kod gradnje — osobito betona — upotrebljavaju razni modeli i podporni stupovi, koji drže gradjevinu, dok »sazrije«, t. j. dok se beton stvrdne, — dodjemo na misao, da su živa bića kod primitivnih gradnja imala zbilja držati gradjevinu, dok se spojilo i učvrstilo, što se imalo učvrstiti. A da je mnogi kod toga i zaglavio, jer ga nisu znali ili ni mogli osloboditi, lako je pomisliti. S vremenom je ovakvo »stajanje« (»Stojan i Stojana«) mjesto stupa postalo samo ceremonija. Ali što mi danas još znademo, kako se je i u historijsko, a kamo li u predhistorijsko vrijeme gradilo? Da je mnogo radnika unesrećeno i pri samoj gradnji — što se uza sva današnja dizala i uza sav oprez događa — to je sasvim naravski, pa su i ove žrtve — doista žrtve — mogle dati povoda mišljenju, da gradjevina, ako nije pravo napredovala, i ne će napredovati, dok tko ne bude zasut, uzidan...

Ali tvorcu divne naše Ifigenije, naše »mlade i zelene« Gojkovice, — narodu našem, — daleko su sve ove tmurne i tamne misli. Vila, što iz planine viče i doziva hajd, još nešto djeluje na fantaziju i kao da daje naslutiti, nešto drugo, barem nekaki teški usud, — ali inače sva težina, sva milina, sva ljepota — leži u bujnoj punoći života i u ono nedosežnoj apoteozu vječne, vijekom mile i potresne majčine ljubavi. Pa i ako se naš narod na čas — možda — sagnuo pod utjecajem bogzna kakve tradicije, te se sprijateljio s mišlju, da žrtvuje jedno »mlado i zeleno« ljudsko biće, nije se htio, nije se mogao sagnuti ni pomiriti s mišlju, da sasvim žrtvuje majku. Surovih »trista majstora« ne mari za očajne molbe mlade žene, ali sluša i ispunja volju majci. Ova majka spasava ne samo svoje čedo, nego je ona — kad je već žrtva — žrtva za sve majke: nije u ludo i zaludu uzidana, jer »i danas ondje ide hrana, zarad čuda i zarad lijeka, koja žena ne ima mlijeka«, — za koje bi dala život, kao što je dala i Gojkovica.

Tmurna i tamna tudja tradicija dobila je u misli i fantaziji našega naroda sasvim drugu, svijetlu, sjajnu i životvornu odoru i tendenciju.

(»Obzor«, God. 1913. Broj 305.)

Zločin i porota.

Pred petrogradskim sudbenim stolom bio je dne 28. listopada o. g. ovaj događaj:

U listopadu prošle godine doplovio je iz Jamaike u Rigu brod »Vanas«, koji se po lučnim propisima imade podvrći liječničko-zdravstvenoj pregledbi. Jedan od liječnika slučajno se zagleda u komoricu na krmi i okameni se od užasa: U komorici se na golim daskama valjao gol crnac, okovan u lance. Ležao je, ruku svezanih naopako, tako da nije mogao ni maknuti. Kroz prozor duvao je na nj hladan, oštar vjetar, a na tijelo mu padao u krpama mokri snieg. Ispitujući, doznaje liječnik, da je nesretnik u tom položaju već pet dana. Suha kruha i vode davali su mu toliko, da se uzdrži na životu. Kad su crnca — zove se Josip Swol, smjestili u bolnicu, ni tamo se nije više dana mogao maknuti ni govoriti. Istraga je iznijela, da je na brodu bilo šest mornara crnaca, koje su »šturmani«, Dalstrem i Dalblom (tako glase ta finska prezimena u ruskoj transkripciji), i kapetan Nordwist, najgroznije mučili: morili ih gladom, tukli do polumrta i svaki im čas prijetili nožem i revolverskom kuglom. Jedan crnac, Uvaš, ne mogući tih muka izdržati, skoči u more i nadje u valovima smrt, koju je i tražio. Za njim je htio i ovaj nesretnik, Josip Swol, ali ga spasiše, a za kaznu sapeše i zatvoriše u komoricu na krmi, gdje ga je našao liječnik.

Ruski dnevnik »Rosija« od 30. listopada, piše povodom ove rasprave koješta o »logici« i dosljednosti u činima u životu, o čuvenoj teoriji napretka (progresu), osobito o atavizmu, pa među ostalim veli na koncu (premda sve zločince ne drži atavistima i degeneratima): »Zakon atavizma možda je najstrašniji od svih, budući da nijedno doba nije osigurano od tragičnoga povratka u najmračnije epohe prošlosti.« Čini se dakle, da ipak, na koncu konca, nalazi uzrok zločinima u atavizmu, t. j. u činjenici, da se čovjek radija sa svojstvima davnih predja. Po teoriji naime evolucije prolazi životinjski zarodak (embryo) sve predjašnje faze razvoja, pa ako se na kojoj predjašnjoj (nižoj) fazi i uzdrži, poprmi time svojstva predjašnjih, a ne neposrednih predja, te tako ostane degeneriran.

No najnovija dugotrajna i pomna znanstvena istraživanja, nedavno objelodanjena u Parizu, konstatovaše, da zločinci ni-

pošto ne pokazuju kakvih znakova degeneracije. Ali to samo uz put. Zanimljivije je, što se u spomenutim novinama tvrdi, da su spomenuti »šturmani« i kapetan, koji su onako zlostavljali crnce, »prosto ljudi, koji nisu dorasli do ideje, da je i crnokožac takodjer čovjek«, po čemu bi se činilo, da zločinci stradavaju nedostatkom logičnoga mišljenja. Logična formula proti zlostavljanju crnaca glasila bi: Čovjek čovjeka ne smije zlostavljati: crnac je čovjek, — dakle čovjek ne smije zlostavljati ni crnca.

Ali da zločin nema posla s logikom i njezinim pojmovima, kazao je jasno već pred 2000 skoro godina Ovidij, kad je ono metnuo u usta Medeji: »Vidim i odobravam, što je bolje, a idem za gorim« (Video meliora etc.).

Kakve ovo mišljenje ima posljedice za moral (grieh) i kriminalistiku, o tom su napisane biblioteke — sve bez velikog ploda, a sve se svodi napokon na pitanje: Što je zločin? Može li se uopće zločin točno obilježiti (definirati)? Je li i čim je opravdano označivati kao zločin pojedine čine samo zato, što se logično dadu uvrstiti pod pojam zločina, kako je označen u kojoj definiciji (»zakonu«)?

Stvar je napokon došla do toga, da je pariški »Temps« otvorio o tom posebnu rubriku, koja se još nastavlja i u kojoj se priopćuju mnijenja pravnika i drugih mislilaca o pitanju: Imali se porota pridržati, modificirati ili ukinuti? Poznato je naime, da porote često zaniječuju krivnju kod očitih zločina. Radi se poglavito o tom, ima li se poroti dati vlast, da odmjeri i kaznu, a ne samo (kako je do sada), da izreče ili zaniječe krivnju. Među mnogim zanimljivim mnijenjima i izjavama vrijedno je zabilježiti mnijenje Leona Bluma, činovnika (maitre des requêtes) u državnom vijeću: »Ni porota, ni jedan sudac ne postupa u ime kakvoга morala ili koje vjere (religije); on ustanovljuje u ime društva. Njegova zadaća nije da sankcionira neke pojmove dobra ili zla i da kaže: Ovo se daje ispričati, ovo je krivo. Njegova je zadaća, da brani neki društveni red«. Iz toga bi slijedilo, da društvo (porota) ima izricati krivnju i odmjerivati kaznu i to, da obrani, valjda, onaj društveni red, koji društvo hoće, a ne onaj, koji je negdje (u zakonu pred 100 godina) definiran. Da, ali to bi značilo (zgražaju se neki pravnici) prepustiti pravosudje anarhiji i (toga ne kažu) oduzeti »kvalificiranim« pravnicima onaj nimbus, kojim se već stoljeća obavijaju, — kao da tko može biti za prosudjivanje socijalnih pojava kvalificiran

kakvom diplomom... Za to je gotovo sigurno, da će se i u Francuskoj još dugo izricati osude po »pojmovima«, kako su se izricale u doba, kad su po vrlo strogim pojmovima spaljivali vještice...

(»Obzor«, God. 1913. Broj 307.)

»Andjeli čuvari«.

Marcel Prevost opet je obdario franceski jezik novim izrazom, koji će poći od usta do usta, prijeći u stupce novina i stranice knjiga, te još bogzna kako dugo kao osuda počivati na čitavoj jednoj vrsti čeljadi. Sirote guvernante! Njih će od sada sve nazivati »andjelima čuvarima« jer to su one!

Četiri su, što ih je ocrtao u svom romanu pod tih naslovom, a što su ga gg. J. Jose-Frappa i Dupuy-Mazoel dramatizovali i ovih dana iznijeli na daske. Jedna je Engleskinja Fanny, druga je Njemica Magda, treća je Talianka Sandra, četvrta Luksenburžanka Rozalija, Engleskinja odgoja svoju Bertu tako, da ju odvraća od društva, uči prezirati ljude, odgovara od udaje, a skoro će ju naučiti piti žganicu odvući ju za sobom na rivijeru, gdje će živjeti kao sebična, beskorisna sumnjiva djevojka. Berta je izgubljena... Magda je bog zna kako došla u službu k državnom tajniku u ratnom ministarstvu, ljubavnik joj je špijun u službi Njemačke, a gleda za njom i sam gospodar, te joj napokon i izda važne spise. Za zahvalu mu kvari kćer upriličujući joj sastanke s poslaničkim atašejem... Talijanka bila bi sasvim dobra, da nije zavrtjela glavom si u svoje gospodje tako daleko, da je uzme za ženu... Rozalija, početnica, naivna, lakovjerna, kršna seljanka, začara pobožnoga šljivara tako, da ju je na sablazan kršćanstvu oteo i s njom pobjegao... To je ta kadrila... Osim nedužne Rozalije — sve one mrze Francusku i Francuze. Francuska je — tako barem čitaju u svojim novinama: u berlinskoj »Post«, »Daily News« i »Massinu« — Francuska je na rubu propasti: umanjivanje pučanstva, petnaestgodišnji ubojice, neposlušnost u vojsci. Seljaci ostavljaju neobrađenu zemlju, inteligencija ne misli na drugo nego na apsint i žene... A Francuskinje! One se ne peru... Jedna je počela s kolegom svoga sina, druga je pobjegla s ljubavnikom svoje majke... Jedan je

starac razbaštinio obitelj za volju sluškinji, i tako dalje... Sve su to ustanovile na intimnoj zabavi, što su je u odsuću svojih gospodara izvan grada priredile i gdje se pušilo, pilo i srkalo, a Fanny, pijana, rasplela duhu, plavu kosu slatkoj Rozaliji u nekom perverznom užitku... Ta Fanny uopće zlo prolazi, gore nego Magda. Pošto je naime svoju Bertu razdvojila sa zaručnikom, razdvoji ju i s roditeljima odgovorivši ju, da svojim dijelom imetka priteče u pomoć u trgovini propalomu ocu. »Tim ćete možda učiniti veliku uslugu svomu ocu, ako mu uskratite novac, što bi ga on i onako bacio u ždrijelo svojih dugova. Poslije će on kod Vas naći utočište«. Berta je poslušala...

Gorko je sve ovo. Možda je preuveličano. »Da djevojka od osamnaest, dvadeset godina, djevojka neke naobrazbe i odgoja ostavi domovinu, da služi kruh, to nije normalno... Čestita obitelj odlučit će se na to u krajnjoj nuždi. Tih će biti jedna od deset. U ostalih devet slučajeva otjerat će kćer iz kuće domaće neprilike (otac se po drugi put oženi, mati podje stranputicom...) Ili kakva lična, obična galantna dogodovština... A došavši u tudjinu sve će to zatajiti, lagati, a tko ima volje ispitivati... I imena su i svjedodžbe lažne«...

Moral: »Matere, odgajajte i učite svoje kćeri same. Dosta im je francuski jezik, najljepši na svijetu! Pazite osobito, da sačuvate autoritet pred djecom, ne dajte, da vam djecu otmu«...

Francuska je kritika, što znademo, raspravila do sada samo pitanje o učenju stranih jezika (o čem smo takodjer izvijestili). No glavno pitanje o samim »Andjelima čuvarima« nije još taknuto. To je razumljivo. Trebalo bi pretresti i preokrenuti sav dosadašnji život francuskih matera... dama.

(»Obzor«, God. 1913. Broj 312.)

Naši narodni svatovi.

(Kulturno-socijologijska studija.)

»Došla jesen, došla Mala Gospa, udat ću se...« Tako se počinje jedna od tisuća kupletnih kitica našega, što razglašeno, što slavljeno, no još uvijek potpuno neshvaćeno kola.

O Maloj Gospi 15. rujna, još se ne vode svatovi, ali se već čine sve nužne pripreme: prosci, zapojci... Glavni su težački

poljski poslovi gotovi, ljetina, osobito u krajevima, gdje se sije žito (pšenica), spremljena, a do početka adventa, kad se svatovi po crkvenim propisima ne vode, ima još koja dva mjeseca, — dosta malo vremena, kad tri nedjelje treba da proteku od formalnoga upisa kod župnika pa do vjenčanja. Sveta Kata (25. studenoga) skoro je tu, a do onda imaju svatovi biti gotovi.

Naša knjiga, koliko se bavila narodnim našim svatovima, bavila se njima ili s gledišta romantičnoga divljenja i snatrenja o »dubokom« značenju »lijepih«, »simboličkih« itd. toliko slavljenih — i policažno i moralno kudjenih »narodnih običaja«, ili sa suhoga gledišta folklorskoga. Prvo je stajalište u toliko krivo, u koliko je romantički pogled na svijet i život uopće kriv. U praksi je ovo gledište ostalo sasvim neplodno. Za znanstveni studij narodnoga života ne vrijedi ovo romantično gledište ništa, a i u umjetnosti se s ovoga gledišta nije učinilo ni moglo ništa učiniti iz našega narodnoga života. Pripovijesti — novele — naše iz narodnoga života, načičkane i prenatrpene često svim mogućim rekvizitama iz toga narodnoga života, — sasvim su ne samo bez umjetnosti, nego i bez života. Više, često i dosta života, ali manje umjetnosti ima u sličnim pripovijestima i dramama istom od onda, otkad su nekoji mlađi književnici stali na narodni život gledati s realističkog gledišta, čemu ima gdje-što traga i u Šenoe.

Folklorski — narodopisni, etnografski, narodoznanstveni — pogled na narodni naš život također je kriv, i to poglavito zato, što je po njem narodni naš život strpan u isti red s opisima običaja svih mogućih divljaka sve tamo do američkih prašuma i afričkih crnaca, kod kojih o kulturi i kulturnim formama ne može biti ni govora. Naš narodni život naprotiv pokazuje očevide trage, ostatke i sačuvane još forme izvjesne jedne kulture, pa je sasvim naravski, da ni sam studij narodnoga života na folklorističkom temelju nije kod nas mogao nikoga zagrijati.

Jedino pravo gledište, s kojega na naš narodni život treba gledati, jest i može biti samo kulturno, što svakako znači kulturno-historijsko.

Gledamo li s ovoga gledišta na naše narodne svatove, vidimo veliku promjenu između današnjega i još nedavna vremena.

Još pred 30—40 godina narodni su naši svatovi bili jedna — ne još obiteljska nego plemenska, ili seoska svečanost s cere-

monijelom, koji je — može se reći bez velikoga preuveličavanja — jedva zaostajao za kakvim ceremonijelom na španjolskom dvoru u XVII. stoljeću. U tom ceremonijelu, koji je trajao gotovo osam dana, nisu glavno one njeke bapske čarolije, za koje se folkloristi toliko zanimaju i koje su toliko u raznim opisima svatova zastrle pogled na sam život naroda. Pustimo li na strani ove sitnice, koje doduše također imaju svoje kulturno-dotično nekulturno — znamenovanje, pa su se dobrim dijelom i sačuvale, sve se je ostalo stubokom promijenilo. Poredimo li današnje svatove samo s ostacima kulturnih formi, koje su se u njima sačuvale, a da i ne idemo dalje u prošlost, postaje nam očevidno, da je današnji naš narod i njegova današnja kultura — da je to kukavna i jadna ruševina jednoga naroda i s razvijenom i ustaljenom kulturom, — gotovo sasvim drugi narod.

U čemu se očituje ta golema promjena?

Obični motrioci i prigodični filozofi vide samo promjenu u materijalnim prilikama i njezinim posljedicama, pa kažu: Lako je bilo negda, kad je svega bilo, a danas se teško živi, pa se ni svatovi ne mogu tjedan dana obdržavati. Siromaštvo! Dva svjedoka, objed, pa gotovo!

Nema sumnje, da materijalne prilike znatno, a napokon i odlučno djeluju na kulturu. Ali španjolski hidalgi, propala aristokratija poljska, pa i naša dubrovačka, jasno dokazuju, kako se dugo i čvrsto mogu držati barem neke kulturne forme i u težim i teškim materijalnim prilikama. Koliko su se promijenile materijalne prilike našega naroda, gledamo li na starinu, na vrijeme prije sto i više godina, to nije lako kazati. No nema sumnje, da je materijalno blagostanje danas u mnogoj seoskoj kući bolje, nego što je bilo prije sto godina. Tu dakle ne bi bile materijalne neprilike krive, što su se kulturne promijenile, a ipak su se promijenile: u svem obilju ne vidimo ništa kulturna, skoro potpuna kulturna pustoš.

Ta se pustoš prije svega očituje u nedostatku ili u posve-mašnjoj nestašici forme. Dok je u predjašnje vrijeme bila za mladence, mladu i mladoženju, ustanovljena posebna nošnja, posebno svečano svatbeno odijelo, danas tomu jedva ima i traga, već je mlada i mladoženja odjeven u obično praznično odijelo, kao i svaki drugi svat i uzvanik, tek je još ostao — ili pridošao — vijenac, što ga na glavi nosi mlada, pa i to je obična dućanska, jeftina roba. Dok je prije gotovo za svaki sat — u sedam debelih

dana — bilo točno određeno, što se ima obaviti, tako da su svatovi bili u neprestanom očekivanju, danas je od svih ceremonija jedva štogod ostalo, tako da i u ona dva-tri dana, što svatovi traju, vlada ponajviše dosada, komešanje, prekidano od vremena do vremena plesom, ponešto pjesmom, a kad i kad krupnim, pa i neslanim šalama, napokon gdješto svadjom i tučnjavom, jer se uz dosadu i dosta pije, jede, što je napokon, čini se, glavno...

A zašto je nestalo forme iz našega narodnoga života svagdje, pa i u svečanim zgodbama? Pa što je napokon ta forma i u čem je sastojala?

Forma ili stil — bitno je obilježje svake razvijene kulture i umjetnosti, tako da bez stalne forme ili stila i nema ni kulture ni umjetnosti.

Pita se samo: Je li naša narodna kultura, kultura širokih naših slojeva, je li ona kada uopće imala kakvu formu, kakav svoj stil? Može li se u opće o našoj narodnoj kulturi kazati što pozitivno, bez onih naime romantičnih hvalospjeva nečemu što se tek nejasno slutiti u tobožnjoj »narodnoj duši«?

Na ovo pitanje može se jasno odgovoriti tek onda, kad se razmotre barem pregledno, opće kulturne forme u Europi.

Kultura obuhvata čitav čovječji život, no naglavnije su joj grane društveni život, književnost i umjetnost. Kako život ne poznaje stanke, tako ni forme, u kojima se očituje, nisu trajne. No budući da u životu, koji je sam po sebi vječna mijena, baš ono i samo ono zovemo kulturom, što dobije određenu i stalnu njeku formu, razlikujemo razne kulture i u njoj razne forme. Pa premda oštarih granica medju raznim kulturama i njezinim formama nema, ipak se neke kulture svojom formom i stilom tako ističu, i tako neodoljivo djeluju, da sasvim opravdano govorimo o posebnim kulturama, kulturnim formama i stilovima. To leži u ostalom u samoj naravi stvari. Forma naime ili stil nije ništa drugo, nego onaj momenat, kad čovječja koja misao, ili čin, ili djelo dobije onaj izraz, koji čovjeka potpuno zadovoljava, tako da ga nastoji upravo u toj formi ponoviti, jer vidi, da je misao, čin ili djelo savršeno izraženo. Tako forma i stil stvara kulturnu tradiciju.

U evropskoj kulturi ustanovio je na pr. Voltaire, kako je poznato, četiri savršena vijeka: klasično-grčki Periklov, klasično-rimski Cesarov, preporodni (renesansni) talijanski i vijek Luja

XIV. francuskoga. Kad je govor o stilu, spominju se — osim raznih grčkih stilova, pa romanskoga, gotškoga, bizantinskoga, arapskoga — direktorijski (directoire), 1795.—1799. (empirski) carski, za Napoleona I. itd.

Mislio bi tko, da uz ove kulture i stilove našoj narodnoj kulturi i stilu kakvom nema mjesta. Mi nismo imali ni Perikla, ni Cesara, ni renesance, ni Luja nijednoga, a kamo li XIV., a ni direktorija, ni carstva... Naši su knezovi i kraljevi, dok smo ih imali, nosili zacijelo masne kožuhe ili teške medvjedine, ako nisu, i to valjda dosta kasno, dobavili po koju bolju haljinu iz Carigrada ili Mletaka, ali to nije bio nikakav naš narodni stil. Prva listina hrvatskoga kneza pisana je latinski, a sva književnost na slavenskom i hrvatskom jeziku nije drugo, nego puko doslovno prevodjenje, a kasnije prepisivanje, sve samih crkvenih književnih djela, određenih za dnevnu praktičnu porabu kod službe božje. Što se u Dubrovniku u XVI stoljeću pisalo na hrvatskom jeziku... No, tu je već malo teže reći, što je to bilo, ali i to je samo jedan grad, a u ostalom narodu je potpuna pustoš... jelo se i pilo, tuklo i ratovalo, sve bez reda u neznanju i tami, dok nas gotovo sasvim ne poklopiše Turci... Onda dodjoše »Švabe«, pa eto i Marije Terezije sa školama, s katastrofom... pa opet Švabe sa romantičnim idejama o »narodu«, koji je »bez narodnosti tijelo bez kosti«, — u čem smo i danas... A gdje je tu kakva narodna kultura, forma, stil?...

Ovako bi se, sve na pamet i po ono malo historijskih poznatih nam činjenica mogla još i ljepše karikirati narodna naša prošlost i kultura, a jedva bi tko mogao tomu prigovoriti, jer mi ni svoje političke povijesti još nemamo, a kamo li bi imali kulturnu svoju povijest. Što je i kako je u našem narodu negda bilo i kako smo došli ovamo, gdje smo sada, toga pravo nitko od nas ne zna, jer to istraženo i proučeno nije. Jesu li naši knezovi i kraljevi nosili kožuhe ili mletačku svilu ili čohu, jesu li naši velikaši bili samo »grдне pijanice«, kakav je u opće bio društveni i umni život kod nas tečajem dugih stoljeća, — o svem tom ne znamo ništa, ili znamo vrlo malo, i to iz dosta kasnijega vremena. Pa kad bismo i znali što više o tom po starim knjigama i pismima, ne bi nam to ni iz daleka toliko vrijedilo, niti bi nas toliko zanimalo, koliko nam vrijedi i koliko nas zanima ono, što se je iz toga života do danas ili do nedavna tako sačuvalo. A sačuvalo se ipak toliko, da se danas može stvoriti,

ako ne jasna slika negdašnjega našega narodnoga društva, a ono barem možemo sasvim pouzdano ustanoviti, da su u našem narodnom društvu opstojale izvjesne ustaljene društvene forme, koje su se osobito očitovala u svečanostima, i da je to društvo, koje je te forme stvorilo i nosilo, — davno već propalo. A to se najbolje vidi i u današnjim našim narodnim svatovima.

Narodni naime naši svatovi nosili su još nedavno, a nose u ostatcima još i danas biljeg hrvatskoga boljarskoga, velikaškoga, gospodskoga života. To vrijedi osobito za istočni dio našega naroda, gdje su ženidbe opjevane u pjesmama. Iz svih se naime tih pjesama vidi, da opijevaju gospodske, velikaške svatove. Ne vidi se to samo po tom, što otac sinu, ili mladoženja sam sebi vodi obično »tri stotina«, pa i »hiljadu« svatova, što ne mora biti samo pjesnička hiperbola. Više se to vidi po cijelom načinu i životu, u čem je najkarakterističnije to, što svatko pozivajući svatove »knjigu (t. j. spisi) opiše«, a to ima smisla samo za velikaše, i to ne samo zato, što su zacijelo samo velikaši, gospoda, znala pisati, nego osobito zato, što su samo moćne obitelji imale dosta roda daleko od zavičaja i što su samo takve obitelji mogle smoći velike svatovske troškove. Koliko se je od ovoga velikaškoga života do danas sačuvalo u svatovima običnih seljana po Bosni i Srbiji, gdje djelovanje Crkve, moderne isprave i tudjinskoga građanstva nije bilo tako jako, kao u zapadnom dijelu naroda, to bi trebalo još potanje istražiti.

Da su i u zapadnom dijelu naroda svatovi bili što vjernija kopija gospodsko-velikaških svatova, to se vidi u seljačkim svatovima i danas. Prije svega je karakteristično, što su svatovi, a osobito mladoženja i mlada, morali još do nedavna imati posebno odijelo, koje se je moralo uzajmiti, jer ga svatko nije imao ni mogao nabaviti. To je bilo dakako više ili manje skupocjeno, ali svakako pristojno gospodsko-velikaško odijelo, kod kojega su se osobito isticale hlače i haljina. To je odijelo već zato, što se je čuvalo i rijetko upotrebljavalo, sačuvalo starinsku svoju formu, pa se je znatno razlikovalo od običnoga svečanoga odijela. Mlada je za trajanja čitave svadbe nosila na glavi posebni nakit, »partu«, koja je zacijelo bila kopija ženskoga gospodsko-velikaškoga nakita, a imala je možda značiti krunu, jer ima sasvim oblik krune. U nekim turopoljskim plemićkim selima još se i danas čuvaju, a kadšto i upotrebljavaju posebna — obič-

no dosta otrcana i izbljedjela — svatovska odijela, koja ni u čem ne nalikuju običnom odijelu onoga kraja.

Da su se seljački svatovi u svem ravnali po gospodskim svatovima, vidi se i po tom, što se i danas svatovi zovu redovno »gospoda svatovi«. Osobito je pak karakteristično, što se u južnim krajevima, u pravoj negdašnjoj Hrvatskoj, na pr. u Konavlima, u svatovima — a i u drugim slavama — domaćin redovno naziva »ban-domaćin«, — zacijelo zato, što su dotične zdravice direktnom tradicijom iz banskih dvorova prenesene u seljačke domove.

Ali što najviše dokazuje gospodsko velikaški izvor narodnih naših svatova, to je ono dostojanstvo, svečanost i svečano održavanje forme, što se ovdje ondje u svatovima jošte opaža. Gdje je toga dostojanstva i te svečane i stroge tradicionalne forme nestalo, tu su svatovi postali jedva što više od obične neukusne pijače i još neukusnije šale, jer novo se nije ništa stvorilo.

A počelo je nestajati kulturne forme društvenoga našega narodnoga života već davno, vrlo davno... Samorodni naš kulturni život prestaje onda, kad i naša narodna samostalnost. Ta samostalnost nije nipošto prestala možda god. 1102., t. j. onom formalnošću, kad je Koloman priznat hrvatskim kraljem. Ta za Kolomana i njegove nasljednike hrvatski su nekoji velikaši jedva i znali, a koji su i znali, zacijelo se nisu držali etikete i ceremonijela arpadskoga dvora. Naš je narodni život na dvoru Šubića, ili Hrvoje... Ni oni još nisu posljednji, ali već skoro predposljednji... Ni Turci ne učiniše odmah svemu kraj. Sudeći po narodnim pjesmama i po onoj strašnoj pustoši od početka XVI. stoljeća do danas, čini se, da je sunce našem narodu zapalo koncem XV. stoljeća, onda je nestalo posljednjih moćnih familija, koje su s uspjehom pretendirale i na prijestolje. Kralj Matijaš je posljednji od te čete, pa nije samo slučaj, da je njega jedinoga od tolikih kraljeva narod zapamtio, kao što nije i slučaj, što je na drugoj strani, na istoku, toliko uznio kraljevića Marka. Iza kralja Matijaša naskoro dodjoše Nijemci i Španjolci, gospodsko velikaško narodno naše društvo počelo se raspadati, a Evropa stvarati kulturu, koja je dosegla vrhunac savršenstva u »vijeku Luja XIV.«, kad su već velikaši bili sasvim potisnuti i satrti, kad su njihovi dvorovi bili ništa, kad se sve kretalo oko »sunca — kralja«....

Forma dakle društvenoga našega narodnoga života, što mu

jadne tragove nalazimo u današnjim našim narodnim svatovima, potječe iz davnoga vremena, iz doba narodnoga, t. j. demokratskoga boljarstva, koje je još živjelo u osjećaju samostalnosti i gospodstva. Ovo je boljarstvo osjećajući svoje gospodstvo moglo stvoriti i stvorilo njeke forme društvenoga života, a kako je bilo s ostalim narodom sljubljeno, prelazile su te forme naravnim putem sve do zadnjega narodnoga doma, te se ponešto i sačuvala sve do danas.

Činit će se gdjekomu čudno, da bi se kulturne forme mogle sačuvati iz tako davnoga vremena, a ništa da se ne bi sačuvalo iz kasnijega doba, recimo iz XVII. i XVIII. stoljeća. No nitko ne kaže, da se iz kasnijega doba nije ništa sačuvalo, naprotiv, kasnije doba ostavilo je i još danas donša koješta kulturna i odijelo i pokućstvo, i manire i t. d., ali sve to nije ono, što daje biljeg cijelomu životu što stvara stil, što stvara posebni duh. Duh udahnuti, stil stvoriti, pečat udariti cijelomu životu jednoga naroda i vremena može samo jedna izrazita i snažna struja, koja napokon postaje i javna vladavina, režim. Ne zovu se uzalud stilovi po direktoriju, po empireu. U nas takve struje od XV. stoljeća nije bilo, a valovi vladavine podalje od nas nisu do našega naroda doprli toliko, da bi u njem stvorili ikakve kulturne forme. Živjeli smo od onoga, što nam je ostalo iz doba naše narodne samostalnosti i ponosa, dok nije nastala potpuna pustoš, t. j. dok nije nestalo svake izrazite forme u društvenom životu našega naroda. Onda se počelo nešto stvarati djelovanjem susjeda, i to poglavito u inteligenciji i građanstvu, koliko je toga bilo, i time se je naš narodni društveni život počeo razdvajati; na jednoj strani tudje forme, na drugoj ostatci nerazumljive već tradicije...

Ali čemu još i teoretizirati? Činjenica je, da je društveni naš narodni život širokih — i ne samo seljačkih — slojeva jedna užasna kulturna pustoš. To se najbolje opaža, kad nas se više sastane, pa ne znamo, što bi riječ »što bi počeli«, — kod naših svečanosti i zabava. Ne samo da nema forme, ni stila, ni duha, nego i iste pjesme, — kakve takve — nestaje, a i od kola se malo sačuvalo. U glavnom gradu, pa od nedavna u Osijeku, ispunja tu pustoš kazalište, a u drugim gradovima, — u najnovije vrijeme — kinematograf, nijemi kino, kojega nam je sam Bog valjda poslao... Ali ostala provincija?! Ima desetak godina, što osnivamo razne »zadruge«, u najnovije vrijeme tečaje za

nepismene, pučke knjižnice, »Sokole«. No »Sokol« se i u Zagrebu raspada... A što će tek provincija dočekati? Ruski su Oblomovi mogli barem 15 sati na dan spavati, a mi ni to ne možemo, jer moramo pred dugom bježati u Ameriku....

A o društvenom životu zavisi sve: U njem je korijen književnosti, umjetnosti, politici... Kako ga stvoriti, gdje ga nema? Može li se što očekivati od svih ovih naših sitnih nastojanja? Jesu li ona kadra stvoriti, ili barem pomoći stvaranju kakve kulture? Može li se uopće kojim sredstvom stvoriti kulturni život, kad on sve stvara? Nije li to vrzino kolo, hysteron-proteron? Nije li kultura nastajala bez ikakvoga i ičijega svijesnoga nastojanja? Ta tko je sanjao o renesansi, dok nije bila gotova, te joj tek potomci dadoše ime i ocijeniše značenje?

Uvjeti i zakoni kulturnoga razvoja doista su jošte usprkos sjajnim istraživanjima i opažanjima dosta tamni, a ovim redcima nije svrha, da to pitanje riješe. Ipak će biti zgodno, da se ovom prilikom u kratko konstatuje ovo:

Dosta je raširena riječ o »narodnoj duši« o »narodnom geniju«, koji sve stvara: književnost, umjetnost i društveni život. Premda je »narodna duša« i »narodni genij« nešto sasvim neodređeno i tamno, ipak se može ovakovo izražavanje dopustiti, kad se radi o pojavama, koje se ne mogu drugačije protumačiti. No o tom kolektivnom djelovanju »naroda«, osobito u pitanjima kulture i kulturnih formi, treba kritičnije misliti. Nesumnjivo je na pr., da viši slojevi društva, boljarstvo svake ruke, stvara društvene i kulturne forme, a od njega da se te forme šire u mnoštvo. I zato u jednu ruku ni potpuna nivelizacija društva — čista demokratija — a u drugu ruku ni potpuna odijeljenost mnoštva od boljarstva ne prija kulturnom razvoju. U društvu je naime, usprkos svim protivnim teorijama, pojedinac glavni stvaralac, pa ako on nema mogućnosti, da se uzdigne nad svoju okolinu, ili dosegne višega od sebe, ne stvara ništa.

Druga je važna činjenica za kulturni razvoj sloboda naroda. Rekao je netko i kod nas, da je važnost slobode za razvoj prosvjete — samo fraza, jer da je u talijanskim tiranijama XIV. do XVI. stoljeća cvala umjetnost kao nikada. Jest, ali (puštajući u ostalom na stranu ocijenu cijele te kulturne periode) — ali su oni tirani bili slobodni! Oni su se individualno mogli razvijati, mogli su dati poleta svim svojim sposobnostima i svojem geniju i tako djelovati na okolinu, svoj narod, makar i malen. Ali dru-

gačije je u narodu, gdje nitko nije slobodan, gdje ni najviši predstavnici naroda ne mogu ni svojih ni narodnih sposobnosti ni snage ni pokazati ni razviti. Tu očevidno mora nastati kulturno mrtvilo, pustoš. Nije za to slučaj ni samovolja — da kažemo po drugi put — što su društvene forme i stilovi dobivali ime po političkom režimu. Pa i »ban-domaćin« u ostacima ostataka naših narodnih svatova, kao ni »gospoda svatovi« — nisu samo govornički ukrasi, nego jednostavna realnost...

(„Obzor“, God. 1913. Broj 321.)

Razdor u književničkom društvu u — Parizu.

Književničko društvo u Parizu imalo je prošle nedjelje, 23. studenog, u hotelu u ulici Rougemont burnu skupštinu, koja je trajala od dva i pol do sedam sati po podne i svršila se bez rezultata. A radi se o ovom, vrlo zanimljivom nastojanju većine, čini se, književnika:

Nezadovoljnici traže, da se promijeni članak 9. društvenih pravila tako, da tajnikom (delegate) društva ne bude mogao biti »ni književnik ni novinar ni dramatski pisac«. — Zašto to? — pitao bi čovjek. — Zato, što ni književnik, ni novinar (?), ni dramatski pisac nije sposoban, da kako treba pravi »poslove« s vlasnicima novina, već zato treba praktičan i poslovan čovjek, agent. Stvar je na toj samoj burnoj skupštini razložio književnik Pierre Decourcelle u glavnom ovako:

Ne radi se o sumnjičenju odbora (nezadovoljnici su naime napali zadnjeg tajnika radi pristranosti, pa to uzeli za povod, da ga svrgnu i tom prilikom za izbor novoga promijene pravila), nego se radi o tom, da se nadju sredstva, kako bi se djelovanje društva proširilo i društvo bolje napredovalo, sklappajući što više ugovora s novinama i revijama. Pred 20 godina, reče govornik, imalo je društvo od ugovora s novinama 332.000 (trista tridesetdije tisuće) franaka dohodka, a imalo je ugovor samo za 350 novina. Danas ima od ugovora dohodka oko pol milijuna franaka, ali od 1800 novina. Po tom se vidi, da je dohodak razmjerno mnogo manji (za 40 proc.). A što bi se dalo još postići, vidi se po uspjehu društva dramatskih pisaca.

To društvo ima dva agenta, pa je jedan agent u samih osam mjeseci samo u tri belgijske pokrajine postigao, da su dohodci porasli od 53.000 na 70.000 franaka. A kad kažemo »poslovni čovjek« (home d'affaires), tu ne treba odmah misliti, reče govornik, za onakvo »poslovnoga agenta« (L'agent d'affaires), kako ga ovdje nazočna gospoda romanopisci znadu žigosati u svojim djelima. Radi se o tom, da se nadje agilan čovjek, koji ne bi morao gledati, da ugadja odbornicima, koji ga izabiru, i s kojim odbornici ne bi imali prilike ponašati se kao njegovi drugovi — što i jest prava nesreća. Taj administrator — nastavi g. Decourcelle, a hrvatski književnici neka dobro načule uši — taj administrator književničkoga društva, koji bi u ostalom mogao biti sasvim »pismen« (lettre), imao bi 6000 do 8000 (šest do osam tisuća) franaka stalne plaće i deset po sto od napravljenih posala, pa nema sumnje, da bi se takav čovjek našao....

Još prije Decourcellea govorio je, burno pozdravljen, predsjednik društva George Le Comte, zaklinjujući drugove književnike, da sačuvaju društvu obilježje književničkoga društva, a da se ne priklanjaju trgovačkim poduzećima. »Književnička udruga velika je — reče — dama i dobro odgojena, pa nema posjećivati poslovnih ljudi, nego ljude od knjige«. Još je rekao, koliko je društvo dobro učinilo, spomenuv, da bi promjeni pravila moglo praviti neprilika i ministarstvo, pa možda društvo i raspustiti, a napokon ponudio ostavku — kao i Thiers, kako mu je kasnije odgovorio g. Decourcelle, koji se je već popitao i kod ministarstva te skupštini priopćio, da ministarstvo nema ništa proti promjeni.

Prešlo se na glasovanje — sve uz veliku buku. Predane su 94 glasovnice »proti« a 93 »za« — naime za predlog, da ni književnik, ni novinar, ni dramatski pisac ne može biti — recimo — poslovođa književničkoga društva. Ali eto neprilike: glasovnica je predano 194, a nazočan je bio 191 član. Uz silnu buku i galamu zaključio predsjednik burnu skupštinu. No nezadovoljnici će, kako se po svemu vidi, na slijedećoj skupštini pobijediti.

Bilo je i incidenata. Poznati pisac Marcel Prevost već je bio dobio riječ, ali se preplašio silne buke i agitacije, pa se odrekao riječi. No najljepše je ovo: Književniku Viele-Griffinu ukradena je u garderobi krznena kabanica, pa je naravski da

je poznati ironičar i zagrižljivac psovao, ali ga je glavni junak g. Decourcelle na odlasku ovako mirio:

Tješite se time, što je krivac — književnik...

Lijepa utjeha sa skupštine književničkoga društva....

(»Obzor«, God. 1913. Br. 328.)

Slavenska ideja.

Na izmaku je nevesela slavenska godina. Odkad se je pojavilo slavensko pitanje i odkad je postalo političkim faktorom ušavši u kompleks evropskih problema, nije Slavenstvo pretrpilo goreg udara od ove godine. Da vidimo!

Bugarska se je na dugo vremena raskrstila sa Srbijom i Cnom Gorom, omogućivši tako na Balkanu prevlast neslavenskog, rumunjo-grčkog elementa i davši Turskoj prilike, da ne izčezne posve sa evropskog kontinenta. Rusija, naravno zaštitnica svakog slavenskog pokreta povrijeđena je bitno u temeljima svog slavenskog nastojanja pogriješnom politikom Bugarske, koja se nije žacala da na zemlji natopljenoj ruskom krvlju podigne antirusku, antislavensku, germanofilsku propagandu, idući tako daleko, da je za vlastite pogriješke učinila odgovornom Rusiju i Slavenstvo. Protivnici Slavenstva raduju se slomu ideje slavenske uzajamnosti i strah germanstva, koji je ono na početku osloboditeljne balkanske vojne osjetilo pred novom silom prometnuo se u prezirni smiješak i podcjenjivanje slavenske svijesti i snage.

Logična posljedica svega toga je nesumnjivi pad interesa za slavensku stvar u Rusiji i razočaranje, koje je zahvatilo široke slavenofilске krugove, donoseći sa sobom apatiju prama Slavenstvu i jačanje separatnih ruskih nastojanja, čija se praktična provedba ni iz daleka ne pokriva sa slavenskim interesima. Raspoloženje u Rusiji nakon drugog balkanskog rata najbolje je očitovano u izjavi jednog Menišikova, koji je u »Novoje Vremje« nazvao slavenofilstvo »ispraznim maštanjem«. Malodušni izgubiše vjeru u slavensku stvar, a vjerujući izgubiše volju za rad. Pa nije ni čudo! Ratni događaji, politički istupi i umješavanje novih faktora prosudjivalo se je i ocjenjivalo pod

utiskom dnevnih prilika, tendencioznog izvještivanja i strasti i uz takve abnormalne uvjete izgradjivalo se je javno mišljenje, dokazavši još jednom neupućenosti širokih društvenih slojeva u slavensko pitanje.

Ako su za slavenofile sramotni događaji ove godine bili žestokim moralnim udarom, to su za njih jednako teške i one historijski neopravdane i uvredljive teorije i izvodi, koji se sada izgradjuju na temelju društvene apatije prema Slavenstvu i razočaranja idealista.

Pa zar je doista — nameće se samo od sebe pitanje — slavenska stvar propala u nepovrat? Zar je sve izgubljeno? Zar su uništena nastojanja tolikih jakih i svjetlih slavenskih duhova i zar su se prestale osjećati posljedice tolikih političkih čina i događaja vodjenih u smjeru i pod znakom slavenske ideje? Odgovor je kratak i jasan: Ne! Ne, zato, što Slavenstvo kao zdrav pojav imajući sve realne uvjete za evoluciju ne može biti jednim neuspjehom uništeno i zato ne, što slavenska ideja nije dandanas tek teoretski program neodgovornih pojedinaca i nedužnih društava, nego politički faktor s kojim operiraju mnoge politike u mnogim državama. Opravdanja za ovu tvrdnju imamo dosta.

Sad nakon provedene kampanje u Bugarskoj u traženju krivca i prema svim iznesenim tajnim dokumentima slavenska je ideja moralno rehabilitirana. Na žalost protivnika Slavenstva pokazalo se, da nije slavenska Bugarska vodila rata sa Srbijom, da nisu pravi bugarski patriote želili toga rata, da su mu što više bili protivni. Rat su izazvali i naredili oni elementi u Bugarskoj, čija ih prošlost nije nikada prikazivala u slavenskom svjetlu i čiji su organi proglašivali Bugare Tatarima te koji i danas vode nerazumnu propagandu za prelaz od slavenskog pravoslavlja na uniju, pogodujući tako jezuitskim, antislavenskim namjerama. Ove elemente nazvalo je »Novoje Vremje« »tamnim silama Bugarske«, a »Rossija« »mutnom pjenom, koja je isplivala na političku površinu«.

Prava, slavenska Bugarska bila je ona, koja je stvorila balkanski savez, postigavši tako sjajne uspjehe, a ono, što se dogodilo poslije, nije stvorio bugarski narod, nisu stvorili oni patriote, koji su danas za svoj slavenski rad izvrženi oštrim progonima, napadajima i obtužbama. »Tamne sile« uništavaju slavensko djelo.

U Srbiji su sad posve na čistu s tim pitanjem, te je utješljiva pojava, da se u Srbiji dandanas ne čini više za žalosne događaje odgovornim bugarski narod, nego se krivci traže i nalaze na prvom mjestu, u antislavenskim elementima. Ovo je činjenica od neobične važnosti. Srbija je sad na čistu, da su postrane sile htjele uništiti balkanski savez i da im je to markiranom politikom i pomoću zloporabe bugarskog imena uspjelo, ali istina je ipak izašla na vidjelo i pokazala prave krivce, koji su ih nakon opravdanog prvog ogorčenja, počeli pravilno prosudjivati i uzimati u zaštitu autore slavenskog saveza.

A Rusija? Što će ona? Hoće li ona nakon svega ostati kod svoje zavjetne misije na Balkanu ili će se odreći svega i poći smjerom »realne« politike? Odgovor na ovo ovisi o tome, kakvu ulogu uopće igra slavenska ideja u ruskoj vanjskoj politici. O vrsti te uloge ovisi i daljnje držanje Rusije, jer se smjer jedne politike ne mijenja momentanim zaprekama i nedaćama. Nakon savezničkog rata na Balkanu smješkali su se zastupnici »realnog smjera« u ruskoj politici slavenofilskim fantastima, govoreći, da rjazanskom mužiku nije ništa stalo do toga, kome će pripasti Drač, Skadar ili Drinopolje i kome će biti podloženo pučanstvo Makedonije. No ovo su tek zlobne primjedbe. Ispravnije bi bilo pitanje, je li slavenska ideja u politici po svojoj bitnosti tek utopija, ili bi njena razumna praktična primjena mogla donieti koristi Rusiji i ostalim Slavenima.

Ako Rusija podupire Slavene, kao rodjake, onda je sentimentalna, ako ih podupire iz vlastite koristi — onda je razumna i praktična. Znajući za težnje Rusije prema Carigradu i Dardanelima, poznavajući historiju bliže istočnog pitanja u posljednjem stoljeću bilo bi naivno držati, da su tek sentimentalnost i velikodušje ponukali Rusiju na ratovanje s Turskom. Da postigne svoju zavjetnu svrhu, Rusija je vodila dvostruku borbu — s Turskom i sa onim državama, koje su joj priječile, da se okoristi svojim pobjedama. Rusija je stvorila na Balkanu nekoliko država, koje su imale urediti svoje račune s Turskom i zato su bile saveznice Rusije. Sjedinivši se, preuzele su na sebe polovinu ruske zadaće i srušivši Tursku, bile su spremne pomoći Rusiju u drugom pravcu.

Priznati se ipak mora, da slavenska ideja prošle godine nije bila potpuno praktički primijenjena u ruskoj vanjskoj po-

litici. A zacijelo je za Rusiju bilo vrlo potrebno, da u ovaj čas ne narušava evropejskog mira i da ostavi Dardanele još u turskim rukama. Svakako su govorili za to zahtjevi veće, kategoričnije nužde. No o tome se i ne radi. Glavno je, da u ruskoj vanjskoj politici dolazi do izražaja slavenska ideja, da opstoji kao priznati faktor. No danas moraju slavenofili računati više sa općim raspoloženjem društva, sa moralnom stranom djela i od časa do časa primati pojedine političke čine kao svoj uspjeh. Medjusaveznički rat teško je povriedio ne samo raspoloženje ruske i opće slavenske javnosti, nego još teže i praktičnu primjenu slavenske ideje u politici, zato teže, što je baš ovaj puta ta ideja bila po prvi put javno primijenjena i proklamirana u politici. Baš zato su i neprijatelji Slavenstva uprli sve sile, da sruše balkanski slavenski savez, što im je pomoću »tamnih sila« i afarista na bugarskim ministarskim stolicama i uspjelo. Ali i to je prolazan pojav. Slavenska ideja, za koju je Rusija vodila 11 vojna u ukupnom trajanju od 44 godine i u kojima je od beogradskog mira god. 1739.—1878. oduzela Turskoj 4691 kvadratne milje zemlje ne može propasti jednim neuspjehom, koji na sreću nije uzrokovan iznutra, nego — kako se sad pokazalo — izvana. Zar mogu izgubiti svoj čar u Rusiji i na Balkanu imena Larga, Kağul, Rimnik, Očakov, Česma, Sevastopolj, Šipka, Plevna i Kars, gdje leži na tisuće i tisuće palih ruskih boraca-osloboditelja? Zar mogu pasti u zaborav herojska imena Minih, Rumanjcev-Zadunajskij, Suvorov-Rimničskij, Orlov-Česmenskij, Dibić-Zabalkanskij, Lazarev, Kornilov, Gurko, Padeckij, Skobeljev, koji su kroz lom i grmljavu ubojnog oružja bili — bar kao osobe — vodjeni slavenskom idejom. Ne, ta imena ne će nikad biti zaboravljena, a s njima ni ona ideja, koja ih je slavodobitno proniela kroz sve ratove.

Na sreću u Rusiji nije položaj tako očajan, kako se obično prikazuje. I ondje imade još uvijek dosta oduševljenih i umnih ljudi, što se odupiru onima, koji kod svakog slavenofilskog neuspjeha pokapaju slavenofilstvo, a ne mogu ga pokopati.

Ljudi, koji zaključuju o padu slavenofilstva, po faktima vanjske politike, ne shvaćaju slavenofilstva. Spomenuto je već, da ruska politika nije u svem odgovorila težnjama slavenofilstva, ali i ovo potonje imade u sebi odviše idealizama a da bi se moglo bezgranično primijeniti na politiku u današnje vrijeme, gdje u politici vriedi načelo apsolutnog egoizma. No Rusija sa-

ma po sebi ipak nije s onima, koji svojom neodlučnom politikom trate njenu historijsku zadaću, nego s onima, koji su daleko od stanovišta političkog indiferentizma. Danas je u Rusiji jasno da se ona ne može i ne smije odreći — i nakon zadnjih događaja — svoje dosadašnje politike na Balkanu, ako ne želi, da konačno ne izgubi svoj narodni prestiž i svojeg vele vlasnog značenja. Obveze Rusa prema Slavenstvu organički su svezane s neosporivim njihovim dužom prema domovini i narodu i odricati se sada svoje zagrančne braće značilo bi podkapatu svoju historijsku zgradu i napuštati svoje najbitnije političke i narodno-državne težnje. Duboki ruski narodni instinkt i zdravi smisao ruskog obrazovanog društva i jačajuća se slavenska samospoznaja, dovoljno su jamstvo, da Rusija ne će saći sa svog historijskog puta.

Da završimo.

U nedavno izašlom djelu »Literaturnije izgnanki« V. V. Rozanova sabrana su pisma N. Strahova njemu. U jednom od tih pisama (od 4. jula 1893. god.) piše Strahov: — Ja bi htio da izadje mali članak (ne veći od štampanog lista) — Nešto o Slavenofilstvu. — Treba pokazati, da oštri napadači na njega i njegovo pokapanje, dokazuje tek njegovu silu u sadanji čas. Napadi se vode po staroj maniri: ili kleveću slavenofile, ili govore, da su prijašnji bili dobri, no današnji da ništa ne vriede. Slavjanofilstvu podmiću svakakve gluposti, zaboravljaju njegovu bitnost, koja je uvijek ista i nepromijenjiva. Slavenofilstvo uvijek iznakažuju no ono u dobrim umovima opstoji u svom pravom obliku.« U svojoj dubokoj starosti doviknuo je Strahov proročke riječi svojim protivnicima: Vjerujem! Hoću! Jest! Slavenofilstvo ne gubi svoje bitnosti, pa bile prilike kakve mu drago. Treba samo vjerovati, da se dobije smjelosti povikati: Pa ipak se kreće!

(»Obzor«, God. 1913. Broj 346.)

Krepost pred franceskom akademijom.

Dne 28. studenoga po podne držala je franceska akademija godišnju sjednicu, u kojoj je službujući »direktor« akademije, René Bazin, proglasio, komu je akademija podijelila »nagradu kreposti« (prix de vertu) i uz to izrekao običajni, ali znameniti

govor o nagrađenjima i o kreposti u opće. Tih nagrada za krepost ima dosta, a prvu je zakladu u tu svrhu osnovao u akademiji odvjetnik i drž. savjetnik Ant. Auget baron de Montyon († 1820).

Vijećanje o ovim nagradama, pa svečano proglašavanje, komu su podijeljene, daje franceskoj akademiji prilike, da bude sudija i moralne ljudske vrline, kreposti, kao što je već prije bila sudija znanosti i umjetnosti. Jedna i druga zadaća — sudjenje o znanosti i umjetnosti, kao što i sudjenje o vrijednosti moralnih čina ljudskih — daleko premašuje zadaću akademija, gledamo li na to, u koju su se svrhu akademije osnivale. Dije leći naime akademija nagrade za znanstvena i umjetnička djela pomaže time u velike širim slojevima društva, da se kako tako snadju u silnoj književnoj produkciji i odole svakovrsnoj reklami. Književna je produkcija, osobito u Franceskoj, danas tolika i reklama takova, da je prosto nemoguće snaći se i odlučiti, za čim da posegneš. Akademija, primajući članove i nagrađujući djela, djeluje u velike ne samo na smjer znanosti i umjetnosti, nego i na ukus čitalaca i na izbor knjiga i umjetničkih djela na tržištu. A ovo ni jedno ni drugo nije bila zadaća akademijama barem u početku, jer su se akademije osnivale samo za usavršivanje samih članova i za olakšavanje njihovoga znanstvenoga i umjetničkoga rada, kod čega su njekeje akademije i ostale te vrlo malo ili nimalo djelovale izvan svojih zidina i svoga uskoga kruga.

No kud i kamo se više udaljuje od zadatka i onakve akademije, kakova je franceska, zadatak, da akademija bude sudija, ili dapače i širiteljica morala i to praktičnoga morala, običnih ljudskih i građanskih vrlina. Ali da je franceska akademija prešla i na to polje i to ozbiljno i odlučno, to nije čudo. Jer ako je proti anarkiji u znanosti i umjetnosti, gdje ta anarkija vlada samo u neznatnom dijelu društva, — ako je proti toj anarkiji rado prihvaćeno i pozdravljeno posredovanje akademije, da se uvede njeka disciplina, — ne bi li kud i kamo više trebalo, da se na put stane strašnoj anarkiji na području morala. To je pitanje na mjestu osobito u Franceskoj, gdje je katolička Crkva — ta tisućljetna i gotovo jedina učiteljica i čuvarica morala — već i prije, za Revolucije, ali i u posljednje vrijeme tako potisnuta, da je njezino uspješno djelovanje u tom pravcu otešćano, ako nije sasvim onemogućeno. Moguće je, da

su ove posebne neprilike — borba radikalne franceske vlade proti Crkvi — barem pripomogle, da su s prvoga mjesta franceske akademije izrečene misli, koje se s takvih mjesta rijetko čuju: no kako bilo, govor je predsjedatelja svečane sjednice franceske akademije o krepости, o njezinom izvoru i nagradi, vrlo važna činjenica. Te su misli izrečene na koncu izvješća o pojedinim nagradjenicima, o kojima je predsjedatelj, gdješto, dosta opširno, govorio. Neobično je doista, da se u akademiji, gdje se inače stoljeća i stoljeća raspravljalo o svakoj sitnici iz života silnih imperatora, careva, kraljeva, vojskovođa, pa umnika, — sada potanko govori, barem jedanput u godini, o životu običnoga seoskoga učitelja, ili od svega svijeta odijeljene i zaboravljene sestre milosrdnice. Vrijedno je zato iz toga govora izvaditi barem glavno, da se vidi, u čem franceska akademija nalazi krepост, vrijednu javne nagrade.

Seoski učitelj.

Ove su se godine imale podijeliti dvije nagrade po 4000 franaka »učiteljima, koji će se pokazati odličnim ponašanjem, dobrohotnošću i nastojanjem, da u svojih učenika razviju ljubav bližnjega i osjećaj dužnosti«. Premda je zaklada za ovu nagradu nova i njezin opstanak malo poznat, ipak je bilo 58 natjecatelja, među kojima je bilo akademiji teško birati. »Njega je bilo, reče predsjedatelj, među pedagozima, ravnateljima mladih duša, izvrsnih ljudi, i to ne po učenosti, koja u ovoj stvari ne ulazi u račun, nego po odanosti djeci i po osjećaju ljepote ovako neznatnoga zvanja. Bilo je junaka. Bilo je svetaca. Franceska im mnogo duuguje... Danas je to drugačije kod nas i drugdje. Dobročinstvo odgoja umanjilo se svuda, gdje učitelj misli, da ima odgojiti ili buduće izbornike, ili makar radnike ili vješte zanatlije, a nije uvjeren prije svega, da one, koje ima pred sobom, ima odgojiti za njihovu sreću ili nesreću... Jedan i drugi postupak zavisi o tom, koliko se cijeni čovječje biće. Odkuda ta promjena u odgoju, nije mjesto, reče, da se ovdje istražuje. No nema sumnje, da još ima učitelja, koji su prema djetetu sačuvali ono više poštovanje. Među ove spada i g. Julij Besson, učitelj u Chevilly.«

I sada predsjedatelj svečane akademijske sjednice crta dosta opširno život i rad franceskoga seoskoga učitelja. Blago

franceskim učiteljima, a tri puta blago franceskomu narodu, gdje odlični akademici, prve glave naroda, njegovi »besmrtnici« — nalaze vremena i volje, da se potanko pozabave udesom i radom seoskoga učitelja!

G. Besson i sam je »školski« sin. Od obično i gotovo jedino slavljenih čina proslavio se i on jednim. God. 1870., za francesko-njemačkoga rata, bio je učitelj u Dieblingu. Došla njemačka vojska i htjela zaplijeniti školsku blagajnu sa deset tisuća franaka. G. Besson nije dao novaca, ali je zato bio zatvoren, no spasio se bijegom u Švicarsku, a njegova supruga ponese novac na svojim grudima sakriven, prodje sretno kroz njemački tabor i predade novac franceskim vlastima. Još je g. Besson sa svojom suprugom žrtvovao jednom sav svoj imetak, da spase jednoga svoega rodjaka od propasti.

Inače u životu i radu nagradjenoga ovooga učitelja nema ništa neobična, osim možda »malenkost«, da je k svomu obiteljskomu stolu dva puta na nedjelju pozivao po dvoje školske seljačke djece, dao im još kolača, razgovarao s djecom i onda im dao, da se s njegovom djecom (ima ih i on šestero, kao da nije Francez, ali je »učo«!) igraju u dvorištu, da se tako uče uljudnu razgovoru i vladanju.

Još je jedna »malenkost«, kojom se je nagradjeni učitelj pozabavio. Poznata je i kod nas nepodopština, da raspuštena seljačka deriščad trga tuđe — zrelo i nezrelo — voće. Koliko se u nas ljudi na to tuže, koliki nemaju volje, da i sade i uzgajaju voće kad im sve još nezrelo potrgaju! Uzalud zovu u pomoć i poljare i žandare. Na našu — makar i slabu — utjehu bolje nije ni u daleko prosvjećenijoj Franceskoj. Jednako je i s drugom nepodopštinom, naime s uništavanjem ptičjih gnijezda i poštovanjem tuđe imovine«. Društvo je uspjelo, uspješno djeluje i »trešnje u Chevilly u miru dozrijevaju« — konstatuje predsjedatelj.

Predsjedatelj nije zašutio, da je u izvješću našao i ovo: »Ne mogu zašutjeti, piše načelnik učiteljev, da je g. Besson uvjereni katolik. Koliko je mogao, on je kod službe božje nadzirao djecu, koju su roditelji u crkvu slali. Kad mu je to zabranjeno, on se je pokorio, ... ali je u školi bio uzor neutralnosti«. Predsjedatelj tomu dodaje ove važne riječi:

»Slični učitelji imadu pravo na zahvalnost svih nas. Ja ne ću reći, da su oni učinili sve što bi mogli, jer, po mojem mni-

jenju, nisu imali slobode, da kao religiozni ljudi djeluju u školi, kako su djelovali u životu. No oni su se pokazali jaki i čvrsti i kao nadahnjivatelji čvrstoće radili su za javni mir... kao prijatelji našega sela, za koje se bojimo, da će nam opustjeti, oni su u malom selu podržavali veliku Francesku»....

Ganutljiv je upravo izvještaj o nagradjenom ravnatelju slobodne (konfesionalne) pučke škole Saint-Affrique u Aveyronu. Ovaj je nagradjenik bio prije član reda »Kršćanskoga nauka« (Doctrine chretienne), ima mu 63 godine, a učiteljuje 47 godina. God. 1879. kad je vladala pošast crnih kozica, požrtvovno je dvorio na toj bolesti i oboljeloga druga. S jednakim ga povjerenjem susreću i katolici i protestanti. Odgojio je generacije, a njegove učenike svuda traže i rado primaju.

*

Nagradu od 6000 franaka dobila je »sestra Adela-Cecilija« (inače dame Payen), ravnateljica sirotišta de la Villette u Parisu. Kako je zanimljiv izvještaj o posjetu gospode akademika kod te dame! (Čudna li, u opće, zar ne, posla za akademike, da se voze automobilom od škole do sirotišta, od zavoda do zavoda, po kojekakvim uličicama, dok nadju, što traže, da se na licu mjesta i na svoje oči uvjere o svem, što je u aktima! Moglo bi se preporučiti i drugima, a ne samo sucima i odvjetnicima u parnicama). Kako li je zanimljiva slika društvenoga morala, koji se razabire iz činjenica, što ih priča doista časna sestra Adela-Cecilija, koja ima posla sa sirotama! Oci, braća, ujaci... mole, da se primi u sirotište njihovo siroče, i obećavaju, da će pripomoći toliko i toliko. I doprinose — mjesec, dva, možda i koju godinu, a onda su se najednom »preselili«, ne doduše na drugi svijet, gdje adrese u opće nema, ali ipak bez adrese... A od navršene 3. do 21. godine još je dugo, siroče je cijelo vrijeme u sirotištu. A kad je odhranjeno i obrazovano, pa može zasluživati, najedamput se od nekuda jave i oci, i ujaci i braća sa savjetima, zahtjevima i pravima!...

Nagradjena je predstojnica »Materinske kantine« t. j. pučke kuhinje za noseće žene i dojeće matere. Jedva su ju našli. Akademici su vidjeli i gledali te žene pri jelu. »Ima žena, kojima se vapaj za pomoć kao produljio na licu u trajnu bijedu. Druge prestadoše jesti, pa mi diskretno pokazuju dojenče, što ga drže

na lijevoj ruci. Trećima je pogled tvrd, buntovnički, pun mržnje»....

Izostavljajući ostale nagradjenike vrijedno je spomenuti abbea (svećenika) Aigouya, ravnatelja župne radionice u Kremlin-Bicetre (departement Seine) i ujedno tu župnika, koji je nagradjen sa osam tisuća franaka. U toj radionici — zapravo je to niz radionica i ureda — akademici se nisu snašli, jer je tu toliko toga, da se ne može zapamtiti: sklonište za dječake i za djevojčice, gospodarski tečajevi, pučka knjižnica, stolarska radionica za pokućstvo iz ebanovine, ekonomijska (štedna) peć, bolnička štedionica, siromaška bolnica, pučko tajništvo (za razne upute), obiteljska bolnička štedionica, radnički vrtovi... G. Aigouy htio je u mladenačkom zanosu medju misijonare u Kitaj, pa mu je netko rekao: »Eno vam Kitaja petnaest časaka od Parisa!« Ostao je i stvorio ovo: civilizaciju mjesto barbarstva, koje čini život tako teškim... Nikad ne miruje, ne šteti ni zdravlja.

Svih nagradjenika nije potanko spominjao ni predsjedatelj, ali nama je ovo dosta da uzdahnemo: Ah, a kod nas!... I od nas, ako ne u Kitaj, ide svijet u Ameriku, ali kod nas se uzalud govori — i možda ne bez razloga — da nam je Amerika kod kuće...

*

Ali čujmo zaključak.

»Evo zacijelo lijepih primjera« — zaključivao je predsjedatelj René Bazin. — »To su odgovori na mnoge neopravdane tužbe i proročanstva. Mi nagradjujemo nekoje, ali kako malo njih i kako nerazmjerno!... Tvarni je svijet dobrim dijelom istražen i opisan, ali svijet duševni ne će biti nikada iscrpljen. On graniči s beskrajnošću«.

»Ove izabrane duše najizvanrednija su potvrda snage, koja stoji u volji, i slobodne plemenštine, u koju je pozvan svatko. Istina, žrtva, od koje se umire najedanput, vrijedna je udivljenja. Ali već njezina kratkoća čini ju lakšom, dok ovaj svakodnevni potrošak čovječje energije, bez pljeska, bez talambasa, bez krsta, bez druga, koji bi isto trpio, — to je, mislim, ono najuzvišenije. Sluškinja, koja trideset godina služi, a plaća joj nije isplaćivana: žena, koja od milosrdja njeguje bolesne od raka i dobrovoljno se sprijateljuje sa smrću: nikakav sjajni čin, nikakva riječ ne može otkupljenomu čovječanstvu dati slične časti«.

»Ove duše navješćuju, kakav odgoj treba dati kojoj zemlji. Gdje su one crple, tamo je vrelo života, veličine, pravoga — unutarnjega — mira, mira duhova i srdaca.«

»Ove su duše različne, ali ipak su jedno. Htjele one ili ne htjele, znale one ili ne znale, sve su one prestale pripadati staromu svijetu, sve su one udisale zrak posvećene one zemlje, sve su one primile dojam krštenja Franceske. Kroz svaku od njih ja vidim — jasnu ili istrtu — sliku, koja se uvijek prepoznaje, sliku Učitelja, koji je donio na zemlju ljubav, sliku Prijatelja siromaha, Tješitelja bolesnih. Onoga, koji je živio čineći dobro i kojega ja s milijunima živih i milijardama mrtvih radosno imenujem: »Naš Gospod Isus-Hrist.«

»Ove duše nemaju ljudske naplate. Ja ne mislim, da će ih tko ohrabriti na dobro obećavajuć im ljudsku zahvalnost. To bi bila strašna ironija. Jednako se nadam, da je već izašlo iz mode govoriti o nasladi, o užitku, što ga osjeća onaj, koji se žrtvuje. Njekoji su se književnici nedavno usudili ovo dvoje — nasladu i žrtvu — poimati zajedno, ali su time samo dokazali, da ne poznadu onoga, čemu se dive... Užitka, tko se žrtvuje, nema. A ima neugodnosti, ima patnja, prima dobrovoljno smrt za sreću drugih. A utjeha, što ju otuda može imati u srcu, bez obzira na to, što nema ništa zajedničko s užitkom, nije obećana, nitko je ne duguje, ona nikada ne olakšava ne umanjuje žrtve samo ju pomaže podnašati. I to je ono, čega se radi žrtva ne može zahtijevati od duša sasvim zemaljskih i od onih, koje nemaju ljubavi veće, nego što su same. Požrtvovnost — heroizam — bit će vijekom umu nedokučiv, pa će mu uvijek trebati tražiti tumač izvan uma, posebice izvan sjetila.«

»Ove duše mogu donekle izbrisati nejednakost staleža. Jednakosti nema, a svi napor, da se uvede, stvaraju samo rasap i mržnju. Ali i duše mogu biti nejednake i time je sve ispravljeno: nejednaki stalež, ali duša uzdignuta nad stalež, sjajna duša u neznatnim prilikama, — to je ono, u čem svijet može spoznati sličnost ljudi, njihovo blisko bratimstvo, mir među njima. Sve je drugo duševna obmana ili umijeće za sticanje popularnosti.«

»Ove su duše spasiteljice. Hvala njima, Franceska je odoljela zlu, koje bi bilo ubilo narod manje bogat nepoznatim svecima... One su prvo bogatstvo Franceske, svjedoci njezine

vjere, razlog njezine životne sposobnosti, otkup za njezine pogreške, njezina straža za uvijek.«

Bit će ih bez sumnje, koji će ove refleksije sa stolice predsjedništva franceske akademije držati i nazvati nesavremenima. No danas je već sasvim stalno, da je ovakvo pouzdanje u savremenost ne samo i samo nesavremeno, nego i lakoumno, malo ozbiljno, jer na nj već nitko ozbiljno ne prisiže. Naše doba hoće pozitivnosti, a da nje u moralu bez kršćanstva nema, to je već sasvim jasno. Tjesnogrudni i uskoğa pogleda ljudi straše se dakako ove istine u neosnovanoj bojazni, da povrat k temeljima kršćanskoga morala znači ujedno povrat u klerikalni jaram. To je neprilika i nije ju lako savladati. Ali jedno barem stoji, a to je ono, što je predsjedatelj Bazin kazao na početku svojih refleksija, naime: da su sve ove kreposne duše prestale pripadati staromu svijetu, jer su udisale zrak krštene Franceske. Moral staroga — nekršćanskoga — svijeta u istinu je drugi poglavito u tom, što nije poznavao žrtve za drugoga, pa je sve, što je bilo slabo, uništavao, a napokon i sam propao. »Kršćanski narodi — na protivne propadaju«. Tu je temu branio umni naš pok. Nodilo u jednom svom rektorskom govoru. Htio je vrijedni pokojnik, da nas u onim teškim danima ohrabri i podade nam nade, da ne ćemo propasti ni mi Hrvati, jer smo kršćani. Slabo smo mu vjerovali, malo se je utješio. Ali da nam je pokazao naše male kreposnike, iz prošlosti i sadašnjosti, stotine i tisuće malih ljudi, u neznatnim prilikama, ali s velikom dušom, kao što je to učinio Francez Bazin, možda bi nas bio ohrabrio. Ali za male kreposnike, za junake cijeloga života, a ne jednoga dana, za te junake, koji uzdržaše i drže ovo malo dobra, što ga naš narod ima, za nje još u nas nitko ne pita... A i njihova je duša kršćanska, i sve, što je u njima stalna i vrijedna, što izdati i prevariti ne će, to im je dala krštena Hrvatska, za koju se bez njih ne bi više ni znalo, kako se ne zna za njezine negdašnje haračlije Avare i Mongole...

(»Obzor«, God. 1913. Broj 348.)

Kultura u našoj pokrajini.

Naša pokrajina — a to je poglavito naše selo — u kulturi se je naglo i sasvim u posljednjih pedesetak godina promijenila, dok je prije toga barem po više stotina godina ostajala u kulturnom pogledu jednaka. No pogled na današnju kulturu u našoj pokrajini ne može ni obradovati ni zadovoljiti nikoga, ni onoga, komu je predjašnji život na selu bio poznat, a ni onoga, tko u selo slučajno bane. Tek nedavno se u domaćem jednom dnevniku moglo čitati, kako je nekoliko mladih ljudi pošlo po nekom prosvjetnom poslu u nedaleko selo, pa kako su pred raznim pojavama nekulture i pokvarenosti upravo pobjegli i jedva čekali, da dodju u blaženi grad, gdje je barem čisto i svijetlo...

Ovakvo bježanje sa sela ne smije se doduše uvijek uzimati ozbiljno ili čak tragično, jer to ne mora baš u svakom slučaju da bude posljedica seoske nekulturnosti. Da gradsko dijete pobjegne iz sela, ili da mu boravak u selu bude nesnosan, za to je često, a u nas redovno, dosta i kakova malenkost, koja s kulturom ima malo ili nema nimalo posla. Seosko blato, posebni vonj sela i seoskih ljudi (nekim učiteljicama seoska djeca, a nekim sucima, pače i odvjetnicima — osobito njihovoj djeci i obitelji — seljaci »smrde«), — sve to nisu stvari ugodne, mogu pače gradsko čeljade lako sa sela protjerati, ili mu boravak na selu nesnosnim i život nezadovoljnim učiniti, ali to još ne moraju biti, a redovno i nisu baš znak nekulture. U stanovito doba godine, kad je tlo puno vlage, blata ima osobito u ravninama svuda, a bez kamena i asfalta teško ga je ukloniti, pa su se na blato dizale tužbe i u Zagrebu, dok nije podigao zajam od desetak milijuna za moderno asfaltiranje. A to je bilo jučer... A gradovi naši, pa njemački još pred 50—60 godina! U glavnu gostionu u Zagrebu, kažu, nisu se u ono vrijeme mogla bez pogibelji života uvesti kola, — takove su jamurine bile pred kućom. A u dvorištu: jame, gnoj... To je dakle stvar vrlo relativna, sporedna, uz koju se može sasvim lijepo govoriti i o najvišoj kulturi. Tako je i s drugim koječim, što gradske ljude na selu smeta. Oni mladići, što ono pobjegoše iz sela u blaženi svoj grad, zgražali su se na pr. i nad tim, što je jedan seljak očistio nos bez žepnoga rupčića. Pa ipak je činjenica, da je Evropa bila već na visokom stupnju kulture, pače rafiniranosti

— sve bez žepnoga rupčića, koji je razmjerno nova toaletna stvarca, pa je u početku služila tek za ukras i koketeriju — kao što i maramice, što ih nose seljanke, kad idu u crkvu ili među svijet — a tek poslije je stupila u današnju praktičnu (ili po mnijenju cijeloga Balkana — nepraktičnu) i prozajičnu službu.

Ne radi se dakle, kad je govor o kulturi ili nekulturi u našoj pokrajini o ovakvim i sličnim izvanjskim znakovima njeke veće potrebe i udobnosti, što ih donosi civilizacija, koja je, kako je poznato, ne samo nešto sasvim drugo, nego kultura, nego može biti, a često i jest, kulturi baš protivna, te ju i uništjuje. Civilizacija u opće — premda se redovno na to ne misli, pa ju zato mnogi zamijenjuju s kulturom — civilizacija od svoga početka djeluje izvana i na vanjštinu, dok je kultura samonikli domaći plod života i njegova razvoja. Civilizacija je u početku bila doslovce »civilizacija«, t. j. sticanje rimskoga državljanstva i njegovih prava. Susjedi naime rimskoga carstva nisu naravski uživali prava rimskih državljana (dobivali su na pr. batine, bili su razapinjani na križ), Rimljani ih uopće nisu smatrali potpunim ljudima, pa je sasvim naravski, da su svim silama nastojali, da postanu rimski državljani »cives«, t. j. da se »civilizuju«. To je bila prva civilizacija, po tom joj i ime. Dublje je značenje dobila civilizacija, kad je išla za tim, da seljaci (»pagani«, pagus — selo) postanu kršćani (jer su građani bili prije pokršteni), pa se u tom smislu govorilo i o civilizaciji krivobožnih naroda u Aziji i Africi, koju su kod njih širili kršćanski misionari. U novije i naše vrijeme civilizacija ponajviše stoji u širenju modernih uredaba (uprave, sudstva, bolnica, kazniona, ubožnica, sirotišta, skloništa, uređenja poreza, vojske, plaćenoga činovništva i t. d.) modernih sredstava za život (cesta, željeznica, brodova, stanova, vodovoda i zdenaca, rasvjete, pa raznoga novoga orudja, posudja, odijela i t. d.) i napokon jednoličnih formi u općenju s ljudima.

Sve ono, što civilizacija sa sobom donosi, u pravilu je više kadro, da postojeću domaću, samoniklu kulturu u njezinu razvoju spriječi, pače i uništi, mjesto da ju podigne i njezinu razvoju pomogne. Ta je pojava tako očevitna, da su se nje hvatali i hvataju svi konservativci i natražnjaci svih vremena i u svih naroda — još i prije, nego što su se pokazale njezine upravo porazne posljedice. Tako je na pr. ruski car Petar Veliki, kad

je na početku XVIII. stoljeća počeo i silom uvoditi u svoju državu razne strane novotarije — posebice u odijelu, šišanju kose i brijanju brade — naišao na grčevitu opoziciju. A koliko ima još danas ljudi u svih naroda, koji prokleše i proklinju sav taj novovjekli »tobožnji napredak«. Koliki — doduše sve to tiše — uzdišu za »lijepim starim dobrim običajima«, pa kako je »naš« narod, osobito »naš« seljak bio »dobar«, dok se nije znalo za ovo i ono, dok nije bilo poznato to i to, osobito dok nije čitao novina itd., itd.

No stvar je riješena. Civilizaciji, tj. širenju jednoga — za sada najboljega — oblika ili tipa ljudskoga života u svim njegovim granama ne može se stati na put, kad bi to tko i htio. Štetne posljedice nestajanja starih i doista dobrih običaja nastoje se ukloniti ili oslabiti raznim načinom, — ali na stagnaciju, na »zatvorenje granice« civilizaciji i napredku — kakvom — takvom — nitko ozbiljno ne pomišlja. Uza sve to ipak je vrijedno pažnje, kako su baš najveći evropski narodi ipak ponešto skeptični prema posljednjoj riječi civilizacije — i njezinih novotarija. Najskeptičniji su u tom bez sumnje Englezi. Ne treba misliti baš na njihove vlasulje, koje i danas navlače njihovi suci i državni predstavnici u službi, već je dosta upozoriti na njihovo svetkovanje blagdana i na tolike propise društvenoga nepisanoga zakonika, kojih se tako strogo drže. Za njima se povode i mnoge države sjeverno-američke Unije, a i Nijemci što dalje, to više daju prilike, da ih svijet potegne za starinski njihov perčin. A sve to dokazuje, da se i prema civilizaciji i napretku treba — kao što i prema svakoj stvari i pojavi — držati kritički, t. j. sve primati ili odbijati razložno i razborito, kako to razložno biću i dolikuje.

Kako je civilizacija u posljednjih, recimo 50 do 60 godina djelovala na kulturu našega naroda, o tom se u nas malo računa vodilo. Da se pokaže nespremnost naših ljudi, da ikako reguliraju naš narodni život, bilo bi zanimljivo iznijeti razna stajališta prema domaćoj kulturi i napadajućoj bojovnoj civilizaciji. No dosta će u dokaz toga biti, da se upozori na ovo protuslovlje: Tamo od »prosvjetitelja« Reljkovića podigla se, rekao bih, prava vojna na narodne običaje. U doba naše romantike dobili su — sasvim naravski — naši narodni običaji pardon, pače su ih počeli književnici — doduše s malo razumijevanja i osjećaja — uživati. Za koji decenij dodjoše do riječi i do vlasti — liberalci

i prva im briga, rekao bih, bila, da poruše temelje narodnom seoskom životu: zadrugi, i još nekim kako-tako prokušanim starim uredbama. Za drugi decenij, kad se vidjelo, da su zažigali, pokušale da spase barem zadrugu — zakonom. Život je međutim hrlao a što se događalo u pokrajini, za to nitko nije mario, ni pitao. Pokrajina se u kojih pedesetak godina stubokom promijenila: u njoj je zavlada potpuna kulturna pustoš.

Na našu pokrajinu, na naše selo može se gledati s raznih stajališta. Jedni gledajući na nju, pitaju samo, hoće li porez i ostale daće biti plaćene. Drugi, sa sličnog gledišta, paze, kolika je kupovna snaga pokrajine: hoće li moći napunjena skladišta isprazniti i platiti. Treći — da o ostalima ne govorimo — vode brigu o svijesti narodnoj, koliko bi naime ta svijest mogla pomoći domovini (da ne rečemo stranci), a nitko, baš nitko ne pita je li taj narod u sebi sretan, ima li što, što njemu ostaje za njegov duševni život. Živi li u opće ta naša pokrajina, to naše selo, kakvim duševnim životom i kakvim? Pustimo na čas i simentalske bikove i belgijske ždrijepce i umjetno gnojivo i trsnu uš s modrom galicom, pa pitajmo: A što je u duši tomu narodu, ima li u njoj ikada koji tračak veselja, kakova želja za nečim ljepšim, kakova misao o čem većem, boljem, lijepom kakva volja, koja bi mu obuhvatila i potresla čitavo biće?

Što ja znam, — nema.

Život je u našoj pokrajini tako tužan i neveseo, tako obavit brigom i oskudicom, tako pust i prazan, gdješto tako surov i prost, sve prilike mračne i neudobne i svi izgledi tako tamni, da ti se mračni pred očima. A sve to bez preuveličavanja.

Još pred pedesetak godina bilo je drugačije. Bilo je života i veselja, bilo je reda u kući i forme u vladanju s ljudima, bilo je i misli — barem o drugom, vječnom životu... Danas ni toga nema.

Do toga je došlo sasvim naravski, jer su temelji predjašnjega života, stare domaće kulture, porušeni. Nije sve porušeno zajedno sa zadrugom. Zadruga se i onako ne bi bila dugo — bar u istoj formi — održala. Ali nagli slom zadruge ipak je bio glavni udarac. Slom zadruge nije bio zato udarac, što se od zajedničkoga prešlo k individualnom gospodarstvu, ili zato, što je nestalo zadružne discipline, ili zato, što se mnogo staroga dobra (zgrada) uništilo, a još više na odvjetnike i inženjere potrošilo i t. d. — premda je to svako za se bilo gubitak, koji bi i jači

narod teško podnio. Slom zadruge bio je glavni udarac za to, što je narodu uzeo vjeru u dobro i pravicu. Narod je u tom dvojem počeo temeljito sumnjati već prigodom odijeljivanja (segregacije) svoга kmetskoga zemljišta od vlastelinskoga. Ali to je tužna historija, premda je narod nije zaboravio, pa stariji još i danas škriplju zubima. Hvalimo Bogu — kad je već tako — da nije bilo više zla... Ali kad su počele diobne parnice, koje su trajale — i još traju! — i po trideset godina, kad napokon nije bilo sestre, koja nije bila u parnici i svadji s bratom, onda je taj na muke stavljeni narod počeo sumnjati o svem.

Kad je napokon došla silna moderna birokracija, koja je dobila riječ i vlast u stvarima, kojima je gospodar samo Bog i čovjek sam; kad su sudije u združnim stvarima postali novi općinski službenici (često i mladi, vazda neiskusni i tomu poslu nikako nedorasli), kad se saznalo, da žena može tužiti muža i spraviti ga u zatvor, a otac da može oženjena sina s djecom istjerati na cestu; kad su — već bliže našim danima — došle mjenice...

Bilo je gotovo. Sve, što se je držalo za dobro, za pošteno, za pravedno, sve je to pogaženo, sve to više ne vrijedi. Svatko se neka ravna svojom pameću, po svojoj duši, — ako mu još treba. Stare se kuće rasule. Domari — bivši zadrugari — i rod sav poprijeke radi parnica zavadjen. Ako si dužan, tu nema ni čekanja, ni smilovanja, kao prije. Eto i prvih, što polaze — bježe — u Ameriku. Kad pogledaš, susrećeš mrke poglede, tužna lica. Nešto promjene unose u taj nesnosni mrak veće svetkovine, svatovi, pa i ovi često slični pogrebu... A dok se sve to događalo — više decenija, pol stoljeća — nitko nije pitao za drugo, nego za porez, za šumske štete, za rakijinske kazne, pa i školske globe, a onda stalo na silu naturivati — ili i zabranjivati! — bikove, ždrijepce, onda eto prvih političkih novica za narod, političkih sastanaka i skupština sve do danas...

Je li sad moguće, da čovjek u ovakvoj duševnoj dispoziciji, ne vjerujući ni u što, a najmanje u to, da bi mu ikada moglo bolje i ljepše biti, je li moguće, da takav čovjek išta poradi za trajno poboljšanje, a kamo li poljepšanje svoга života? Je li moguće, da će ikoga, tko mu o njegovu dobru govori, susretati s povjerenjem? Ta tko je i čime zaslužio njegovo povjerenje?

Tko mu je, od njega bolji, viši i pametniji, prijatelj? Čuvena i tolika kudjena indolencija naroda nije bezrazložna.

Život naše pokrajine prije ovih promjena nije takodjer bio bujan, a u duševnom pogledu bijaše dosta siromašan, mjerimo li ga bilo kakvom, osobito današnjom mjerom, ali imamo sve biljege jedne ustaljene i lijepe kulture. Držala se osobito forma (bez koje nema ni kulture ni umjetnosti) forma u odijelu — onom krasnom, umjetničkom odijelu, koje je imalo svoj stil, — forma u vladanju u domu i sa stranima, a osobito forma kod svečanosti i zabava. Još se i danas može naći kuća, gdje se te forme čuvaju, još se možeš namjeriti na skup starijih ljudi, za koje bi po odijelu, držanju i razgovoru držao, da su senatori. Danas je svake forme, svakoga obzira sasvim nestalo: i mlađih pred starijima, i žene pred muževima, i domaćih pred stranima, i na svečanosti i na zabavi. Svatko je sebi sudija, svakomu njegova volja — ili nevolja — zakon i pravilo.

Ovo nisu t. zv. »starovjerski« prigovori novovjekoj slobodi ili demokratiji, premda je to u stvari isto. Savremena američka sloboda i demokratija, koju jedni toliko hvale, a drugi toliko kude, u stvari je dakako isto, jer je američko društvo i nastalo od isto ovakovih individua, koji su se onamo zbježali iz cijeloga svijeta. No kad se već i za Ameriku pita i ozbiljno pobojava, je li uz ovakve prilike moguće i misliti na razvoj kulture, umjetnosti i nauke (u čem Amerika, kako je poznato, daleko zaostaje za starim svijetom), nije li čas, da se i mi upitamo, kamo ćemo napokon doći, ako poslije ovoga kulturnoga rasula ne počnemo stvarati kakav takav kulturni život na novim temeljima?

Naš naime rad za kulturni život u pokrajini nije do sada vrijedan spomena. Crkva, koja je još pred malo vremena bila jedino utočište duševnom životu, nije danas, što je bila, a kad bi i bila, ne bi dostajala. Njegašnje čitaonice izgubile su svako značenje, ako u opće još opstoje. Nadomjestile su ih kavane, kako je poznato i više puta već rečeno — premda tim njihov prestanak nije protumačen. Pjevačka i sokolska društva, koliko ih ima po gradovima i varošicama, kako je poznato, ne samo da ne napreduju i ne razvijaju se, nego i propadaju. Gasilačka (vatrogasna) društva...

Ne, radje prestanimo...

Da, pučko sveučilište. Bez sumnje dobra stvar i neka se

nastavi, pa će se razviti, okupiti općinstvo, pogoditi pravi smjer. Ali dosta to nije ni iz daleka.

No što god se u ovoj stvari pokušalo, znatnijega uspjeha ne će imati, dok čitav narod ne odahne od ove more, koju svi osjećamo, i inteligencija i puk. Narodu našem treba, da se vrati vjera u dobro, u pravicu, u ljude, jer je tu vjeru izgubio. Treba da mu se vrati vjera u sebe i u svoju sreću, jer je to izgubio. Velikom narodu treba otvoriti nadu, koja daje poleta: kulturni razvoj treba mira, dakako i duševnoga. A naš narod nema nijednoga ovoga uvjeta: niti ima vjere, niti nade, niti duševnoga mira. Zato je našoj pokrajini sudjeno, da iza rasula skromne svoje kulturne starine i dalje muku muči u potpunoj kulturnoj pustoši, dokle god se narodu ne vrati vjera, da ne živi i da se ne muči uzalud, ili samo za to, da proživi od danas do sutra.

(*»Obzor«, God. 1913. Br. 349.*)

Hrvatski narod u svijetlu svoje književnosti.

Netom je izašla medju izdanjima »Matice Hrvatske« prva knjiga povijesti hrvatske književnosti od V. Jagića i B. Vodnika (dra B. Drechslera). Premda će doći u ruke širokim slojevima, ipak sa strahom pomišljamo, da će ih biti dosta malo, koji će ju čitati. A bila bi šteta. Ta naša je književnost tako vjerna slika našega naroda...

Počnite barem listati. Na prvoj strani teksta slika nekakvog kamenoga ornamenta, pod kojim piše »Bašćanska ploča«. Jeste li kada čuli za tu »bašćansku ploču«? Što je to? Što taj kamen spada u književnost? Što na njem piše?

Na tom je kamenu pred osam stotina i više godina napisao hrvatskim jezikom... Zvanimir kralj hrvatski...

Ne uzdrhće li vam srce, kad ugledate taj malne tisućljetni kamen s hrvatski izklesanim imenom hrvatskog kralja? Možda se i smijete tomu pitanju, a možda samo sliježete ramenima. A ja ne mogu, a da ne uzdrhćem, kadgod tu kamenu ploču ugledam, te sam sebi govorim: Za toga valjda ne bi rekao, da »Bog

zna, je li eksistirao«, kako je rekao za Tomislava — onaj naš dvadesetgodišnji...

Khuen!

Jest, Khuen je ono rekao za kralja hrvatskoga Tomislava, baš one godine, kad je otišao. Ja sam bio tajnikom »Matice Hrvatske«, te po uvedenom običaju odnio godišnja izdanja i banu. Teško sam išao, a prve godine tajnikovanja nikako nisam ni htio ići k njemu nego je — i on teško — išao pok. Trnski, ondašnji predsjednik, i odmah na vratima kazao: »Nisam došao ništa moliti«, a Khuen se samo — pripovjeda mi starac — ustobojčio, oštro ga pogledao, primio knjige i — gotovo. Tako će biti i sa mnom, mislio sam, pa sam se nekako odlučio na taj križni put, koji mi je bio pretežak i onda, kad se radilo o mojoj čitavoj budućnosti, te nisam pošao.

Ali sam se prevario. — Ja sam ostao kod Khuena preko jednoga sata. Pitao za »Maticu« uz ostalo, bavi li se politikom. Ja sam mu odgovorio, da se ne bavi politikom, ali da gaji narodne ideale već s obzirom na to, što je polovica njezinih članova izvan banske Hrvatske. Sad smo rekoh, izdali Miletića »Tomislava« ne gledajući baš, kakvo je djelo, ali Tomislav je bio prvi hrvatski kralj.

— Ah, Tomislav, ako je kada eksistirao...

— Pa kad ne bi eksistirao, »Matica« bi to djelo izdala. U ostalom pogibeljno je dirati u ono, što se već u narodu uvriježilo...

— Jest, jest, ni ja ne odobravam ono, kako se o tom u »Danu« (ondašnjem unionističkom listu u Osijeku) piše. Ali imamo mi...

— Imamo i drugih hrvatskih kraljeva, kao na pr. Krešimira, koji je valjda eksistirao...

— Taj možda jest... Ali imamo mi drugih svetinja (tu je riječ više puta izgovorio s naglaskom na i) — nastavi dalje, dok nije došao do — nagodbe...

Ne vole oni dalje da se spominju ove naše doista svetinje, ali mi ih upravo s toga tim više poštujemo i o njima snatrimo kao baš o tom Zvanimiru, Zvonimiru, Zovnimiru, — kako li su ga izgovarali naši stari. Pisma naime, kojim je ta kamena ploča ispisana, ne samo da radi oštećenosti kamena ne možemo nego djelomice ne znamo pročitati, jer na toj ploči ima u tom — glagolskom — pismu jedan znak kojega nema ni u jednom dru-

gom spomeniku, a baš taj znak dolazi i u imenu toga jedinoga u kamenu ovjekovječenoga kraljevskoga imena. Uhu i fantaziji narodnoj najugodnije zvoni to ime u obliku Zvonimira, kojim već preko po stoljeća toliki oci i matere naše nazivaju obično svoje prvorodjenje. I komu je samo malo potanje poznata naša prošlost i sadržaj te kamene ploče, taj nehotice čujući to ime vidi i sluša u duhu, kako »Zvonimir« kralj Hrvatske silazi u crkvu Sv. Lucije (kod Baške na otoku Krku) i daruje joj ledinu, — kako to na kamenu piše.

A bilo je doba, i to davno poslije vremena toga kralja, kad su njegovo ime dobro pamtili i u Beču. Bilo je to nekoliko godina prije katastrofe Zrinskih i Frankopana, kad je cesar Leopold II. u povelji, kojom imenuje Zrinjskoga banom (1665.) dao napisati i sam potpisao, da su »Zvonimiri svoju krunu na vas (na braću Zrinske), kaže, prenijeli« »suunque ZOVMIMIRO in vos contulisse diadema«). Nisu onda sumnjali, je li eksistirao i »Selimirus«, a kamo li Zvonimir... Popularno je doista moralo biti to ime, premda, nepouzdana izgovora, kad si je utrlo put u carske povelje. Stoljeća i stoljeća prodjoše, prohujaše, ali ne satriješe ni s kamena, a kamo li iz harno-tužne uspomene barem narodnih prvaka i proučavalaca prošlosti naše.

Pismu, kojim je izpisana kraljevska baščanska ploča, nema danas u javnom našem životu ni traga, pa i obrazovan Hrvat, kad ugleda lijepo i »čitljivo« otisnute prve hrvatske književne spomenike tamo iz vremena pred 800 do 900 godina, gleda, a ne vidi. Je li to naše? Jesu li tako napisali naši pradjedovi? Kakvo je to pismo? — To je ta glasovita, ta tužna naša »glagolica«, — rekao je (pripovjeda se) pok. papa Leo XIII. ondašnjem biskupu senjskom Posiloviću, kad mu je u vatikanskom parku u pijesku crtao glagolska slova, onom prigodom, kad se radilo o tiskanju sadašnjega glagolskoga misala, pa se u stvar umiješala i ruska i austrijska diplomacija te obadvije — svaka s drugih razloga — ustale proti tomu, da se misa tiska ćirilicom, kako je to želio ondašnji crnogorski knez Nikola: jedni se bojali, da će ćirilica premamljivati pravoslavne u katolicizam, drugi, da će katolike mamiti na pravoslavlje! — »Onda neka se tiska glagolicom!« — odredi papa, a da dobije kakav takov pojam o tom pismu, upita biskupa, kakvo je to pismo, a on mu nacrtá nekoliko slova u pijesku. »Čitave kuće!« doista.

Tim pismom ne piše danas nitko, a ne čitaju ga lako ni rado ni sami svećenici-glagoljaši. Nije to s toga, što je starinsko. I obrazovani ljudi teško čitaju sredovječno latinsko pismo. I latinsko se pismo u svoje vrijeme više slikalo nego pisalo kao što se slikala, slovo po slovo glagolica. I glagolica se je razvila do brzoga (kurzivnoga) pisma, ali je vazda zadržala biljeg čudnoga, istočnoga, nespretnoga pisma. Nespretna je bila dugo i ćirilica, dok je Petar Veliki, car ruski, nije silom reformirao i podao joj današnji malone sasvim latinski oblik. Glagolica takve reforme nije doživjela. Prije je propala — izašla iz porabe — nego što se za to pokazala potreba. Hrvati ostaviše svoje staro pismo i prihvatiliše uopće evropsko latinsko.

Pred osam stotina godina promijeniše Hrvati dinastiju, pred četiri sto godina promijeniše pismo. Koje je od ovoga dvoga bilo sudbonosnije, teško je kazati... Pa odakle primismo dinastiju, odakle pismo? Da smo barem pošli i po dinastiju onamo, odakle nam narinuše pismo. Jesmo i to: plovili su naši po kralja i preko mora, u Napulj, ali nije išlo za dugo. Talijani nas dapače u pravom smislu riječi prodadoše...

Promjena pisma razdvoji našu knjigu i to tako, da je pol milenija književnoga rada palo u zaborav, za potomstva propalo... Pol milenija! Pol milenija književnoga rada! Ima li narod u Evropi, na svijetu, a da ga je zadesila ovakva katastrofa? Može li narod pol milenija književnoga rada izgubiti i još ostati živ? Ta ima naroda, koji toliko ni živjeli nisu!

Hrvati su ipak ostali u životu. U kakovu, — to pričaju tužna stoljeća do danas. A sudeći ljudski skoro je čudo, što nam se nije i trag zameo. Hrvatska književnost, pisana prvim našim, glagolskim pismom, bogata je, bogatija od ikoje narodne savremene (osim talijanske) već po onom, što se o njoj do sada znade. Nema ta književnost samo svoje crkvene knjige, čega nema nijedna evropska živa knjiga, što je već samo za se golemi kapital, koji predstavlja golemi književni rad više stoljeća. Ima u toj književnosti radova svake ruke: pripovijesti, naučnih zbornika, moralnih rasprava i nauka, pjesama pače i drama po ukusu onoga vremena, a osobito zakona i statuta, pa državnih i privatnih listina, — i to iz doba, kad Nijemci na pr. nemaju još ni riječi napisane na svojem jeziku. A pisalo se to tamo zacijelo već od vremena sv. apostola Ćirila i Metodija, od konca devetoga stoljeća, pa do konca petnaestoga, dakle i preko pol milenija.

U drugoj polovici XVI. stoljeća već i u listinama nestaje glagolice a javlja se latinica mrcvareć do zla boga naš jezik (jer nije bilo današnjih znakova za glasove č, ć, š, ž) na sve moguće načine. Glagolsko pismo uzdrža se i dalje samo u crkvenim knjigama u onim župama i biskupijama, gdje se je sačuvala služba božja u slavenskom (zapravo hrvatskom) jeziku, a crkvene knjige tiskaju se tim pismom i danas, premda je bilo prijedloga i pokušaja, da se tiskaju ćirilicom, ili pače latinicom. Svjetska književnost u Dubrovniku i Dalmaciji u drugoj polovici XV. stoljeća pisana je latinicom te nije već, čini se, ni u kakvoj vezi s književnošću, pisanom glagolskim pismom: ona počinje sasvim od nova. Ne znači to doduše, da se je vjerska književnost u Dubrovniku i u Dalmaciji morala početi onako od nova, kako to počima narod, kad tek dobije slova, ili se uči pisati, nego to znači, da se vještina i običaj služenja narodnim jezikom nije nadovezao na stoljetnu već opstojeću književnost, nego se moralo zacijelo dosta dugo pokušavati. Nema naime sumnje, da ono, što nam je od spomenika svjetske književnosti u Dubrovniku i Dalmaciji sačuvano, ni izdaleka ne nosi obilježja početaka (kao što se i književni rad sv. Ćirila i Metodija jedva može smatrati početkom slavenske pismenosti). U krajevima naime, gdje se koncem XV. stoljeća javlja hrvatska književnost svjetskoga sadržaja u latinskom pismu, nije ni bilo crkvene slavenske književnosti u pismu glagolskom, ili je pak još ranije prestala. Zato je mnogo važnija činjenica, što se svjetska književnost nije neposredno iza crkvene javila u onim krajevima, gdje je već cvala crkvena književnost hrvatska u glagolskom pismu.

Koji su tomu uzroci? Koji su u opće uzroci, da je glagolsko pismo potisnuto u crkvu, a da se u ostalom javnom životu počelo upotrebljavati latinsko pismo? Zašto se glagolica nije raširila po čitavoj Hrvatskoj, ili ako je bila raširena, zašto se nije uzdržala?

Blizina Italije s latinskim pismom i sve to češće i trajniji dodir s Italijom i zapadnim svijetom — malo tu tumači, jer Italija nam je vazda bila jednako blizu, a sveze s njom i sa zapadnim svijetom dosta česte, pa se glagolica ipak uzdržala preko pet stotina godina kao jedno pismo, kojim se hrvatski pisalo. No uzrok je doista blizina Italije i zapadnoga svijeta, samo treba dodati, da je jezik Italije i zapadnoga svijeta sve to više — što je više rasla i širila se književna nauka i obrazovanost

— preotimao mah tako, da napokon nije bilo obrazovana čovjeka, koji bi s Italijom i sa zapadnim svijetom dolazio u dodir, a da ne bi znao toga jezika, latinskoga, a poslije talijanskoga. Ta sve — sve do jedne — listine naših knezova i kraljeva, počevši od Trpimirove (g. 832.) pisane su latinski. A kad je obrazovan Hrvat znao latinski jezik i latinsko pismo, čemu mu posebno pismo hrvatsko? Hrvati dakle, prije nego što su prihvatili latinsko pismo, prihvatili su — barem za javni život — latinski jezik.

Zanimljivo bi bilo preletjeti časak mislju po ostaloj Evropi, da se vidi u kakvom su položaju bili drugi novi narodi evropski prema latinskom jeziku i potudjinčivanju, koje je nas kasnije upravo poplavilo. Talijani nisu stoljeća pisali jezikom ni latinskim, ni talijanskim: njima je bilo najlakše. Današnji Englezi i Francezi — keltskoga i germanskoga plemena — »potudjinčije« se sasvim, t. j. nisu se polatinili samo obrazovani slojevi, nego i narod: Englezi na pr. stvoriše ono čudo od jezika, što ga danas zovu engleskim onu — nama — smiješnu mješavinu germanskih, latinskih i keltskih riječi i formi. To je moralo trajati pola stoljeća dok se to stvorilo, dok su se milijuni u više generacija učili govoriti. To još valjda nije bilo gotovo, a mi Hrvati imadjasmo već pisanih knjiga, pisanih jezikom samoniklim, kojega je mogao razumjeti i svaki čovjek iz puka. A koliko je trebalo (koliko treba i danas!) da engl. pučanin razumije svoju knjigu. Pa ipak su oni na dobitku, kako se vidi po uspjehu njihove književnosti, premda su promjenili jezik, a mi — poslije stoljeća — samo pismo. Ali oni ostadoše narod jednoga — kakvoća takvoća — jezika, a naši su obrazovani slojevi od vjkada do današnjega dana dvojezični. A tu je korijen svoj nevolji i mizeriji naše književnosti. Da smo se sasvim polatinili, potalijančili... Ta malo nas je, šaka ljudi na obali Jadrana...

Ali ta šaka naroda na Jadranu nikad valjda nije imala svijesti, da je šaka, da je sama, da je mala. Ona ustrajna, ili, recimo, tvrdoglava borba za slavenski jezik u crkvi može biti i zacijelo jest nešto drugo nego kakova narodna svijest i osjećaj pripadnosti k ostalomu slavenskom svijetu, — premda mi danas ne znamo, koliko su naši pradjedovi znali, recimo, o moravskim i panonskim Slavenima, jer oni, koji su k nama iz Moravske donesli svete knjige »hrvacke« nisu zacijelo bili nijemi. Ali još je uvijek naravnije držati, da su hrvatski svećenici branili slavenski

jezik u crkvi ponajviše radi toga, da se ne moraju učiti latinski, da ne gube crkvenih nadarbina (na korist tudjinaca Talijana), a dosta zacijelo i poradi trvenja s Talijanima. Ali kako ćemo protumačiti pojavu, da doista šaka vlastele u Dubrovniku, ili na Hvaru, a u doba kad je sav uljudjeni (humanistički) svijet sanjao samo o Grcima i Rimljanima, njihovoj slavi, o njihovoj umjetnosti i jeziku njihovu; u doba, kad ni sami Talijani ništa nisu držali do pučkoga svoga jezika, — da se ta šaka vlastele, koja sva dobro poznaje i latinski i talijanski jezik, odbija od dobro joj poznatoga i odličnoga društva preko mora, a počinje pisati svojim materinim jezikom?

Ta pojava nije sasvim jasna. Najnaravnije je pomišljati, da prvi književni pokušaji nisu nastajali u književničkoj sobici, ni uz kakav studij ni za volju kakvoj književničkoj slavi, nego za volju društvu, zabavi, svečanosti. A tu je vladao jezik narodni, hrvatski, a oni, koji su u to društvo zalazili, zacijelo nisu dobro, ili nisu većinom nikako vladali ni latinskim, ni talijanskim jezikom. Tako je nastajala i ljubavna (truverska) provansalska i njemačka minnesängerska poezija: među vojnicima (vitezima) i ženama, koje dakako nisu takodjer znale latinski, a njima su te pjesme bile u prvom redu namijenjene.

Ali je uz to zacijelo — barem u kasnijem književničkom radu — bilo i nešto drugo: nešto kao narodna misao, premda se je teško prenijeti u dušu i kasnijih naših nesumnjivih »nacionalista«, ili zar tko možda misli, da je »vila Hrvatica« (jest, »Hrvatica«, ne možda Slovinka, koja se takodjer javlja) — mlada gospojica, poznata istom, recimo, od Harambašića? Pa to je stara, prastara blizu četiri stotine godina stara dama! Javila se već god. 1536. Petru Zoraniću u njegovim »Planinama«. A malo je vjerojatno da se je njemu prvomu javila a zacijelo se je prije rodila. Kasnije se 1613., javlja u Barakovićevoj »Vili Slovinki«.

Ova sasvim jasna narodna misao bez sumnje se je i davno prije javljala, i to baš najviše s tendencijom, da potakne književni rad na hrvatskom jeziku, jer Zoranićeva vila Hrvatica prekorava (već onda!) Hrvate, što ne mare za svoj jezik, a Barakovićeva jadikuje, što se sav školski nauk podaje na rimskom jeziku. A mogla je ova misao niknuti što iz mržnje na Talijane i nesmiljenu vladu mletačku, a što iz ponosa, kojim su Hrvate u Dubrovniku i po Dalmaciji zacijelo napunjali moćni hrvatski velikaši, posebice Šubići, pa bosanski i srpski kraljevi. Pod

težinom mletačkoga jarma ova je misao samo ojačala. A vrijedno je uz to držati na umu, da je ovo doista narodna hrvatska, a ne državna misao, jer u XVI. stoljeću hrvatske države na žalost više nije bilo. Kačić samo (premda mu je, za čudo, i Kotor »dika od Hrvata«), držeći se historijskih spomenika, ograničuje, čini se, Hrvate samo na političke Hrvate, koji su u svezi s Ugarskom.

Ali taj naš nacionalizam hrvatski — to je već od porođenja bolno čedo pomajke naše Tuge... Ta već pred malone četiri stotine godina, kad ga ono na ruke podigla vila Hrvatica, boji se jednako za njegov život, kao i trista godina iza njega Pavao Štoos u poznatoj svojoj tužaljci, u kojoj jadikuje (1831), da »vre i svoj jezik zabit Horvati hote ter drugi narod postati«... Ta već na manje četiri stotine godina stara jadikovka — koristi li štogod? Hoćemo li kada prestati samo jadikovati? Ili možda taj nemar za naš narod i nije toliki, kad već skoro pol milenija nad njim jadikujemo, pa ipak s toga nemara još ne propadosmo? Što li nas drži?...

Kakva bi to bila književnost, u kojoj se ne bi toliko koliko odsijevao čitav udes naroda, pa i njegova međunarodna politika?

Kad se pojavila svjetska hrvatska književnost, hrvatske države nije već bilo: rastrgaše ju, te jedan dio dodje pod Mletke već na početku XV. stoljeća, drugi sve po malo poklopiše Turci, a treći, »ostaci ostataka«, ostadoše uz Ugarsku. Ali ni to ne bi dosta, nego i ove ostatke ostataka stadoše između sebe razdirat Nijemci i Mađjari. Nama su malo poznati bolovi, što razdirahu dušu naših pradjedova, koji su sve ovo na svoje oči gledali. A da su nam bolje poznati, bliže bismo skupili i glave i ujedinili srca... Kneza Krištofora Frankopana ne brojimo među književnike, ali je vrijedno čuti, što piše (dakako glagolicom) biskupu senjskomu Jožefiću dne 31. srpnja 1527.: »Sada, kada nimam komu prodati ni srebra ni zlata ni grada, tako sam kriv, a on je prav ki skupivši nič (nješto) katan« (na pomoć protukralju Ivanu Zapolji, za kojega je Frankopan držao na oružju tisuću konjanika), »taj je dobar ter najvjerniji i zablenu (zaboravljeno) mu je, da včera niki, došal od Nimac« (t. j. od nedavno izabranoga kralja Ferdinanda), »a niki se grozi k njim poiti... a mani (meni) ni hvale, ki ne htih grade, mesta, gospostva od Nimca vzeti, neg nasledujem mojih prvih vernu službu svetoj kruni ugarskoj«...

Dakle svijesni — kako bismo danas rekli — unionizam, ili vulgarno rečeno, madžaronstvo jednako je star, ako nije stariji, kao što i naš svijesni nacionalizam. Pa što onda tako ogorčeno pjevamo u onoj davoriji i prikorno pitamo: »Gdje su Zrinski, Frankopani?«: — kad se oni već pred 400 godina ponose »vernom službom svetoj kruni ugarskoj«? Teško se je tu snaći, još teže pozivati na pojedine čine naših predaka, kad eto isti Krištofor Frankopan piše godinu dana prije (5. rujna 1526., poslije katastrofe kod Mohača) istomu biskupu Jožefiću: »Podle je kral (Ljudevit II.) ušal (utekao živ iz boja), deržimo da je ta razboj gn. Bog dopustil nad kralom i Ugri, ne za zlo ili pogibel, dapače za dobro vično toga rusaga. Zač, ako bi bili sada Ugri cara (turskoga) razbili, kada bi konac njih nevridnu reženju ili gdo bi mogal pod njim i ostati?« Veseliti se porazu Ugara i nasljedovati vjernu službu svetoj kruni ugarskoj — to je politika naroda bez svoje krune... To je križ, na koji će biti razapinjani svi unionisti Hrvati, dok budu htjeli biti i ostati Hrvati: bit će vjerni ugarskoj kruni, samo da ne dodju pod Nijemca, kojeg tako mrze, da sličnoj mržnji jedva ima još primjera. Nije ni čudo. Zanimljivi onaj senjski biskup Jožefić u poznatom svom dugom pismu Krištoforu Frankopanu (13. ožujka 1527.) piše: »Znaj vaša milost, da sam to slišal i po listih prijatel razumil v Rimi još, a navlastito u Benetcih, da bi me volili Nimci uhititi nego bašu bosanskoga... A što je prepatio taj biskup! On se ipak ne boji, jer mu svi njegovi neprijatelji ne mogu »vzeti kape (svećeničke) i kloštra, kadi ću štiman biti za no, ča i prie mej dobrimi ljudi«.

Pa kad bi Nijemci voljeli uhvatiti jednoga katoličkoga biskupa, neg Turčina, bašu bosanskoga, je li onda čudo, što pozivi iz Rima na križarsku vojnu protiv Turaka ne samo da nisu bili popularni, dapače ni kod katoličkoga, ugarskoga i hrvatskoga, episkopata (ugarska križarska vojska, koju je blagoslovio ostrogonski nadbiskup Tomo Bakač, udari 1514. god. mjesto na Turke — na plemiće), nego su izazivali protivno, naime pristajanje uz Turke, tako da kakvomu sentimentalnomu oduševljenju za borbu s Turčinom nema kod Hrvata ni u vrijeme najstrašnije turske sile ni traga. Naprotiv hrvatska svjetska književnost najstarijega vremena može se podičiti — valjda jedina među kršćanskim književnostima — »pjesancom slavi carevoj« naime slavi cara osmanskoga (jer Hrvatima i jest pravi »car« onaj, koji stoluje u Carigradu, car turski). A ispjevao je tu »pjesancu slavi carevoj«

dubrovački benediktinac Mavar Vetranić, i to prigodom pada Beograda (1521.)! Zna on dobro za »slavne Hrvate«, koji brane Klis, ali ih trijezno uči: »vi ne znate, što su zli krstjani, a u njih se uzdate«. Poslije pada Budima (1541) nema više ni Kosova, ni Krbave, »ni polja ravnoga, ni hrvatske slave«, a svemu su krivi »nevjerni krstjani«.

Premda je trijezno ovo Vetranićevo mišljenje posve u skladu s ostalom njegovom do cinizma realističnom poezijom i sasvim u duhu onoga doba, koje još nije poznavalo iluzija, ipak nema sumnje, da je na nj djelovala i politika dubrovačke republike, koja je pristala, da plaća otomanskoj carevini harač, a on ju još sokoli: da, dvori i služi otomansko carstvo. Glasoviti Machiavelli bio je doduše savremenik Vetranićev (Machiavellijev »Il Principe« tiskan je 1535.), ali je svejedno, je li ili nije Vetranić poznao njegove političke nazore, kad je zdrav razum diktirao politiku bez sentimentalnosti. Zato je sasvim suvišno pitati, kakav li je Vetranić bio kršćanin i čovjek, kad je mogao slaviti cara. Vetranić je bio sasvim dobar kršćanin, ispjevao je tolike pobožne — i to iskreno pobožne — pjesme, ali to nimalo nije u protuslovlju s njegovim »turkofilstvom«. On je bio potpuno uvjeren, da je njegovo mišljenje dobro, te bi sasvim krivo bilo držati, da je ova njegova politika bila »makijavelistička«. On nije (kako Ranke kaže za Machiavellija) davno svojim sugrađanima otrov tobože kao jedini lijek proti otomanskoj sili. Politički idealizam i onaj posebni patos, koji je napokon našao izraz u geslu »za krst časni i slobodu zlatnu«, mladja je pojava barem za sto godina.

Taj politički idealizam sasvim je gotov i izradjen u Gundulićevu »Osmanu«. Ne ćemo doduše reći, da Gundulićevo osjećanje za potomke detronizovanih raških vladara i za tužnu raju nije iskreno, ali je svakako previše kičeno i jedva bez tendencije potaknute iz vana: naš narod i tužno njegovo ropstvo samo je stafaža posve drugim ciljevima. Vetranić je bio svakako iskreniji...

Prošlo je i opet preko sto godina, eto opet književnika, koji zaseže u narodni život, a taj je opet razapet na muke, medju lavom (mletačkim) i »drakunom« (zmajem, turskim): slavni Kačić. Vetranić ono svetuje Dubrovnik, da dvori otomansko koljeno, a siromah Kačić podanik mletački, što će nego savjetovati, da »za dužda krvcu prolijete«?....

I tako u razdoblju od nešto više preko 200 godina prvi naši ljudi upućuju na vjernu službu kruni ugarskoj, na dvorenje otomanskoga koljena i na prolijevanje krvce za dužda mletačkoga, a u isto ih doba ima, koji se groze, da će k Nijemcu... A mi danas ove trista i više godina stare struje pripisujemo i na ledja tovarimo još danas živim ili nedavno umrlim ljudima! Sasvim je naravski, da i naš radikalizam pripisujemo tek našem vremenu, što dakako opet ne stoji. Od radikalada naših novijega vremena, barem onih, koji bi bili poznati u književnosti, nije hvala Bogu — nijedan strunuo u tamnici, kako je u mletačkoj tamnici strunuo do nedavna nepoznati fratar Filip Grabovac (1750) pisac razmatranja: Od naravi i čudi hrvacke u svojem zaplijenjenom djelu »Cvit razgovora«. U najnovijoj povjesti hrvatske književnosti odmjeren je tomu mučeniku jedva pol-druga stranica, a ipak je on zacijelo prvi u lijepim stihovima izrekao uvjerenje čitavoga našega naroda: »Kad kralj hoće da kog srve, tad Hrvate meće prve, a dobitak kad se dili, tad pitaju, gdi ste bili«...

Taj je Grabovac bio rodnom iz Vrlike.

(»Obzor«, God. 1914. Broj 4.)

Senzacija.

Ona je danas sve, pa makar samo za tri časka, a ne »za tri dana«, kao naše čudo. Svi to opažamo, svi to priznajemo, mnogi se na to — za čas — i potužimo, ali i opet svi tomu podliježemo, svi se toj vladi senzacije pokoravamo, njezinom se vlašću služimo, od nje živimo. Nema ga, tko bi joj se usudio usprotiviti. Ogavna je, nesnosna, brutalna: ruši umnike, podiže smjelce; gazi stoljetne običaje, otima mir pojedincu, obitelji, državi, narodu, čitavom svijetu. Diže se, leti, ruši, vlada...

Što je već stvorila i razorila, teško je i pregledati i tko ima toliko mira, da bi to i mogao pregledati. Od časa do časa samo zaustavimo se zapanjeni pitajući se: »Je li moguće. Ta to je laž! Ta to ne stoji! Ta sav svijet zna, da je to utvrđeno...« Ne pomaže. Pobjedjuje senzacija, t. j. ono, što se neposredno vidi, čuje, osjeća. Um, intelekt, istina a... Ah, tko za to pita. Tko ima vremena osnovati, tko ispitivati, što je istina?

Pogledajmo letimice na razna područja života.

U vjerskim pitanjima, u rasprama između znanosti i religije, — gdje li bijasmo još pred jednu generaciju natrag, a gdje li smo danas! Koliko se knjiga napisalo, koliko sa profesorskih stolica govorilo, da se dokaže ili pobije ova ili ona znanstvena ili vjerska istina! Danas je to suvišno. Mnogo je jednostavnije razglasivati lourdska čudesa, ili prijevare vodiške Johance... Čemu teškim i zakučastim silogizmima dokazivati mogućnost čudesa. Eno vam Lourdes!... Čemu dokazivati, da su sva čudesa prijevara. Eno vam vodiške Johance!... Tu ne treba ni misliti, ni mučiti se: tu svatko vidi, čuje, pipa... I malo tko haje, ako se ovim putem dodje do apsurdna, do očevidne bezumnosti. Da se na pr. dokaže opstanak duha — jer o opstanku tvari, materije, nitko ne sumnja, — upriličuju se čitave produkcije, gdje se duh može vidjeti, uloviti, fotografirati, vagnuti, dakle stvarni duh...

Na političkom polju — tko još pita za ideale kakve, za programe, za zasluge vodja i kandidata, za poštenje, dostojanstvo, čast, pristojnost. To su rekvizite staroga političkoga teatra. Danas razne »paname« i »panamini«, parnice o podmićivanju milijunima, obiteljski škandali — ruše jedne, a dižu druge političare. A tek na izborima!... Američko osvajanje izbornika brzojavno stiglo i na uglove prilijepljenom viješću: da je protivnički kandidat danas o podne zatečen u kradji — ukrao je kod stola kao gost srebrnu žlicu, — ili što slično, već nije u nas ništa novo... Mnogi nad ovim svim očajase, osjetljiviji se već prije poraza povukoše i prepustiše smionim novajlijama polje, koje je gdješto tako opustjelo, da su sasvim neznatni ljudi, često i notorni mediokriteti bili izabrani i u tri kotara...

Ni znanstvenoga polja nije senzacija sasvim poštedita, dapače se čini da i tu jednako hara ili stvara. Koliko li je bilo senzacije nad otkrićem, kako će žene radjati muškiće! A onda epidemija otkrića raznih seruma sve do seruma za pomladjivanje! Sva se znanost napokon utaborila u laboratorijima, iz kojih se jedno vrijeme svaki dan očekivalo novo otkriće. Edison, Marconi, Roentgen. Ali prestaje i to, dolazi aviatika, koja već prelazi sasvim na polje sporta i zasluzbe. Piloti, nogometači — najglasovitiji su ljudi. Za akademičke nitko ne pita. Kabinetski učenjaci, osobito historici, pogotovo filolozi — zvuče nam u ušima kao priče o ihtiosauru ili minotauru...

U umjetnosti — književnoj, slikarskoj — nastao je jednaki preokret koji se nigdje tako ne osjeća kao u novinstvu. Što li je od novinstva postalo samo kod nas u posljednjih nekoliko godina! Gdje su patetički »uvodni članci«, negda ponos tolikih novinara? Jedva im se još gdje god sačuvao slab trag, pa i na tom tragu svatko osjeća teški dah nesavremenosti. Novinstvo jest glavno polje senzacije.

Pa što je to — ta senzacija. Što su joj uzroci i vodi li sve to k dobru.

Tim se je pitanjima pozabavio engleski pisac F. Hugh Capron u svom djelu »Anatomija istine« (The anatomy of truth), što je ovih dana izašlo. O toj pojavi kaže spomenuti pisac: »Svuda je čežnja za senzacionalnim podraživanjem uništila čiste umne užitke. Čini se barem, kao da je neprestana vatra uzbuđenja u ovaj čas uspjela da sažge prave plodove, koje brane duboke vode misli.«

Ovo je metaforički kazano isto, što je Eucken napisao u svojem znamenitom djelu »Osnov i ideal života« veleći, da moralna pogibelj od strahovitoga mnoštva materialnih impresija leži u tom, što nama, usprkos neprestanom širenju znanja prijeti ništa manje nego duševno siromaštvo.

I to je istina. Znanja se je u devetnaestom stoljeću toliko nakupilo, da ga čovječja misao ne može, štono riječ, provariti ne može se u njem snaći, t. j. ne zna ga srediti, ne zna mu domašaja ni vrijednosti. A psihologijski nije teško protumačiti kako je ta množina nesvaljenoga znanja urodila težnjom za senzacijom. Prije svega svakomu je tako blizu pomisao, pače neposredni osjećaj, da mnogo toga, što je pronadjeno i otkriveno, ne zna i ne može znati, ali isto tako da ni drugi svega ne znadu i ne mogu znati.

Za tim novovjeke raspre o raznim — temeljnim pitanjima iznijele su isto tako sjajnih i uvjerljivih dokaza protiv gotovo svake istine i načela, koliko i za nju, tako da se za najviše prijevornih pitanja može reći, pa se i kaže: »Tko zna, što je istina?« A borba za opstanak, ili za čast, ili za političku vlast iznijela je i iznosi toliko puta i pred mnoštvo sjajna opovrgnuća, kao što je sjajno bilo i dokazivanje. Sve ovo — jer je toga mnogo — umara um i čini ga indiferentnim prema samoj stvari, — čini ga skeptičnim. Sve je istina i sve je laž, ili: ništa nije istina i ništa nije laž. Svi imaju pravo i nijedan nema pravo,

— kao u vrijeme Sokratovo... Svatko steče — u školama! — dovoljno i gotovih riječi i tvrdnja i dovoljno vještine, da se njima služi, a dobro zna — jer nitko svega ne zna, — da ga nitko ne može uspješno kontrolirati.

U ovoj umornosti i indiferentizmu um se na kakav osjetni podražaj — senzaciju — prene doduše, ali samo na čas, pa i senzacije umaraju, i zato su kratkotrajne. Umaraju i dosadjuju, te bi se varao, tko bi mislio, da ih je današnji svijet željan. Naprotiv, sve im je protivno, svima su dodijale, svi ih podnose kao nužno zlo. I to je najočividniji dokaz, da su senzacije zlo.

Nije ni čudo. Usprkos svim našim kritikama mirnih, stagnirajućih perioda ljudskoga života poreći se ne može, da je ideal ljudskomu životu — mir. Čežnja za mirom u krvi je čovjeku već radi toga što ju izaziva i stvara svaki napor, bez kojeg opet nema života. Napor i mir — uzrok je i posljedica fizička, pa dok ljudstvo bude radilo, težit će za mirom, a ne za naporom, prosto zato, što je mir fizička nužda.

A i postepeno malaksavanje umne i tjelesne snage čovječje i neminovno približavanje vječnoga mira — smrti — stvara u čovjeku zarana takovu dispoziciju za mirom, da je obećanje mira stvorilo novu epohu u povijesti čovječanstva. »Mir vam svoj donosim... Mir vam!« Da se uzdrži mir — svjetski mir, u stvari isto, — Evropa i danas podnosi neizmjerne žrtve i u isti čas smišlja, kako bi se taj mir i bez tih žrtava uzdržao. Uspije li kada to, svijet će se bez sumnje »umiriti«, t. j. prijeći će na polje umnoga rada i trajnih užitaka, jer se današnje senzacije imaju u prvom redu pripisati oružanom stanju i otuda potičućim ekonomskim neprilikama i preteškoj već borbi za opstanak...

(»Obzor«, God. 1914. Broj 13.)

Odnarodjivanje.

U jednoj mladomagjarskoj reviji neki je magjarski šovinista kušao da opravdava magjarizovanje narodnosti u Ugarskoj prema ideji državnog narodnog imperijalizma. Poimence se obara na Engleza Scotusa Viatora, koji je iznio progon ugarskih narodnosti po vlasti i spominje mu, da bi on kao Englez

imao u ime slobode čovječanstva u Irskoj i u Indiji više gledati na vlastite domovinske prilike, a Ugarsku pustiti na miru. Pisac spominje u svrhu, da argumentira svoje mišljenje i Sjedinjene Države. Tamo, veli pisac, imade sva sila naroda, koji u drugoj generaciji ponosom kliču, da su američki građani. Čemu se dakle netko u Sjedinjenim Državama Sjeverne Amerike ne protivi, tome se protive ljudi i političari, kad to isto čuju od ugarske države. To što je dozvoljeno svim drugim državama, zašto da to ne bude dozvoljeno i Mađarima i ugarskoj vladi.

Naši ljudi kad ušćitaju ovakove argumente u mađarskim novinama, ljute se na Mađjare i pobijaju ih, kao ljude nekulturne, nesavremene i nepolitičke, a u istinu oni se boje, da bi protežiranjem mađarskih idioma u nas i naseljivanjem mađarskog seljačtva, u nas moglo doći do odnarodjivanja našega naroda. Tu bojazan treba raspršiti i jednom već kazati, da je ona neopravdana. Ne možda zato, da prekrstimo ruke i da gledamo, kako nam djeca polaze u mađarske škole, kako mađarski novčani zavodi kupuju zemljišta i imanja u nas, da na onda tom parceliranom tlu nasele zastupnike »mağyar kiraly-szaga«, već baš poradi toga, da bez bojazni u tom manje pomućenom energijom poradimo oko pridizanja naše narodne svijesti, oko ojačanja ekonomskog, socijalnog i kulturnog u našem narodu. da budemo ne samo protiv efemerne mađarske invazije osjeđurani, zaštićeni i oboružani, već u opće protiv svake neslaven-ske i tudjinske navale došla ona nama i prijetila se ona nama ma bilo s koje mu drago strane.

Prije svega moramo biti na čistu, u čem sastoji denacijonalizovanje. Ovo nije tako jednostavan pojam, kao što se obično misli. Denacijonalizovanje je prema modernom shvaćanju svaka silovita podređenost jednoga naroda, bila ona na političkom, kulturnom, socijalnom ili narodno-jezičnom području. Prema modernim kriterijima denacijonalizovanje ne sastoji samo u tome, da je kojemu narodu oduzeta svetinja narodnoga jezika i imena narodnjega, već je denacijonalizovan i onaj narod, koji sve svoje ekonomske i kulturne elemente podaje drugome narodu, troši na korist drugoga naroda, ma imao pritom i posve-mašnju slobodu svojega materinjeg jezika. Denacijonalizovan je i onaj narod, koji je u svojim socijalnim formacijama ovisan

od drugoga. Denacijonalizovanje je dakle negacija svega onoga, što u naše moderno doba čini pojam naroda.

Treba tu dobro razlikovati denacijonalizovanje od lišavanja prava, od kulturne nestašice ili časovite ekonomske podređenosti. Tko iole malo posmatra, kako veliki narodi i moćne države danas idu za denacijonalizovanjem drugih naroda, taj će vidjeti, da se ide baš za tim, da se zatre kulturno djelovanje, ekonomska produkcija tog manjeg i slabijeg naroda, da se socijalno time onemoguć, dok se na samo zatiranje narodnog imena i jezika ne polaže primarna važnost. Državne vlade drže naime, da čim se postignu gornji rezultati da i samo po sebi nestaje narodnog imena i jezika narodnjeg.

Svakako mora se kazati, da se danas ne može govoriti o denacijonalizovanju kao pred sto i više godina. Ako danas Rusija i pritište Poljake, a Pruska isto tako, ako Nijemci i ugnjetavaju Dance i t. d., ipak se može kazati, da je denacijonalizovanje u današnje vrijeme samo časoviti politički program jedne stranke, ali da je u cjelosti u današnje vrijeme neprovediv i nemoguć.

S jedne strane moderno uredjenje država ne dopušta ovakovu političku pojavu, da se trajno etablira u državi bez pogubnih posljedica, a s druge strane najširi slojevi, koji idu za revizijom socijalnih vrijednota, naglasuju opće ljudsko stanovište i načela, koja uključuju sva prava i jednaka prava svakome čovjeku bez obzira na njegovu nacionalnu pripadnost. K tome dolazi i još jedan važni momenat, a taj je moderni prometni život. Ovo je moguće najodlučnija zapreka, da do denacijonalizovanja u onom običnom smislu riječi ne može doći i da su se svi pokušaji najjačih država i naroda u tom pogledu izjalovili.

Nekada su Nijemci mogli denacijonalizovati čitave krajeve slovenske, Talijani čitava područja oko Sredozemnoga mora. Razlozi su u tome, što se denacijonalizovanje prije a i danas može provesti samo jednom velikom kulturom, koju unosi jedan veliki kulturni narod u drugi maleni kulturni narod jednom kulturnom idejom, provodeći ju ili silom ili milom. Većinom je naravno to provedenje silovito. Nijemci su denacijonalizovali Slovene većim dijelom time, što su unosili kršćanstvo među sjeverna slavenska plemena. Sa kršćanstvom zajedno velik je dio slavenskih naroda izgubio i svoj narodni individualitet. Talijani su dugo vremena mogli denacijonalizovati naše Primorje i našu

Dalmaciju, jer su unosili ideju renaissance i humanizma, Francuzi su pod kraj osamnaestoga stoljeća denacijonalizovali veliki dio njemačke inteligencije suffisantnom kulturom rokokoa, istančanim svojim ukusom, i idejama enciklopedista. Čim su iznijeli ideju demokratizma svojom velikom revolucijom mogli su Nijemce podjarmiti, ali nikako ih nisu mogli denacijonalizovati, što više Nijemci i ini narodi potisnuše francuski upliv samim oružjem Francuza, idejom jednakosti, slobode i braćinstva.

Pri tom mora se pak uzeti na um, da je onda maleni narod imao manje ili nikakove prilike, da se upozna sa kulturnim tečevinama čovječanstva, jer je to upoznavanje bilo bez modernih prometila, bez javne štampe ili vanredno otešćano ili upravo nemoguće. Svaki maleni narod o tome se može u slikama iz svoje povjestnice dostatno uvjeriti.

Denacijonalizovanje je dakle nekad bilo moguće samo velikim i to samo kulturnim narodima, nikako pak velikim i nekulturnim narodima, a i danas, kad bi se moglo govoriti o denacijonalizovanju, mogli bi to učiniti samo veliki i kulturni narodi i samo sa jednom kulturnom idejom.

To treba naglasiti, jer se to nas tiče u prvom redu. Mi vazda vičemo, da nam je narod naš ugrožen od Magjara, a ne činimo u tom pogledu ništa, da tu pogibelj odvrnemo ili da ju bar smanjimo, ili ako što činimo, a ono je to tako minimalno, da se zaista čini na prvi pogled, da je naš pesimizam opravdan. Međutim ako se malo dublje zamislimo u čitavi ovaj problem, u čitavu ovu pogibelj, onda taj pesimizam nije opravdan, ako prem se ne smije nikako zaboraviti, da naša narodna svijest u mnogim krajevima danomice trpi mnoge štete i da se sporadički i sistematski ide od strane ugarske vlade, da se u Slavoniji uhvati čvrsti korjen za magjarizaciju. Međutim treba uzeti na um, da je pučanstvo, koje govori hrvatsko-srpskim idiomom brojnije od onoga, što govori magjarskim idiomom. Kraj poznate statistike ugarske, Magjara ima osam milijuna u istinu tek nešto preko šest. Nas Hrvata i Srba imade preko deset milijuna.

U numeričkom pogledu poimence nakon preokreta na Balkanu mi ne moramo da ustupamo ma bilo i pedalj zemlje ma bilo i jednu glavu Magjarima.

A kako je sa kulturom našom? Tu se Magjari i opet ne mogu s nama nikako omjeriti. Mi smo kulturno jači i ako hoćete

zapadniji od Magjara. Naša književnost, naša umjetnost datira onamo od desetoga stoljeća i malo imade naroda, koji bi se mogli ponositi ovakovim kulturnim elementima kao što hrvatsko-srpski živalj i to još k tome s elementima, koji su ili vrlo malo ili nikako iscrpljeni. Što više mi smo na primjer u narodnoj pjesmi, ornamentici i muzici bogati, da smo do sada — to je činjenica — mogli posve mirno podnositi da nam Magjari iznose pod svojom napravom pred svijet kao svoje, ono što je u istinu naše. Uzmite samo narodnu ornamentiku i umjetno obrtnu kućnu industriju, razgledajte krasnu posebnu svesku engleske revije »The Studio« »The Peasant Arts in Austria«, pa ćete se uvjeriti, koliko je elemenata naše slavenske, a poimence južnoslavenske ornamentike uzajmio magjarski živalj. Ako uzmemo pak druge kulturne elemente našega naroda na um i ako ih uporedimo sa onima Magjara, onda bilanca otpada po nas još i bolje. Časoviti veći napredak Magjara na polju gospodarskom, trgovačkom i industrijalnom nije posljedak naše kulturne podređenosti, već naše političke sputanosti. Mi i ovdje na tim kulturnim područjima ustupamo Magjarima samo našu snagu, ili ju ne razvijamo ili je u opće ne kušamo iscrpiti. Kad si jedanput naš narod izvojšti gospodarsku samostalnost, on će ju znati baš tako razvijati kao i politiku.

Za to neka si nitko ne tare glave, kako će to narod naš učiniti. Ako se je odhrvao germanizaciji, Turcima i Magjarima, on će se znati, pa bilo u početku i uz velike žrtve, i modernim gospodarskim nasrtajima.

Ako mi našu političku prošlost isporedimo sa sadašnjošću gospodarstvenom, onda ćemo vidjeti, da smo u našoj prošlosti darovali mnoge najbolje naše glavice Magjarima. Treba samo spomenuti Ivana iz Sredne i kardinala Utješenića. Najbolje smo naše snage žrtvovali jedinstvenoj ideji ugarskih zemalja, pa ipak nismo propali, ipak smo očuvali svoj narodni politički i državni individualitet u sve ono strašno doba, koje je upravo bjesneći otimalo velikim ili većim narodima taj politički, državni i narodni individualitet. U našem narodu imade mnogo tih snaga, ali one su ili svedene našim strankama u krivi tok ili u krivo korito ili su uopće presušile za neko vrijeme. Nigdje jače se možda ne opaža naš narodni individualitet i naša narodna snaga, nego li baš u našoj političkoj prošlosti. Na području politike mi smo za očuvanje državnog individualiteta izgubili

malo ne tisuću godina i sve smo druge potrebe pustili s vida. Zato ih nismo mogli sada da u modernom duhu i prema potrebi vremena izgradimo. Baš ovom borbom za državnu individualnost ugroženi s lijeva i desna, od zdola i od zgora mi se možemo usporediti samo s jednim narodom na svijetu u pogledu njegove političke prošlosti, a to su Englezi.

I ako smo mogli za sve to doba očuvati narodni naš individualitet na političkom području pod najtežim uvjetima, kojima su drugi narodi podlegli, mi ćemo ga očuvati i na onom području, koje je danas mjerodavno, vrlo mjerodavno za snagu narodnog individualiteta — a to je gospodarsko područje. U tom će nam više pomagati naš geografski položaj, nego li što nam je pomogao u našoj političkoj borbi. Dok su uslijed našeg geografskog položaja dolazili i prolazili našom zemljom svi mogući neslavenski elementi, dotle će ti isti elementi prolaziti i dolaziti k nama i mi ćemo u brzo naučiti se od njih modernoj gospodarskoj utakmici. Samo tome treba da se utemelje nužni preduvjeti modernog saobraćaja gospodarskog i trgovačkog, a to je danas u prvom redu dužnost naših političkih stranaka.

Medjutim zašto je izneseno ovo mišljenje o denacijonalizovanju? Svakako ne u tu svrhu, da zapalimo lulu i da sjednemo i da gledamo, kako se tudjinski elemenat širi i bani u nas. Svakako ne zato, da se prigodom svake ovakve žalostne činjenice utješimo nemogućnošću, da nas denacijonalizuju. Baš naprotiv, mi moramo da se u pitanje nacionalizma zamislamo, da ideju nacionalizma izgradimo na modernoj bazi i prema modernim potrebama jednoga naroda. Mi smo nakon ilirskog pokreta i nakon razvijanja te ideje probudjivanjem naše narodne prošlosti i vrijednosti, akcentuiranjem naše državopravne samostalnosti stali kod radikalnoga nacijonalizma. Dalje nismo došli.

I taj radikalni nacijonalizam, koji je u nas iznesen bez ikakvog kulturnog programa, koji si je doduše probudjivanjem najširih narodnih masa stekao velike zasluge, taj je nacijonalni radikalizam nas kulturno i politički upravo malo ne upropastio. A razlog je tome taj, što ga nismo izgradili, što ga nismo razvijali na svim modernim područjima, gdje se narodni individualitet mora manifestirati. I tako i danas opažamo u mnogim ljudima naše javnosti, od kojih bi sve, samo ne radikalnu nacijonalističku notu očekivali — baš ovu najviše razvijenu. Ne da je razvijena u političkom pogledu, već ona u opće nije razvijena

i mi opažamo u njih momente, gdje se odaju kao posve nekulturne i nemoderne jedinice uza sve to, što se broje među inteligenciju.

Moderni naš nacijonalizam, ako hoće da se uspješno opre pokušajima denacijonalizovanja, mora da bude u prvom redu liberalan i kulturn. Tu će hrvatska narodna ideja imati prednost neku prema pokušajima Mađžara, koji su ekskluzivni i u svojim sredstvima ne baš izbirljivi. Probudjivanje narodne svijesti pak neka se provodi posve drugačije, nego do sada. Mi još uvijek »probudjujemo« našeg seljaka i najniže slojeve narodne. A odavna znamo, da je to probudjenje Starčevićanizam ad absurdum proveo. Naši su najniži slojevi zadojeni prema prilikama, u kojima oni žive boljom hrvatskom sviješću i bolje im hrvatsko srce tuče od naše inteligencije.

Naša čitava akcija za provadjanjem modernog nacionalističkog shvaćanja mora da je uperena na to, da se nacijonalizuje naša inteligencija. Toga do sada nismo činili. Mi smo se samo vazda tužili, da naša inteligencija ne osjeća nacijonalno, ali nikada se nismo pitali zašto. Nikada si nismo priznali, da je na nama krivnja. Nakon ilirskog pokreta, koji je zahvatio više staleže, nego li obični »demos« nakon pedesetih godina, moramo danas priznati, da je naša inteligencija nazadovala u nacijonalnom osjećanju. A zašto? Zato, jer mi mislimo, da se naša inteligencija daje nacijonalizovati samo političkim sredstvima, koja su širokoj masi pristupačna, ali koja se različno prosudjuju u inteligenciji, ili zato, jer mislimo naše najviše slojeve učiniti Hrvatima kao i seljaka što činimo Hrvatima. Zato i nismo uspjeli, da naše plemstvo, u koliko ga imademo, učinimo nacijonalnim, ma da su se njihovi predci istakli onom velikom devizom: »Regnum regno non praescribit leges«. Razlog je u tome, što mi s njihovom tradicijom, njihovim posebnim, ma i a modernim mišljenjem nemamo obzira i što imademo više povjerenja u koje naše političko ime, nego u svetost i čast imena, koje od stanovitih obitelji samo u nas glasno zvuči i valja, a tamo izvan granica — valira samo po zupcima plemićke krune.

(»Obzor«, God. 1914. Br. 15.)

Poklade.

Patrijarka naše književnosti, stari Marko Marul — tamo pred 400 i više godina — ima zgodnu dramicu, u kojoj se Poklad razgovara i prepire s gospodjom Korizmom. Je li on stvorio tu riječ kao personifikaciju poklada — pokladnoga veselja — ili se je u njegovo vrijeme i govorilo poklad (mjesto pokladi i poklade), — teško je reći. Jednako je teško reći, šta ta riječ znači, kad je naša kulturna (ili, ako tko voli: nekulturna) povjest tako slabo istražena... Ostajemo li kod kuće, moglo bi se misliti, da su poklade u svezi s time, što se u Lici govori za jelo, kad se iz zdjele vadi, da se klade. No idemo li dalje, naći ćemo, da neki talijansko ime poklada, Karneval (Carneval), izvode otuda, što se na Rajni — u Belgiji i Holandiji — u staro vrijeme, kad se u proljeće opet otvorila plovidba, vozila na kolima ladja (currus navalis), koju je ladju imao na umu i nje-mački pisac Sebastian Brant, savremenik Marulov, u svojem poučnosatiričkom djelu »Narren schiff«. A klada znači i danas ladja (osobito na vodenici), načinjena od cijeloga stabla. Moguće, da je kakav slični pokladni običaj s ladjom bio poznat i u našem primorju, ili možda samo Marulu (koji je svoja djela davao tiskati u Antwerpenu), — ali je ipak teško vjerovati, da bi ta riječ prodrila u narod. Recimo radje, da ne znamo, zašto se poklade zovu pokladama...

Carne-vale je jasnije: doslovce znači »zbogom meso!« — sad ćemo postiti! A i najpoznatiji je i najglasovitiji Karneval u romanskim zemljama, osobito u Italiji, posebice u Mlecima i u Rimu, pa ni Goethe nije držao ispod svoje časti da ga opiše. Romani — Talijani, Španjolci, Francezi — podadoše karnevalskim zabavama neki, često pompozni i raskošni stil, u kojem se ističu osobito jahači — corso — a poprmiše ga i drugi narodi, dok su Nijemci duго ostali kod svoга »Hanswurst« i grubih, a dakako često i glupih šala. Njihov je u ostalom izum i naziv »princ Karneval«, a bio je to predsjednik svečanostnoga odbora za priredjivanje pokladnih zabava. Kod Nijemaca su poklade od najstarijih vremena imale obilježje Ludorija, te ih i zovu »Narrenfest«, »Narrenkirchweich«, pa nije čudo što se je luterska reformacija oborila i na njih, te ih — uz pomoć tri-desetgodišnjeg rata — skoro sasvim i iskorijenila, dok se nisu pod utjecanjem franceskim obnovile istom u prošlom stoljeću,

kad se i jest pojavio »princ Karneval«, pa od njih i k nama došao. Kod Talijana — ako izuzmemo krabulje u Mlecima — nemaju poklade toga obilježja ludorija i grubih, prostih šala, nego je to većinom doista svečanost, kod koje je glavno cvijeće i neizbježivi »confetti«, koji su takodjer k nama došli. Poklade ne traju svagdje jednako. Naš narod zove pokladama svaki dan pred postom, pa imadu i božićne poklade, martinske poklade i t. d. Obično se uzima, kako je poznato, da poklade traju od Triju Kralja do pepelnice. U Mlecima počinju poklade već drugi dan Božića, u Španiji na dan sv. Sebastijana (20. siječnja), a u Rimu se pod pokladama razumijeva samo 11 dana pred pepelnicom, dok se u Milanu poklade protežu do prve nedjelje u korizmi.

Obično se misli, da su poklade ostatak običaja iz vremena prirodnoga (»poganskoga«) vjerovanja, neki ih pače dovode u direktnu svezu s rimskim bachanalijama, t. j. raskalašenim svečanostima u slavu boгу vina, Bacchu. Te su svečanosti bile tako raspuštene i zloglasne, da su senatskim zaključkom već god. 186. prije Is. zabranjene. No direktna sveza između rimskih bakanalija i poklada jedva bi se dala dokazati, barem izvan Italije. Naravnije je pomišljati, da su poluvarvarski narodi, koji su rimsko carstvo razorili, i sami preko svake mjere uživali u jelu, piću, veselju i šali, za to su imali i posebne godišnje svečanosti, što je i utvrđeno. Kojoj baš godišnjoj svečanosti predkršćanskoga vremena odgovaraju današnje poklade, to je teško reći zato, jer su se te svečanosti velikim dijelom stopile i sjedinile s kršćanskima. Ali to je napokon svejedno, nego je glavno ovo: Kad je kršćanska Crkva počela odredjivati postove, i to u jednu ruku, da raspuštene nove kršćanske narode priuči na disciplinu, neka znadu i u svakidanjem životu, gdje im je duhovna vlada, a u drugu ruku, da koliko toliko stane na put raskalašenosti i neumjerenosti, a priuči na uredan život, — onda su tek, kad se približavalo ovakvo vrijeme posta, slave, svečanosti i veselja dobila pravu vrijednost. Kad već moramo postiti, uživmo se barem, dok se dopušta! I tako, da i nije u predkršćansko vrijeme bilo nikakve posebne svečanosti i zabave u ovo doba, kad se sada slave poklade, — takva bi se svečanost bila razvila sasvim naravski iz zabrane mesojedja. Zanimljivo je u tom pogledu, kako naši pastiri imadu posebnu svoju pokladnu svečanost, kod koje je — tobože — glavno, da sažgu masne

krpe u koje su za mesojedja umatali meso, što su im domaćice davale za hranu na pašu. Ta što će im sada masne krpe, kad ne smiju mrsiti! A tko bi ih tako oprao, da ne bi na njima ostala ni kap masti! U oganj s njima! — a za to treba posebna slava!... Nisu ni pastiri nedoputavi, kad se radi o kakvom »titulušu«... Münchenski »Schäffler tanz« i »Metzgersprung« nastali su možda uz iste prilike. A takih — što poznatih, što nepoznatih u knjizi — pokladnih, i to vrlo zanimljivih običaja, — ima u našem narodu mnogo.

Dakako da je brižna crkva imala trista muka, da uguši ovo i slično osiguranje i odštećivanje za mršave posne dane korizmene... Ali je slabo uspjela, sve do danas. Morala je dapače kojiput pristati i na kojekakve nepodopštine, te na pr. u crkvu — na Božić — puštati i pravo živo četveronožno magare... Zabrane pokladnih zabava datiraju, što se zna, već iz početka XV. stolj. (1432), a za cijelo ih je bilo i prije, kako se vidi, — uzalud.

Kako je život glavno vrelo književnosti, sasvim je naravski, da ni bujni pokladni život nije u nijednoj književnosti ostao bez traga, što se vidi iz spomenutoga djelca našega Marula (»Poklad i Korizma«) i Brantova njemačkoga »Narrenschiffa«. Pokladna i slična književnost — zanimivo je poglavlje u svakoj povjesti književnosti.

(»Obzor«, God. 1914. Br. 18.)

Celibat učiteljica.

»Uda li se koja učiteljica, smatrat će se, da se je dobrovoljno službe odrekla...« (§.152), a »tko se službe svojevóljno odreće... nema prava, da se stavi u mir (§ 151. šk. zak. od god. 1888).

To je onaj paragraf, radi kojega je prolito toliko suza, da o drugom ne govorimo. Danas već možda dolazi ova stvar pred sabor, te će ovaj paragraf biti ukinut, jer je vlada predložila saboru u tom smislu zakonsku osnovu.

Koji su razlozi sklonuli u svoje vrijeme vladu i sabor, da gornjim paragrafom nametnu učiteljicama celibat, to mnogima nije bilo i danas nije jasno, pa su mnogi taj paragraf smatrali

i jošte smatraju jednostavnom sasvim samovoljnom dapače zlobnom krivicom. No da budemo sasvim pravedni, treba priznati, da je bilo i stvarnih razloga za ovu odredbu, a od tih je najglavniji ovaj:

Udata žena treba da živi s mužem, t. j. u istom mjestu i u istom kućanstvu. A što onda, ako je namještenoj učiteljici muž takodjer u službi, pa bude premješten, ili ako bude ona premještena? Smije li ih vlada rastaviti? Može li se trpjeti, da vladi budu vezane ruke, pa da ne može s učiteljskim osobljem u interesu službe slobodno raspolagati? Već je teško u toj stvari, ako su oboje supruge u učiteljskoj službi, jer je često teško oboje namjestiti u istome mjestu. A još je teže, ako je suprug učiteljin namješten u sasvim različitoj službi, na pr. kod suda, po-reznoga ureda, kod financije itd.

Prema ovomu razlogu svi drugi gotovo izčežavaju. Tako na pr. bojazan, da će udata učiteljica radi brige za vlastitu djecu, zanemarivati školu, premda nije u pojedinim slučajevima neosnovana, ipak ne može biti odlučna za ovako važnu odredbu. A o bojazni, da će učiteljice sklapati »mesalijance«, t. j. da će se udavati za osobe, koje bi učiteljski stalež ili učiteljicu kao nastavnicu i odgojiteljicu mogle kompromitirati, o tom jedva treba trošiti riječi.

Ostaje dakle onaj glavni razlog: Što će biti, ako supruge — učiteljicu treba rastaviti od muža?

Pod težinom ovoga razloga stoji i nova vladina osnova, kojom se gravaminozni ovaj paragraf želi ukinuti. Osnova naime kaže, da je u »za udaju ženske učiteljske osobe javne pučke ili učiteljske škole potrebna dozvola kr. zem. vlade. Za ženidbu medju definitivno namještenim osobljem ovozemnih jav. pučkih škola ne treba te dozvole. Udata osoba može da bude namještena... samo s dozvolom kr. zem. vlade.«

Vlada se je dakle primirila s ovom poteškoćom, kad je učiteljica udata za učitelja, ali za sve druge slučajeve želi uvesti mjesto celibata — dispencije...

Za čudo, kako je izvjesni naš svijet tjesnogrudan, kako još uvijek naučan na policajni, špijunski, protektorski, »očinski« duh davnih, zaboravljenih vremena. Mjesto celibata — one-rozna dispencija! Čemu? Da li s toga (neka nam oprostite — još za sada — gospojice učiteljice), da neki (inače vrijedni)

žandarski stražmeštri ne bi dobili zazubice za sjajnom plaćom supruge si učiteljice? ...

Koji bi drugi razboriti i opravdani razlog mogao tražiti ovu novu, upravo teretnu odredbu? Možda to, što vlada hoće, da zna, hoće li moći udatu učiteljicu namjestiti? Zato joj treba znati, za koga se kani udati.

Ali to je suvišno. Ako se učiteljica uda za čovjeka, s kojim može ostati u mjestu, služiti će dalje. Ako ne će moći s njim ostati u mjestu, molit će premještenje, pa će svaka vlada, nema sumnje, ovakovoj pravednoj molbi, samo ako bude moguće, udovoljiti. A ako ne će biti moguće, udatoj učiteljici ne će na žalost, preostati drugo, nego da se na vrijeme rastavi s mužem (što nipošto ne će biti veća neprilika, nesreća itd., nego što je danas. kad se učiteljice ne udavaju) ili da se dobrovoljno odreče službe.

Ali ovdje i leži sva jezgra pitanja, koliko za vladu, toliko za učiteljice. Što se naime tiče vlade i zakonodavstva, radi se o tom: Drži li vlada i zakonodavstvo ženu potpunom osobom, ili ju drži djetetom — da ne rečemo što drugo — koje mora vijećkom biti pod paskom?

To je pitanje. Ako zakon nijednoj kategoriji javnih službenika — muškaraca ne propisuje u nijednom i nikakvom slučaju molbe za dispenciju kad hoće da se žene, sav bi svijet doista rado znao, zašto se to nalaže ženama? Ne treba sad ni zapodijevati, ni rješavati pitanja o jednakom pravu za žene. O tom se ne radi, nego se radi o najelementarnijem pravu žene; da se po volji udaje. Ta toga joj barem do sada nitko ne poriče. A sad će u Hrvatskoj inteligentnoj djevojci suditi o njezinu izboru bračnoga druga — jedan činovnik, koji od gg. nadzornika, ili drugi referent! Nesretna misao, ta dispencija!

Neka se nitko ne izgovara, da je sve to radi brige za mladi par, hoće li naime moći ostati zajedno. Za to vlada nema se brinuti. Za to se imadu brinuti supruzi sami.

Učiteljica, koja se udaje, valjda zna što radi. Ako se je udala, da bude s mužem, ona će ići s njim pa služila ili ne služila dalje, te ne će zacijelo ni jadikovati, ni tužiti se, ako ju stigne i to, da ne će moći dalje služiti. Nijedna valjda ne će zahtijevati, da se i njoj mora dati mjesto tamo, gdje joj je muž, ili mužu joj tamo, gdje je ona, i ako ima pravo očekivati, da će vlada, ako je samo moguće, ovakovoj molbi udovoljiti. Nitko valjda ne drži, da će tko s učiteljicama sklapati brakove iz špe-

kulacije. No sklopi li se ipak i koji takav brak, bit će si dotičnici sami krivi, ako im spekulacija ne uspije. O jednom moraju svakako biti na čistu i učiteljice kad se jednom budu slobodno udavale, a to je, da im je — ako ustreba — ili makar i bez službe ići za mužem ili ostati u službi i bez muža. No tih će slučajeva biti zacijelo malo, pa je jedva bilo vrijedno toliko riječi trošiti. A vlada, koja u ovakvim slučajevima ne bi obiteljima išla na ruku do krajnje mogućnosti, nego bi ovakve slučajeve pomnožavala — takva se vlada u pravedno vladanoj zemlji ne može ni zamisliti.

Čitava će javnost naša s velikim zadovoljstvom pozdraviti ukinuće ovoga paragrafa, a pogotovo simpatične naše učiteljice, za koje, doista, malo tko od nas znade, što su nam i koliko nam vrijede. No mi smo čvrsto uvjereni, da se ni novi perčin — dispencija — ne će uvesti — kao za porugu slobodi udavanja učiteljica. A nadajmo se, da će barem za drugi četvrt stoljeća — hrvatsko pučko školstvo biti oslobođeno i od policijske upravne vlasti. Ta napredujemo ...

(«Obzor», God. 1914. Broj 21.)

Raskol u anglikanskoj Crkvi?

Engleske novine pune su tjeskobnih nagoviještanja, da se približuju događaji, kakvih nije bilo od vremena reformacije, naime raskol u »Svetoj Katoličkoj Crkvi« (tako se sama službeno zove) protestantsko-anglikanskoj.

Kao obično, povod je, na oko neznatan. Misionarske protestantske korporacije u engleskim kolonijama u istočnoj Africi, i to različitoga uredjenja, poimence »biskupske« (episkopalne) i nebiskupske, držale su koncem prosinca u Kikuyu konferenciju, u kojoj su prihvatile nacrt, »ujedinjene narodne kršćanske crkve«. Jedinstvo pristaša različitih tih — recimo — sekta vjerskih došlo je do izražaja već poslije same konferencije u tom, što je biskup iz Mombasu podijelio zajedničku pričest vjernicima različitih sekta, i to u presbyterijanskoj crkvi. Odmah poslije konferencije ustao je proti svemu tomu zanzibarski biskup u pismu biskupu st.-albanskomu optužujući biskupe u

Mombasi i Ugandi s krivovjersstva, hereze, a čim se za događaj saznalo, zaredaše novinama članci i — po engleskom običaju — mnogobrojni dopisi urednicima novina o toj stvari, a s najrazličnijim i najprotivnijim mnijenjima.

Ima već dosta izjava i od crkvenjaka: biskupa, dekana i kanonika. Oba nadbiskupa, canterburyski i yorski izjaviše se kratko i vrlo rezervirano. Za 21. siječnja sazvaio je predsjednik »vijeća engleske crkvene unije« to vijeće na okup, da izreče svoju u toj stvari, pa će se onda znati, kakva je dispozicija u krugovima »visoke crkve«, t. j. u najkonzervativnijem dijelu vjernika anglikanske Crkve.

Da se ova uzbudjenost pravo razumije, dosta se je sjetiti burne i zanimljive povjesti kršćanske Crkve u Engleskoj. Prije svega treba držati na umu, da je neobično burna politička prošlost Engleske u najužoj vezi s vjerskim pokretima. U Engleskoj revoluciji, u kojoj je kralj Karlo I. izgubio glavu, glavni su kolovodje puritanci i škotski presbyterijanci, među njima i Cromwell. Kršćanska crkva u Engleskoj nije naime nikada, pa ni danas postala sasvim protestantska, nego je i u bogoslužju, a osobito u hierarhijskom uređenju — pridržavši nadbiskupe, djakone, kanonike i t. d. — vazda ostala bliže katoličkoj crkvi. Proti ovomu hierarhijskomu uređenju javljalo se vazda nastojanje oko jednostavnijega — »evangelijskoga« — uređenja, bez svih tih tolikih časti, pače i bez posebnoga svećenstva. Pristaše ovoga nastojanja zvali su se u razna doba različno: puritanci, presbyterijanci, independenti, nonkonformisti, disenteri i još kojekako. Kako je razlog ovomu nastojanju u demokratskoj tendenciji i u težnji za autonomijom, sjeme mu se ne će nikada zatrti.

Važno je dalje, što su na engleskom prijestolju često sjedjeli vladari različne vjere, ili barem vrlo različitih osjećaja i dispozicija bilo prema katolicima, bilo prema protestantima ili različnim strujama u protestantizmu. Zato su pod jednim vladarom nesmiljeno progonjeni katolici, pod drugim protestanti. Ovi, često strahoviti progoni ostavili su u narodu duboke tragove i podali vjerskim pitanjima važnost prvoga reda. Ovi su progoni zacijelo barem ojačali, ako nisu i stvorili onu posebnu religioznost, koja se u engleskom javnom i privatnom životu toliko opaža i ističe, da je to nama na kontinentu često čudno i nepojmljivo, kad i laici govore i pišu o vjerskim stvarima

onako uvjereno, ozbiljno i pobožno, kako je u nas rijetkost i u crkvenjaka. Trajni pak, a skoro bi se moglo reći i vječni izvor nezadovoljstvu i nemiru, koji si daje oduška i na vjerskom polju, jest različnost plemena, dotično trajna protivština između doseljenih osvajača, Normana i pokorenih starosjedilaca Kelta. Tomu je najočividniji dokaz Irska, gdje je velika većina starosjedilaca i do danas katolička, te se je njezina borba proti vladajućim osvajačima očitovala i na vjerskom polju.

Napokon je važno, što je u anglikanskoj crkvi bilo u nedavno doba nekoliko znamenitih konvertita na katolicizam. Cijelomu su svijetu poznata imena kardinala Newmana i Manninga. Prvi je prešao na katolicizam 1845. (kardinalom imenovan 1879., umro 1890.), drugi je rođen 1851. (kardinalom imenovan 1875., umro 1892.). Bila je to posljedica one čudne dispozicije u doba između dviju revolucija god. (1830.—1848.), kad je Englez Pusey s drugovima izdavao glasovite »savremene rasprave« (a Mickiewicz u Parisu svoje »knjige poljskoga proštenjarstva« — sve obavito nekim čudnim misticizmom), u kojima su se razvijali sasvim katolički nazori. Djelovanje ovih ljudi — po njihovim raspravama (»tracts«) nazvanih »traktarijancima« — od kojih su malone svi osim samoga Puseya u istinu prešli na katolicizam, a osobito djelovanje i brojna važna djela i glas obojice spomenutih kardinala, ostavilo je u engleskoj javnosti duboke tragove, tako da se i u ovoj novoj kontraversi između afričkih biskupa svi ovi ljudi i događaji spominju s različnim aluzijama i proroštvima. To je sasvim naravski. Narod prosvijećen, koji je mnogo toga proživio, a dobro pozna svoju prošlost, lako nalazi analogije, lako shvaća, da neznatni uzroci — osobito u vjerskim stvarima često znadu uroditi velikim posljedicama: Englezi se boje.

Čega se boje? O čem se radi?

Toga je toliko, čega se boje, da ima stotinu mnijenja, o tom, o čem se zapravo radi. Vrijedno je istaknuti barem glavno.

Biskupa zanzibarskoga, koji je protiv ostale dvojice biskupa podigao tužbu radi hereze, smatraju pristašom katoličkoga smjeha, dok onu dvojicu biskupa smatraju pristašama presbyterijanstva. Liberalni dakle i radikalni krugovi u anglikanskoj Crkvi, bit će na strani ove dvojice biskupa, koji ne paze strogo što vjernici, koje pričešćuju, vjeruju — glavno je, da su kršćani. Konzervativci naprotiv, koji brane hierarhijsko uređenje Crkve,

ne će nipošto pristati, da se i »krivovjerci« pripuste k pričesti i time priznaju njihova razorna načela. Očevidno je dakle, da će i politički nazori djelovati na držanje pojedinaca i skupina u ovoj stvari. A politička je borba između liberalaca i konservativaca — radi imperijalizma, agrarnoga programa itd. itd., — žestoka, pa bi se ta žestina mogla prenijeti i na ovo vjersko pitanje.

Vrijedno je istaknuti ovom zgodom, kako je važno vazda držati na umu, da je Crkva historijska tvorba i do kakvih neprilika dolazi, kad se preko toga lako prelazi. To najbolje moraju osjetiti branitelji anglikanske Crkve, kad se najednom nadju bez ikakvih ustaljenih norma. U ovoj raspi naime neprestano cituju samo »molitvenik« (Common Prayer Book), pa i za nj moraju priznati, da je manjkav i — protuslovan... I to je ono, što je u Engleskoj stvaralo konvertite, to je po pozitivne Engleze najjači razlog za katolicizam.

Toga se Englezi boje...

(»Obzor«, God. 1914. Broj 28.)

Tipkačice — i one druge.

Kako li se je i naš gradski život u posljednjih samo desetak, petnaest godina promijenio! Kolike li razlike! Pred deset petnaest godina stupite na pr. u koji javni ured. Odmah u pred-soblju, obično nečistom, osjetite strahoviti zadah od prostoga duhana, »knastera«. Idete dalje, ugledate zgrbljena starca s lulom: to je pisar. Gdje koji je penzionirac kakav, koji ovdje doslučuje kćeri miraz, i dok ona kod kuće ili bogzna gdje i bogzna što radi ili ne radi — ona je »fajla« — on se ovdje duši u »vlastitom« svojem dimu, gnjavi sebe i druge...

A danas! Kud krenete, kamo dodjete, u javni ured, a osobito privatni posao, banku, trgovinu, pisarnu — svuda djevojke, djevojke, tipkačice, voditeljice knjiga, registratorice, prodavačice... Sve, doduše skromno više puta, ali vazda pristojno i uredno, dobro odjevene i opremljene, — ljepše, nego one njegdajne besposlene »fajle«. A kušajte razgovarati s njima: Govore književnim jezikom, izražavaju se pravilno, vješto, precizno-poslovno — kao »advokat«. Pa koliko ih ima! I od kud

su se smogle tolike? Gdje su se naučile, uvježbale? I kako to, da toga nije prije bilo? Kako je to najedanput došlo, kao preko noći? Ta još nismo bogzna kako stari, ali toga nedavno još nije bilo!... Pa kako je to po tim poslovnicama sada sve nekako drugačije, urednije, ljepše...

Da, one su tu. Od kuda najedanput? Ta ne znamo li, da smo ono imali preko 500 učiteljica bez mjesta? Nisu sve otišle u tipkačice i one druge — a možda nije otišla nijedna, — ali nove bome nisu išle u »preparandiju« k opaticama. »Preparandija« i dulje traje i — mjesta ne možeš dobiti. Sam Bog je stvorio »Merkur« i — pisace strojeve. Uh, mi rukom tako ružno pišemo! Blažene te mašine!...

One su tu i rade, služe, da živu.

Pa kako živu — te vaše tipkačice i one druge? Ta svijet je taj tako zao, tako opak, pun pogibelji i zamki za ovakvo mlado biće, koje se eto mora potucati po kojekakvim pisarnama, dolaziti s kojekakvim ljudima, koji samo vrebaju. Tu bi nešto trebalo učiniti. Krijeposne i bogobojazne gospodje morale bi stvoriti patronažu... No da, da se zaštite toliki mladi nevini životi.

To je pak jedna nota iz stare arije. Mi iz toga, doklegod ostajemo kod naših »vodećih« krugova, za sve patentiranih, — iz tih raznih patronaža nikud nikamo. I da je do ovih krugova, naše bi tipkačice i one druge još i danas kod kuće zijake prodavale, trač raznašale, od dosade pogibale, glupo sanjarile, jer ih ti krugovi, da je na njihovo u taj »pokvareni« svijet prosto ne bi pustili. Ali život je jači, pa se je bez obzira na nazore tih krugova u kratko vrijeme, kao nekim čudom, stvorio cijeli posebni sloj poslovnoga ženskoga društva. To su naše »work girls«, »business girls«...

To jest, htjeli smo reći: Mi bismo htjeli, da to budu naše »business girls«, pa da i one stvore svoju »Business women's league«, — svoj savez poslovnih žena. Ne mislimo — za Boga — na opet jedan savez, koji bi neprestano jamrao samo na slabe plaće i slično, nego na to da toliki taj korisni, simpatični ženski svijet, koji si je tako malo poznatom i još manje cijenjenom ženskom energijom probio put u život, — stvori nešto novo, a potrebno i u društvenom životu.

Taj naš društveni život!... Muškarci imadu svoje kavane i kr. recimo restaurane i — što još? Ništa, a i u kavanama i u restauranima opet ništa. Mi Hrvati čini se, baš hoćemo da obo-

rino onu rečenicu o čovjeku, kao društvenom biću. Ali pustimo muškarce.

Žene naše malo što i kušaju. Čujemo, motrimo, što se pokušavalo s ovom i onom gospojinskom, ženskom udrugom — za narodno vezivo, pa za »Sokol«. Nije loše, ali bome ne ide.

A kako će i ići, kad se naše gospoje mrgode, ako uz njih u sokolskom društvu sjedne ili što god kaže kakva, ali sasvim pristojna i inteligentna tipkačica, recimo? Nama se čini zato, da iz svih krugova i na starom ovom i starinskom pače prastarom temelju, gdje se predsjednice i članice biraju po principu, kojoj je muž u višoj dieten-klassi, pa gdje se pazi, da ona ili ona ne bude »uvredljiva« — na tom se temelju ne da prosto ništa. To se je preživjelo, to neka ide u muzej, u špiritus, kamo mu drago, ali s tim se ne da ništa. Ovaj ženski svijet, koji je bez obzira na one krugove stvorio sebi poziciju i uvjete za kulturni društveni život, taj je svijet dosta jak i sposoban, da stvori i posebno svoje društvo i da društvenom životu u opće u gradovima podade neki impuls i druge forme: forme modernoga, poslovnoga, demokratskoga obilježja mjesto dosadašnjih nikakvih formi, a koje bi htjele biti birokratsko-aristokratske.

Tipkačice i one druge sigurno bi bile u tom pogledu što god učinile, da ne žive u takvoj atmosferi, u kojoj su moguće samo »patronaže«. One patronaže ne trebaju, a ne može se od njih, koje su većinom tek stupile u život, da protiv svih postojećih nazora započnu borbu.

One, u ostalom, ne trebaju ni savjeta ni poticaja ni kakvoga umjetnoga oduševljavanja za obične naše mrtvorodjene »akcije«. One same osjećaju, kako je ovakvim djevojkama teško u današnjem našem društvu, pa će zacijelo samo po sebi doći do toga, te će i one skoro imati čajne večeri, glazbene produkcije, književna čitanja — itd., gdje će se moći odmoriti, rastresti, porazgovoriti s prijateljem i s prijateljicom, sklopiti poznanstva, naći sveza, čuti, vidjeti i naučiti koješta, kako to imadu ovakve vrijedne business girls i drugdje, osobito u Engleskoj. A kako su naše girls — to se razumije — življe i duhovitije, a naobrazba se stiče — to će na zabavama i sastancima naših poslovnih djevojaka biti dakako sve kud i kamo ljepše i ugodnije.

(»Obzor«, God. 1914. Broj 34.)

Apostol ili demagog?

Engleski ministar financija Lloyd George ne prestaje zapajujući svojim govorima sve one, u svojoj domovini i izvan nje, koji su se u lagodnim položajima, štono im ih je stvorilo sadanje uredjenje država i društva, uljuljali u slatki san. Čuveni ministar opet je dne 4. veljače držao govor u Glasgowu u Škotskoj i tim govorom otvorio vladinu kampanju za zemljišnu reformu i u Škotskoj. Slušalo ga je šest tisuća naroda. Govorio je točno jedan sat i 41 minutu, — kako točno bilježi protivnički konservativni »The Standard«, donoseći njegov govor gotovo stenografskom točnošću — za sada bez primjedbe.

Značenje toga govora prelazi okvir političke zanimljivosti, jer nazori, što ih tu neobični taj ministar javno, uz odobravanje silnoga naroda propovijeda, kadri su preobraziti ne samo Veliku Britaniju, nego snažno djelovati i na kontinent. Min. Lloyd George naime s jakom lakoćom i sigurnošću izriče pred »masom« principe, od kojih neki ljudi padaju u nesvijest. Evo, što reče o zemljišnom principu:

»Ali ima još jedan veliki, duboki, temeljni princip svakoga zdravoga, pravednoga, dobrog zemljišnoga zakonstva u svakoj zemlji — da je zemlju svim državama stvorila Providnost za uživanje onima, koji na njoj žive (»Odobranje« — bilježi izvijestitelj), te da povlastice, prava ili interesi, skopčani s vlasništvom zemljišta, pa bile te povlastice, prava i interesi kakvoga im drago izvora, ako se ne mogu u sklad dovesti s ovom velikom svrhom, imadu se u interesu zajednice bez milosrdja ukinuti. To je princip našega škotskoga zemljišnoga zakona.«

Ministar je dalje govorio o iseljivanju, i rekao, da nema veće nesreće, koja bi mogla jednu zemlju zadesiti, nego kad ju stane ostavljati seljaštvo. »Seljaštvo je u domovini kao zlatna rezerva. Ono je nešto, o čem se malo račun vodi, dok sve dobro ide, ali kad banka propada, onda se realizuje prava vrijednost ovoga vrela«. Spominje dalje, kako je u Škotskoj vidio seljaka, gdje predsjedava toryjevskoj (konservativnoj) skupštini, a drugoga opet, gdje predsjedava liberalnoj. »U Engleskoj to nije tako lako«, — tamo još nema toliko nezavisnoga seljaštva. A onda engleskom točnošću i s potankim poznavanjem stvari govori o nadnicama, stanovima, broju radnih ura, pa o oporezovanju

zemljišta, pri čem opet postavlja jedan princip, naime, da svako zemljište po svojoj vrijednosti ima doprinositi za javne terete. A onda je, govoreći o tom, kako vlada nastoji, da omogućiti i olakša nabavljanje zemlje, bacio ovu bombu:

»Tu imam da kažem riječ o jednom plemiću (to je vojvoda od Sutherlanda), koji je tražio 497.000 funti (11 i pol milijuna K) za mršavi i loši dio svojih visočina, ali je pregledao, da su njegovi povjerenici malo pred tim u valovnici za slučaj smrti pod prisegom izjavili, da ta zemlja ne vrijedi ni trećinu toliko. Što on sada misli? Hoće li reći, da su njegovi ljudi krivo prisegli? Takvog slučaja zacijelo nije bilo od Anamije i Safire. Ja ću vam reći, što misli. Tu je vlada, koja u općem interesu kupuje zemlju, da obogati narodnu rezervu i opet naseli zdravo pučanstvo... a plemeniti vojvoda kaže: »Tu je za mene dobra prilika«. Kakva dobra prilika? Da otare ljađu s obiteljskoga grba? Ne nego dobra prilika, da dobije jedan dio iz kase, koju je vlada odredila, da popravi krivice, što su ih počinili njegovi predci...«

Doista, ovako može govoriti ministar samo u Engleskoj.

Ali i ovako:

»Zla ove vrsti (kao ova vojvodina ponuda) idu svomu kraju. Uzmite naše gradove, gradove jednoga velikoga carstva. U srcu njihovu posvuda vidite strašne dubine ljudske bijede... Mi prolazimo uz njih svaki dan svojim putem u svoje udobne domove. Mi zaboravljamo — zaboravljamo, da Božja pravda nikada ne prolazi mimo velike krivice. Vi možete čuti, kako sa sjevera i s juga, s istoka i sa zapada dolazi kobna grmljavina. Kola se odmazde primiču. Kako će dugo ta krivica trajati za mirijade muževa, žena, djece — stvorenih na sliku božju? Ja vjerujem, da dolazi kraj«. (Odobranje). A onda je ispričovjedio priču, što ju je još u mladosti čuo od jednoga waleskoga propovijedača i kako za jednoga čestitoga siromaha ne (mogoše kod pogreba nikako naći mjesta za grob, nego ga nekako strpaše među tornjaste sjajne spomenike, a sluga božji oprost se od čestitoga siromaha pokojnika ovim riječima: »Ništa zato prijatelju! Ja vidim, gdje sviće dan, kad ćeš se ti ustati iz svoga uskoga groba i doviknuti svemu onomu silnomu narodu: »Lakat prostora za siromaha!« — I ja vidim, završi proročanski ministar, — dan uskrsnuća, zoru uskrsnuća potlačenih u svim zemljama, gdje već zlati vrhunce«. (Dugotrajno odobranje).

Je li to dakle apostol — ili demagog?

Trebalo bi toga čovjeka i čuti i vidjeti, poznati potanje prilike, u kojima govori, — da prosudjivalac iz daljine uzmožne na ovo pitanje odgovoriti s potpunim uvjerenjem. Ali tolika skepsa valjda nije opravdana. Možda i samo pitanje nije pravo probavljeno, jer ministar Lloyd George po svojoj prilici nema ni apostolskih ambicija, a ni vulgarnih demagoških svojstava. Apostoli ne krče puta laktovima, a demagozi ne govore obično o Božjoj pravici, — a da i ne spominjemo poznate činjenice, da demagog postavši ministar nije nikada ministar — demagog.

Do prigovora radi demagoštva lako se u ostalom danas dolazi. Strah pred strahotama revolucije, dapače pred najmanjom promjenom današnjega vrlo umjetnoga uređenja društva, koje mnogima zajamčuje vrlo udoban a nezaslužan položaj, — tako je u jednu ruku disciplinirao duhove u poštovanju faktičnosti, da se nitko, koji ima ikakav položaj u društvu ne usudjuje ni pomisliti, da bi isto moglo biti drugačije. U drugu ruku neki su nedostaci i anomalije tolike, da ih svaki čovjek zdrava razuma, t. j. obično govoreći, masa, uvidja. Čim se sada nadje tko s kakvim položajem u društvu, te se priključi ovom shvaćanju mase, — taj je demagog.

No protivnici »brbljavoga« ministra u Engleskoj ipak ne idu tako daleko. Oni samo kažu, da Lloyd George drži John Bulla doista bikom, kojemu je dosta pokazati crvenu krpu zemljišne reforme, pa će odmah zaboraviti na — home rule. Po tom bi dakle Lloyd George bio samo vješt političar.

No već po koncesijama, što ih konservativno englesko novinstvo daje njegovim zahtjevima, svatko se može lako uvjeriti, da se tu ne radi samo o političkom nadmudrivanju. Ideja i načela, što ih Lloyd George u odgovornom svojem položaju širi u narod, doista su kadra stvoriti čitavu revoluciju u Velikoj Britaniji, pa zacijelo ne će tako skoro saći s dnevnoga reda.

(»Obzor«, God. 1914. Broj 41.)

Domovina koja zbori i priča.

Kad su Magjari i njihove vlade nakanile, da Hrvatskoj pospremijenjaju imena mjesta tako, da hrvatska imena promijene u magjarska, ili u iskrivljena i nerazumljiva, malo je tko pomislio, da su time nakanili narodu domovinu izvaditi iz srca, iz pameti, iz misli i iz uspomene, t. j. izbrisati ju ondje, gdje joj je vazda obrana najjača, — oteti ju. Jer ako ikoja, a to hrvatska domovina zbori i priča svojim sinovima: zbori svaki dol i brijeg, svaki kut i jarak, svaki potok i mnoga rijeka, zbori i priča svako selo i grad. Ako je ikoju domovinu koji narod ikada doista osvojio, obuhvatio ju sa svih svojih pet sjetila, a to je Hrvat osvojio svoju Hrvatsku time, što su koljena i koljena naših predaka u tisućama i tisućama imena mjesta ostavila potomcima pečat svojih dojmova, svoje misli i svoga rada. U tim je imenima naša domovina tako opisana, njezina prošlost tako ispričana, kako bi ju opisali i njezinu prošlost izpričati jedva mogao ikoji zemljopisac i povjesničar. To je domovina, koja svojim sinovima zbori i priča, jer stoljetnim nazivima i imenima mjesta zbore i pričaju mrtvi, davno nestala pokoljenja.

Dakako, da taj zbor i pričanje razumiju samo rodjena djeca, domovina njihova zbori i priča samo njima: za tudjina je naša, kao i svaka prava domovina, nijema. Od kojih devet tisuća imena samih obitavališta samo u banskoj Hrvatskoj — da ne spominjemo još kud i kamo većega broja imena gorā, bregova i brda, dolina, rijeka i potoka, — nema ih ni 500, kojima se Hrvat ne bi mogao domisliti, što znače, a sva ostala mjesta nose razumljivo, hrvatsko ime. Ovo je dokaz, da su Hrvati došli u tako zvanu djevičansku zemlju, u kojoj nisu našli nikoga, nikakvoga naroda, ili ako su ga našli, malo su što ili ništa od njega primili. Osim u primorskoj Hrvatskoj, gdje se tik uz more i na otocima sačuvalo nekoliko rimskih i grčkih imena gradova (Zadar, Trogir, Krk, Hvar i dr.), podalje od mora jedini je, čini se, Sisak zadržao starinsko, bogzna čije ime. Pa i tu, uz more, nalazimo dosta rano čudno ime grada »Tergeste«, što je nesumnjivo trgovište, ali mu je tudjinska okolina tako iskvarila izgovor »Trijeste«, ili »Triješće«, (što još i Hrvati govore), da su se i Hrvati povelili za tudjincima, ali ipak i ovako iskvareni izgovor okrenuli na svoju i stvorili »Trst«. Osim ovih

njekoliko gradova sva ostala mjesta prozvaše Hrvati svojim jezikom, bilo po položaju i obliku kraja, bilo po bilju, životinjama ili rudama, koje u kraju prevladavaju, bilo po imenu vlasnika, bilo po vrsti poljodjelske kulture, bilo po rukotvornim zanatima, bilo po kakvoj gradjevini i t. d., tako da čitava domovina u imenima svojih krajeva i obitavališta nosi ne samo sliku same sebe, kako se je ta slika odrazivala u narodnoj duši i fantaziji, nego i dobar dio narodne kulturne prošlosti.

A kako je to drugačije u drugim zemljama, gdje je najmanje devet desetina svih imena i naziva mjesta za narod sasvim nijema, — ništa ne kazuje i ne znači! Da ne spominjemo romanskih zemalja, u kojima su novi narodi našli mnoga rimska imena, kojima ne razumiju značenja, dosta je spomenuti Njemačku i Ugarsku. Da u Njemačkoj nema toliko imena mjesta s dodatkom — bach, — dorf, — berg, — burg, — stadt, u kojima prvi dio obično ništa ne znači, ne bi nitko ni pomislio, da su to njemačka imena, kao što ne pomišlja, da su Köln, (Colonia), Münster (Monasterium), Koblenz (Confluentes) i t. d. rimska imena, ili što kažu Nijemci imena kao Stargard, Belgard, Stolp, Konitz, Kulmbach (Hum-) itd. itd.? Što znači Madžaru Roboncz, što ga je načinio od Rabovca (Orahovica)? Doista se čovjek mora osjećati u takvoj domovini na pol strancem. Narodi, kojima je domovina ovako nijema, naravski da teško shvaćaju, što to i znači razumjeti nazive u domovini, a još manje shvaćaju, što to znači promijeniti ili iskriviti koje ime. Oni misle, da se tu radi tek o promjeni nekih slova, o praznim riječima, pa da je svejedno, piše li se i izgovori koje ime ovako ili onako, kao što bi doista moglo napokon biti svejedno — koliko se ne radi o navici — zove li se Linz Krems, ili obratno, kad nijedno ništa ne znači. Ali Hrvat nije svejedno, zove li se Koprivnica Kaproncza, jer prvo, ako i ne znači bogzna što, ali ipak znači nešto. Naša su imena mjesta — kao što u opće imena mjesta u slavenskim zemljama — sraštena s cijelim životom i mišljenjem naroda, pa dirati u ta imena znači narodu domovinu prosto otimati iz srca i duše, znači ga činiti tudjincem u vlastitoj domovini, znači kidati onu živu, nježnu, intimnu vezu, koja našega čovjeka s njegovom okolinom veže. Zato većega, nekulturnijega, brutalnijega atentata na posjed naše domovine nije moguće ni zamisliti od pokušaja Madžara, da hrvatske nazive i imena mjesta preudese, iznakaze i promijene, i kad bi se narod

hrvatski bio s time primirio, bio bi to najjači dokaz, da mu je domovina indiferentna, da ga s njom ona intimna veza ne veže, kao što ne veže više onih, koji su se s tim pokušajem bili pomirili, pače na nj pristali. Prava je domovina doista, kao što je rekao onaj Nijemac, — jezik. Tko je izgubio osjećaj za jezičnu vezu, koja ga veže s narodom i domovinom, nema više pravoga osjećaja ni za domovinu.

*

Kako se u imenima naših mjesta odrazuje čitav život, mišljenje i prošlost našega naroda, razabrat će se iz slijedećega letimičnoga pregleda.

Koja su imena mjesta ostala našoj domovini od Rimljana, dotično u primorju i na otocima od Grka, o tom je već nešto spomenuto, a mnogo više toga i nema. No zanimljivo je, kako su stari Hrvati i stara tudjinska imena ne samo na našu izgovarali (Zadar mjesto Jadera, Spljet mj. Spalat od lat. Palatium, t. j. palača — Dioklecijanova), nego ih na našu i razumijevali i tumačili. Tako Barković (umro 1628.) tumači, da je Zadar njeko božanstvo dalo »za — dar« (na dar). Oblik Spljet-Split od Spalat nije nimalo čudan i nepravilan, jer i Lijevno — Livno (u Bosni) glasi tako, a moglo bi glasiti i Hlamno ili Hlavno, kad se u Istri mjesto hum govori hlam (a zove se tako i jedan vrhunac u Istri). Ali o tom, kako su i njeka prava hrvatska imena poprimila takav oblik, da se već ne razabire, što znače, još koju riječ kasnije.

Je li koje ime u našoj domovini ostalo od naroda, koji su prije nas duže ili kraće vrijeme ovdje živjeli, poimence od Kelta i Gota, to je teško reći. Možda će među onih 50 imena, koja su nama danas sasvim nejasna, biti i koje keltsko ili gotsko, — ali to je tako neznatno, da se jedva i opaža, jer su i ta nerazumljiva imena dobila sasvim hrvatski oblik (na pr. Caginec, Garčin, Hrnetić, Laminac i sl.).

Njeka naša imena mjesta bez sumnje su sačuvala spomen na prдавnu slavensku starinu. Tako imamo mjesto Hrsovo i Veleševac, a slavenska mitologija znade za njeka božanstva, koja su imala posla s blagom, a zvala su se Hrs i Veles. Imamo i Koledinec, koji je bez sumnje u svezi s malo još protumačenom starom »koledom«. Imamo i Čehe, Mahovo i Mohovo, a možda se

u kojem imenu krije i Leh, pa bismo staru priču o troje slavenske braće, Čehu, Lehu i Mehu (Mohu; Poljaci i danas zovu Rusa pogrdno — »Moh« i »Moskal«) imali sačuvanu i u imenima naših mjesta. Osim Kijana i Kijca imamo svu silu imena, koja su nam zajednička s ostalim Slavenima, Rača valjda nije drugo nego stara Rascia. Na posebnu već hrvatsku starinu sjeća Bužini Buzin, t. j. grad pramajke naše Buge. A i od drugih starinskih lijepih narodnih imena dosta ih se sačuvalo u imenima mjesta: tu je Berislavec, Bogdanovci, Bogovci, Boğunica, Budaševo i Budrovac (od Budimira), Draškovec, Negoslavci, Ladamir, (Vladimir) Stojmerić, Velemerić, Vukomerec, (Velimir, Vukomir) Vukosavljevica i još koje.

Vrlo je mnogo mjesta dobilo imena po kršćanskim uredbama: Apatija (i Opatija) i Apatin, Biškupec, Crkvenica, Djakovo, Jačkovica (t. j. Dijačkovica) pa mnogobrojne Kapele i Križi, Popovci, Remete (eremitae, pustinjaci — fratri), da ne spominjemo novijih, koja su dobila imena po časti uživaoca kanonika: Kaptol, Kustošija (imanje kanonika »custosa«), Božjakovina dobila je ime od reda »božjaka« ili templara, čija je negda bila. Dosta je mjesta dobilo imena po kršćanskim svecima, ili po osobama, koje su već kršćanska imena nosile: Gjurdjevac, Ivanec, i t. d., — bez kraja. Zanimljivo je pri tom, da su se njeka ta imena sačuvala u starom obliku, na pr. Kurilovec, Čurilovac, Čurlovac (od Čirila), jer su naši stari doista govorili Kuril (Kyril) mj. Čiril ili Kiril. Zanimljivi su i Čabraji, koji su dobili ime po Čabrijanu, t. j. Ciprijanu. Sv. Briccius postao je kod nas Brcko i dao ime Brckovljani, a zabludio je k nama nekako i Wolfgang i dao ime Bolfanu.

Po starinskim gradovima dobilo je takodjer dosta mjesta imena. Pradjedovi su naši našli zacijelo više rimskih tabora, castella, od kuda naš Kostel, Kašt, Kaštelanec i t. d. A Gračac, Gradac, Gradina, Gradišće, kojih ima dosta, svjedoče, da je vrijeme dosta toga sagradilo i razgradilo.

Ali sve je ovo malo prema prirodi, koja je dala toliko imena našim mjestima i krajevima. Po prirodi kraja, t. j. po samim osebinama zemljišta dobila su imena na pr. ova mjesta: Blacko, Blatnica, Bok, Brdo (sva sila), Bregi, Dol(ac), Draga, Dražica, Gora, Greda, Hum (sva sila), Jarak, Jezero, Kamenica, Klanac (Klanjec), Klis, Kosa, Kuk, Laz, Ledine, Lekнено, Lenik, Luka, Otok, Pećine, Peščeno, Planina, Pleso, (močvara?),

Poljana, Poljice, Poloj, Ponor, Potok, Preseka, Ravnice, Rijeka, Visoko, Vrh, i t. d. Voda je također dala imena, mnogim mjestima, kako se vidi po imenima: Bistra, Kiselica, Lojnica (i Lomnica), Lokve, Mlaka, Odra, Slana, Slatina, Struga, Toplice, Vrelo, i t. d.

Po bilju i rašću dobila je imena sva sila mjesta: Bazje, Bobovac, Bor, Brest, Brezovica i Breznica — to je i pravo hrvatsko i slavensko drvo! — Bukovac, Cerje, Črešnjovac, Drenovci, Dubovac, Dubrava, Grabrovnica, Hrastilnica, Hruškovac i Kruškovac, Hrženica, Jablanac, Jagjedovac, Jagodno, Jalševac, Jasenovac, Javor, Jelovac, Kapinovi, Ljeskovac, Lipa (od obojega sva sila), Orahovica (sva sila), Smrečje, Sviblje, Šašinci, Tisovac, Topolovac, Vrbje, — i to u svim mogućim oblicima.

I životinje su dale dosta imena mjestima, ali znatno manje, nego drveće. Imamo — Gušćerovec, Jazvinu, Jelenje, Jerebić, Jezevo, Kačjak, Karase, Kobilić, Kokote, Konjščinu, Kozinac, Krapje, Kunovce, Lisičine, Mačkovac, Medvidovaču, Orlovac, Piškorevce, Psarjevo, Rakovac, Sračinec (od svrake), Volarice, Vranovce, Vučane, Vukoder, Vučjak i Vujiće, Zečevac, Žabljak i Žunce.

Kulturni život naroda ostavio je traga u mnogim imenima mjesta. To dokazuju razne Celine, Krči, Livade, Medje, Brodi, Dvori, Dvorci, i Dvorišta, spomenuti već Gradci i Gračaci, pa Komini, Konaci, Kućišta, Zdenci, Okoli, Oborova, Mosti, tolika Sela i Selnice, Guvna, Grobnici, Letovanci, Bela sela, Belgradi i Varoši.

Ni državno uredjenje nije ostalo bez traga, kako dokazuje Banija, Banovci, Banja Luka, Banski dvor, Banski stol, Županec, Kneginec i Kneževac, Komor i Komarevo, toliki Kraljevci i gospodsko Ladanje (vladanje).

A i ratni događaji ostaviše trag u Razbojištu, Taborištu i Zbjegu, a možda i u Vojniću i Palanjku (palanka — pogranična straža). Marljivi, vješti i valjda u početku dosta rijetki zanatnici ostaviše spomen u Kolarcu, Kovačevcu, Lončarima, Tkalcu, Kolundžijama i t. d. Gdješto je i čud naroda utisnula svoj pečat za stoljeća, kako se vidi po Dragancima, Dragotincima, Družbincu, Nebojanu, Nebojse i Prkosu...

A donesli su nešto i tuđinci. Sasi, prvi kod nas rudari, ostavili su traga na više mjesta, ali inače ni traga njemačkom utjecaju sve do najnovijega vremena (Gmajna, Ciglena, Klan-

fari). Mnogo su više dakako, ostavili Turci: Ašikovci, Atovi, Čitluk (zaselak), Drnek (sajmište), Duzluk, Karaula, Begovac, — i još dosta toga ostaviše oni. A tko se kada našalio, te nam ostavio Beč, Budim, Maltu, Požun, Šoprun, pače i Rim, — Bog bi znao! Zabludila je pače k nama i Indija i — Homer!

Koješta smo zacijelo i sami iskvarili. Nije ni čudo. Naš je narod znao imati teških i preteških časova, a u takvim časovima čovjek zaboravi, kakvo mu je ime... Gdješto bi samo trebalo popraviti pravopis, pa bi ime bilo jasno. Pušava je na pr. slovenski izgovor mjesto Puščava (pustoš), Vižanovec i Vizovlje treba pisati Hižanovec, kao što i Hudbina (Udbina), mjesto Žavnica, Žabnica, i t. d. Poznati Mraclin blizu Zagreba zvuči ovako smiješno, bez smisla. Bit će, da je to Vratislav ili Bratslav, — poznato ime u slavenskim zemljama. Bebrina je bez sumnje Bebrina (po biljci breberu). Slunj je Slovib, kako se susjedna gradina i danas zove. Kalnik je Kamnik (najprije Kamlik, po čem Madžari načiniše Kemlek). Lobor je valjda Malobor, t. j. mala šuma, kako je »Samobor« (i Sambor u Ug.) »sam bor«. Rajić je Orahić, a Rajevo selo Orajevo (Orahovo) selo. Mrkopolje valjda dobilo ime po Mirku kakvom (Mirko polje), a Vrpolje, kako se mnogi i domišlja, Vrhpolje, kao što je Vrljka (u Dalm.) Vrh rika.

U Bosni imadjasmo Vrhbosnu ili Var(h) bosnu, iz koje Madžari kad se je poslije okupacije uspostavljala katolička hierarhija, htjedoše napraviti Bosnavar!

I tako se vratismo preletjevši duhom i srcem lijepu našu doista domovinu k povodu ovoga razmatranja — k madžarskom nekulturnomu, brutalnomu pokušaju, da nam otmu domovinu i na ovaj način, naime iz svijesti, da je sve u njoj naše i za nas, samo nama, djeci njezinoj, razumljivo, duši i srcu priraslo. I malo još, pa bi im to bilo uspjelo. Računali su dobro: Kad je koje ime mjesta uneseno u sve kataloge i repertorije, u svim voznim redovima priljepljeno na zidovima i izvješeno na pločama, — sav će »obrazovani« svijet doskora poznati samo ta — iskripljena i iznakažena — imena, a »neobrazovana« prostota hrvatska neka se i dalje služi »pučkim« nazivima, ta za svijet, koji ne čita, koji se ne zna služiti voznim redom, — i onako danas nitko ne pita... Ta kako je lako lijepo Jastrebarsko postalo »Jaska«! Bilo je predugo, pa nije moglo stati u obične stupce voznih redova i na malen prostor raznih željezničkih

karta. (A kojekakvi Balmar Ujvaros ili Szekes Fehervar nije bio predug). I danas svi skoro govorimo Jaska, pa bi skoro govorili i Kaproncza...

Do svih je nas, da do takve rugobe ne dodje, jer onda smo u vlastitoj domovini tudjinci, onda ona već nije samo naša, kao što je danas još, hvala Bogu i pradjedovima, koji su ovim prvim i pravim krštenjem domovine čitavo biće njezino ukovali u pamet, dušu i srce generacijama i time joj zajamčili najjaču obranu, kako je tu istu domovinu krštenje u ime Hrista uvelo među kulturne narode.

(»Obzor«, God. 1914 Broj 49.)

»Rusija i Slaveni«

(Knjiga A. Sirotinina.)

Poslije lanjskoga bugarsko-srpskoga rata — pisati o slavenstvu, o slavenstvu i Rusiji — za to se hoće posebne snage uvjerenja, ili čak svoje vrsti vjere. No karakteristično je nada sve, što je te snage i vjere na jedan put nestalo u najbučnijih Slavena — oficijalnih ruskih »slavjanofila«, koji su njeka svoja udruženja, kad je buknuo bugarsko-srpski rat, raspustili i prelomili štap nad slavenstvom.

Andrej Sirotinin, pisac opsežnoga (preko 600 str.) djela pod gornjim natpisom, poznat i inače u slavenskom svijetu po živom zanimanju za slavenske narode i putovanje po slavenskim zemljama, — nije doduše slavenofil, ali već sam naslov — Rusija i Slaveni — podaje njegovu djelu ono posebno rusko obilježje, koje su Slaveni naučili vidjeti u slavenofilskim djelima o Slavenima. No to leži u naravi stvari. Veliki ruski narod i još veća ruska država — to su fakti, iz kojih izlazi sva sreća i nesreća slavenstva. Rusija se prosto iz slavenskih računa ne da izbrisati. A onda treba uvijek držati na umu i to, da se nijedan Slaven ne može pravo zamisliti u položaj Rusa, kad piše o Slavenima i slavenstvu.

Djelo nije jedinstveno, a nije za tim ni išlo, da možda ocrtava ili raspravi pitanje, kako slavenstvo ili pojedini slavenski narodi stoje prema Rusiji, ili ona prema njima, bilo u prošlosti, bilo u sadašnjosti, bilo u književnosti, ili u politici. To su sabrane

studije i bilješke, napisane u razno doba, a cilj im je, da po njima Rusi upoznadu pojedine slavenske narode, naravski s osobitim obzirom na to, što sude i kako se drže prema Rusiji, osobito prema ruskoj književnosti. Radi toga su u knjizi našli mjesta i najopćenitiji podatci o pojedinim slavenskim narodima, pače (u dodatku) glavno o slavenskim jezicima i pravopisu. Pisac kao da je nastojao, da uz put, raspravljaajući o nekim većim i specijalnim pitanjima, prokrade, tako rekući i najopćenitije i najnužnije znanje o Slavenima, o kojima većina Rusa ne zna pod Bogom ništa.

Pisca nesrećni bugarsko-srpski rat ne smućuje. »Tko će gledajući oblacima zastrto nebo zato reći, da sunca uopće nema?« Nije li Moskva vodila rat na Tver, a Tver na Moskvu? Nije li Novgorod ratovao s Moskovcima? Pa zato ruski narod nije prestao biti jedan i jedinstven. Neka antropolozi raspravljaju, koliko im drago o tom, da uopće nema čiste, pa ni slavenske rase, »slavenstvo je davno zasvjedočeno živim čuvstvom naroda«. »Tko je putovao — kaže pisac u predgovoru — po slavenskim krajevima preko granice, taj se sjeća zadovoljnoga pozdravnoga posmjeha, koji se iskri u očima kakvoга slavenskoga mornara na parobrodima austrijskoga Lloyd, kad začuje ne svoju i ne tudju, ali u isti čas i svoju, za njega jednako daleku i blizu slavensku riječ? ... Jezik nije slučajni skup riječi, — on je izražaj dubokoga nutarnjega života naroda, srodnosti u jeziku dokazuje nesumljivu srodnost najdubljih elemenata narodnoga života«. — Sve je to istina, samo stoji prvo to, da je ta srodnost osnovana na srodnosti ljudske duše, a drugo, da kultura pojedinih slavenskih naroda ne razvija dalje onih slavenskih narodima zajedničkih elemenata, nego se dapače slavenske kulture sve to više udaljuje. Moguće, da je to samo iz vana i da nije tako trajno, kao što su trajni oni zajednički i doista snažni elementi; moguće, da će na osnovu tih zajedničkih elemenata nastati posebna slavenska kultura i stvoriti posebni tip života, ali do danas se to u obrazovanim krugovima ne opaža, a neobrazovani krugovi jedva dolaze još u račun.

Zanimljivo je prvo poglavlje knjige: Puškin i Slaveni. »Rusija, ako hoće da ostane vjerna sama sebi, ne može, a da ne bude slavenska«. Do sada je jedan jedini pjesnik ruski potpuno i cjelovito ocrtao rusku narodnost, a to je Puškin, — a on je jedva što znao o Slavenima, kaže pisac. Ali se u njem vide

biljezi slavenskoga genija — i zato se slavenstvo za njega tako zanimalo, — zato su ga toliko prevodili i slavili svi slavenski narodi. Pisac to potanko, skoro bibliografski nabraja po bogatoj bibliografskoj literaturi o toj stvari.

Mnogo je zanimljivije poglavlje drugo »Rusija i Poljska«. Tu je posebna studija o Puškinovu »Mjednom konjiku« (u kojoj pisac spominje i studiju Branka Vodnika o Fr. Markoviću i njegovu - veli, naivno - tumačenje Markovićeve »Mjedna konjika«) u svezi s Mickiewiczem »Dziadima«. Tumačenje ne zadovoljava čini nam se. Još je zanimljivije u tom poglavlju, što pisac piše o »dekabristima«, koji ono 14. decembra 1825. pokušase skinuti cara Aleksandra I. Zanimljivo je naime to, što se dekabristi (to su bili pristaše zapadne kulture) još ne razlikuju od slavenofila, niti slavenofili (na pr. Homjakov) od zapadnjaka. No kako su »narodnjaci« u raznih naroda postajali natražnjaci — sve do danas — to bi bilo zanimljivo posebno raspraviti. Zanimljivo je i to, da je već god. 1818. opstojala framasonska loža pod imenom »Sjedinjenih Slavena«, pa kako su časnici južne vojske ruske god. 1823. sastavili prvi slavenski program (katekizam), u kojem »Dalmacija« i »Kroacija« dolaze, naravski, kao zemlja različitih slavenskih naroda. Ugarska i Transilvanija, Vlaška i Moldavska takodjer su među slavenskim zemljama. Kakva su to vremena, kakvi ljudi, kakvi ideali bili, kad su se Mickiewicz, Puškin, braća Homjakovi i Polevoji, knez Vjazemskij, Bestužev i t. d. i t. d., u Moskvi sastajali! Glasovitoga »slavenskoga sabora« u Pragu god. 1848., a ni našega preporoda, ni u opće važnosti i veličine slavenstva ne može shvatiti nitko, tko ne pozna ovoga velikoga doba i njegovih ljudi, koji danas nemaju ni epigona. Slavensku su ideju uzele u svoje račune vlade, ruska, austrijska i pruska — i srbijanska i sve se splelo i zavadilo tako, da se ovo poglavlje svršava ovom resignacijom: »Ljudi dobre volje, Rusi i Poljaci, koji ovako ili onako mogu poraditi o tom, da se ukloni rusko-poljski spor, neka pamte riječi VI. S. Solovjeva: Mi drugih ne možemo prisiliti, da učine svoju dužnost, ali naša je dužnost uvijek u našoj vlasti« ... Da, slavenska je misao prepuštena doista »ljudima dobre volje«, t. j. pojedincima, kao što je i pisac ove knjige i gdje koji mu još drug. Možda je to i dobro: kad slavenstvo prestane zagrijavati i očaravati čitave narodne slojeve, osobito istaknute prvake, možda će ga i vlade prestati izrabljivati ...

Ima takodjer zanimljive rasprave o Kažubima crta pisac djelovanje Kollarove »Kćeri Slave«, koja je izašla prvi put 1821., ali je na ruski prevedena istom poslije pol stoljeća, a inače je teško naći kakvu svezu ruskih slavenofila s Kollarom sve do god. 1837., kad je izašlo Kollarovo djelo (na njem. jeziku) o književnoj uzajamnosti Slavena. Poslije je, dakako, u kasnijim izdanjima »Kćeri Slave« Kollar opjevao Homjakova, koji ulazi u slavenski raj zajedno s Utješinovićem i za kojega je Kollar doznao u Zagrebu od Sreznevskoga. Gdje su i ta vremena, kad su pravoslavni Rusi oduševljeno dočekivani u zagrebačkoj »crnoj« školi! ...

Slovencima i »Srbo-Hrvatima« posvetio je pisac kojih 100 stranica. Kod Slovenaca govori gotovo isključivo o Aškercu, od kojega je priopćeno mnogo prevedenih pjesama. O »Srbo-Hrvatima« ima historijsko-politički prikaz sve do naših dana. Nije to doduše pisano onako, kako su znali pisati slavenofili, koji za Hrvate u opće ne znaju, ali ipak nije objektivno. »Zemlje, što ih zaprema srpski, ili točnije srbo-hrvatski narod« ... Dobro, neka bi bilo, kad bi to bilo ikoliko dosljedno i logički provedeno. Ali tko će pristati na takvu terminologiju, dok je u Srbiji i Bosni pače i u Dalmaciji samo srpski narod, a u Hrvatskoj srbo-hrvatski?! Za to je sasvim po onoj vulgarnoj, koju znade već svako dijete: da narodno jedinstvo Srba i Hrvata znači na žalost ništa drugo, nego to: što je hrvatsko, to je i srpsko, ali što je srpsko, to nije hrvatsko. No uza sve to Hrvata ipak iznenadjuje u ruskoj knjizi i ovakva objektivnost, kakvu, ovdje — na čast piscu — nalazimo, kad na pr. piše o vrlo škakljivom pitanju, — o aneksiji Bosne — Hercegovine: Spomenuvši, kako Hrvati žele pod žezlom Habsburga sjediniti u posebnoj hrvatskoj državi »sve srpske (!) zemlje« pa kako je i sam pisac god. 1904. tješio (ako mu se nije rugao?) nekoga Bošnjaka u Cetinju time, da će se skoro stvoriti pod žezlom Austrije silna hrvatska država, — kaže pisac, da je ta težnja donijela do sada Hrvatima samo — Cuvaja (str. 427), no dodaje: »Kad bi se ipak dogodilo čudo i ona (Austrija) postala slavenskom, bilo bi to dakako i na korist Srbiji«. Srbija, dakako, ne može na to čudo čekati, jer je u svojoj kući zatvorena: ona mora na more, i to najprije kroz Crnu Goru, a onda i više, k sjeveru. Tamo je njihov Dubrovnik, i Spljet, Zadar i Rijeka« ...

Kako je ovo u opće, a osobito u ovom i ovakvom djelu, ne-

umjestno, o tom je suviše i govoriti. A kako ovakve ekspektoracije mogu biti štetne, ne samo pojedinim narodima, nego i misli, kojoj bi ovo djelo imalo poslužiti, o tom bi se g. Sirotinin mogao uvjeriti iz starije i novije povjesti slavenstva. Lijepo će mu se i Bugari — o kojima u ostalom piše s velikom simpatijom — zahvaliti za ono, gdje kaže, da su bugarski uspjesi u nedavnom ratu zaključak njihova razvoja, a srpski da su početak.

Gospoda ruski slavenoljubci mogli bi jednom prestati s ovakvim savjetima, proroštvima i sugestijama, — barem dotle, dok ne budu oni odlučivali u vanjskom ruskom uredu, u čem ih u ostalom ne prate želje čitavoga slavenstva, naprotiv! Pa čemu onda da bez potrebe siju razdor i raspiruju požar, koji će onda imati »ljudi dobre volje« da gase? Loša ekonomija! ...

(»Obzor«, God. 1914. Broj 50.)

Kralj Albanije

Princ Wilhelm od Wieda može se bez rizika zvati kraljem Albanije: odabrala ga je Providnost ili Udes putem evropskoga koncerta — ili putem njegove tetke, starice kraljice rumunjske Jelisavete, spisateljice i počasne doktorice dvaju sveučilišta (peštanskoga i petrogradskoga).

Bezbrizni engleski turisti mogli bi u svojim uspomenama s putovanja uz Rajnu obnoviti možda mutnu sliku maloga gradića, kojih osam milja ispod Coblenza na desnoj obali s lijepim parkom i dvorcem, koji kao da bi htio nešto biti i oko kojega se osjeća tiha žurba i skućeno blagostanje ... To je Neuwied, »prijestolnica« Pruskoj i Nassavskoj već god. 1806. utjelovljene nezavisne grofovije Neuwied, prostrane od prilike kao jedan naš upravni kotar (oko sto tisuća jutara), to je dom i rodna kuća budućega kralja Albanije. Mir, red i uredni život u tom poranjskom gradiću zamijenit će princ Wilhelm — Dračem — Durazzom — za koji kažu, da ima doduše jedan kino i pol tuceta bicikla, ali to je ujedno i sve ... Kontrast je velik u materijalnom, fizičkom pogledu. A u moralnom — još veći. U Njemačkoj se opažaju dva velika fakta: uzdizanje vojništva i činovništva i pokornost ostaloga mnoštva stanovnika. U Alba-

niji — izuzevši mjesta, gdje je civilizacija uhvatila toliko korijen — svaki je čovjek više ili manje vojnik, a pokoran ili poslušan nije nitko. Svaki je Albanac spreman na boj radi najmanje stvari. On će u boj na Turčina, Crnogorca, Srbijanca, — sa savršenom nepristranošću. A ako nema prilike za boj s kojim od ovih, on će s veseljem pristati na ekspediciju u susjedno selo, ili će pod neznatnom izlikom zapodjeti krvnu osvetu proti najbližem susjedu. Ima krajeva u Albaniji, u brdima, gdje od stotine ljudi ni dvadeset i petorica ne umiru u svojem krevetu (kad bi ga imali). Takav je — po općem evropskom mišljenju — narod, kojemu će vladati novi kralj i kraljica. Ali ima u evropskoj štampi i drugih glasova, — ta ako ničemu drugomu za volju, a to barem za volju — tolikomu obilaženju novoga kralja po evropskim dvorovima. Tako čitamo: »No oni, koji poznaju Albance znadu mnogo pripovijedati o dobrim svojstvima, koj se kriju u ovom bijesnom narodu bez zakona. Općenito govoreći, Albanac ima mnogo najplemenitijih instinkata slobodna i ponosna naroda. Albanci pripadaju istomu plemenu, koje je svijetu dalo Aleksandra Velikoga, a to je najstarija rasa jugoistočne Evrope. To je narod s velikim sposobnostima vjernosti i odanosti. Njihove mane i vrline većinom su one iste, koje nalazimo u škotskih gorštaka. Oni su neizmernih usluga učinili Turskoj i Islamu, ali su se vazda protivili, da se skuće u ropski jaram. Od vremena Skenderbega bana do dvadesetoga stoljeća Albanci su bili na oružju protiv sultanove tiranije, ali vazda voljni pomagati vojskovođi Prarovjernih proti svih neprijatelja polumjeseca. Takav je narod bez sumnje opor materijal za vladaoca, koji ga želi voditi stazom mirne civilizacije. Ali opora muževnost albanske rase možda je fakat, koji podaje najviše nade kralju, kakav je Wilhelm od Wieda: čovjeku nada sve muževnu, visokomu šest stopa, velike fizičke jakosti, a srčanu tako, kako je to običajno kod Nijemaca u visokom položaju. Kralj Wilhelm upravo je stvoren za narod, koji se klanja muževnosti i koji hrabrost smatra glavnom vrlinom.

Možemo se nadati, da će mu uspjeti privesti ovaj divlji gorštački narod k osjećaju narodnoga jedinstva te izliječiti plemenske razmirice, koje su najgora pogibao za sigurnost novorodjene države ... Svečana odgovornost čeka mladi kraljevski par, no on će dobro učiniti, ako se teške svoje zadaće

lati s duhom odlučnoga optimizma. Svaki će Englez — završuju jedne odlične i uplivne engleske novine — budno i s interesom paziti na udes novoga kralja i kraljice u nadi, da će »zemlja, s izgledom na Italiju, no manje poznata nego unutrašnja Amerika«, — kako je o Albaniji pisao Gibbon, — biti napredna, srećna država, čuvajući mnoge doista karakteristične ljepote i vrline svojih stanovnika, ali i ne zaostajući ni malo za ostalom Evropom u zakonitosti i pristupačnosti.»

»Sretnih li Albanaca« — pomislit će tko god, — uz tolike i takve simpatije. Posebice bismo mi Hrvati imali razloga — misle mnogi — da budemo nenavidni »divljim« Arnautima radi slobode i samostalnosti njihove domovine. I nema doista sumnje da Albanci, ako imaju za što da budu zahvalni, imaju mnogo zahvaliti evropskoj politici i rivalitetu, koji u njoj vlada. Nema sumnje ni o tom, da se svaki poznavalac narodnosnih i političkih prilika na Balkanu mora snеbivati nad stvaranjem nove slobodne albanske države od »divljege« — pišu sami Englezi — albanskoga naroda, dok historijski hrvatski narod, već od tisuću godina znatni i priznati faktor kršćanske kulture i civilizacije, ostaje u sredovječnoj rascjepkanosti... Snеbiva se još i više kad pomisli, kako je pred pedesetak godina stvorena država narodu, kojega povjest prosto ne pozna. Tko je ikad što čuo za »rumunjski« narod? Ta svaki naš ciganin kaže, da je »Roma«, a takvih je cigana bio pun Balkan... Ali stvoriše im državu sa zadaćom, koja je onako sjajno riješena, kad je trebalo osakatiti Bugarsku...

Nama Hrvatima ne treba o Arbanasima tražiti informacije u stranom svijetu. Ta Arbanasi su ne samo najbliži naši susjedi, nego ih ima i među nama, što pohrvaćenih dolje u Srijemu, što vjernih jošte svojoj starini: u Arbanasima kod Zadra, u Bosni i Crnoj Gori. O njihovim dobrim i lošim svojstvima mi bismo — da se više za to zanimamo — mogli kud i kamo više znati, nego stranci. Oni su i opjevani našim jezikom, kao da su naši: Skenderbeg ban — to je naš junak i pozna ga svako dijete. Naši hercegovački fratri veru se po arbanskim klisurama i gudurama čuvajući i šireći među Arbanasima katoličko kršćanstvo. Mi bismo dakle mogli reći svoju o novoj kraljevini i njezinom narodu — a hoćemo li da ozbiljno mislimo na našu budućnost, mi ćemo to i morati, i to što prije. Albanci

i nova kraljevina Albanija ne smije Hrvatima nipošto biti ni ostati indiferentna.

(»Obzor«, God. 1914. Broj 64.)

»Adrianskoga mora sirena.«

Ah, kojima su nam matere, dok smo još duge košuljice nosili, znale reći: »Sinko, tko je bliže moru, bliže je i Bogu, — mi, oh, mi da ne marimo za naše more, nama da bude svejedno... »Adrianskoga mora Sirena« prelijepo pjeva a da je mi ne bismo slušali.

Adrianskoga mora, našega mora, — da, našega, jer nitko manji nego Tasso znade, da je Jadran, slavenski, t. j. hrvatski, kad kaže, da se negdje s jednoga apeninskoga vrhunca vidi »il mare toscò« (na jednoj strani) e il schiavo — na drugoj! — Toga Adrianskoga mora Sirena zapjevala je magjarski već pred 250 godina. Znamo mi — mi ispod linije — znamo mi to. I premda ne znamo, što je Nikola Zrinski mislio, kad je sigetsko junaštvo svoga pradjeda Nikole opjevao pod imenom Sirene adrianskoga mora, znamo, a znade i čitav hrvatski narod, da je njegov brat Petar tu sirenu ne samo »na hrvacki naš jezik« istumačio, nego ju i hrvatskim duhom zadahnuo. Pogledajte samo naslovnu sliku na toj hrvatskoj Sireni našega mora: brod sa zastavom Zrinskih plovi k toj obali, Sirena pruža plovcu (Zrinskomu) krunu, a neki drugi morski stvor ključ i žezlo, da vlada zemlji, kojoj se grb vidi na obali Hrvatskoj. Ključe primorskih gradova, žezlo nad tom zemljom — zar da to dobije tko drugi?...

Ne plašite i ne strašite nas stoljećima koja tobože govore protiv nas, — ta sami ste se rugali godinama 1527. i 1712... Mi znamo, da su pretenzije magjarske na naše more starije od grofa Tisze Istvana, ali znamo na žalost i sramotu našu i to, da se Magjari sami ne bi nikad usudili našim obalama približiti, — pa ni danas, da nema nas, koji sebi dajemo čepiti uši i vezati se za jarbole... Ali mi se ni toga ne bojimo. Ta koliko smo toga sa sebe već stresli, što su nesrećna stoljeća bila na nas natovarila! Ta nismo li se preporodili, nismo li na novo oživjeli nismo li stresli sredovječne verige, koje još jedino

omogućuju Mađarima sve ovo, što s nama rade? I još ima u nas ljudi, koji govore o reacionarstvu onih, koji se protive mađarskim pretenzijama! Ta Mađari još nisu ni izašli iz reacionarstva, jer je sav njihov srećni položaj, sva njihova vlast osnovana na temelju sredovječnih — u drugom svijetu davno porušenih — »prava« uredaba, povlastica itd. I mi, koji hoćemo da živi jedan narod odahne, da mu se dadu uvjeti modernoga života, — mi da smo reacionarci!

Ne, mi se ne bojimo. Naš je učenjak V. Jagić, pišući o tristagodišnjici opsade sigetske (Književnik III. 1866.) u dosadnom inače filologijskom razglabanju ali s toplim i rodoljubnim srcem pisanom kazao, kako je Petar Zrinski upotrebio i nekoliko takvih mađarskih riječi, koje su Mađari od Hrvata uzeli i promijenili ili iznakazili, pa onda dodao: »Jedno i drugo (riječ: »tolmač« i »tanač«) povratilo se pokvareno u domovinu iz mađarske tudjine: dokaz, da se čak pojedine riječi, za koje bi se inače reklo, da su mrtve, izranjene kući vraćaju, a kamo li ne bi živi ljudi?« ...

»Ah, vratite se, vratite i vi, kojim vam je duša izranjena i otrovana mađarskim argumentima i obećanjima, vratite se k čistim hrvatskim dušama, vratite se k shvaćanju svoga naroda: da njemu bez njega samoga, bez njegove samosvojnosti i slobode, opstanka nema, a bez svoga mora da je Hrvat. — ništa.«

Ovako šapće, ovako buči naše more, ovako pjeva njegova Sirena. Hrvati će njezin glas čuti...

(»Obzor«, God. 1914. Broj 79.)

»Što hoće Poljaci?«

U posljednjih deset godina toliko se toga dogodilo i promijenilo u Slavenstvu, da je jedva tko dospio, da o tom vodi računa. Ruska revolucija i uvođenje ustava u Rusiji i balkanski rat — zacijelo su među tim događajima najvažniji. Kao posljedica ruske revolucije i ustava javio se »neoslavizam«, o kojem se je toliko govorilo i raspravljalo, a kao posljedica srpskih uspjeha javlja se novi jugoslavenski nacionalizam, za koji bi

gdjetko mislio, da je prerano o njem govoriti (samo ako ne bude prekasno)...

U tih deset godina, i to odmah na početku (1905.), dogodilo se i jedno slavensko čudo: Poljaci se stadoše miriti sa slavenskom mišlju, dapače osnovaše neki ugledni mjesečnik, koji još izlazi. »S'wiat Slowian'ski« — »Slavenski Svijet«. Iz najnovijeg sveska toga mjesečnika (za siječanj, jer radi slagarsko-ga štrajka novije sveske nisu još izašle) doznajemo još zanimljivije nagovještaje, naime: da su se Poljaci »s Rusijom urotili proti« — Austro-Ugarskoj... To iznašaju protiv Poljaka — Ukrajinci (Malorusi) i time opravdavaju svoje »eventualno« šurovanje s Nijemcima protiv Poljaka, o čem se u poljskoj štampi mnogo pisalo povodom nekakvih »otkrića«, kojima se naše novinstvo nije bavilo.

Što treba držati do ovakvih tvrdnja o »uroti« proti carevini, o tom je suvišno govoriti. No činjenica je, da se je pred desetak godina počelo ozbiljno raditi o slozi rusko-poljskoj, a da se i sada o tom radi, vidi se po tom, što je u Rusiji pokrenut novi časopis pod naslovom »Novoe Zveno«, kod kojega među ostalima sudjeluju Rusi: Brjančaninov, Behterev, Homjakov, prof. Kovalevski, Francuz Cheradam i Česi Kramarž i Klofač. Taj je časopis umolio poznatoga i kod nas profesora krakovskoga sveučilišta, Zdziechowskoga, da napiše, što hoće Poljaci. Prof. Zdziechowski odgovorio je na to ovim karakterističnim pismom: »Htjeti nešto od koga može se i ima smisla samo onda, ako ima nade, ili barem sjenka nade, da će se takva želja bilo i najmanje uvažiti. Te sjene nade u ovom slučaju nema. Zato postavljeno pitanje smatramo upravo tako bez svrhe, kao što i razmišljanje o tom, kakvu bismo korist mi Poljaci mogli imati od stanovnika na Marsu, ako na njem živu umna bića.

Sjećam se sretnih vremena, djačkih godina. Dorpat — pun živih uspomena — o Zukovskom i prvim strujama romantizma, kolo profesora Rusa i kolega Rusa, zajedničko čitanje ruskih pjesnika; vjerovali smo, da se iza službene Rusije proteže druga Rusija — tajinstvena, što su nam je u našoj fantaziji slikale »čežnje svete ljubavi i patnje«. Od vremena do vremena javio bi se u ruskoj štampi glas ovoga ili onoga predstavnika ruskog idealizma, a mi smo u tom glasu slušali odjek misli druge, neznane Rusije, s kojom smo simpatizovali. Ali sanjama bude kraj. Među službenom i narodnom Rusijom nema više

zidine; tajinstveni je zastor pao i što smo ugledali? Ludovanje uništavajućih strasti, kaos protivnih skrajnosti, nihilizam, a onda povrat k prošlosti, bijelu strahovladu, koja je natkriljivala sve, što smo proživjeli... S osjećajem teškoga bola konstatujem, da su pravo imali oni zemljaci, kojih događaji 1905. godine nisu pokolebali: oni su jasno gledali na budućnost predviđajući, da će nama politička sloboda Rusije dati u glavnom samo to, da će rusifikacija mjesto službene postati općenarodna. Nijedan gospodujući narod nikad nije na riječ podjarmljena naroda popustio; podjarmljeni mogu se nadati poboljšanju svojega udesa samo od vladara... Istina, u Rusiji ima opozicija, a ima i svoje predstavnike u Dumi. Ali naša čuvstva, naš sklad misli, naša dispozicija — to im je tuđe... U ime apstraktne doktrine, s potpunom ravnodušnošću prema patnjama živoga organizma, ta nas je opozicija spremna utopiti u onoj rusifikatorskoj bujici, koja sa sobom nosi iz nutarnjih gubernija Rusije protjerano židovstvo. Mi se ni od koga nemamo dobru nadati u Rusiji.»

Spomenuvši, kako su poljski članovi Dume bili spremni prihvatiti nacrt mjesne samouprave u Poljskoj, premda je za volju rusifikatorskoj politici ograničavao prava jezika i naroda poljskoga, kaže Zdiechowski, da je taj nacrt kasnije nazvan u ruskom državnom vijeću »spuštanje ruske zastave«, a njegov začetnik, stvoritelj ruskoga nacionalizma, Stolypin — malone izdajicom Rusije! Državno je Vijeće spasilo Rusiju, a u znak slavlja junaci se izljubiše: »Ti ljubeći se junaci usudiše se u razgovoru s poljskim novinarom pozivati na rusku kulturu kao dokaz za opravdanost rusifikacije. Slušajući to, mene je, Poljaka, stid za kulturu rusku, za dušu rusku, za stvaralačke misli pjesnika i učenjaka ruskih, s kojima sam imao sreću proboraviti nezaboravne časove života, za Lava Tolstoja, ... za Borisa Čičerina... Vidim takodjer pred sobom veliku sjenu i Čadajeva... Od Rusije Stišinskih i Kobylinskih, Zamyslowskih i Bobrinskoga ja ne ću ništa, a u moć i utjecaj nekoliko plemenitih sanjara ne vjerujem. Dajte mi mira sa savremenom ozbiljnošću, dajte da zaboravim, da ima Rusije i Rusa, zbogom, biježim k svom poslu u carstvo vjersko-filozofijskih pitanja, dalekih od politike!«...

Razumije se, da je poljska štampa ovo pismo prof. Zdiechowskoga dobrano izrabila pišući o koncu slavenske »kome-

na opsesu misli poljske slavonske. Koliko slično. Ali nema štampa ima pravo, ili krivo, to ćemo za čas čuti. Ali nema nikakve sumnje, da su važni razlozi morali biti, koji su prof. Zdiechowskoga sklonili na ovakvo pismo. Uredništvo »S'wiata Slowian'skiego« osvrće se na to pisanje poljske štampe, pa konstatovavši razliku između politike, koja stvara situacije, i politike, koja situaciju samo izrabljuje, kaže: »Nikakve, baš nikakve situacije u ruskom carstvu nismo stvorili, štoviše, događaji god. 1905. našli su nas nepripravne. Bili smo zaskočeni. Izvjesne grupe ruske (koje su tvorile znatan dio, na čas dapače većinu u prvoj Dumi) pružile su nam ruku pitajući za uvjete sloge. Bilo ih je među nama u opće (pa i među pristasa slavonske misli takodjer), koji nismo tomu pripisivali realne važnosti... njeki su prosto proricali, da će se pojaviti ruski nacionalizam, gori od vladina pritiska. U samoj okolini »Slow. Swiata« bilo je takih, koji slavenske misli nisu shvaćali drugačije, nego samo s isključenjem Rusije... Ali... smo u načelu svi težili za sporazumom... Pa kad bi se i danas — po najžalosnijem iskustvu — što slično opetovalo... morali bismo Rusima, koji nas zovu na slogu, dati — uvjete sloge... Ako prof. Zdiechowski drži danas shodnim posvjedočiti, da su »pravo imali njegovi zemljaci god. 1905.«, ... od kuda se i kojim pravom može to proglašivati koncem slavenske i poljske misli! Tko misli, da je slavenska misao samo rastanjeno rusofilstvo, da ta misao konačno počiva na Rusiji i zavisi o njezinoj dobroj ili zloj volji, da se može razvijati samo pod predvodništvom Rusije, — taj nije prožet slavenskom, nego ruskom mislju... Znatni dio naših novinara ne pozna slavenstva bez Rusije... Prof. Zdiechowskoga držali su takodjer takvim slavenofilom, a sada, kad on to ne će da bude, čini im se, da se odriče slavenske misli! Tješi se, da je to konac slavenske »komedije«. Bit će konac našem poimanju slavenske misli... »Sw. Slow.« bi odahnulo, kad bi se slavjanstvovanja kanili jedanput za uvijek oni, koji su god. 1905. obasipali novinstvo oduševljenim člancima...«

Ali nama se čini, da time nije rečeno sve, što bi se o pismu prof. Zdiechowskoga moglo, a možda i moralo reći. Sve je to dosta zagonetno. Ako ništa manje, pismo je prof. Zdiechowskoga zacijelo samo — taktički korak. A nije li samo taktika i nedavna izjava grofa Bobrinskoga o Ugarskoj?...

Na sjeveru se svakako nešto sprema, — o tom nema sumnje. Nije slučajno baš sada izbila na javu i Svihina afera. A sve će se to odraziti i u srpskoj politici, a onda i u našoj...

(«Obzor», God. 1914. Broj 90.)

Naši Turci.

Čujemo, da je novi bosansko-hercegovački reis-ul-ulema H. M. Džemaludin Čaušević — Hrvat, t. j. svjestan Hrvat, po srcu, osjećaju i po politici, — jer da je po plemenu Hrvat, to se razumije. I tako — glava bosansko-hercegovačkih muslimana i glava bosansko-hercegovačkih katolika — složni... »Sunce stoji, mjesec stoji, — a sviet se okreće«, — rekao bi Suljaga Karamemedović iz Polica kraj Trebinja... Pa recimo, da i nije naš sijedi apostolski Braco Stadler u potpunoj entente cordiale s effendijom iz krajiške Arapuše, — stvari su se tako promijenile, da bi Suljaga mogao imati posve pravo, jer ne samo da obrazovanih Hrvata muslimana ima dosta, nego je, da najmanje rečemo, i oštre opreke između muslimana i katolika nestalo, ili se, da još manje kažemo, prigušila, a predstavnici jedne i druge vjere i kulture postupahu već opetovano — zajednički, i to ne samo bez protivljenja, nego uz pristajanje i katoličke hierarhije...

Hrvati su sa svojim muslimanima — i bez obzira na držanje katoličkih hrvatskih krugova — svakako jedan evropski pače svjetski specijalitet. Mrzovoljci, kukavice i neznalice naše, da opravdaju svoj nemar i svoju nesviest a pokriju svoju ignoranciju i neupućenost, znadu nas Hrvate nazvati — specijalitetom u lošem smislu, govoreći u svom ignorantskom cinizmu, da je ovo i ono moguće »samo« u Hrvatskoj i u Hrvata. Kao da to što dokazuje, ako se na narodu pozna i mnoga brazgotina od zuba vremena. Ali pokažite u svijetu ovakav specijalitet: da dobar dio obrazovane, školane inteligencije jednoga naroda savršeno govori sve jezike od britskih otoka do Mezopotamije i pripada svim kulturama, što su se stoljećima stvorile na tom prostoru, — a da se ipak broje, pače ponose, da pripadaju jednom narodu. Tim se mogu podičiti, doista podi-

čiti, samo Hrvati. Koliko Hrvata služi svakidašnji kruh jezikom Miliona, Shakespearea i Byrona! Kolikim je Hrvatima jezik španjolski, talijanski, pa i francuski — jezik domaći, kućni, a knjiga i prosvjeta talijanska kruh svakidašnji! A o njemačkom da i ne govorimo. Knjiga i misao ruska, češka, poljska — kolikim je Hrvatima bila i jest kao rođena njihova! Manje ih je doduše, koji su do karijere došli jezikom mađarskim, ali ih ipak ima, dapače je Hrvat obdario mađarsku knjigu prvim znatnijim epom, a ipak nije držao suvišnim obraniti se, da je hrvatski izrod. A napokon eto muslimana — Hrvata, s dosta brojnom inteligencijom, kojoj je knjiga i jezik arapski, perzijski i turski sva duševna hrana, a jezik turski do nedavna, a arapski i sada, najpreča potreba. I tako, da se sastane zbor izabrane hrvatske inteligencije, moglo bi se u tom zboru čuti savršenih kao domaći govor ništa manje, nego desetak, znatnih, gotovo polovicom svjetskih jezika, a što je još važnije, vidjeti odraz isto tolikih kultura. Toga nema ni u jednoga naroda, pa ni u Engleza, ni u Rusa, ni u Nijemaca. To je naš hrvatski specijalitet, kojim se doista možemo ponositi i koji više nego ikakve rasprave najočividnije dokazuje ne samo naš doista izvanredni položaj među kulturama i narodima, nego i neobičnu plemensku i kulturnu snagu našega naroda: ta nije li čudo, da nas nisu rastočili, da se nismo rastepli, raspršili?!

*

Zanimljiva bi bila potanka historija našega približavanja i mirenja s našim muslimanima. Ostalu je zapadnu Evropu približila i mirila s Istokom poezija i politika, a kako nije bila u neposrednom, ponajviše neugodnom, pače kobnom dodiru s njime, Istok je nekoliko stoljeća bio zapadnoj Evropi samo »bajni« i »čarobni« Istok. Talijanski romantički epi puni su toga bajnog Istoka, njegovih priča, čudesa i ljepote. Talijanska je romantika tako djelovala na našega Gundulića, da je i njemu u »Osmanu«, već u doba, kad je zapadna vjersko-politička reakcija proti prodiranju islamstva i Osmanlija silno ojačala, bajnost i čudesnost toga Istoka još uvijek nešto više nego puka stafaža zapadno-kršćanskoga svijeta. Romantika 19. stoljeća opet se zaniela Istokom: nema znatnijeg pjesnika, koji se njime nije zanio, a mnogi su na Istok i putovali — kao

u novu Meku: Byron, Puškin, Lamartine, Mickiewicz, Goethe... U politici su prvi počeli s Orientom diplomatizovati, bolje: mešetariti, Mlečani, a onda je pošao njihovim stopama i naš Dubrovnik, pa je već rano bilo i pjesnika (Vetranić 1521), koji su bili za pomirbu i savez s Turcima, ne mareći za neprestane pozive iz Rima na krstaške vojne protiv Osmanlija, a ni u Ugarskoj nije uspjela krstaška vojna na Turke, nego se izvrgla u seljačku bunu protiv plemstva (1514). Stotine su godina prošle, dok se je Rusija, i to najprije u sporazumu, a onda u rivalizovanju s Austrijom, počela baviti osnovom, da se Turci iz Evrope protjeraju, — ali zapadna Evropa ne samo da se toj osnovi nije pridružila, već naprotiv: na početku druge polovice 19. stoljeća nalazimo u krimskom ratu Francusku i Englesku na strani Turske, a protiv kršćanske Rusije!

U to doba nastao je i kod nas Hrvata preokret u pogledu na naše muslimane. Do toga doba bilo je u nas geslo »Za krst častni i slobodu zlatnu« svetinja, u koju se nije usudio nitko dirnuti. S tim geslom ispjevao je Mažuranić »Smrt Smail-age Čengijića«, a javno mnijenje postavi tu pjesan i radi njezinih formalnih vrlina i radi tendencije — među prva djela narodne književnosti. Pjesan se sasvim prislanjala uz misao Gundulićeva »Osmana«: Osmanlijama je propast, kršćanstvo ima nadvladati muslimanstvo. To je u nas bio aksiom, koji se sam po sebi razumije. Tko bi se usudio proti njemu ustati i u koje ga ime pobijati! Pobijati ga u ime politike — značilo bi pobijati politiku carevine, koju su Hrvati pred desetak godina (1848) spasavali; značilo bi ustajati protiv slavenske Rusije, voditeljice i zaštitnice slavenstva, u kojem su se Hrvati tek pred dva-tri decenija preporodili! Ustati protiv toga aksioma mogao bi samo netko, tko je i proti politici carevine, i proti slavenstvu i hrvatskomu preporodu, — to bi mogao biti samo liberalac, protivnik austrijskoga apsolutizma i ruskoga despotizma, ruskoga »knuta«, ruskoga kopita, koje je zaprijetilo Evropi novim barbarstvom i protiv kojega je ustao ondašnji prvak evropskih vladara, novi »uzurpator«, francuski car Napoleon III. Zapadna je Evropa bila puna takvih ljudi, ali u Hrvatskoj ih je bilo malo, a samo se jedan usudio izaći sa svojim mnijenjem na javu. Bio je to dr. Ante Starčević: on je prekinuo sa stoljetnom tradicijom nepomirljive mržnje prema muslimanima. On je ruglu izvrgnuo Mažuranićevu pjesan, on je bosansko-hercegovačke muslimane pro-

glasio najstarijim, najčišćim hrvatskim plemstvom, on je uzvišivao njihovu uljudbu, poštenje i junaštvo prema prostoti, podlosti i kukavštini kršćanske raje, koju je prigodice znao nazvati »smećem« i »skotom«... On je napokon i samomu muslimanstvu priznao pače neke prednosti pred kršćanstvom... I poslije kakvih 20—30 godina moglo se čuti, kako muslimani-Hrvati — sveučilišni građani — pjevaju zajedno s ostalim Hrvatima odlo-mak iz Zajčeve opere »Zrinski«: »Nek Turčin zna, kako mremo mi!«, a u dvoru župnika glavnoga grada Hrvatske, nježne one i neiskazane dobrote »dušice« mogli ste svaki dan vidjeti za stolom okrupna mlada Turčina s fesom na glavi...

*

A što je na to rekao narod? Što je rekla ona raja, koja je u Mažuranićevoj »Smrti Smail-age Čengijića« izdisala pod kandžijama haračija? Što je kršćanska svijest one inteligencije, koja se je oduševljavala »za krst časni?«...

Na nijedno od ovih pitanja nije odgovor tako jednostavan, kako bi tko očekivao.

Prije svega treba istaknuti činjenicu, da sam narod — ona raja — ni iz daleka nije turskoga gospodstva shvatala onako tragički, kako se to odrazilo na pr. u »Osmanu«, u kojem se rafiniranom elegijom tuži za propalim gospodstvom »Gjurgja despota i Jerine« i t. d. Pače ni narodne pjesme ne znadu o tom sasvim ništa. Kraljević je Marko i u narodnim pjesmama turska udvorica — i to njegovu karakteru nije ni najmanje na uštrb. U tom je naša narodna junačka poezija sasvim jednaka španjolskoj: Kao Kraljević Marko, tako je i opjevani španjolski junak s arapskim imenom Cid (Seid, »gospodin«) 11. stoljeća sluga i udvorica maurskih osvajača. Španjolski je junak dapače kud i kamo bliže pučkomu shvatanju, jer je i španjolska poezija više pučka, nego naša, te Cid štiti barem puk protiv nasilja grandova-velikaša. Kod nas ni tomu nema gotovo ni traga, ako izuzmemo ono, kako »Kraljević Marko ukida svadbarinu«, ili kako dijeli milostinju »kljastima i slijepima«. Nije ni čudo, jer je i Marko ne samo velikaš, nego i bogataš, koji ima »dosta blaga«: »mogo b' platit sve Kosovo ravno«. Pa kad turskoga gospodstva tako tragički ne shvaća narodna naša poezija — koja uz put budi rečeno, nije toliko pučka, koliko je dvorsko-velikaška, što se vidi po cijelom njezinom aparatu, — još manje je propast narodne

i državne samostalnosti osjećao sam puk. Ali je puk zato tim teže osjećao zulum, nasilje i nečovještvo, koje je baš u »Čengić-agi« onako drastično — i tendenciozno — izneseno, da je taj opis u »Čengić-agi« postao za »turske« zulume tipičan, a »službenomu« hrvatskomu javnomu mnijenju čitave decenije kao neki Credo.

Što je dakle s tim zulumom? — Pa bilo ga je. Tamo na Duvanjskom polju gdje kažu, da se je mogao kruniti prvi hrvatski kralj, pitam Stojana Rubića: zašto su mu vrata na kući tako uska i niska, da se i manji čovjek mora gotovo na pol prignuti i skoro postrance okrenuti, da uzmožne unići? — »Radi zulumu, gospodine! Znalo Ture, pripovida babo, s konjem ujašiti u kuću i pogaziti dicu kod ognjišta«. Ili pitam drugoga »vlaha«, negdje kraj Ljubinja, zašto mladi ne nose perčina. — »Bilo ih je, koji ga ni za turskoga vakta nijesu nosili: znalo Ture jašući poigrabiti za perčin i udarati buzdovanom u ledja, dok ne bi perčin ostao u ruci«. I tako dalje — i tako dalje. Boli to, srce se steže i duša plače čovjeku. Nu, — a u nas ovamo — preko Save, po pitomom zagrebačkom zagorju — Šenoa nam pričao i Bogović na daske iznio, kako je bilo. Tahi je bio Nijemac, koji li bijes — ali svi oni drugi? No to pričanje o našem kmetstvu i Matiji Gubcu — brzo je zamuknulo, a nikad se o jezgri te stvari i nije povela riječ u našoj javnosti, pa je cijela stvar ostala neriješena: zulumi naših feudalaca bijahu i ostadoše u Šenoinim romanima upravo onako puka stafaža glavnih feudalnih junaka, kako je u »Osmanu« pogažena kršćanska raja stafaža — mislima i osnovama, u kojima ta raja ima i opet ostati rajom. Javno mnijenje evropsko prešlo je u brzom razvoju događaja preko sredovječnih zuluma i kmetstva na dnevni red: na stvaranje narodnih država: Irske, Poljske, Rumunjske, Italije, Njemačke... i Hrvatske... Tu se rodila misao, tu se čula riječ, da su i bosansko-hercegovački muslimani — Hrvati.

Sasvim prirodno — pomislio bi tko god — ta prava Hrvatska, Hrvatska Tomislava, Krešimira, Šubića — to i jest Bosna-Hercegovina, pak »Dalmacija«, koja u današnjem svojem opsegu obuhvata velik dio stare Hrvatske i kasnije Bosne, što su je Mlečani od Turaka izdiplomatovali i Austriji predali. Da, nama se danas, barem nekima, čini to sasvim prirodno. Ali pred pedeset godina izreći, da su i oni »turci«, o kojima su još 1878, za okupacije Bosne-Hercegovine, kolale po ustrašenim i zalupanim

gornjo-posavskim selima bajke, da ih ima i s — konjskim repovima, koje si oko pasa omotaju, — da su i to Hrvati; ili, da ne gledamo na tužno zalupano mnoštvo, reći i našem širem koliko-toliko obrazovanomu društvu, da su nam oni »nujani« i »balije« — braća, da su to Hrvati, dapače nekakvo najstarije i najčišće hrvatsko plemstvo; pa i visoko obrazovanomu našem društvu, našoj crkvenoj i ostaloj aristokraciji dati naslutiti, da bi se hrvatska državna i narodna budućnost imala graditi u jedinstvu, ili barem s obzirom na ove tako nama »tudje«, tako u svem od nas različne »turke«, — to je, kakogod se to nama danas čini prirodnim, bio takav uzlet hrvatske narodne misli, takova svijest i uvjerenje o nesatarivoj njezinoj historijskoj snazi, takova emancipacija hrvatske narodne misli od svih umjetnih — vjerskih i političkih — tobože nepremostivih pregrada, da joj se o bok može staviti samo preporodna misao književnoga našega narodnoga jedinstva i oduševljeni onaj i pietetni zagrljaj stare književnosti hrvatske. A da je usprkos svemu spomenutome i usprkos u gdje kojem pogledu nesimpatičnoj ličnosti začetnika te misli A. Starčevića, ova misao o hrvatstvu naših muslimana najprije doduše mučke, a onda općeno prihvaćena, dokazuje, kako je neosnovana tvrdnja, da je hrvatski narod u robovanju »jezuitizmu«, »papizmu«, austrijanštini i t. d. izgubio svoje narodno biće — i koješta slično. Ta ako se danas može govoriti i o narodnom jedinstvu, to je nesumnjiva, vječna, neprolazna zasluga — Hrvata.

Ali Istok je učinio svoje. Ne ćemo govoriti o ekskluzivnosti pravoslavnoga srpstva, koje dugo i dugo, dok su Hrvati iz prašine iskapali staru dubrovačku književnost, nije za tu »ježuvitsku« književnost imalo nikakvoga razumijevanja ni osjećaja. Mnogo je grdnije haračio islam.

Evo me u malom mjestancu Bilaju, tamo negdje kraj Varcara u Bosni. Tu je odžak staroga Mustajbega Kulinovića. Nema ga »na odžaku«, otišao je k potoku po johu, — u kući hoće muhe da ga zakolju. I pokrio se nekom mrežicom i spava pod johom na čilimu kraj potoka. Ja se bojim, da ga ne probudimo, ali budi ga Pavo, moj pobratim Stipančić iz Varcara. Probudi se, protre oči, i ne znam, je li nas ponudio kavom, što je momak za nama donio, a već mu na jeziku pitanje:

— A jesi ti onaj, što mi govorio moj Muhamed, da ćeš doći? Molim te, on kaže, da je Hrvat, reci mi, što je to.

Ja već bijah sio, pogledam ga i odgovorim:

— Beg, zaboga, ta ovo je, nema trista godina, bila Hrvatska, a ti ne znaš, što je to Hrvat! ...

— Ja znam, da sam turčin, pa eto! ...

Teško mi je bilo, ali sam mu kazao, što je to Hrvat i tako smo se zavezli i zanesli, da je stari Mustajbeg počeo i rukave sukati, — ali odmah za čas klonuo i uzdahnio:

— Ah, bi ja, ali ja znam, da će prva naša puška opet pući za drugoga, kao uvijek ... Zato ja volim vako: s jačim ...

Priznajem, ja ga onda (1898) nisam razumio, a koliko sam ga razumio, hrabrio sam ga i — »upućivao« ... Alaj me je morao držati ludim! ...

I s mnogima sam još razgovarao: po dvorovima, po avlijama i podvornicama, po džamijama i čaršijama, na mezarima ... I srce mi je plakalo, i duša me je boljela, i misao lutala u tamnu prošlost i još tamniju budućnost ...

— Pa ti govoriš hrvatski, kao da si iz Bosne. A odakle si ti? — pita me hodža na mezaru pred džamijom u Županju (Duvnu). Kazah mu: do Bugojna toliko sati željeznicom, do Sarajeva toliko, do Broda toliko, do Zagreba toliko ...

Pa što se i u Zagrebu govori hrvatski? I nije to bio jedan. Ali nijednoga političkoga Hrvata ne nadjoh, nijednoga u školi stvorena. Mali »turčin« — zašto da mu imena ne kažem — Alija Bajgorić, iz Blagaja kraj Mostara, nikad nije škole vidio (već samo »mejtef«, »mekteb«, vjersku školu) pa kad mi je kazao »dovu« (molitvu) u akšam (večernju) i ne znao reći, je li govorio turski ili arapski, a ja ga upitao, kako mi govorimo:

— Što, kako mi zborimo? Pa čuješ, kako zborimo!

— Čujem, ali zborimo li turski?

— Što turski, ja ne znam turski!

— Već kako?

— Pa hrvatski, čuješ, da hrvatski zborimo, — naljuti se mali.

I pravo je imao, jer ni bijes tamo ne zna drugačije »zboriti« nego hrvatski. Ta namjerim se u grmlju polazeći s vrela Bune na trojicu ljudi te ih pošto zapalismo i prisjedosmo, raspitujući koješta upitam — kako već jesu nespretna ta pitanja — što li su oni.

— Mi smo sirotinja, — reče jedan, — tamo iz Nevesinja.

Ja sam, dakako, htio znati, jesu li Hrvati ili Srbi, — a oni, da su sirotinja ... Jednomu, znam, bilo ime Obren, prezime sam zaboravio. Pitam, jesu li pravoslavni. Ne znaju, što je to, pa nije

ni čudo. Nije znao ni onaj, što mi je o perčinu pričao, nego samo rekao, da jest-jest, kaže, dolazio jedan gospodin iz Mostara i govorio, da smo mi »pravoslavni« ... No za čudo mi bilo, što nijedan nije znao — ili htio — reći, jesu li Srbi. A ima, dakako i Srba (Mustaj beg govoraše: Srbova), kako nema! Znadu to dobro naši »turci«. Ali dugo bi bilo pričati. Samo jednu:

Spomenuh Suljagu Karamemedovića iz Polica kraj Trebinja. Kako Mustajbeg imadjaše na sveučilištu u Zagrebu sinovca Muhameda, tako Suljaga imao Čamila na sveučilištu u Beču. Muhamed je bio Hrvat, Čamil Srbin. Ali mi Čamil sam kazivao, da bi ga babo volio — vidjeti žežena na žeravici, nego što je Srbin. Ja to nisam pravo vjerovao, a razumio nisam nikako. No čim sam malo prošao Bosnom i Hercegovinom, odmah sam vjerovao, ali razumio jošte nisam. Tu sad sjedimo kod ognjišta u nekoga kmeta. Suljaga me neprestano zove »švabom« i gleda me dosta mrko, prijezirno. Ali još mrkije i prezirnije gleda kmeta-domaćinu, reče mu pače, da je skot, a kmet mu još potvrdi, a ne bijaše uvrijeđen.

— Vidiš, obrati se Suljaga k meni, sad veli, da jest skot, a u mraku će me dočekati handžarom. kako me je ono, kad je Švabo došao, gonio uza stijene niza stijene s handžarom — goloruka.

Taki su ti oni svi.

— A Crnogorci? Jesu li oni junaci?

— Kao i ovi ... Ali da ti kažem. Ima u mene vinograd ...

— Pa što će ti? Vi ne pijete vina ...

— Hoću ja groždja ... Ima u mene vinograd i dva sina: Ibro i Ahmo. Ja u vinogradu, a eto mi Ibri. — »Babo!« — »A, sinko!« — »Kuda je put u Crnu Goru?« — »Pa eno onuda, uz onu stijenu, preko onoga vrha — slijep bi zašao. A što pitaš?« — »Tako« — i ode. Ja o podne kući, a moj me komšija zove: »Bio kod mene tvoj Ibro, da mu dam pet forinti?« — — »A što će mu?« — »Ide, kaže, i s bratom, u Crnu Goru« — Ja se uhvatio za glavu. Srećom znam kuda sam ga naputio, pa udri ja prijekim putem i sustigoh djecu, zaustavih, plačem: zar ćete ostaviti samohrana oca, te pred kapitana i ja vratio djecu ... Sad reci, nije li istina: Sunce stoji, mjesec stoji, a svijet se okreće? ...

— A što su išli u Crnu Goru?

— Proglosio onaj njihov knjaz (izgovori porugljivo na nos), da će dati svakomu momku, koji hoće caru (turskomu) u pomoć.

opanke i 10 solada na dan i otpravit ga do turskoga kajmakama u Skadru (To je bilo za grčko-turskoga rata).

— Pa kako to, knjaz nije s carem...

— Znam i ja... Ali htio bi on, da svi mi podjemo za cara i da ne dodjemo a ovdje da ostanu samo ovi, — i pokaže na domaćinu, — mudar je on... i još će se caru udvoriti...

Znao bih se ustaviti i na čaršiji — tržištu — kod kojega majstora, ili u kahvi. Po dva sata bi trebalo, dok sam dočekao jednu riječ. No znala se onda razvezati — i onda bi se izlila godinama nakupljena, a prigušivana i gutana žuč, srdžba i duboki, teški bol s još dubljim, teškim uzdasima. Jedna misao — car — padišah, jedna živa želja — tako iskreno, tako bijesno izražavana u sijevanju očiju — rat, na koji bi sve pošlo »radije nego na pir. Zapaliti krov nad glavom, pa...« Nesmiljena li udesa — koliko puta pomislih — koji je misao i dušu ovomu našem svijetu, što tako lijepo hrvatski govori, a ništa s ostalim Hrvatima zajedničkoga nema, uhvatio, svezao i odveo nekamo daleko, daleko, pretvorio ga tako, da nema misli i nema osjećaja, nema dapače dnevne životne sitnice, koja bi nam bila jedna, naša, te nas zbližila! Užasno!

U tom užasu i očaju nad gubitkom za naš narod krasnoga toga svijeta, koji govori takovim jezikom da bi ga u kamen kle-sao, koji ima gospodstva, a dostojanstva i ponosa u Evropi, držim, nevidjena, jedina ti je duši nadica ono nešto školane inteligencije, što je dočula za modernu hrvatsku misao (za starinsko, plemensko hrvatstvo znadu i djeca i nepismeni ljudi) i što se priljubila evropskoj kulturi. A tima smo više ili manje svoji, pa i mi drugi, koji nismo starčevićanci: Ali masa, mnoštvo ono? Ima li u čitavom duševnom životu toga svijeta ikakva žica, pa bila tanja od paučine, koja bi se ikoliko čujno oglasila cvilu zajedničke narodne duše za izgubljenom braćom? — »Čekajmo, što će uraditi škole, prosvjeta, poslovni život...« I čekamo i u trideset godina malo, pa ništa ne dočekasmo.

Ali nešto kao da se u toj užasnoj tami svjetluca. U Županju me podnačelnik Osman Kokanović pozvao k sebi »po inčidiji« — oko četiri sata po podne. Nikad ne ću zaboraviti, kako me je dočekao.

— Bijah danas na čaršiji. Tvoji (katolici) broje svoje svece (kunu) a tako i oni drugi (hrišćani) svoje, a turci psuju na krst. Pa kako bi Bog dao dobro! Ova moja podvornica rodila mome babi

trideset tovara šenice, a sada ne rodi ni deset. Ne da Bog! Svijet se izopačio. Pokojni moj komšija, hodža Buljug, znao bi se za glavu uhvatiti, kad bi čuo, da turčin psuje krst... »Nemoj psovati krsta, svi smo na priliku krsta stvoreni« — zaviče raširivši ruke...«

Bio sam zapanjen i — umiren. U ovom političkom metežu i socijalnim oprekama, u ovoj mješavini vjera i kultura, iz koje bi nas gdje koji sa svom svojom kulturom i filozofijom ili utekao ili poludio, — ovaj se nepismen čovjek snašao. On je na svoj način ili porušio ili pregazio sve vjerske i socijalne pregrade i uzvinuo se do općega morala. Riječ mi njegova i do današnjega dana zvuči u ušima kao jeka neizopačene naše narodne duše, koja se pokorila udesu. Plakao je, pričaše mi, kad bijaše odlučio, da će se iseliti pa došao kobni dan. Sjetio se, reče, kako je padišah imao bulbula (slavulja) u zlatnom kavezu, u kojem ptica nije htjela pjevati, a kad ju pustiše u obližnje trnje uzvila se i zapjevala. Ovu dušu narodnu, u kojoj još nije presahnio izvor čovječstva u njegovu odnošaju prema Božanstvu, i originalnoga, nježnoga domoljublja, — tu bi dušu trebalo tražiti i te duše ujedinjavati. A ostalo bi sve došlo samo.

(»Obzor«, God. 1914. Broj 101.)

Svjetski rat proti Čaši.

Skandinavija, Amerika, Engleska, pače i Ugarska — sve je navijestilo čaši rat. Tek se naši krčmari i gostioničari nedavno sastadoše u protestni meeting proti zatvaranju točionica po nedjeljama, a i engleski je parlamenat ovih dana — doduše samo većinom od 22 glasa — zabacio bill o zatvaranju točiona po nedjeljama.

Nastalo je, nema sumnje, drugo doba, pa naslov našega apstinentскога glasila — »Novi Život« — nije nipošto previše pretenciozan, jer doista stupa svijet u novi život — bez čaše, bez pokala, kojemu je posvećeno toliko stihova. Opaža se to, nov taj život, pomalo već i podalje od uskoga kruga apstinentских »fanatika«. Ima na pr. u Zagrebu jedna restauracija, u kojoj možete vidjeti svaki dan desetak kršnih, simpatičnih mladića, gdje

sjede i živo, veselo, razgovaraju pred velikim čašama — vode! Djaci, sveučilištarci, pred čašama vode! Bože moj! A pred desetak, petnaest, dvadeset godina — tko bi se usudio i pomisliti, da je to moguće, da će to ikada biti moguće. Djački život u to doba! Ta bez čaše se nije mogao pomisliti? Koliko izgubljenih noći, semestara i — sijedih roditeljskih vlasi! Kolike uzaludne opomene i prijetnje očinske, kolike molbe i suze materinske! Pa i ako bi se sve to ponajviše ipak »sretno« svršilo i ako bi gdje koji sinak kao »starakuća« progutao tisuće, ali ipak svršio i postao »čovjek«, — ipak ih je dosta pošlo netragom, a malo se koji nije u zrelijim godinama kajao. Sad bi zabrinutim roditeljima, osobito s brojnom familijom, imalo odlanuti. Dolaze novi naraštaji.

Ne može se reći, ima li se velika ta promjena ikoliko pripisati apstinentskom pokretu u svijetu i kod nas. Agitacija je i propaganda apstinentska u svijetu već desetke godina vrlo živa i razgranjena, ali se čini, da je ona došla na već pripravljeno tlo: dispozicija za apstinenciju bila je tu već prije apstinentske agitacije i propagande. To je i prirodno. Da nije vidjela koliko-toliko pripravljena terena, ne bi se upuštala u jalovu borbu. Tako je u debati o zatvaranju točiona po nedjeljama rekao jedan član engleskog parlamenta, da je to zatvaranje suvišno, jer svijet i onako sve to manje pije. Razgovarao je, reče, s nekim hotelierom, koji mu je rekao, da već ne pamti, kada je tko naručio bocu šampanjca.

I mladež je engleska sasvim drugačija: zovu ju za porugu »harley water boys« — momci ječmene vodice. A novine javiše, da se ni na svečanom dineru kod novoga predsjednika Sjedinjenih Država nije ništa pilo osim vode.

Odkuda ta dispozicija proti piću i opijanju? Mnogo joj je uzroka, ali nisu svi utješljivi. Moderni je civilizovani čovjek samotn, skoro mizantrop, a za čašicu se hoće društva, i to intimnoga društva. A tko je danas s kim intiman? Ta svatko se, kad stupi u koji javni lokal, ogledava, gdje bi mogao sjesti, da bude sam? Moderni je civilizovani čovjek samozivac i sebičnjak pa o »traktiranju« nema već ni spomena, a najsladje se pije, kad se tudje pije. Moderni je civilizovani čovjek siromah, a piće je skupo. Moderni čovjek rezonira i špekulira, izbjegava sve, što bi moglo poremetiti sklad svih njegovih pet sjetila, pa se uklanja i piću, a osobito opijanju. Moderni je čovjek, — ali što treba nabrajati, kad je moderni čovjek u mnogom pogledu mizerija...

Uzroci dakle dispoziciji proti piću nisu, rekao bi čovjek, utješljivi, ako naime riječi veselje i radost još štogod znače. Ne treba, razumije se, da veselje i radost bude posljedica pića, naprotiv: dok je bilo radosti i veselja, radije se je i pilo, a sad čovjeka ne veseli ništa, ne raduje se ničemu. Perspektiva u novi taj život — kao da nije ružičasta, ali ne stoga, što se ne će piti, nego s toga što se čovjeku ne će htjeti ne samo piti, nego što u opće ne će imati ni volje ni mogućnosti za kakav užitak i veselje.

Nisu ovo, dakako, svi uzroci ovoj dispoziciji proti piću. Gdje koga odvrća njegov organizam — na pr. želudac — pa djeluje i na okolinu.

A pogotovo sve to uredniji — osobito činovnički i namještetnički — život s točno određenim radnim vremenom i dužnostima, pa onda širenje jednoličnih društvenih formi u sve to šire slojeve naroda, — sve je to moralo djelovati na to, da se barem opijanje općeno smatra nedoličnim i diskvalificirajućim svakoga pristojnoga očvječka. A sasvim će malo valjda, biti takovih, koji se pića odriču svjesno, s razloga štetnosti, a još manje onih, koji ga se odriču, radi doista velike etičke ideje, koju tako savršeno lijepo, tako apoštolski oduševljeno i uvjereno umije razlagati naš propagator apstinencije dr. Kiseljak. Tko je njega slušao, taj je za cijelo, ako i nije uvjeren o štetnosti alkohola, odmah bio na pol puta, da postane apstinencija s razloga, što je alkohol uzrok tolikim, već predobro poznatim nevoljama čovječanstva.

Sličnim, ili baš njegovim idealnim pogledom na ovo pitanje treba zacijelo da se pripiše i pojava apstinencije kod naše mladeži. No premda ovim redcima nije svrha, da se isto meritorno kaže bilo o higijenskoj, bilo o socijalnoj opravdanosti apstinencije, vjerojatno je ipak samo po sebi, da ovakav idealni pogled na ovo pitanje radja tek idealnim plodom, koji će pod krutim mrazom zbiljnosti jedva dozoriti. Lijepa i imponirajuća pojava naših djaka pred čašama s vodom djeluje na mnogoga kao one mladenačke uzajamne prisege, da se ne će ženiti, ili da će se za domovinu žrtvovati. Bilo je i naših javnih ljudi, koji su si tako uzajamno prisizali...

Kako je zbiljski život jak proti idealima i idejama, to se vidjelo i kod spomenute debate u engleskom parlamentu. Jedan je ugledni engleski dnevnik »The Standard«, pišući proti billu napisao čak to, da bi zakonom o zatvaranju točiona po nedjeljama bili mnogi građani stegnuti u svojoj slobodi, a sloboda je

dragocjenija od trijeznosti... A koliko ima još toga, što je drugima dragocjenije od trijeznosti!...

(«Obzor», God. 1914. Broj 137.)

Jedna do dvije niti u hrvatskoj historiji.

Naši historici dobiše lekciju: oni i nisu historici, oni su — kroničari, upravo »kroničari kroničara«, — tužio se na njih ovih dana jedan predavač prigodom proslave tragedije od 30. travnja 1671. Ta tužba iz labirinta naše povijesti naivna je do milinja, pa ju je vrijedno ispitati.

»Opazio sam, i to ću bez zle namjere da konstatujem, da su naši historičari previše kroničari, upravo kroničari kroničara, a premalo historičari. I to nisu lari, fari... I Šišić, u koga se najviše pouzdam, jer ga resi ta kroničarska vrlina »ne reci ni više ni manje«, i taj Šišić — trudio se reći delikatno — zaboravlja kanda i previše na to, da je dužnost historičara u sipanju fakata pronaći jednu od dvije niti, te tim mislima facta povezati, ili historičari možda baš hoće, da taj posao prepuste svojim čitaocima? Tu nije nego da pustiš historičara na miru, pa da se obra tiš na vrelo«. (»Pravaš« I. 78).

Situacija je doista fatalna. Predavač najavi javno predavanje u slavu krupnih historijskih lica, otvara historiju, ali historija ga ostavlja na cjedilu, jer ti naši historici prepustiše svojim čitaocima da nadju »jednu do dvije niti« i da si sami nadju izlaz iz mora prosutih fakata. Ta podmukla, gotovo bi rekao perfidna historija, prosto ni ta ne zna da kaže u slavu krupnih tih crta, ili pak prevejano — šuti. Daj ti sad govori u slavu! Isti taj Šišić, u kojega se predavač najviše pouzda, i on, prevejanac jedan, samo se smijucka i pušta čitaoca neka se koprca u moru fakata, zaboravlja, da je njemu, dužnost ne samo sipati fakta, nego i — misliti i osjećati mjesto svakoga svoga čitaoca, osobito onoga čitaoca, koji hoće da pred općinstvom paradira svojim shvatanjem historije i — oduševljenjem za izvjesne historijske događaje!

Kolikogod je situacija ovakvoa predavača komična, a njegova zlovolja na historike-kroničare naivna, u njoj je, nema sum-

nje, konstatovana važna jedna činjenica, naime: da u našoj historiografiji nedostaje subjektivnoga elementa. Ono, što je pročitao ovaj zlovoljni predavač, pročitjele su zacijelo stotine čitalaca naše povjesti: čitaš, čitaš događaje, gutaš, hitaš sve dalje, dalje — da nadješ smisao o svemu ali uzalud. Onaj koji ti priča — šuti. On ne misli, on ne osjeća, on te ostavlja sama! A ti goriš, goriš i zebeš, plamtiš i trneš, mučiš se i prevrćeš mozak: što li bijasmo, što li vrijedimo, što jesmo? Pročitash, preletiš, vratiš se i opet gutaš — i ostaviš, kloneš: ostao si u tami. »Historia — lux veritatis!« I kakvo svijetlo! »Magistra vitae!« Kakva učiteljica! Što me je naučila?!

Ne znam ništa! Ni ti historici sami — ništa ne znadu! Da znadu, ne bi nas ostavljali na mukama!

Ovo je posljedica tako zvanoga objektivnoga pisanja historije: historija se ima pisati objektivno, a ne subjektivno. Historik treba da iznaša čine, događaje, a ne svoje mnijenje i osjećaje. Mnijenja i osjećaji ne spadaju u historiju. To ne bi više bila znanost, nego bi bila politika, publicistika. Tu bi širom bila otvorena vrata šovinizmu. A historija mora biti čista, historijsko pričanje nepomućeno nikakvim strastima-idejama, težnjama... I tako dalje, pa se u istinu i ne piše. Događja se samo to, da historici, nastojeći da udovolje tobožnjoj objektivnosti loše pišu historiju ali svejedno ne pišu je »objektivno«. Zato zvana podpuna objektivnost — to je stvar nemoguća. Dosta je u samom kojem događaju jedna, — subjektivna ali nehotice, ispričana sitnica, — i čitav događaj dobiva drugo značenje. A kamo li vezanje događaja! Zahtjev objektivnosti razložno je opravdan i nuždan samo pogledom na svjestno iskrivljivanje, izmišljanje i zatajivanje akata, a što se tiče mnijenja i osjećaja, pogledom na neukusne panegirike, — čega je svega bilo osobito kod dvorskih historika, a što i jest dalo povoda, da se od historika zahtjeva »objektivnost«. No da historik ne bi smio tražiti smisla historije, i to u njezinu odnošaju prema sadašnjosti, — to objektivnost ne zahtijeva. Naprotiv, — to i jest posao historika, bez obzira na to, što se inače, kako je spomenuto, historija i ne može pisati, jer će svaki historik prosti jedan događaj ispričati prema svom shvaćanju.

A što je to — taj smisao historije? Što ono traži onaj predavač od naših historika i zašto se na njih tuži?

Ostanimo kod tragedije 30. travnja 1671. Predavač je groz-

ničavo tražio po historiji, da mu ona kaže i ujedno obori sve strašne sumnje: Jesu li Zrinski i Frankopan bili krivi? Jesu li radili dobro? Jesu li radili domoljubno? Jesu li oni bili hrvatski domoljubi? — i to predavač traži, da mu to ne kaže historija, te je ona mrtva svjedočanstva, nego da mu to kaže živi historik, onaj, koji mu priča: onda to vrijedi, onda će tek zabrinutomu čitaocu duša i srce biti smireno...

Naši historici zacijelo, kimaju glavom. Imadu i pravo. Ovako, dakako, sve ovo ne spada u historiju. Ovo su doduše, i to samo djelomice, takodjer historijska, ali ipak već specijalna pitanja, koja u cjelovito pričanje ne spadaju, pa što odgovora na ta pitanja ne daje »ni Šišić«, (u »Matičinom« izdanju Zrinskih i Frankopana), nije to nedostatak.

Ali je nedostatak nešto drugo. Naš hrvatski historik treba da ima o čitavoj ovoj tragediji gotovu i jasnu sliku — i tu sliku treba da podade hrvatskom čitaocu. Na toj se slici — ako je gotova i jasna — ima od početka vidjeti čitava situacija, kako je historik zamišlja, tako, da već tečajem pričanja postaje sasvim jasno, jesu li na primjer Zrinski i Frankopan bili krivi itd., te čitaocu ni na pamet ne pada, da to pita, — kao što narod ne pita, je li Branković bio izdajica.

Ovakove slike naši historici doista nisu stvorili, nego su, kako se spomenuti predavač tuži, prepustili taj posao čitaocima. A tako je pisana i sva naša historija. Čitalac naše historije pročitavši je ostaje u tami i neizvjesnosti: nema ni jedne, a kamo li do dvije niti, koje bi ga iz te tame i neizvjesnosti izvele...

No naši historici, ako i znadu, što se od njih traži i za čim narod upravo vapi, — ne mogu toga narodu dati. Narod vapi za smislom svoje historije, svoga opstanka. Smisao može narodnoj historiji podati i sam genij, a ne studij, proučavanje. Kako narodni genij daje smisao historiji svoga naroda, to vidimo na pr. kod čitavoga našega naroda, i to baš kod čitavoga — »od Triglava do Balkana« — u pjesmama o Kraljeviću Marku i o boju na Kosovu. Narodni je genij shvatio Kraljevića Marka i Vuka Brankovića tako jasno, da nikakve učene rasprave ne će u narodnom shvaćanju tih ličnosti ništa promijeniti.

Reći će tko, dakako, da historik ne smije tako postupati i da to ne bi bila historija nego fantazija i poezija. »Hvala lijepa na historiji, koja bi se ugledala u pjesme o Kraljeviću Marku!« Pa ipak našim historicima ne dostaje za podavanje smisla našoj

historiji tek, ono što je stvorilo lik Kraljevića Marka: nedostaje im genija. Dakako, djelo bi genijalna historika, oboružana sigurnim i opsežnim historijskim i drugim znanjem, bilo kud i kamo drugačije, — ali u bitnosti jednako djelo narodnoga genija. Historiografija je naime — a to se čisto zaboravlja, u prvom redu umjetnost, t. j. plod genija, koji stvara.

»O, ne! Historija mora počivati«...

Da, znamo. Mora počivati na faktima itd. Samo se ne razumijemo. Nitko ne kaže, da genij stvara historiju iz ničega, nego je i on stvara i gradi — gradi, — na faktima. Nitko ne kaže, da bi možda bilo to genijalno, kad bi tko iz fakata čitao crno, ali za volju izvjesnomu »smislu« historije predočivao to kao bijelo. Ne radi se u opće ni o kakvom »fabriciranju« historije, nego se radi o interpretaciji fakata, o shvaćanju, i to ne opet o kakvoj hinjenoj interpretaciji, nego o jedino mogućoj, »rodjenoj«, — genijalnoj interpretaciji, onakvoj, koja diplomatu Brankovića shvaća kao izdajicu. A onda još dolazi gradnja — sve na faktima i iz fakata — a koliko je tu polje snazi genija! Što li se sve ne može na istim faktima i iz istih fakata sagraditi!

»Ali svejedno — »ex nihilo nihil«, iz ništa opet ništa! Nikakav genij »ne može narodu dati historije, ako je nema!«

Pa i ne radi se o tom, da hrvatski historik podade hrvatskomu narodu historiju, kao što je ima na pr. rimsko carstvo. Radi se o tom, da se hrvatskom narodu podade, u svijest uvede historija, s kojom će biti zadovoljan, u kojoj će vidjeti sebe. A genijalnost bi se narodnoga historika upravo i pokazala u tom, što bi takva historija, i ako »objektivna« t. j. na faktima sagrađena, pa i ne bi bila bogzna kako sjajna i slavna, — narod ipak zadovoljavala. Genij bi dapače, kolektivni narodni i pojedinačni, daleko od toga, da historiju svoju falzificira, ili fabricira mogao i od samih negativnih, t. j. od »slave« i »sjaja« dalekih fakata, stvoriti historiju, u kojoj bi se narod snašao, upoznao sam sebe i pregnuo da počne drugačije, makar iznova.

No činit će se komu po tom, da taj »genij« može sve, da stvara čudesa. Historici pak nisu čudotvorci, nego obični ljudi. »To je naklapanje«.

Skoro da i jest, ako je snatrenje i nagadjanje o nječem, čega nema, naklapanje. Mi dakako, nemajući historije, koja bi nas zadovoljavala, možemo o njoj tek naklapati. Ne možemo pače

ni nastojati, da ju dobijemo, jer za nju se hoće genija, a genij se radja, a ne stvara. Ako ga nema, nema ga.

Ima ipak genija većih i manjih, jakih i slabijih. U svakom je čovjeku barem koji čas i barem nešto genijalno. Ima genija i u našoj historiografiji. Jedna je barem nit u našoj historiji, čini se, nadjena. To je ono kakvo-takvo jedinstvo hrvatske historije. Fakta, sama historijska fakta, ne znaju o tom jedinstvu ništa. Da se od povjesti posavske i dalmatinske, pa crvene Hrvatske, Bosne Kulina-bana i Hrvatske i Primorja banova Šubića itd. itd. stvori povjest ne samo genija Ivana Kukuljevića, Račkoga, Ivše Tkalčića, Smičiklasa i drugih, koji idu za tom niti, ili ju traže, nego je za to trebalo i genija baruna Ratkaja, Pavla Rittera-Vitezovića i — Ljudevita Gaja. U ovoj je stvari ideja, ideja hrvatsko-ga narodnoga jedinstva, zavladała faktima, ona ih je, mrtve i hladne, povezala, oživila i ogrijala topline osjećaja, da je sve to naše.

Ali koliko je još toga, koliko obilje fakata u tisućljetnoj povjesti našoj, koji su nam mrtvi, hladni, a toliko krupna historijska lica nijema, maglom i tamom obavita!

Mi ih ne razumijemo, a naši historici — ti zlokobnici — šute i »možda baš hoće«, da posao tjeranja magle i tame prepuste svojim čitateljima!

Ova je optužba, kako je već rečeno naivna. Nikoga nije opravdano optuživati, što nije genij. Historik, usprkos svoj tobožnjoj objektivnosti, piše pod vodstvom bilo vlastitoga, bilo narodnoga genija. Ako sam nije genijalan, ide za strujom narodnom. A ako naš narod nije na čistu sam sa sobom, tako da bi svakom historijskomu licu znao odmah odrediti mjesto — najmanje su tomu krivi naši historici. Za jednom historijskom niti, koju je narod prihvatio, oni lijepo idu. One druge, i treće i tako dalje — narod još nije našao. No da joj je u tragu, dokazuje neprimlik našega predavača i iskrenost, kojom je neprimliku priznao i sam počeo tražiti smisao tragične naše povjesti. Neka bude uvjeren, da nije sam, već da tisuće i tisuće Hrvata, rekao bi, sama narodna duša traži barem, »jednu do dvije niti« u narodnoj prošlosti, ili bolje: k narodnoj budućnosti.

(»Obzor«, God. 1914. Broj 149.)

Naši seoski parlamenti.

Da, još ih ima, još životare — i djeluju.

A sjetili smo ih se sad u maju, kad se prve majske nedjelje u njemačkom dijelu Švicarske sastaju »parlamenti« seoskih ladanjskih — kantona Obwald, Nidwald, Uri, Glavus, i obaju Appenzella. Premda su centralistički ustavi prošloga stoljeća najveći dio suverene vlasti prenijeli na središnje zajedničko republikansko savezno vijeće, ipak su ova starinska »spravišća« sačuvala i u sadašnjem ustavu ne samo starinsku svoju formu, nego i praktičnu i moralnu vrijednost. Dosta je spomenuti, da se ti »parlamenti« po starinskom običaju, sastaju pod vedrim nebom, da mogu u njima biti nazočne ne samo žene, nego i djeca, i da ih »landamman« (landhauptmann, glavari) otvara — molitvom. Kao prije tisuću godina! Što to »spravišće« — s ravnodušnošću ili s mrmljanjem — sasluša otpise središnje vlade, za to manje više. Ali kad dodje na dnevni red pašarija, — onda je taj nominalno suvereni »parlament« za cijelo u svom elementu i svatko može biti uvjeren, da će to životno pitanje biti u tom »spravišću« kud kamo bolje riješeno i uređeno, nego u kakvoj kancelariji. Neka tko slobodno kaže, da su Appenzellci najbliži susjedi probijalno bedastih Tirolaca, koji dolaze k pameti istom u 40. godini, izvan svake je ipak sumnje, da je bolje doći k pameti i u 40 godini, nego se dati voditi za nos do smrti. Trebalo bi samo znati, koliki snopovi akata radi pašarije leže na stolovima ne samo naših poglavitih i velemožnih, nego i presvijetlih, koji se svi zajedno često razumiju u pašariju kao ... Da se što slično nadje kod tih tirolskih susjeda, raznim viclatima, kojima si savremena burokratija krati vrijeme, ne bi ponestao materijal ...

*

Svi govorimo i pišemo o demokratiji, mnogi se priznajemo demokratima, ali malo nas ima, koji se ne bismo narugali ovakvom »spravišću«, a svi bismo valjda bez razlike bili protiv tomu, da se uprava, a osobito sudstvo povjeri ovakvom ili sličnomu »spravišću«. Teorija govori za demokraciju, praksa protiv njoj. Javljaju se pače glasovi i protiv samomu parlamentarizmu.

Gdje je uzrok tomu?

Uzrok tomu leži u našoj čistoj formalnoj i formalističkoj

naobrazbi. Mi u velikoj većini, poznajemo život samo iz knjiga, samo iz historije. A u knjigama je život prikazan samo formalno, shematski i — umjetnički. Kako li mi mnogi sebi pomišljamo na pr. rimski senat! Sve sami starci s dugim bradama do pojasa — zbor mudrih, patriotskih kraljeva! Sve sama mudrost i patriotizam! — Kako se lijepo čita i sluša povijest rimskoga triumvirata! Sve se to miče — kao marionete. Kako li je to lijepo moralo biti na dvoru hrvatskih kraljeva, kad su ono onoliki dvorski dostojanstvenici: župan, postelnik, župan volar, župan . . . tepčija, kako li se zvao (to bi imao biti dapače »hofnarr!« . . .) okruživali svoga, našega, hrvatskoga kralja! Sve je to išlo glatko, složno, da je milina, pa ne treba drugo, nego »uspostaviti« staro kraljevstvo hrvatsko, staru slavu . . . jedino se našao nekakav redovnik, koji je zavirio malo iza kulisa ili prinjušio dvorskoj politici, te napisao, kako »nevini Hrvati« pogubiše svoga »dobroga« kralja, a on njih prokleo, da nikad ne imali kralja od svoga »zajika« . . . Izašao starac iz role, iz utrte kolotečine, pa i tako nam samo malo tek pokvario, jer je i ova epizoda prikazana u njekom nadnaravnom svjetlu, u svezi s nekakvim proročanstvom, udesom, pa mi — i čak naša djeca u školama — čitamo i ovo, kao i osljepljivanje princeva, za koje je kao u zvijezdama pisalo, koje kao da takodjer spada među čine pogubljenih i dobrih vladara, — tako se to sve lijepo, glatko i bezazleno priča. A kako je sve to daleko od života! No kad bi i u povijesti dolazilo sve, ne bi glasoviti historici bili često i veliki umjetnici.

Ta umjetno obradjena i fantazijom iskićena i izgadjena historija stvorila je i stvara u misli potomstva same velike ljude, tako da nama historijsko lice redovno znači »velika« čovjeka, te sasvim naravski držimo, da je državni život povjest kojega naroda djelo samih velikih ljudi, junaka, heroja. To mišljenje djeluje tako jako, da savremeni političari — na pr. zastupnici i publicisti — i sami sebe pomišljaju često u ulozi svojih »velikih« predšastnika. To dokazuju naši programi, saborski govori i novinski članci: sve je to na koturnima i vrlo rijetko izraz faktičnih prilika. Kako smo sami sebi svijesni, da je čitavo to naše politiziranje više ili manje glumljenje, najbolji je dokaz to, što su prirodni, »nepokvareni« ljudi, koji bi slučajno došli do časti narodnog zastupnika — kao na pr. pok. Stevo Kutuzović — znali često — po priznanju čitave javnosti — pogoditi »onu pravu«. A znademo se često i u novinama namjeriti na to, da se tko u

političkim pitanjima pozove na mnijenje neuka »nepokvarena« seljaka. No takovo je priznanje samo časovita provala zdravoga shvaćanja, iz kojega nitko nema smjelosti da povuče konsekvencije. Javni naš život ne pozna i ne priznaje malih, običnih, nepoznatih ljudi, — ne pozna i ne priznaje demokracije.

Ovom protuslovlju izmedju zdravoga shvaćanja i historijom i književnošću stvorenih pojmova o faktorima javnoga života leži uzrok i u našem sve to formalističnijem životu i okolini: sve oko nas sama forma, shema, šablona. Već naše 12 do 16 godišnje i dulje školovanje sa svim svojim formalnostima — kolika je to samo dresura, iz koje je prosto nemoguće izaći! A onda činovnička hierarhija sa svojim rangovima i titulama, bezbrojne formalnosti kod suda, oblasti, jednoličnost, šablona i konvencionalnost u društvu, u ponašanju, u odijelu, jednom riječju sva ta sve nivelizirajuća civilizacija — stvorila je sasvim nove forme života. A bitno je obilježje evropskoga života već tamo od XV. a osobito od konca XVIII. stoljeća, da stare raznolike forme života uzmiču pred novima, šablonskima. Posebice, što se tiče javnoga života, Francuska je svojim revolucionarnim sasvim racionalističkim — tj. po razumu ne po historiji i faktičnim prilikama — uredjenjem države, oborila stare forme javnoga života najprije doma, a onda njezin general i poslije car Napoleon po velikom dijelu Evrope. Ta on je srušio tolika starodavna prijestolja i rastepao tolike starinske sabore, osobito po Njemačkoj. On je rastepao i samo »sveto rimsko carstvo«, — pa što je još od evropske starine moglo obastati! Koncem XVIII. još prije Napoleona nestalo je jednoga glasovitoga starinskoga parlamenta, poljskoga, i tako je stare, sredovječne, originalne, samonikle Evrope nestajalo: od sada se sve gradi po jednoj francuskoj šabloni, — od sada nastaju famozni ustavi na papiru, sve same kopije francuskih kopija (i Srbija je dobila takovu kopiju, čini se, belgijsku), — bez ikakve sveze s narodnom prošlošću, bez ikakvoga korijena u narodnom shvaćanju. Dakako kod provadjanja tih ustava mogli su sudjelovati samo dresirani ljudi. Demokraciji su u svim saborima bila vrata zatvorena, — kao za ironiju, što ih je demokracija stvorila.

*

Još ima nešto čudno s tom demokracijom. Nikako ne napreduje. Eto, vidjeli smo: sama je sebe progutala. Isto tako danas

uči historija. Eno u starom Rimu iza republike dolazi apsolutizam, isto tako u Francuskoj, koja je poslije prve republike imala već dva carstva. Demokracije vidimo već u najstarije vrijeme u Grčkoj a još tisuće godina kasnije opet apsolutizam: To mnoge pristaše demokratizma zbunjuje, a protivnicima daje uspješno orudje proti demokraciji.

No stvar je barem u nekom pogledu jasna. Što se tiče demokracije u starije, a apsolutizma u novije doba, tu treba na pameti držati, da ni cijela Evropa, a kamo li cijeli svijet nije jedna kulturna cjelina, pa nema jedinstvenoga kulturnoga razvoja. Što se je na pr. u staroj Skitiji znalo za ono, što se događalo u Ateni? Što je znala stara Germanija za događaje u Rimu?

Ali i u istoj kulturnoj sferi velike promjene mogu stvoriti ovi uzroci: može koju zemlju osvojiti i narod podjarmiti narod druge kulture; može demokratska vlada postati nemoguća radi proširenja države; mogu napokon doći do vlasti drugi društveni slojevi.

Premda je sve ovo dovoljno, da protumači povraćanje naroda iz demokracije apsolutizmu i obratno, ipak time dva glavna pitanja nisu nipošto rješena, naime: Je li čovjeku u naravi demokratizam, ili aristokratizam? Je li za napredak i blagostanje države i naroda uspješniji jedan ili drugi?

Jedno je i drugo pitanje komplicirano. Prvo na pr. ne vrijedi za sve ljude jednako, jer tko je pod tuđjom komandom, taj želi demokraciju, a tko zapovijeda taj joj se protivi. Mnogo tu odlučuje i temperament i naobrazba i iskustvo, a tko bi iz toga svega izlučio čistu ljudsku narav? Čini se ipak, barem do sada, da je u čovjekovoj naravi aristokratizam, t. j. u prvom redu sebičnost i surovost, a onda težnja za što savršenijim redom i što ljepšom formom, što je sve u demokraciji vrlo teško, većinom i nemoguće postići.

Jednako aristokratizam i apsolutizam — ako se ne izrodi u dangubu, pljačku i obijest — više prija razvoju blagostanja — »Carstvo je mir (L'empire c'est la paix)« — reče Louis Napoleon agitirajući za sebe, da postane carem, a mir je blagostanje. Naš je jedan političar napisao, da su Bourbonci više koristili Francuskoj spavajući, nego državnici svih triju republika bdijući. I nema sumnje — uspjesi mnogih apsolutnih i aristokratskih vladavina zaslijepljuju pa i to razoružava demokrate, a jača njihove

protivnike. No i ovo je pitanje komplicirano. Kako na pr. nema sumnje, da pod demokratskom vladavinom osjećaj dužnosti popušta i slabi, pa se manje radi, a više troši, opet je činjenica, da je pod starom vladavinom do revolucije mnogo životne snage bilo sputano, pa se neslućeni napredak Evrope u XIX. stoljeću ima pripisati u prvom redu tomu, što je ta sputana snaga došla do slobode i do mogućnosti djelovanja.

Dvoje je ipak očividno, i to ovo: Demokracija — razumije se uvijek direktna demokracija, bez reprezentativnog sistema, t. j. izbora — praktički je nemoguća u velikim državama, a neuporabiva u velikim stvarima, za koje treba pozitivnoga specijalnoga znanja. U staroj Ateni moglo se kako tako baratati sa skupštinom od pet tisuća građana, ali skupština od pet miliona ljudi i više — prosto je nemoguća. Atenjanu je dostajala razlika između Helena i »barbara«, a današnji državnik treba da dobro pozna prilike na cijeloj kugli zemaljskoj.

Eto, takav je bio od prilike hrvatski rod prije 400 i toliko godina, a zacijelo i prije 500 godina: pet sudaca i dva pristava sjede s plemenitim ljudmi, pravdu dileći od njih potribujućim. Nijedan sudac ni pristav nije za cijelo položio nikakvih ispita ni na kojem sveučilištu, pa ipak je sva prilika, da je sud dobro funkcionirao.

*

Jednako su zanimljive morale biti narodne skupštine u svrhu uprave, administracija. Razumije se, ta se je uprava najviše ticala zajedničkoga zemljišta. Kad je seljaštvo došlo pod vlast feudalne gospode, t. j. kad mu je zemljište oteto, nestalo je i tih skupština. Tek kad je provedbom t. zv. segregacije — odijeljenja zajedničkoga kmetskoga, od vlastelinskoga zemljišta — narod došao opet do zajedničke zemlje i njeke slobode, postale su za uređenje kakvoga takvoga gospodarenja i uživanja toga zemljišta opet narodne skupštine nužne, a bile su dosta dugo vrlo bučne. U gornjoj Hrvatskoj zvala se takva skupština »spravišće«, pa su madžaroni, kako je poznato, taj naziv za porugu dali i hrvatskom saboru god. 1848., u koji su prvi put došli i plemići.

Ali zanimljivo je nešto drugo, što i jest dalo povoda ovoj ekskurziji u povijest i teoriju demokracije, naime: da se u ovim

zакрзљјалим ostacima nekadašnje lokalne demokracije — ili ako tko voli, u ovim prisilnim gospodarskim zajednicama, kako ih je uredio zakon — javlja tendencija za socijalnim zakonodavstvom.

O čem se radi pokazati će najbolje konkretni primjer. Poznato je, da u dolnjoj Hrvatskoj postoji u narodu običaj pod imenom »kirvaj«. Bit će to valjda »Kirchweihe« — posvetilo crkve, — ali ima »kirvaja« i bez slavljenja posvetila crkve, nego prosto svako selo ima u godini dana barem jedan »kirvaj« t. j. dan kojega sveca, na koji dan svaka kuća u selu ima goste, ponajviše rodbinu i prijatelje iz drugih sela. Ti gosti mnogo stoje, a vremena su teška. Što ćeš! Mora biti — radi obraza. To je isto takav tribut tiranu-ususu kao i karmine i svatovi. I tko je imao prilike razgovarati s ljudima iz naroda, mogao se je uvjeriti, koliko sam narod na zlorabu rodbinstva i prijateljstva više i upravo čeka spasitelja, koji će to dokinuti. Ali nije išlo. Upravne oblasti su nekim županijama izdale njeke naredbe o karminama i svatovima, no vidna uspjeha, koliko se zna nije bilo. Kad na jednom prošle godine, u jednom selu brodskega upravnoga kotara iznese jedan seljak u ovakovoј skupštini zemljišne zajednice, neka se ukine »kirvaj«. I selo prihvati i još se postara, da se to doјavi kotarskoј oblasti, svim obćinskim poglavarstvima i svim susjednim župnicima u svrhu proglašenja. I selu odlanulo: gosti ne doјoše. Ove pak godine zaključili isti seoski »parlamente«, da se ukidaju karmine.

O zanimljivoј ovoj i važnoј poјavi ne treba mnogo rezonirati. Dosta je naglasiti, da je skupština zemljišne zajednice još jednom mjesto, gdje se više ljudi iz naroda može bez oblasne kontrole sastati i slobodno mnijenje izјaviti i izmijeniti. Žalostno doista. O općinskim odborima, gdje još jedino sjede i seljani, nije vrijedno ni govoriti uz današnji duh, koji nad tim odborima vlada, — premda bi baš s općinskim odborima pristajali, da u svoje ruke uzmu ovakva pitanja, koja su se ovako per nefas utekla u skupštinu zemljišne zajednice.

Ima u tim zemljišnim zajednicama i još primjera, koji dokazuju, kako naše selo teško osjeća, što nigdje nema riječi, da si pomogne, kad se nitko drugi za prave njegove potrebe ne brine. Za poznavaoца prilika današnje je stanje sela i seljaka doista desolatno, a uz naše sveudilj još nesredjene prilike bit će sve to desolatnije. Pa i kad se te prilike jednom srede, naše selo ne će naprijed, dok uredjenja svojih lokalnih prilika ne

uzme u svoje ruke, dok se ne oživotvore kakvi-takvi seoski »parlamenti«. Da se i sama ta misao našim ljudima, ugrezlim u birokratske formalnosti, ne prićini apsurdnom, nije bilo suviše razmotriti mogućnost takvih uredaba s raznih gledišta, te pokazati na uspješno njihovo djelovanje i u starini i u modernoj republikanskoј Švicarskoј.

(»Obzor«, God. 1914. Broj 197.)

S A D R Ź A J :

	Strana
Zbornik za narodni život i običaje	7
Hrvatsko narodopisno društvo	9
Dva društva	10
Iz naroda za narod	21
Konâvoske nazdravice	25
Naša mladež	46
Novi odgoj	50
Pučka predavanja	57
Roblje	63
Protivnik hrvatstva	66
Još o gosp. Holečku	69
Knjiga života	72
Dr. Velimir Deželić: Pjesme	76
Gjuro Arnold: Izabrane pjesme	78
Pučka knjiga	86
Ima li u Marulića isto moderno?	90
Hrvatska misao priznata od Slavenstva	95
»Agramerica« protiv »Matici Hrvatskoj«	97
Prva sveslavenska izložba u Petrogradu	99
Post festum	103
Rodoljublje i strančarstvo	107
Srbi i Hrvati	108
Hrvatski javni život u god. 1907.	110
Novi motivi nastojanju za kulturno jedinstvo južnih Slavena	113
Podravina	117
Organizacija naše gospodarstvene službe	120
Agrarizam u Hrvatskoj i drugdje	123
Francuzi o svojim seljacima	125
Anti-Homerule	127
Poljski problem i Englezi	129
Naše pučke škole	131
Tajna narodnoga jedinstva	134
Društvo za narodno zdravlje	135
»Narod« i »nacionalisti«	138
Zidanje Skadra — Ritualno umorstvo	140
Zločin i porota	144

	Strana
»Andjeli čuvari«	146
Naši narodni svatovi	147
Razdor u književničkom društvu u — Parizu	156
Slavenska ideja	158
Krepost pred francuskom akademijom	162
Kultura u našoj pokrajini	170
Hrvatski narod u svijetlu svoje književnosti	176
Senzacija	186
Odnarodjivanje	189
Poklade	196
Celibat učiteljica	198
Raskol u anglikanskoj Crkvi?	201
Tipkačice i — one druge	204
Apostol ili demagog?	207
Domovina koja zbori i priča	219
»Rusija i Slaveni«	216
Kralj Albanije	220
»Adrianskoga mora sirena«	223
»Što hoće Poljaci?«	224
Naši Turci	223
Svjetski rati proti Čaši	237
Jedna do dvije niti u hrvatskoj historiji	240
Naši seoski parlamenti	245

